

Βαγγέλης Λιάπης

ΦΡΑΝΤΙΤΑ ΖΑΚΟΝΙΑ

(ΝΟΟΤΡΟΦΙΕΣ)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΔΩΔΩΝΗ»

Αθήνα 1988

Κάθε γνήσιο αντίτυπο του βιβλίου
φέρει την υπογραφή του συγγραφέα

Έργα του ίδιου:

ΕΛΕΥΣΙΝΑ αρχαία εποχή έκδ. 1975.

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ 1941 - 44 έκδ. 1978.

ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ έκδ. 1980.

ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΟ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ έκδ. 1985.

Ο ΧΟΡΟΣ ΣΤΟΥΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΕΣ έκδ. 1987.

Copyright: Βαγγέλης Λιάπης
Αγροτική περιοχή Μαγούλας
Μαγούλα 196 00
Τηλ. 55.42.717

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Στην Κατίνα
τη συντρόφισσα
της ζωής μου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ποτέ δε μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι ξεκόπηκε από τις ρίζες του, ότι ο προηγούμενος κοινωνικός βίος δεν τον αγγίζει καθόλου, ή ότι του είναι άγνωστος.

Εμείς οι σημερινοί, δε μπορούμε να λέμε, ότι δεν έχουμε δεσμούς με το παρελθόν.

Δε μπορούμε ακόμα να υποστηρίξουμε ότι κάποια γλώσσα, που μιλούσαν στον γενέθλιο τόπο, πριν μόλις πενήντα χρόνια, εξαφανίστηκε και έπαψε να έχει σχέση με μας τους σημερινούς, έστω κι' αν δεν ξέρουμε να τη μιλάμε. Ο σημερινός κόσμος, όσο κι' αν δείχνει εξωτερικά να μην έχει καμιά σχέση με τον προηγούμενο, εντούτοις διατηρεί εσωτερικούς δεσμούς μαζί του, που αν και δε φαίνονται, ασκούν τις επιδράσεις τους.

Η ψυχοσύνθεση του ανθρώπου, η όλη του νοοτροπία, δεν ακολουθεί τον ίδιο ρυθμό σε σχέση με την εξέλιξη της τεχνολογίας. Η δεύτερη βαδίζει ταχύτερα.

Αν η σημερινή μας μέρα δε μοιάζει με τη χθεσινή, δε συμβαίνει το ίδιο και με τον εσωτερικό μας κόσμο. Εδώ, οι εξελικτικές διαδικασίες απαιτούν χρόνο. Σε όλα αυτά διακρίνεται κάποια βραδύτητα.

Κι' αν ακόμα δε θέλουμε να το παραδεχτούμε, είμαστε η συνέχεια κάποιου προηγούμενου βίου, η συνέχεια αυτού που λέμε: παραδοσιακός βίος. Έστω και εάν δεν το αντιλαμβανόμαστε, επιδρά στη σκέψη μας κάτι προηγούμενο, που διαμορφώνει, μέχρι κάποιο βαθμό, το χαρακτήρα μας. Είμαστε, με άλλα λόγια, η συνέχεια του προηγούμενου κόσμου, που ασκεί επάνω μας την επιρροή του, διαμορφώνοντας την κρίση μας, τις αντιλήψεις μας και τα ζητήματα της ζωής.

Χρέος μας είναι η διατήρηση των παραδόσεων. Η αφετηρία από τις πηγές αποτελεί σωστό ξεκίνημα. Το πνευματικό, ηθικό και πολιτιστικό παρελθόν είναι θεμελιώδη στοιχεία του κάθε πολιτισμού, και ασφαλείς δείκτες πορείας, αφού, παρελθόν και παρόν, βρίσκονται πάντα σε λειτουργική σχέση.

Η σημερινή κατάταξη σχέσεων και αξιών της ζωής, οι ηθικοί κανόνες και τα υψηλά ιδανικά, αν και διαφοροποιημένα σήμερα κατά ένα μηχανοκρατικό τρόπο, αισθάνονται εντούτοις, περισσότερο στη σημερινή εποχή, την ανάγκη επιστροφής στις ρίζες.

Αν προσπαθήσουμε να δούμε καθαρά, θα παρατηρήσουμε ότι κινδυνεύουμε να χαθούμε, εκφυλισμένοι από τη σημερινή τεχνολογία και τον αυτοματισμό, αφού δε δημιουργούμε ατομικά, αλλά υπακούμε σε μια μηχανοκρατική αντίληψη, που λειτουργεί έξω από μας με απόλυτη ομοιομορφία και τελειότητα που αποχαινώνει. Η σημερινή τεχνολογική πρόοδος, αντί να τεθεί εξ ολοκλήρου στην υπηρεσία του ανθρώπου, του δημιουργεί αδιέξοδα και ένα διαρκές άγχος στους λαούς του κόσμου, ότι κάποια μέρα, από λανθασμένο πάτημα ενός ηλεκτρικού κουμπιού, ή κάποιας λανθασμένης λειτουργίας ενός μηχανήματος, μπορεί να αφανιστεί η ζωή από τον πλανήτη μας.

Η επιστροφή στις ρίζες αποτελεί κάποια θεραπεία.

Νομίζω ότι επιτελώ θετικό έργο με το να προσπαθήσω να παρουσιάσω τη νοοτροπία ενός λαού, που έζησε πριν από μας, εδώ στη Χώρα μας, που έδρασε και επέδρασε στη διαμόρφωση του προηγούμενού μας κοινωνικού βίου και, που έχει αφήσει αρκετά με το πέρασμά του.

Το ότι προσπαθώ να βοηθήσω ώστε να μη αποκοπούμε εντελώς από τις ρίζες μας και να μη χαθούμε σα λαός, είναι, γιατί πιστεύω στην αναγκαιότητα της διατήρησης, αναπόσπαστης της συνέχειας της ιστορικής και πολιτιστικής μνήμης.

Ο άνθρωπος είναι ένα τριπλό πρόβλημα: βιολογικό, ψυχολογικό και κοινωνιολογικό. Οι βιολογικές καταβολές, μας έχουν δοθεί από τη στιγμή της σύλληψής μας. Μεγαλώνουμε ύστερα μέσα σε ένα δεδομένο φυ-

σικό και κοινωνικό περιβάλλον. Μέσα σε αυτά τα δύο στοιχεία, εσωτερικό και εξωτερικό, παρεμβάλλεται σαν υλικό ύφανσης, συνυφαίνεται ένα τρίτο στοιχείο, το κοινωνιολογικό, που η ουσία του αποτελείται από την κατάταξη και ιεράρχιση αξιών και στόχων, φόβους, ελπίδες, πόθους, μεταφυσικές αντιλήψεις, μαγικές δυνάμεις και άλλα. Ο τρόπος αυτής της ύφανσης, το πανί που θα προκύψει, είναι αυτό που λέμε: προσωπικότητα του ατόμου και της κοινωνικής ομάδας, αυτό που λέμε χαρακτήρα ενός ατόμου, ενός λαού. Πώς λοιπόν είναι δυνατό να ισχυριστεί κανείς ότι δεν έχει καμία σχέση με τον κόσμο των πατεράδων και των παππούδων του; Οπωσδήποτε ο ίδιος κουβαλάει μαζί του κάτι από τον προηγούμενο κόσμο και υφίσταται την επίδρασή του όσο ζει. Δε μπορεί άλλωστε να απαρνηθεί και το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, όπου ο ίδιος γεννήθηκε, έζησε και μεγάλωσε.

Για όλους αυτούς τους λόγους βρίσκω ότι είναι απαραίτητη η συμμετοχή αυτού του βιβλίου μέσα στην αρβανίτικη βιβλιογραφία, αφού μας δίνει κάποια εικόνα του προγονικού μας κόσμου, ένα σημαντικό μέρος του οποίου κουβαλάμε οι ίδιοι μέσα μας.

Η συμβολή της βιβλιογραφίας, φτωχή για τους Έλληνες - Αρβανίτες, δε μπορεί να μας δώσει σαφείς προσανατολισμούς, ή κάποιους ασφαλείς οδηγούς έρευνας. Βρίσκει κανείς μερικές γενικές κατευθύνσεις, που δεν έχουν ακόμα αποκρυσταλλωθεί.

Πηγές μου, όπως και σε άλλα σχετικά μου βιβλία, στάθηκαν: Ο ίδιος ο αρβανίτικος λαός, η ζωντανή κουβέντα με τους παλαιότερους, τα περιστατικά της ζωής σε σχέση με την αιτία που τα προκαλούσε και οι σχετικές αρβανίτικες αντιδράσεις, τα αρβανίτικα γνωμικά και παροιμίες, καθώς και τα αρβανίτικα τραγούδια, η πληθώρα αυτή της ποιητικής έκφρασης, που τα θεωρώ σαν τις πολυτιμότερες πηγές, αφού το τραγούδι στέκεται πάντα σαν η ειλικρινέστερη ψυχική έκφραση. Ο γενέθλιος αρβανίτικος κόσμος, η μακροχρόνια απασχόλησή μου με το αρβανίτικο στοιχείο του ελλαδικού χώρου και η γνώση της αρβανίτικης γλώσσας, ως θεωρηθούν σαν επιβοηθητικά στοιχεία για την επιτυχία της έρευνάς μου.

Επειδή αναφέρθηκα στα αρβανίτικα τραγούδια, βρίσκω ότι είναι απαραίτητο να καταχωρούνται, εκτός από τη μετάφρασή τους στα ελληνικά, και στη γλώσσα τους, αλλά με τρόπο που να αποδίδονται όσο το δυνατό τελειότερα.

Την αρβανίτικη γλώσσα που δε διέθετε δικιά της γραφή, την έγγραφαν με ελληνικά γράμματα, με διάφορες γραμματικές επινοήσεις, ώστε να αποδίδεται κάπως καλύτερα. Το ίδιο έκανα και εγώ σε προηγούμενα

βιβλία μου, είδα όμως ότι σε τίποτα δε θεράπευε.

Είναι γεγονός ότι η αρβανίτικη γλώσσα μπορεί να αποδοθεί τελειότερα με τη χρησιμοποίηση του αλβανικού αλφάβητου και μερικών αλβανικών γραμματικών κανόνων.

Επειδή επιθυμούσα να αποδοθούν όσο πιο σωστά γινότανε τα αρβανίτικα τραγούδια που περιέχονται σε τούτο το βιβλίο, ύστερα από αίτησή μου στην Ακαδημία των Επιστημών της Αλβανίας, έγινα δεκτός εκεί, όπου με ειδικούς επιστήμονες, γλωσσολόγους και λαογράφους, εργαστήκαμε για να αποδοθεί όσο πιστότερα γινότανε, η αρβανίτικη γλώσσα. Παρουσιάστηκαν βέβαια προβλήματα, ύστερα όμως από σκέψεις και συζητήσεις για την κάθε περίπτωση, καταλήξαμε κάπου, αν και, σε λίγες μόνο περιπτώσεις, ξεφύγαμε ελαφρά από την αλβανική ορθογραφία, όπου το απαιτούσε η ηχητική απόδοση της αρβανίτικης γλώσσας.

Αισθάνομαι την υποχρέωση να ευχαριστήσω και πάλι, την Ακαδημία των Επιστημών και το Λαογραφικό Ινστιτούτο του λαϊκού πολιτισμού της Λαϊκής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Αλβανίας, για την αξιόλογη βοήθεια, που μου πρόσφεραν, ώστε να βρεθεί η ορθότερη λύση στο πρόβλημα της γραφής της αρβανίτικης γλώσσας.

Πολυτιμότερη και ουσιαστική ήταν η βοήθεια, που μου δόθηκε από τον βαθύτατο στοχαστή και επιστήμονα Πρόεδρο της Ακαδημίας των Επιστημών της Αλβανίας, Καθηγητή Aleks Bunda, τον Διευθυντή του Ινστιτούτου Λαϊκού πολιτισμού της Αλβανίας, Καθηγητή Alfred Uçi, τον Καθηγητή υποδιευθυντή του Ινστιτούτου Mustafa Gërçaliu και τη θετική συμβολή του Καθηγητή της γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου των Τιράνων Androkli Kostallari.

Ο λαογράφος διδάκτορας Jorgo Panajoti, ο ακούραστος εργάτης και μελετητής του αλβανικού λαϊκού πολιτισμού και εκλεκτός συγγραφέας, υλοποίησε την όλη προσπάθεια, γράφοντας ο ίδιος τα αρβανίτικα τραγούδια με τον αλβανικό τρόπο γραφής, ώστε να αποδοθεί, όσο πιστότερα γινότανε, η αρβανίτικη γλώσσα. Εργαστήκαμε μαζί επίπονα και πιστεύω ότι έχει ανοίξει κάποιος δρόμος. Ένα μεγάλο ευχαριστώ για τον καθένα.

Οφείλω ακόμα να ευχαριστήσω τον Πρεσβευτή της Αλβανίας στην Ελλάδα Ksenofon Nucı για τη θερμή συνηγορία του για τη μετάβασή μου στη Χώρα του καθώς και στην παράλληλη θετική συμβολή του. Ουσιαστική στάθηκε η συμβολή και βοήθεια του Προέδρου της επιτροπής Δημοσίων Σχέσεων μετά του εξωτερικού, του Υπουργείου Εξωτερικών της

Αλβανίας καθηγητού Jorgo Melica χωρίς να μπορώ να ξεχάσω και τη συνδρομή του φίλου και αγαπητού μου Vasilaq Colaku, γραμματέα της ίδιας Υπηρεσίας.

Οφείλω τέλος να ευχαριστήσω όλους τους φίλους Αλβανούς των Υπηρεσιών, που βοήθησαν οπωσδήποτε στην προσπάθειά μου και με περιέβαλαν με στοργή και αγάπη, γνήσια ιδιότητα του αλβανικού λαού.

Σε όλους, ένα μεγάλο ευχαριστώ από την καρδιά μου.

Ελευσίνα, Φεβρουάριος 1987
Βαγγέλης Π. Λιάπης

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

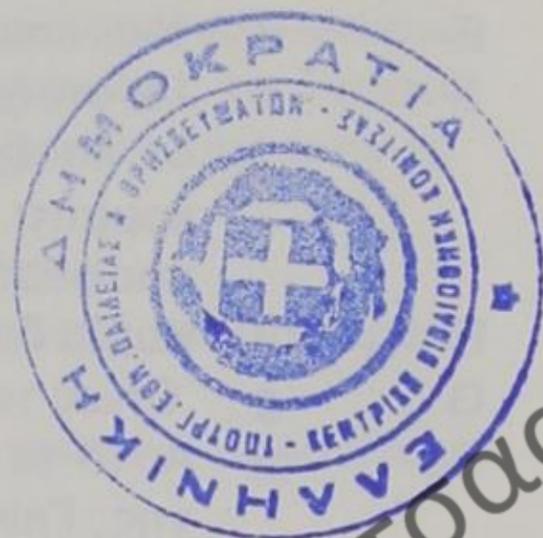
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Α΄
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Γλωσσολογικά

Επειδή στο βιβλίο τούτο περιέχονται αρκετές αρβανίτικες φράσεις, όροι, αλλά και ολόκληρα τραγούδια αρβανίτικα, βρίσκω ότι από τώρα είναι απαραίτητη μια σύντομη γλωσσολογική ενημέρωση.

Η γραφή της αρβανίτικης γλώσσας παραμένει πάντα ένα πρόβλημα, αφού η ίδια δεν διέθετε ποτέ δικιά της γραφή.

Η γραφή της αρβανίτικης με ελληνικό αλφάβητο αφαιρεί αρκετά από τη σωστή της απόδοση, μερικές φορές μάλιστα τόσο, ώστε να γίνεται ακατανόητη. Οποσδήποτε η κάθε γλώσσα έχει το δικό της αλφάβητο, που πάντα είναι κομμένο και ραμμένο στα μέτρα της.

Η χρήση του ελληνικού αλφάβητου, για να αποδοθούν τα αρβανίτικα, αναγκάζει όσους το επιχειρούν, το ίδιο και εγώ, να δανειστούμε γράμματα από άλλα αλφάβητα, ή να επινοήσουμε σημεία που παρεμβάλλουμε μέσα στις λέξεις, όπως ακριβώς γινότανε με όλες τις παλιότερες σχετικές έγγραφες εργασίες.

Το αλβανικό αλφάβητο, με τα 36 γράμματα, πλησιάζει περισσότερο από τα άλλα στο να αποδώσει την αρβανίτικη γλώσσα με τη δικιά της ηχητική.

Πιο κάτω ο αναγνώστης θα συμβουλευτεί το αλβανικό αλφάβητο και πώς θα προφέρεται αντίστοιχα, στα αρβανίτικα, το κάθε γράμμα. Δημιουργήσαμε μόνο λίγους απλούς κανόνες όπως περιέχονται απέναντι από κάθε γράμμα του αλφάβητου:

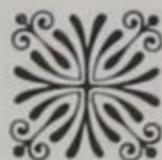
- A a Δεν έχουμε καμιά διαφορά. Προφέρεται όπως και το δικό μας άλφα.
- B β Όπως το δικό μας μπ στις λέξεις: μπόρα, μπαστούνι κλπ.

C	c	Όπως το δικό μας τς στις λέξεις τσαπί, τσεκούρι κλπ.
C	ç	Εδώ το τσ θα προφέρεται παχύ σαν το γαλλικό: tch (çura) κοπέλα.
D	d	Όπως το δικό μας ντ στις λέξεις ντομάτα, νταμάρι κλπ.
DH	dh	Το διπλό αυτό προφέρεται όπως το δικό μας δέλτα: δρόμος, δύναμη.
E	e	Ίδιο όπως το δικό μας έψιλον: Ελένη κλπ.
Ë	ë	Το στοιχείο αυτό είναι το άφωνο. Στο ελληνικό αλφάβητο δε το έχουμε. Στα αρβανίτικα και στα Αλβανικά η λέξη: κομμάτι είναι «τσοπ» θα το βρούμε γραμμένο: corë, δε θα προφέρουμε λοιπόν το e όταν έχει διαλυτικά.
F	f	Καμία διαφορά από το δικό μας φι: φωτιά, φανάρι κλπ.
G	g	Όπως το δικό μας γκ στις λέξεις: αγκαρία, εγγόνια κλπ.
GJ	gj	Αυτό το διπλό θα το προφέρουμε γκι όπως οι λέξεις: Γκίωνης, Γκίκας.
H	h	Στην αλβανική γλώσσα πρόκειται για ένα χι που δεν ακούγεται σχεδόν καθόλου, η αρβανίτικη όμως το θέλει και θα το διαβάσουμε όπως το δικό μας χι: αρχίζω, χαρά, άρχοντας κλπ.
I	i	Ακριβώς όπως το δικό μας γιώτα: τσαπί, παιδί κλπ.
J	j	Ακούγεται όπως το δικό μας γι: Γιάννης, γιατρός κλπ.
K	k	Όπως το δικό μας κάπα.
L	l	Όπως το δικό μας λάμδα: Ελάφι, έψιλον κλπ.
LL	ll	Πρόκειται για ένα λάμδα παχύ. Στα αλβανικά διακρίνεται, εμείς στα αρβανίτικα μάλλον δεν έχουμε τέτοιο πρόβλημα.
NJ	nj	Εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα (v) που ακολουθεί κοντά του το γιώτα π.χ. τη λέξη: «γρήγορα» θα τη διαβάσουμε «ηγορα» (νιόρα), ο «άνθρωπος» θα γραφτεί: «njeriu» (νιερίου) κλπ.
O	o	Όπως ακριβώς το δικό μας όμικρον.
P	p	Όπως το δικό μας πι: πάπια, παιδί κλπ.
Q	q	Εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα κάπα, που θα προφέρεται πάντα σαν να είναι κοντά του ένα γιώτα: όπως Κιάφα, παιδάκια κλπ.
R	r	Όπως το δικό μας ρο: ρόδα, άνθρωπος κλπ.
RR	rr	Τονίζουν δυνατότερα το ρο. Σε μάς μάλλον δεν αποτελεί πρόβλημα.
S	s	Όπως το δικό μας σίγμα: σύστημα, στάση κλπ.
SH	sh	Εδώ πρόκειται για παχύ σίγμα όπως ακριβώς το γαλλικό (ch) η αρβανίτικη γλώσσα το χρησιμοποιεί πολύ.
T	t	Όπως το δικό μας ταφ: τακτικός, κατάσταση κλπ.
TH	th	Θα το διαβάσουμε όπως ακριβώς το δικό μας θήτα: Θεός,

		θαύμα κλπ.
U	u	Όπως το δικό μας ου: ουρανός, κηπουρός κλπ.
V	v	Ακριβώς όπως το δικό μας βήτα: Αρβανίτης, αβλαβής κλπ.
X	x	Όπως το δικό μας τζ: τζάμι, ατζαμής κλπ.
XH	xh	Προφέρεται σαν πολύ παχύ τζ. Η αρβανίτικη προφορά το χρησιμοποιεί λιγότερο από την Αλβανική.
Y		Στην αλβανική γλώσσα και προφορά ακούγεται σαν κλειστό γιώτα. Εμείς, αντί γι' αυτό θα χρησιμοποιούμε το γνωστό γιώτα αφού στην αρβανίτικη προφορά δεν έχουμε κάτι τέτοιο.
Z		Όπως το δικό μας ζήτα: ζωή, ζήτημα κλπ.
ZH		Το ζήτα αλλά πολύ παχύ. Το χρησιμοποιούμε και στα αρβανίτικα.

Έτσι εξοικονομείται κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο η αρβανίτικη γλώσσα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

II

Αρχικές απορίες, αναζητήσεις, διαπιστώσεις

Από εξήντα χρόνια και πίσω επικρατούσε στο αρβανίτικο της Χώρας μας μια περίεργη αντίληψη. Οι γονείς μας, και περισσότερο οι παππούδες και οι γιαγιάδες μας, εμπόδιζαν εμάς τους μικρούς να μιλάμε αρβανίτικα. Το θεωρούσαν κακό λέει, και σαν τέτοιο προσπαθούσαν να το μεταφυτέψουν σ' εμάς. Θυμάμαι τους ίδιους που χρησιμοποιούσαν βαρείς όρους για την αρβανίτικη γλώσσα. Την ονόμαζαν «γλώσσα των γύφτων» (gluha evgjitevet) και «γλώσσα των κουτών» (gluha kutovet). Σε μας έλεγαν: «Όποιος μιλάει αρβανίτικα γίνεται κουτός και δε μαθαίνει γράμματα».

Είχε ξεκινήσει από όλους μια προσπάθεια, ώστε να εξαφανιστεί ο,τιδήποτε αρβανίτικο, γιατί το θεωρούσαν σαν ένοχο, ή καλύτερα μειονεκτικό. Το πολύ δυσάρεστο είναι, ότι ακόμα και σήμερα συναντάς ανθρώπους Αρβανίτες να κάνουν ό,τι μπορούν για να πείσουν τους άλλους ότι δεν έχουν καμιά σχέση με την αρβανίτικη ρίζα.

Τότε, από εξήντα χρόνια και πίσω, είχαμε καταλάβει εμείς οι νέοι, ότι οι προγόντοι από εμάς, δεν είχαν σωστή αντίληψη για την αρβανίτικη γλώσσα τους και την παρουσίαζαν σε μας σαν τάχα ξεκαθαρισμένη. Βλέπαμε τότε ότι δε μπορούσαμε να τους πιστέψουμε.

Αντιμετωπίζαμε μια γενική απαγόρευση γύρω από κάθε αρβανίτικο, χωρίς όμως να μας εξηγούν και το λόγο. Μας έλεγαν μόνο: «Δεν κάνει να λες πως είσαι Αρβανίτης, είναι ντροπή». «Μη μιλάς αρβανίτικα γιατί δε θα μάθεις γράμματα». Μεγαλώναμε μέσα σε μια απορία σχετικά με τους προγόντους μας. Μέσα μας έμενε κάτι άλυτο, σαν σκοτεινό. Μεγαλώναμε με ένα μεγάλο ερωτηματικό: Γιατί οι γονείς μας δεν αγαπούσαν τους προγόντους τους;

Στα χρόνια του σχολείου τα πράγματα έγιναν ακόμα χειρότερα. Περιμέναμε, μέσα από τα βιβλία, που όπως μας έλεγαν, ποτέ δε λένε ψέματα, να βρούμε επιτέλους την αλήθεια γύρω από τους προγόνους μας Αρβανίτες. Κυριολεκτικά τρώγαμε την ελληνική ιστορία, μήπως βρούμε κάπου να γράφει αυτό που μας έκαιγε και βρίσκαμε μόνο τη λέξη «Αλβανοί», τοποθετημένη πάντα δίπλα στους Τούρκους. Για τους ένδοξους Σουλιώτες καμιά κουβέντα ότι ήσαν Αρβανίτες. Τίποτα σχετικό για την ολότητα σχεδόν των ηρώων του 1821. Κάπου στην ιστορία, σχετικά με την πολιορκία του Μεσολογγίου, διαβάζαμε ότι γινότανε ανταλλαγή απειλών, στα αρβανίτικα, μεταξύ πολιορκητών και πολιορκουμένων. Κάτι πήγαινε να ξεσκεπαστεί εκεί. Όταν ρωτήσαμε το δάσκαλο να μας εξηγήσει, πήραμε, θυμάμαι, την εξής απάντηση: «*Η διδακτέα ύλη της ιστορίας οφείλει να διδάσκεται ως ταύτην ακριβώς σημειούσι τα εγκεκριμένα διδακτικά εγχειρίδια*». Κι εδώ είχαν φροντίσει ώστε από πριν να έχουν καλά κλειδαμπαρωθεί οι πόρτες, ώστε να μη παρατηρηθεί από πουθενά καμιά διαρροή της αλήθειας.

Στα γυμνασιακά μου χρόνια είχα τη σπάνια τύχη να έχω Γυμνασιάρχη έναν Φιλόλογο Καθηγητή που έφτιαχνε ανθρώπους. Μου στάθηκε μεγάλος φίλος και μοναδικός οδηγός. Ήταν Αρβανίτης. Του μίλησα για το πρόβλημά μου. Μου έδειξε ένα δρόμο: «*Άκουσε παιδί μου. Αυτό, που κατά την κοινή αντίληψη θεωρείται ξεκαθαρισμένο να το κάνεις εσύ πρόβλημα. Να το σκεφτείς, πάλι από την αρχή. Να γυρίσεις πίσω, να εξετάσεις αν έχει τεθεί και διατυπωθεί σωστά. Θα ξεκινήσεις με ερωτήματα, μόνο με ερωτήματα. Είναι τάχα σωστό αυτό που σου έλεγαν; Μήπως υπάρχουν και άλλες απόψεις; Μήπως υπάρχει και κάποιος άλλος δρόμος, που θα μπορούσε να οδηγήσει σε άλλες λύσεις; Μήπως πρέπει να μαζέψεις και πληροφορίες από άλλες πηγές; Νομίζω ότι χρειάζεται να οργανωθείς, να πολιορκήσεις το ζήτημα πιο στενά, αλλά προπαντός σφαιρικά. Να προχωρήσεις με προσοχή και με αυστηρό έλεγχο της κάθε πληροφορίας. Άφησε τις λύσεις και διαπιστώσεις, που με αυτές προσπάθησαν να σας συνηθίσουν να στοχάζεσθε. Αυτές είναι οι δικές τους αντιλήψεις.*

Προκαταβολικά μόνο σου λέω, με επιφύλαξη, ότι πολλές φορές, αντιλήψεις όπως αυτή που με ρωτάς, μπορούν να είναι δημιουργήματα σκοπιμότητας και προκαταλήψεων, ή προσπάθεια των λεγομένων ισχυρών να εκμηδενίσουν τους πραγματικά ισχυρούς. Ίσως στην περίπτωσή σου να συμβαίνει και αυτό. Εξέτασέ το. Μπορεί δηλαδή να έχουμε εδώ επιβεβλημένες αντιλήψεις και όχι πορίσματα ελεύθερης και τεκμηριωμένης έρευνας. Δεν αποκλείεται. Ερεύνησέ το εσύ. Σου άνοιξα ένα δρόμο, ακολούθησέ τον, τράβα ως την άκρη της αναζήτησης». Κάτι

σα χάος άνοιξε μπροστά μου. Προσπαθούσα να επιλέξω ένα όργανο έρευνας. Προσπαθούσα να γνωρίσω τις διαθέσεις του αρβανίτικου στοιχείου του ελλαδικού χώρου μέσα στην κοινωνική ζωή, που σταθεροποιεί και χαρακτηρίζει τον άνθρωπο και δείχνει τον τύπο του, τον σταθερό δηλαδή και χαρακτηριστικό τρόπο συμπεριφοράς, τόσο στις καθημερινές υποθέσεις της ζωής, όσο προπαντός, στις σοβαρές, τότε, που ο άνθρωπος, με τις διαθέσεις και ενέργειές του δείχνει από ποιο μέταλλο είναι φτιαγμένη η ψυχή του, ποιά είναι η ποιότητα και η ηθική του.

Με τον τρόπο, που μου υπέδειξε ο σοφός δάσκαλος, προχωρώ εδώ και εξήντα περίπου χρόνια. Έκανα πρόβλημα τη γνώμη των γονιών και των παππούδων για τους Έλληνες - Αρβανίτες, τα εξέταζα όλα από την αρχή ως την άκρη τους και ένιωθα κάποια ικανοποίηση όταν έβγαινα από το αδιέξοδο.

Στο μακρύ αυτό χρονικό διάστημα, γνώρισα αρκετά πράγματα για το λαό απ' όπου προέρχομαι. Δεν ακολούθησα κάποιο «εκπαιδευτικό πρόγραμμα», κάποια επιστημονική μεθοδολογία, αλλά, ζώντας μέσα στο αρβανίτικο περιβάλλον και εργαζόμενος με το αρβανίτικο στοιχείο σχεδόν εξ ολοκλήρου, μπόρεσα και μελέτησα την ψυχρόσύνθεσή του, την όλη του Φιλοσοφία.

Μελέτησα με προσοχή ότι διέθετε η ελληνική βιβλιογραφία για τους Αρβανίτες της Ελλάδας, δε μπόρεσα όμως να πάρω εξηγήσεις ή απαντήσεις σε αρκετά ερωτήματα και απορίες μου.

Μελετώντας την ελληνική ιστορία, όπως είναι γραμμένη από τους ιστορικούς μας, μου δόθηκε η εντύπωση ότι περιέχει χονδροειδείς ψευδολογίες όταν αναφέρεται στους Αρβανίτες της Ελλάδας. Έφιαξαν μια ιστορία γεμάτη αντιφάσεις εξαιτίας μιας μισαλλοδοξίας, ενός πάθους εναντίον αυτού του λαού και της γλώσσας του.

Μου έχει δημιουργηθεί η εντύπωση, ότι εν γνώσει τους οι ιστορικοί μας, έκαναν ό,τι μπορούσαν για να εξαφανίσουν οτιδήποτε θετικό αυτού του λαού και όπου τους ήταν δύσκολο να το πετύχουν, τότε κατέφευγαν στην πλαστογράφηση.

Το κακό πήγαινε ακόμα στο χειρότερο από το γεγονός ότι δεν υπήρχε αρβανίτικη γραφή ώστε, οι ίδιοι οι Αρβανίτες, να έγραφαν κάτι για τους.

Η αρβανίτικη γλώσσα, με τον Κοραή, γνώρισε τον μεγαλύτερο διωγμό. Φώναζε ο Κοραής: «Προς Θεού, προσπαθείστε όλοι ώστε να εξαφανιστεί η χυδαία γλώσσα του όχλου» σε μια εποχή που αυτός ο «όχλος» εντυπωσιασμένος από τον γαλλικό διαφωτισμό που είχε ενστερνιστεί πολλά από την κλασική φιλοσοφία και αντίληψη, οραματιζότανε με το όπλο στο χέρι την ανάσταση του Γένους, το ίδιο όπως ο Κοραής. Δεν

έβλεπε ο σοφός της Χίου την ελληνική εθνική συνείδηση αυτού του λαού, του μοναδικού συντελεστή της ελευθερίας της Χώρας, αλλά τον ενοχλούσε ότι αυτός ο λαός μιλούσε κάποια χυδαία γλώσσα και απάνω στο πάθος του τον θεώρησε και όχλο.

Αλλά και από τον 19ο αιώνα, μέχρι ακόμα και στις μέρες μας, διακρίνεται μια προσπάθεια μείωσης της σημασίας του αρβανίτικου στοιχείου της χώρας μας από τους λογιότατους και την πολιτεία¹ που κατά καιρούς μετήλθαν ποικίλους τρόπους να το πετύχουν, χωρίς να το κατορθώσουν.

Αυτό, που σκόπιμα αποσιώπησε η ελληνική ιστορία είναι ότι: από τον 11ο αιώνα και μετά, το αρβανίτικο στοιχείο του ελλαδικού χώρου έχει αποκτήσει εθνική συνείδηση εντοπισμένη και αποκρυσταλλωμένη στον καθαρά κλασικό ελληνισμό, αυτό που σήμερα λέμε: νεοελληνισμός. Ας γίνει επιτέλους αντιληπτό κάποτε αυτό γιατί έχει τεράστια σημασία, αφού είναι ένα γεγονός που αποστομώνει κάθε προσπάθεια πλαστογράφησης αυτού του λαού.

Σήμερα μπορώ να πω, ότι αυτή η αναζήτηση, μου έχει δημιουργήσει την πεποίθηση ότι οι Αρβανίτες του ελλαδικού χώρου ήταν ένας αξιόλογος λαός, που διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στον ελλαδικό του τόπο και διέθετε πλούσια πολιτιστικά στοιχεία.

Οι αναζητήσεις μου κινούνται μέσα στον λαϊκό πολιτισμό αυτού του λαού. Συγκεντρώνω πληροφορίες που αναφέρονται στον τρόπο ζωής του, στο πώς είδε τον ελλαδικό χώρο, στο πώς δούλεψε για αυτόν, πάλησε, αγωνίστηκε και θυσιάστηκε ο ίδιος, για να διατηρηθεί ο τόπος του αυτός ελεύθερος και ανεξάρτητος.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι μαζί με την από οποιουδήποτε αιώνες εγκατάστασή τους εδώ, κουβάλησαν οπωσδήποτε, εκτός από τις υλικές τους αποσκευές και τις άλλου είδους, όπως τη γλώσσα τους, τις συνήθειές τους, τους δικούς τους τρόπους ζωής κλπ. Πιστεύω ότι η εγκατάστασή τους αυτή δε στάθηκε ικανή να διαφοροποιήσει ή να αδειάσει τον κόσμο που κουβαλούσαν μέσα τους. Δεν είχε δηλαδή σαν αποτέλεσμα την καταλυτική επιρροή του ντόπιου στοιχείου ή την αφομοίωσή του απ' αυτό, εκτός πάντα από τη διαμόρφωση της νεοελληνικής εθνότητας.

Οι δυσκολίες της ζωής, μερικές φορές, επενεργούν στους ανθρώπους και στις κοινωνικές ομάδες, καταλυτικά ή δημιουργικά. Εδώ έγινε το δεύτερο. Αντιμετώπισαν τα προβλήματα της ζωής με θετικό τρόπο, που είχε σαν αποτέλεσμα να δυναμώσει περισσότερο η ράτσα.

1. Ο Μεταξάς, όχι μόνον είχε απαγορεύσει να ακούγεται η αρβανίτικη γλώσσα, αλλά συρτήκανε κόσμος και στις Αστυνομίες γι' αυτό το «αδίκημα».

Οπωσδήποτε η εγκατάστασή τους επέδρασε στους προηγούμενους τρόπους ζωής (έδαφος, κλίμα, άνθρωποι κλπ.). Εδώ όμως, σχετικά με τους Αρβανίτες, έγινε μια συνένωση ομοιογενών στοιχείων, πραγματώθηκε μια αδελφότητα της ζωής που ήρθε, με αυτήν που βρισκότανε στον τόπο, χωρίς να παρατηρηθούν θεαματικές διαφοροποιήσεις, αφού επρόκειτο για λαούς με κοινή ρίζα. Αυτό που ενδιαφέρει πολύ είναι, ότι η συνένωση των δύο αυτών στοιχείων δημιούργησε τους νεοέλληνες με ελληνική εθνική συνείδηση σαν αδιάσπαστη συνέχεια του κλασικού ελληνισμού.

Είναι πολύ φτωχά τα όσα έχουν γραφτεί γι' αυτό το λαό. Όπου κι αν διαβάσεις για τους Αρβανίτες του ελλαδικού χώρου, η γενικότητα, η αοριστία και προπαντός η ψευτιά, έχουν δημιουργήσει μια τρομερή παραμόρφωση. Προσπάθησαν, αυτοί που διαθέτανε την πένα, να κρατήσουν στη σκιά αυτό το λαό, να αποσιωπήσουν την παρουσία του και να παραποιήσουν τη δράση και τη συμπεριφορά του εδώ στον ελλαδικό χώρο. Δεν ασχολήθηκε κανείς στα σοβαρά με το θέμα της αρβανιτικής παρουσίας και δραστηριότητας, ούτε και εξετάστηκε ποτέ αν υπήρξε και πόσο διαφοροποίηση από την επίδραση του νέου στο υπάρχον στοιχείο. Ακόμα περισσότερο, ποτέ δεν εξετάστηκε ποιά πλευρά επέδρασε πάνω στην άλλη ποσοτικά και ποιοτικά.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Β΄

ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΗ ΠΟΟΤΡΟΠΙΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Μέθοδος έρευνας γενικά εσωτερικά γνωρίσματα

Για τη συγκέντρωση του υλικού τούτης της μελέτης μου, θεωρούσα σαν αληθινό ότι συγκέντρωνα την ανεπιφύλακτη παραδοχή εκ μέρους όλων, όχι μόνο μιας αρβανίτικης περιοχής, αλλά όσο μου ήταν δυνατό περισσότερων. Διάλεγα λοιπόν τα σημεία όπου από κανέναν δεν υπήρχε αντίρρηση ή διαφορετική τοποθέτηση.

Για την αξιολόγηση των ευρημάτων μου, βοηθήθηκα πολύ και από τις προσωπικές μου εμπειρίες σαν δικηγόρος επί μακρά σειρά ετών, όπου μοναδικοί μου πελάτες ήταν Αρβανίτες, αλλά και εγώ από την ίδια ρίζα. Ήταν τότε, που στις δικαστικές διαφορές δοκιμαζότανε το αρβανίτικο, αφού είχε να επιλέξει μεταξύ δύο αντιθέτων. Τότε διάβαζες το πείσμα, την εφεκτικότητα, το θάρρος αντιμετώπισης της αλήθειας και το δέσιμο της φάρας, όταν τρίτοι προσπαθούσαν να συμβιάσουν τους συμπατριώτες.

Πηγές μου για την όλη αρβανίτικη νοοτροπία στάθηκαν ακόμα πολλά περιστατικά του παλιότερου αρβανίτικου βίου, που συγκέντρωνα από όλο τον ελλαδικό χώρο. Τότε έβλεπες να απλώνει ανάγλυφη η αρβανίτικη νοοτροπία. Τα τραγούδια όμως, τα μοιρολόγια, τα αστεία και τα σοβαρά, οι παροιμίες και τα γνωμικά (προπαντός τα τραγούδια και τα μοιρολόγια), στάθηκαν για μένα οι πιο σταθεροί οδηγητές και αληθινοί δείκτες στην όλη μου αυτή προσπάθεια. Θα μπορούσα μάλιστα να πω ότι επέλεγα σαν σωστό και αληθινό, εκείνο που επισφραγιζότανε από τον αρβανίτικο ποιητικό λόγο, που, όπως θα φανεί καθαρά πιο κάτω, το επικαλούμαι και το παραθέτω.

Η πρώτη εντύπωση είναι ότι έχεις να κάνεις με ένα λαό φτωχό, δε θα

αργήσεις όμως να διαπιστώσεις ότι διαθέτει ισχυρή θέληση και πείσμα. Οι Αρβανίτες ήσαν αξιοπρεπείς, υπερήφανοι, αλλά μονοκόμματοι, με πρωτόγονες αντιδράσεις και εντελώς αμετακίνητοι στην αρχική τους απόφαση. Νομίζω ότι αυτή η ψυχική δομή αποτελούσε συνέχεια μιας παλαιότερης πολύ δύσκολης ζωής, που απαιτούσε να είναι πάντα με το όπλο στο χέρι, είτε σαν μισθοφόροι, είτε σαν υπερασπιστές του εαυτού τους και του τόπου τους, οπουδήποτε μέσα στον ελλαδικό χώρο.

Στο αρβανίτικο επικρατούσε κάτι, που θα το ονόμαζα ομοιομορφία. Ζούσες μέσα σε ένα κόσμο χωρίς έντονες μεταβολές, χωρίς νεοτερισμούς με εντυπωσιακά βήματα. Επικρατούσε ο κανόνας του αμετακίνητου και προπαντός του σεβασμού στις συνήθειες και κοινωνικές αξίες των παλαιότερων, που έπρεπε να τηρούνται χωρίς καμιά απολύτως μεταβολή.

Θα αποτελούσε άσκοπη επανάληψη αν εδώ περιείχοντο και τα άλλα χαρακτηριστικά στοιχεία που συνθέτουν τον Αρβανίτη του ελλαδικού χώρου, αφού αναλύονται πιο κάτω, ξεχωριστά το καθένα.

II

Εθνική συνείδηση η αρβανίτικη γλώσσα

Εξαιτίας μιας εκτεταμένης πλαστογραφίας εκ μέρους των γραμματισμένων και των λογάδων των προηγούμενων εποχών σχετικά με τους Έλληνες Αρβανίτες, παρατηρείται, μέχρι σήμερα ακόμα, κάποια επιφύλαξη, και αιωρούνται λίγα ερωτήματα γύρω απ' αυτούς, σχετικά με την ποιότητά τους.

Πρέπει να κατανοηθεί ότι οι Αρβανίτες, όπου κι' αν ακούμπησαν στον βαλκανικό χώρο, και στον σημερινό ελλαδικό επομένως, συνάντησαν ένα λαό, αυτόν που έμενε εκεί. Φτωχός και δυστυχισμένος ήταν κι' αυτός. Ειδικότερα για τον ελλαδικό χώρο, οι ντόπιοι δυστυχισμένοι αδερφώθηκαν γρήγορα με τους θαρραλέους Αρβανίτες, που είδαν τους ντόπιους σαν αδέρφια, αφού δεν είχαν τίποτα να μοιράσουν, μια και δεν είχαν στον ήλιο μοίρα. Οι Αρβανίτες προστάτεψαν τους ντόπιους όπως και τον εαυτό τους, όποτε το καλούσε η ανάγκη. Έτσι αγκαλιάστηκαν οι ψυχές και ενώθηκαν οι πλάτες. Έτσι άνθισε η ελπίδα. Ξεθάρρεψαν μαζί και βάδισαν μαζί, για να καρπίσει η απόφαση για ζωή κι' ας απαιτούσε πολλές φορές αντίσταση με τα όπλα.

Με τον καιρό ο απολιτικός αυτός κόσμος απόκτησε σιγά - σιγά εθνική συνείδηση, που ήταν η ελληνική, αυτή που δημιούργησε τον ελληνικό διαφωτισμό, γέννημα του γαλλικού, που είχε εμπνευστεί τις ιδέες του από την κλασική Ελλάδα. Έτσι δημιουργήθηκε το νεοελληνικό στοιχείο, ο νεοελληνισμός. Η ένωση του ντόπιου με το ξένο στοιχείο δεν είχε σαν αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένας διαφορετικός λαός. Η ελληνική επίδραση είναι παντού καταφανής, άλλωστε, μεταξύ του νέου και του ντόπιου στοιχείου δεν υπήρχαν σπουδαίες εθνολογικές διαφο-

ρές αν επιτρέπεται ο όρος, αν και, μερικοί υποστηρίζουν, ότι δεν υπήρξε ποτέ οποιαδήποτε διαφορά εκτός από τη γλώσσα, και αυτό καταφαίνεται από το γεγονός ότι αυτός ο λαός, ο οποιοσδήποτε λαός τότε, αισθάνθηκε σαν απόγονος του κλασικού ελληνισμού, αισθάνθηκε Έλληνας, πολέμησε και θυσιάστηκε για την Πατρίδα του την Ελλάδα. Είναι ένα γεγονός, που δε μπορεί κανείς να το αμφισβητήσει, αλλά προπαντός είναι κάτι που αποστομώνει κάθε ψεύτη και πλαστογράφο. Μερικοί, θέλοντας να συσκοτίζουν τα πράγματα, ισχυρίστηκαν ότι τάχα χάθηκε εντελώς το ελληνικό στοιχείο μέσα στον ελλαδικό χώρο. Μερικοί θέλουν εμάς τους νεοέλληνες, Σλάβους, και ισχυρίζονται και άλλα παρόμοια φαιδρά. Το γεγονός ότι αυτός ο λαός, ο οποιοσδήποτε έστω τότε, άρπαξε τα όπλα και ομόγνωμος, ομοούσιος και αχώριστος, πολέμησε τους όποιους θεωρούσε κατακτητές, θυσιάστηκε και τελικά ελευθέρωσε τον τόπο τούτο, τον τόπο του, από το τούρκικο στοιχείο αργότερα, μας μαρτυράει ότι ήταν ένας νέος λαός με συγκεκριμένη εθνική πορεία, και μάλιστα πρέπει να το τονίσουμε, ορθόδοξα ελληνική, μα που τίποτα δεν έπαθε, από καμιά βάρβαρη ορδή, ούτε ακόμα από τα τετρακόσια χρόνια με τους Τούρκους. Το εάν τότε κυριαρχούσε στον ελλαδικό χώρο η αρβανίτικη γλώσσα, και εξακολουθεί μέχρι σήμερα να ακούγεται, αυτό, δε μπορεί ποτέ να δημιουργήσει ισχυρισμό για οτιδήποτε αντίθετο, αφού αυτοί οι ίδιοι οι αρβανιτόφωνοι, σήκωσαν όλο το βάρος της Ελληνικής Επανάστασης, στήριξαν την ελληνική ελευθερία και συνεχώς από τότε παίζουν το δημιουργικό τους ρόλο στα πράγματα αυτής της χώρας, της μάνας τους Ελληνικής Πατρίδας.

Η εθνική συνείδηση είναι κάτι εντελώς διαφορετικό από την γλώσσα που μιλάει ο καθένας και από τον Θεό που πιστεύει. Το να λέει κάποιος ότι είναι και αισθάνεται Έλληνας, έχει όλο το δικαίωμα να το λέει με οποιαδήποτε γλώσσα του αρέσει, χωρίς απ' αυτό να μειώνεται το εθνικό του αίσθημα. Οι Αρβανίτες του ελλαδικού χώρου, βλέποντας αυτή την εκταταμένη πλαστογραφία που γινότανε εις βάρος τους, μη έχοντας το γραπτό μέσο να εναντιωθούν και σ' αυτό τον εσωτερικό εχθρό, αφού τα όπλα σ' αυτό το είδος της επιβολής δουλείας, ήταν ανίσχυρα, έκαναν τη ζωή τους τραγούδι για να περπατάει από γενιά σε γενιά, ώστε να διασωθεί η αλήθεια. Τα τραγούδια τους ήσαν χιλιάδες. Πολλά μείνανε στο δρόμο και ξεχάστηκαν, περισσότερα τα μεταγλώττισαν οι πλαστογράφοι, και λίγα μπόρεσαν να τραθήξουν το δρόμο προς τα νεότερα χρόνια, δε βρέθηκαν όμως και τότε μερικοί να τα προστατέψουν καταγρά-

2. Όλοι οι πολέμαρχοι της Επανάστασης του 1821 ήσαν Αρβανίτες. Όλοι τους είχαν την αρβανίτικη σαν μητρική γλώσσα, αυτό δεν εμπόδισε σε τίποτα να νιώθουν Έλληνες, όπως άλλωστε ήταν και η πραγματικότητα και να σκοτώνονται για την Πατρίδα Ελλάδα σε όλους τους κατοπινούς πολέμους.

φοντάς τα.

Από αυτά τα λίγα, ελάχιστο κομματάκι έπεσε στα χέρια μου, είναι όμως ικανά, έστω και σαν μονάδες, να μας δώσουν σωστές πληροφορίες.

Τα τραγουδάκια που ακολουθούν τα οφείλω στον Μπάρμπα Τάσσο Λιούλη από τη Μάντρα (1861 - 1952). Ήταν φίλος και λίγο συγγενής. Έξυπνος άνθρωπος, αρκετά κοινωνικός και ήξερε να διαβάσει την εφημερίδα. Ήταν όμως παθιασμένος Αρβανίτης και πολύ υπερήφανος για τη ράτσα του. Γνωρίζοντας τον αρβανίτικο έρωτά του θέλησα κάποτε να τον πειράξω λέγοντάς του με σοβαρό και κάπως λυπημένο ύφος, ότι εμείς οι Αρβανίτες δεν αξίζουμε τίποτα και ότι το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να βοσκάμε πρόβατα και να δουλεύουμε με το αλέτρι. Ο γέρος θύμωσε και με συγκρατημένο θυμό μου είπε: «Σού έχω σεβασμό γιατί σε έχουμε γραμματισμένο. Μη μου τα λες εμένα αυτά, ούτε να τα λες και σε άλλους. Αν τα βιβλία σας δε μιλάνε για τους Αρβανίτες, το ξέρανε αυτοί και τόχανε ρίξει στο τραγούδι. Εμένα που βλέπεις, με κρατούσε ο παππούς στα γόνατα και μου τραγούδαγε αρβανίτικα που δε τα ξεχνάω ποτέ». Και χωρίς να το ζητήσω άρχισε ο γέρος να τραγουδάει αρβανίτικα τραγούδια από τον καιρό του παππού του, με αυτοσχέδια και δανεισμένη μελωδία, που είναι τα επόμενα στα οποία εγώ έχω προσθέσει μόνο την επικεφαλίδα για λόγους μεθοδολογικούς:

Ata jemi

Le të jemi si çë jemi
e të kemi ata çë kemi.
Falemi për prind tanë,
pse e dim se ga ku janë.
Dim ga ku ba rrenja jonë
bam zakonet çë i thonë.
Derdhitë gjakun për Elladhë,
përve i dham lirin të madhë.
Këtë vend me gjak e bëmë
të na e marrënë s'e lëmë

Αυτοί είμαστε

Ας μείνουμε όπως είμαστε
κι ας έχουμ' όσα έχουμε.
Δοξασμένοι οι πρόγονοί μας,
γιατί ξέρουμε τι ήσαν.
Ξέρουμε καλά τις ρίζες
και κρατάμε τις συνήθειες.
Για την Ελλάδα μας θυσία,
της δώσαμ' ελευθερία.
Τόπος με αίμα κερδισμένος,
δε πάει ποτέ χαμένος.

Rrenja jona

Le të shomë se ga ku jemi
e çfarë rrenjë jemi.
Cëla ishtë rrenja jonë,
dë të shkruora s' e thonë.

2

η ρίζα μας

Ας δούμε από πού είμαστε
και ποιάς ρίζας είμαστε.
Ποιά είναι η ρίζα αυτή
πουθενά δεν είν' γραφτή.

Rrenjë prare, rrenjë hekur,
mbetet gjallë, s' ishtë e vdekur.
Vetëm një shumë fort e dimë,
se Arvaniti ishtë trim.
Dimë koma, këtu jeshmë, këtu jemi,
këtë botë tan e kemi.
Derdhmë gjakum për Greqinë,
neve i dhamë asaj lirinë.

Σίδερο, πουρνάρι ατόφια,
μένει ζωντανή και όρθια.
Τόχουν πάρει όλοι χαμπάρι,
ο Αρβανίτης, παλικάρι.
Τούτο είν' το σπιτικό μας,
αυτό το χώμα είναι δικό μας.
Για την Ελλάδα μας θυσία;
της δώσαμ' ελευθερία.

Είχα ενθουσιαστεί και έμενα κατάπληκτος από τη σπουδαία αυτή απο-
κάλυψη. Ζήτησα να μας φέρει ένα κρασί με μεζέ ο ταβερνιάρης. Ο γέρος
είχε κι αυτός ενθουσιαστεί βλέποντάς με. Γύρω μας ήρθαν και προστέθη-
καν κι άλλοι από τα δίπλα τραπέζια, γίναμε μια παρέα όλοι. Φώναξα ναρ-
θουν όλοι κοντά: «Ini a fër si vlezër, çë jemi» (Ελάτε κοντά σαν αδέρφια που
είμαστε). Ο γέρος μου δεν κρατιότανε:

Dheu inë

3

Η γη μας

Këtë botë tan e kemi,
kjo bota na ka letë.
Kësaj botë djelm jemi,
këtu prind na kan ler.

Δικό μας τούτο το χώμα,
μας γέννησε αυτό το χώμα.
Αυτής της γης παιδιά,
γέννες γονιών από παλιά.

Këtu gjakun kemi derdhur,
ini dheu, asnjë s' na e merr.
Sa kan hir i kemi djekur,
nuk do shkelet njetër her.

Το αίμα μας εδώ χυμένο,
χώμα άπαρτο και δοξασμένο.
Οι εχθροί βρήκαν φωτιά,
εδώ ζει η λευτεριά.

Këtë vend me gjak e gjeshmë,
varret prindvet këtu jan.
Këtu jemi, këtu jeshmë,
asnjë s' lëmë të ne e han.

Χώμα με αίμα ζυμωμένο,
στους τάφους των προγόνων
Εδώ ήμουν και θα μείνω,
και κανέναν δεν αφήνω.

De kjo botëza e mirë,
kemi drequr shtëpinë,
shumë gjak i kemi shtirë,
të gjith njerzit e dinë.

Χώμα μου ευλογημένο,
εδώ το σπίτι μου χτισμένο,
με αίμα σ' έχω ποτίσει,
ας το μάθει όλη η φύση.

Këtu u lemë, këtu jemi,
diallin këtu e pam,
këtë vend shtëpi e kemi,
këtu shpirtinë do jam.

Εδώ η γέννα μας και ζούμε,
εδώ τον ήλιο μας υμνούμε,
τούτο σπίτι, τούτη η γη μας,
ως την ύστατη πνοή μας.

Neve jemi bizantinë,
 le t' e shohnë ata, çë, s' dinë.
 Neve bam ga bizantinë,
 vllai ini Kostandinë.
 Ne ga bizantiu jemi
 e g' ajo meraq e kemi.
 Bashkë me Kostandinë u vramë
 neve jeshm dë Pol çë ramë.
 Ai ini lustini
 vllai ini e t' e dini.
 Ku luftuom me kualt tanë,
 tër armikut |poshtë ranë.
 Arvaniti sipër dë kal,
 ta merr shpirtinë me pall.

Απ' του βυζαντίου γέννα,
 ας το μάθουν και στα ξένα.
 Γόνος μας ο βυζαντίνοσ,
 αδελφός κι' ο Κωσταντίνοσ.
 Το Βυζάντιο η γενιά μας
 και μεγάλη η χαρά μας.
 Με τον Κωσταντίνο όλοι,
 μαζί πέσαμε στην Πόλη.
 Και ο Ιουστινιανός μας
 κι' αυτός ήταν αδελφός μας.
 Απ' το δικό μας ιππικό,
 έπιαν' όλους πανικό.
 Άλογο και Αρβανίτης,
 με το ρόπαλο της νίκης.

Ο γέρος στάθηκε λίγο για να μας πει ότι οι Αρβανίτες δε διαθέτανε γραφή για τη γλώσσα τους και γι' αυτό φτιάχναν πολλά τραγούδια για να μένουνε οι συνήθειές τους και ο τρόπος ζωής τους: «Ashtu si muo nani, ga raputë dë nipra (έτσι, σαν εμένα τώρα, από παππού σε εγγόνια»:

Me ndimat me këngë

5

Η μνήμη και το τραγούδι

Neve dimë se këndima,
 ishtë lerë ga vajtima.
 M' ata këng edhe vajtime,
 ashtu rron kujtimia ime.
 S' mund asnje ga në të shkruon,
 i bëmë këng edhe u rruon.
 Golë më golë njor sot,
 e bamë këngënë të plot.
 Sa gjak derdhmë për Elladhë,
 e bëmë këngë më të madhë.
 Për kanarin keshmë seklet,
 e bëm këng edhe u bet.
 Karaiskos trimërinë,
 këng e bëmë për t' e dinë.
 Sa ka bënë fara jonë,
 këng i kemi edhe i thonë.

Το τραγούδι το καϊμένο,
 απ' το θρήνο γεννημένο.
 Με τραγούδια, μοιρολόγια,
 έτσι μείναν τα παλιά λόγια.
 Και αγράμματος ως ήμουν,
 τραγουδούσα για να μείνουν.
 Από στόμα σ' άλλο στόμα,
 το τραγούδι ζει ακόμα.
 Τη θυσία για τη Χώρα,
 τηνε τραγουδάμε τώρα.
 Τον Κανάρη μπουρλοτιέρη,
 τραγουδούν σ' όλα τα μέρη.
 Κι' ο Καραϊσκάκης ζει,
 στο τραγούδι μας μαζί.
 Όσα η ράτσα έχει κάνει,
 στο τραγούδι τάχουμ' θάνει.

Για την έλλειψη γραφής της Αρβανίτικης γλώσσας μιλάει και το επό-

μενο τραγουδάκι, που το υπολογίζω πολύ παλιό, γιατί, όπως μου είπε ο μπάρμπα Παναγής Παππίας από την Ελευσίνα, μεγάλος κτηματίας της περιοχής και αρκετά πλούσιος (1880 - 1976), του το είχε μάθει από μικρό η μητέρα του στα αρβανίτικα, όπως το ήξερε από το θετό πατέρα της Καπετάν Αναγνώστη, που ήταν αγωνιστής στην Επανάσταση του 1821 και είχε τιμηθεί με το χαλκούν αριστείον ανδρείας. Ο Παναγής Παππίας ήταν εγγράμματος, προοδευτικός, καλλιεργητής και ο μόνος ίσως από τους γέρους, που ερχότανε και μου ζητούσε να μου πει κάτι από τα παλιά, που είχε θυμηθεί.

6

Glubën mos e harrojmë

Arvanitet të këndonjën
gluhën mos e harronjën.
Gjigju si këndon ai plaku,
shih se si lëvis ai gjaku.
Golë me golë e bahet jeta,
bahetë më këngë të drejta.
Arvaniti s' mund të shkruon,
me këndim të gjitha i ruon.
Gluha e pashkruar shuhet,
vëtëmë me këngë ruhet.

Μη ξεχνάμε τη γλώσσα μας

Το τραγούδι ν' ακουστεί
η γλώσσα μας μη ξεχαστεί.
Δες, ο γέρος με μαράζι,
το τραγούδι του αίμα θράζει.
Στόμα στόμα η ζωή κρατιέται,
με τραγούδι συντηριέται.
Επειδή γραφή δεν είχαν,
με τραγούδι φυλαχτήκαν.
Η άγραφη γλώσσα πάει,
το τραγούδι την κρατάει.

Πρέπει να σημειώσω ότι τα τραγούδια στα οποία θα αναφέρομαι κάθε τόσο, δε θα ήταν σωστό να τα κατατάξω σε ομοιογενείς ομάδες καταστρώνοντας μια κάποια ποιητική συλλογή. Θα ήταν μια «αποθήκη» με σκοπό μοναδικό τη διατήρηση του είδους, που δε θα μας πληροφορούσε και για σπουδαία πράγματα γιατί θα της έλλειπε η «ζωντανή ομιλία».

Το τραγούδι, σαν ψυχική έκφραση, χρειάζεται να το δεις σε σχέση πάντα με την αιτία που το κάνει να εκδηλωθεί. Δεν έχει σημασία δηλαδή αν ένα ηρωικό τραγούδι, ή ένα ερωτικό, θα έπρεπε να ακουστούν το πρώτο σε κάποια εθνική εορτή, ή το δεύτερο από έναν κύκλο ερωτευμένων νέων. Σημασία έχει πάντα ο τόπος, ο χρόνος, οι τοπικές συνήθειες, οι κοινωνικές αξίες, σε σχέση πάντα με την ψυχική διάθεση εκείνου που το τραγουδάει. Τότε μόνο το τραγούδι μας μιλάει με ζωντανή γλώσσα και αισθανόμαστε τη ζωντανή του παρουσία προπαντός όμως, γίνεται για μας αιτία να αποκτήσουμε πλήρη γνώση.

Έκανα την πιο πάνω διευκρίνιση, τώρα από την αρχή, γιατί τη βρήκα απαραίτητη.

Πρέπει λοιπόν, ύστερα από όλα αυτά να πληροφορήσω, ότι τα τραγούδια, που γνωρίσαμε πιο πάνω, ήσαν άγνωστα, τότε στα 1951, που τα

πρωτάκουσα από τον μπαρμπα Τασσ-Λιούλη από τη Μάντρα Αττικής, γεγονός που διαπίστωσα ο ίδιος από έρευνα που έκανα στη γύρω αρβανίτικη περιοχή και πιο πέρα, χωρίς φυσικά να αποκλείω το γεγονός να είχαν ευρύτατη εμβέλεια στον αρβανίτικο ελλαδικό χώρο, εξαιτίας ακριβώς του περιεχομένου τους.

ο

Οι Αρβανίτες
και το τραγούδι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

III

Οι Αρβανίτες

και το τραγούδι

Ένας από τους λαούς που τραγουδούσαν περισσότερο, ήσαν οι Αρβανίτες. Μέχρι σήμερα είναι γνωστή η φράση: «Di e këndon» (ξέρει και τραγουδάει) που χαρακτήριζε το κοινωνικό άτομο.

Μέχρι πριν από τον τελευταίο πόλεμο και λίγο παλιότερα, τραγουδούσαν και οι πέτρες στα αρβνίτικα χωριά της Ελλάδας. Ο μπαλωματής, που μπάλωνε τα τσαρούχια, δούλευε τραγουδώντας. Ο πεταλωτής, που καλίγωνε τα άλογα και τα μουλάρια, χτυπούσε το σφυρί του πάνω στο κόκκινο πέταλο για να το φέρει στα μέτρα του νυχιού του ζώου, στο ρυθμό του τραγουδιού του. Δε θα ξεχάσω τους κούφιους χτύπους στο βραστό σίδηρο και τους καμπανιστούς πάνω στο αμώνι του μπάρμπα Μηνά του πεταλωτή, για να κρατιέται ο ρυθμός. Μια σπάνια συγχωρδία ήχων ακουγότανε παντού με τραγούδια, που αναφέρονταν στη δουλειά του καθενός. Οι γυρολόγοι και οι πραγματευτάδες, τραγουδιστά παινεύανε τις πραγμάτιες τους. Ο μανάβης παρομοίαζε τις ντομάτες του με τα κόκκινα μάγουλα της όμορφης νέας, όταν της ερχότανε ντροπή για κάποιο ερωτόλογο, και άφηνε έντεχνα, και πάντα σε στίχους, υπονοούμενα για τα λεμόνια της, που ήταν ζουμερά, αλλά περισσότερο ήσαν τα δικά του, που πυλούσε. Ο ντελάλης του χωριού έκανε τραγουδιστά τις ανακοινώσεις και τις διαφημήσεις που του παράγγελναν. Μερικές φορές για πιο εντύπωση, χρησιμοποιούσε τολμηρές εκφράσεις.

Στο λιομάζεμα, στο θέρρος, στον τρύγο, στο αλώνισμα και στα ρετσίνια, παντού τραγουδούσαν. Ένα ομαδικό τραγούδι από τις αργατιές ανέβαινε στον κάμπο και γέμιζε τον τόπο αισιοδοξία.

Οι αρβανίτες τραγουδούσαν και δούλευαν, ή, καλύτερα να πούμε, δούλευαν τραγουδώντας. (Μακάρι να προφτάσω να εκδόσω ένα έτοιμο βιβλίο μου με τα τραγούδια της δουλειάς). Εκεί όμως, που κυριαρχούσε τελείως το τραγούδι, ήταν στο χορό που έκαναν οι κοπέλες του χωριού κάθε Κυριακή μπροστά στην εκκλησία, ή στην πλατεία του χωριού. Εκεί ξεδιπλώνονταν ολόκληροι κόσμοι αισθημάτων. Όλα τα τραγούδια αυτού του είδους, απέραντος αριθμός, ήσαν ψυχικές εκδηλώσεις της κάθε τραγουδίστριας. Υμνούσε την αγάπη, τον έρωτά της, ανακοίνωνε κάτι στο διαλεχτό της, επικοινωνώντας μαζί του τραγουδιστά. (Για το Χορό των Κοριτσιών ασχολούμαι λεπτομερέστερα σε άλλο βιβλίο μου με τίτλο: «Ο χορός στους Κουντουριώτες»³).

Όλα τα αρβανίτικα τραγούδια ήταν αυτοσχέδια σε δίστιχα οχτασύλλαβα με ομοιοκαταληξία. Όλα ήσαν φτιαγμένα για να εξυπηρετήσουν την κάθε περίπτωση. Τα έλεγε ο τραγουδιστής, ή η τραγουδίστρια, ακούγονταν όπου ήταν ο προορισμός τους και τα έπαιρνε ύστερα ο αέρας, αφού είχαν μεταφέρει το μήνυμά τους, για να ξεχαστούν ύστερα από τον ποιητή τους. Πρέπει να σημειώσω ότι δε τόχαν σε καλό να επαναλαμβάνουν κάποιο τραγουδισμένο στίχο και σε άλλες περιπτώσεις. Αυτό εθεωρείτο φτώχεια και περιφρόνηση.

Αυτός που θα άκουγε για πρώτη φορά αυτό τον κόσμο να τραγουδάει, θα πίστευε ότι έχει να κάνει με πραγματικούς ποιητές.

Οι γέροι φίλοι μου Αρβανίτες, που τα κουβεντιάζαμε μαζί, με βεβαίωναν ότι το τραγούδι δε το είχαν μόνο για τραγούδι, για τη διασκέδασή τους δηλαδή, αλλά το χρησιμοποιούσαν και σαν προσεγμένο τρόπο έκφρασης, όταν είχαν να πουν κάτι που έπρεπε να μένει. Ένας γέρος φίλος μου μού είπε: «Το τραγούδι, εμείς οι Αρβανίτες, το είχαμε όπως τη γιορτινή μας φορεσιά. Εμείς τα τραγούδια μας τα ονομάζουμε: η καλή φορεσιά της γλώσσας. Η γλώσσα μας ντύνεται το τραγούδι όταν θέλει να πει μια αλήθεια, να δυναμώσει μια δικιά της αρβανίτικη πεποίθηση, όταν θέλει να θάνει κάποιο νόμο στη ράτσα μας, όπως εμείς τον καταλαβαίνουμε, αλλά, πιο πολύ ακόμα, κάνουμε τραγούδι, κάτι που πρέπει να μείνει για να μπορέσει να περάσει από γενιά σε γενιά, μια και δεν έχουμε γραφή».

Μεγαλώνοντας μέσα στην αρβανίτικη νοοτροπία, πιστεύω ότι το τραγούδι των Ελλήνων - Αρβανιτών, εκτός από το καθαρά διασκεδαστικό μέρος, σκόπευε και στη διαπαιδαγώγηση του λαού, τοποθετώντας σε γνήσια παραδοσιακές αρβανίτικες βάσεις τον κοινωνικό τους βίο, έτσι,

3. Έκδοση: HIPHAISTIA, Πολύτυπο 1987.

που να μην αλλοιώνεται από κάθε άλλο εξωτερικό ρεύμα ή συνήθεια.

Τα αρβανίτικα τραγούδια ήσαν φωνές «εκ βαθέων» αυτού του αγράμματου ποιητή λαού, που καλύπτανε ολόκληρο τον ιστορικό και πολιτιστικό του βίο με βαθιές κοινωνικές προεκτάσεις. Από αυτή την άποψη, έχουμε να κάνουμε εδώ, με τις πιο αληθινές πληροφορίες γύρω από τους Έλληνες - Αρβανίτες, κάτι δηλαδή, που μας δίνει ασφαλέστατα σαφή εικόνα, πλήρη γνώση δηλαδή, της εν γένει νοοτροπίας, των συνηθειών, των ιδανικών του και των αξιών, των πόθων, των ελπίδων του και της ιστορικής του πορείας γενικά.

Στις σελίδες που ακολουθούν θα έχει συχνά την ευκαιρία ο αναγνώστης να διαβάσει αρβανίτικα τραγούδια, μάρτυρες αληθείας, γύρω από την όλη νοοτροπία των Αρβανιτών της Ελλάδας.

Είχα σκεφτεί, όπως σημείωσα και πιο πάνω, να ξεχωρίσω σε αυτοτελείς τόμους τα χιλιάδες αρβανίτικα τραγούδια, που μαζεύω εδώ και εξήντα χρόνια. Τότε όμως δε θα έκανα τίποτα άλλο, παρά θα είχα αφαιρέσει τον χρόνο, τον τόπο, το πρόσωπο απ' όπου είχα πάρει το καθένα, και προπαντός την αιτία που τον έκανε να το τραγουδήσει. Βρήκα ότι έτσι δε θα μπορούσα να ζωντανέψω την εποχή, αφού δεν τοποθετούσα τον πληροφοριοδότη τραγούδι, στην οργανική του θέση. Έτσι δεν θα παρουσίαζα ανάγλυφη την εικόνα του αρβανίτικου λαού και του κοινωνικού του βίου, που κυρίως με ενδιαφέρει, αφού αυτό είναι η ουσία του ζητήματος. Σχετικά με το τραγούδι των Αρβανιτών πρέπει να σημειώσω και τα επόμενα: Το αρβανίτικο τραγούδι είναι από αισιόδοξο μέχρι πραγματικό. Όταν είναι για λύπη δεν ακούγονται θρήνοι απελπισίας και δεν τονίζονται απαισιόδοξες θέσεις. Ακόμα και στα μοιρολόγια αποφεύγεται αυτό, όσο είναι δυνατό. Αποφεύγονται οι απελπιστικές νότες, αφού και το θάνατο ακόμα τον αντιμετωπίζουν οι Αρβανίτες θαρραλέα, όπως και τη ζωή.

Πολλές φορές συναντάμε μοιρολόγια, που μεταπηδήσανε στα τραγούδια και τραγουδιώνται σαν χορευτικά, σε χορούς και πανηγύρια. Πολύ πρόχειρα σημειώνω δυό πολύ γνωστούς στίχους από ένα τραγούδι που ξεκίνησε από μοιρολόγι. Αφορά κάποιο Γιώργη, που σκοτώθηκε στον πόλεμο του 1897.

Ku të muor jorgo sfera?
ga rëposh ga fustanella
ku të muor jorgo voli?
ga rëposh ga krahërori

Πού σε βρήκε Γιώργο η σφαίρα;
Κάτω από τη φουστανέλα.
Πού σε βρήκε το βόλι Γιώργο;
Αχ, κάτω από τον ώμο.

4. Περισσότερα στο βιβλίο μου: «Αρβανίτικο μοιρολόγι» εκδ. ΔΩΔΩΝΗ 1985.

Σήμερα ακούγεται σαν τραγούδι από Αρβανίτες οργανοπαίχτες με δανεισμένη μουσική επένδυση, και χορεύεται όπου κι αν συναντήσεις αρβανίτικο γλέντι. Η μεγάλη εξοικείωση του αρβανίτικου λαού με το τραγούδι τον έφτιαξε πραγματικό ποιητή. Στο τραγούδι του παρατηρείται αρμονία στη ροή των σκέψεων, φυσιολογική πορεία των αισθημάτων, που σε κάνει να πιστεύεις ότι έχεις να κάνεις με φτασμένο ποιητή. Οι λέξεις, οι μεταφορές σαν ποιητικά σχήματα, η επανάληψη λέξεων και φράσεων για τον τονισμό της έννοιας, αλλά και όλα τα άλλα ποιητικά σχήματα του ποιητικού λόγου, υπηρετούν στο αρβανίτικο τραγούδι σαν εύκολο εργαλείο του Αρβανίτη αγράμματος στιχουργού, έτσι ώστε, το νόημα να αποκτάει μια χάρη και να ξεδιπλώνεται αρμονικά, φυσιολογικά και αβίαστα.

Ο αρβανίτικος ποιητικός λόγος είναι πλήρης και αποφεύγει τις υψηλές εκφράσεις. Όταν όμως πρόκειται για ερωτικό τραγούδι, διαρκίνεις να διαχέεται μια ευγένεια και λεπτότητα, που σε κάνει να αναρωτιέσαι, πώς είναι δυνατό, αυτός ο τραχύς Αρβανίτης να εκφράζεται έτσι.

Όπως και πιο πάνω σημείωσα, αρκετά από τα τραγούδια που έχω συγκεντρώσει θα τα παρεμβάλω, έτσι ώστε να δοθεί πραγματική εικόνα. Αρκετά τα πήρα από το στόμα των τραγουδιστών κατά τη στιγμή της παρθενικής τους εξόδου και προπαντός στον τόπο που πρωτακούστηκαν. Πολλά από τα τραγούδια της αγάπης από τις ίδιες, που τα έφτιαξαν και τα θυμούνταν, και πάρα πολλά από παππούδες και γιαγιάδες.

Βαδίζοντας με συντροφιά μας το αρβανίτικο τραγούδι, εκεί που ακούστηκε, εκεί, που αισθάνθηκε την ανάγκη να εκφραστεί, πιστεύω ότι θα έχουμε συνεχώς κοντά μας έναν πολύτιμον οδηγό, που θα μας προστατεύει από αθέλητα ξεστρατίσματα.

ο

Και κάτι σχετικό για το αρβανίτικο τραγούδι από άλλη σκοπιά (ανέκδοτο βιβλίο μου με τίτλο: «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»).

qefi, punë edhe shëndet
edhe s' bitemi dë det

Τραγούδι, δουλειά και υγεία
κι' έτσι δεν πνιγόμαστε στη θάλασσα.

po do të shkos mir
këndo sa më shumë

Αν θέλεις να καλοπερνάς
τραγούδα όσο μπορείς περισσότερο.

po këndon edhe vdeklija trëmbet

Όταν τραγουδάς και ο θάνατος φοβάται.

IV

Η αρβανίτικη φτώχεια

Μέχρι τις αρχές του αιώνα μας και μια - δυο δεκαετίες ακόμα, Αρβανίτης και φτώχεια, ήσαν δύο ταυτόσημες έννοιες.

Επειδή η φτώχεια, σχετικά με τους Αρβανίτες, παρουσίαζε κάποια ιδιομορφία, χρειάζεται να τη γνωρίσουμε, αφού, μέχρι σήμερα ακόμα, εξακολουθούν μερικά σημεία της, να επιδρούν στους Αρβανίτες, διαμορφώνοντας έτσι κάποια ιδιαίζουσα νοοτροπία.

Η ζωή των Ελλήνων - Αρβανιτών, μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, ήταν πολύ δύσκολη. Ακόμα και το ψωμί τους ήταν λίγο και τα ρούχα, που φορούσαν. Ζούσαν μια ζωή σκληρή, πνιγμένοι στην πίκρα, την κούραση και τη στέρηση.

Οι Έλληνες - Αρβανίτες ήσαν και έμειναν για αιώνες φτωχοί. Σχετικά με αυτούς, είχε πολύ έντεχνα διοχετευτεί ο ισχυρισμός, ότι τάχα ήταν ένας πνευματικά κατώτερος λαός, που ήταν ικανός μόνο για τσοπάνης και δουλευτής του αλετριού. Ήταν κάτι, που με τα χρόνια, το πίστεψαν και οι ίδιοι. Ήταν ένα σατανικό παιγνίδι για να ωφελούνται οι ανώτερες σφαίρες. Οι ισχυροί καλλιεργούσαν με επιμέλεια και αρκετή μαστοριά αυτό το είδος, για να μπορούν να απολαμβάνουν από αυτούς τους φτωχούς, που, τότε τουλάχιστον, ήσαν εντελώς απροστάτευτοι. Το ίδιο είδαμε και στο ζήτημα της παιδείας, όταν κρατούσαν κλειστές τις πόρτες για την εκπαίδευση των παιδιών του λαού. Απόδειξη του πόσο σαθρός ήταν αυτός ο ισχυρισμός τους, στάθηκε το γεγονός, ότι, μόλις άλλαξαν οι συνθήκες και άνοιξαν οι πόρτες, φάνηκε καθαρά το μεγάλο απόθεμα πνευματικών ικανοτήτων που διέθετε αυτή η ράτσα.

Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η αρβανίτικη φτώχεια ήταν κάτι, που είχαν επιβάλει σ' αυτό το λαό οι ισχυροί των εποχών, και ακόμα, ότι οι συνθήκες ήσαν τέτοιες, που δύσκολα μπορούσαν να αναπτυχθούν σε αυτάρκεις οικονομικές μονάδες, αφού αυτό αποτελούσε, κοντά στα άλλα, άνοδο, ανεξαρτησία και δύναμη.

Προσπαθώντας να δούμε καλύτερα το φαινόμενο: αρβανίτικη φτώχεια, στην εποχή που αναφερόμαστε, μπορούμε απαρχής να διακρίνου-

με έναν επίμονο αγώνα με πραγματικούς ήρωες και ηρωϊσμούς. Αγώνιζονταν με κάθε τρόπο να κρατηθούν στα πόδια τους, να επιβιώσουν και προπαντός να μην εξαθλιωθούν. Ήταν ένας αγώνας, που γινότανε παντού, φανερός έξω, και μέσα στο αρβανίτικο φτωχόσπιτο μυστικός, σκληρός, συνεχής, που δε τον έβλεπαν τα έξω μάτια. Το κάθε αρβανίτικο σπιτικό ήταν ένα πεδίο μάχης κατά της φτώχειας με ήρωες και νικητές, που δεν επιθυμούσαν αναγνωρίσεις. Τους έφτανε μόνο ότι μπορούσαν και πολεμούσαν τη φτώχεια, την νικούσαν, ότι επιβίωναν. Πιστεύω, ότι αυτός ο συνεχής αγώνας κατά της φτώχειας, δημιουργούσε στέρεες φύσεις. Η ανέχεια γεννούσε ψυχική και πνευματική δύναμη. Η απελπισία και η εξαθλίωση, δύο από τα κύρια χαρακτηριστικά της φτώχειας, αντί να εκμηδενίσουν τα άτομα, θρέφανε την αξιοπρέπεια και την υπερηφάνεια.

Για να φτάσουν όμως μέχρι αυτό το σημείο οι Έλληνες - Αρβανίτες χρειάστηκαν μακρά χρόνια συνεχούς και αδιάκοπης σκληρής πάλης. Πάλλευαν με τα χέρια, με το σώμα, με τα πόδια, με τα νύχια ακόμα πάλλευαν. Πολεμούσαν τη φτώχεια χωρίς σταματημό, νικούσαν, και αυτό τους κρατούσε ώστε να μην απελπίζονται.

Μέχρι και στα νεότερα ακόμα χρόνια, οι Έλληνες - Αρβανίτες απόφευγαν να δανείζονται. Ο δανεισμός αποτελούσε το έσχατο μέσο θεραπείας κάποιας ανάγκης, που έφερνε καταστροφή και κάποιου άμεσου οικονομικού ή άλλου κινδύνου. Πίστευαν ότι ο δανειστής είναι πολύ χειρότερος από το αφεντικό, αφού μπορούσε να σε κουμαντάρει όπως του άρεσε και να σε ταπεινώνει όποτε του καπνίσει. Η αντίληψη αυτή για το χρέος, επικρατεί μέχρι σήμερα αμετάβλητη σχεδόν, σε αρκετές αρβανίτικες περιοχές. Πρόσεχαν πολύ να μη φτάσουν στον ξεπεσμό εξαιτίας κάποιου χρέους. Προσπαθούσαν να διατηρήσουν με τα δόντια την αξιοπρέπιά τους αυτοί οι φτωχοί. Προτιμούσαν να μένουν νηστικοί και γυμνοί, παρά να δανείζονται. Μέχρι σήμερα ακόμα, ακούς να λένε: «More hu? bore faqen» («Δανείστηκες; Έχασες την αξιοπρέπιά σου»).

Όπως σε όλες τις ποικίλες δοκιμασίες που αντιμετώπισαν, το ίδιο και με τη φτώχεια, λειτουργούσε μια εσωτερική ενθάρρυνση, που βοηθούσε την ψυχή και το σώμα, να τα βγάλουν πέρα. Η σκληρή ζωή, με τα χρόνια, έγινε τρόπος ζωής. Η συνεχής αντίσταση στη φτώχεια, τους έκανε να νιώθουν αγωνιστές, όπως μπροστά στον εχθρό. Πιστεύω, ότι αυτή η συμπεριφορά, τους στάθηκε ωφέλιμη, γιατί η επιτυχής αντιμετώπιση της οποιασδήποτε δυσκολίας πετυχαίνει να θρέφει τη θέληση, και η συνεχής προσπάθεια να ανυψώνει την ψυχή.

Όσο τουλάχιστον γνωρίζω τους Έλληνες - Αρβανίτες, ποτέ δεν είδα κάποιον να ζηλεύει και να ποθεί να είχε τα πλούτη των πλουσίων. Μέχρι

σήμερα ακούς να λένε: «Timet janë sa mora me djersën time. Vetëm a-shtu jam fritur» («Δικά μου είναι τα όσα απόκτησα με τον ιδρώτα μου. Μόνον έτσι νιώθω χορτάτος»).

Δούλευαν για το ψωμί και όταν κατάφερναν να το εξασφαλίσουν νιώθανε χαρούμενοι. Κάθε πρωί, πριν αρχίσουν τη δουλειά έκαναν το σταυρό τους επικαλούμενοι τη βοήθεια του Χριστού: «Haide re krisht, ndihmë tëdhe këtë ditë») («Αϊντε Χριστέ, βοήθησέ με να βγάλω πέρα και τούτη την ημέρα»). Όταν δούλευαν μαζί με ζώα, πριν αρχίσουν τη δουλειά, έβαζαν στο στόμα του ζώου τους μια καραμέλα ⁵. Όσο τα χέρια κέρδιζαν, το κεφάλι έστεκε όρθιο. Όταν τελείωναν τη δουλειά της ημέρας ήσαν γεμάτοι ευτυχία και παρά την κούρασή τους το έριχναν στο χορό.

Δε γνώρισα Αρβανίτη εξαθλιωμένο από τη φτώχεια. Περπατούσαν στέρεα, ήσαν πρακτικοί, μετρημένοι, σοβαροί και καλόκαρδοι, ευλογούσαν το Θεό γιατί τους έδινε υγεία και κουράγιο, δύο πλούτη πολύ πιο πολύτιμα από τα πλούτη των πλουσίων.

Πρέπει να σημειώσω κάτι, που το βρίσκω αρκετά σημαντικό: Ασχολούμαι με το αρβανίτικο κοντά εξήντα χρόνια, είμαι και ο ίδιος από Αρβανίτες. Προσπάθησα να εντοπίσω έναν Αρβανίτη ζητιάνο σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο. Μέχρι σήμερα τουλάχιστον δεν το έχω πετύχει. Ρωτούσα όμως να μου πουν για κάποιον ζητιάνο Αρβανίτη και έπαιρνα παντού την ίδια απάντηση: «S'ishtë më e madhe dhunë ga kio» («Υπάρχει μεγαλύτερη ντροπή από αυτό;»).

Με τους Έλληνες - Αρβανίτες είχε συμβεί και το εξής: Τόσο είχαν νικήσει το αίσθημα της φτώχειας σαν καταθλιπτική κατάσταση, ώστε είχαν συνηθίσει σ' αυτό και το έβλεπαν σαν φυσιολογικό αυτές οι εργατικές και γενναίες φύσεις.

Πριν μερικά χρόνια, με ένα πλούσιο συνάδελφό μου, πήγαμε στο καφενείο του χωριού μας να πιούμε έναν καφέ. Μας κάλεσε στο τραπέζι του ένας γνωστός μας Αρβανίτης συμπατριώτης και αξίωσε να μας κεράσει αυτός τον καφέ. Γνώριζα ότι είναι συνταξιούχος του Ι.Κ.Α., έφερα την κουβέντα στο οικονομικό. Ο γέρος έπαιρνε τότε σύνταξη 2.584 δραχμές το μήνα. Τον ρώτησα πώς τα κατάφερνε: «Δόξα τω Θεώ Βαγγέλη μου, τα θγάζω πέρα με τη γριά μου. Ψηλά - χαμηλά, τα καταφέρνουμε να μη πεινάμε. Βέβαια, δεν πάμε διακοπές το καλοκαίρι. Βάζω και κάτι στην μπάντα. Τίποτα δε μας λείπει». Ήταν τότε, που το εισόδημα

5. Τα μεγάλα ζώα, προπαντός τα άλογα, στάθηκαν για τους Αρβανίτες οι πολιτιμότεροι συνεργάτες και βοηθοί τους. Η φροντίδα και η αγάπη προς αυτά ξεπερνούσε κάθε όριο. Μπορούσε να μην είχαν οι ίδιοι ψωμί να φάνε, το άλογό τους όμως δεν επέμεινε ποτέ.

του φίλου μου συναδέλφου ξεπερνούσε τις εκατό χιλιάδες το μήνα.

Δεν τους πείραζε αν είχαν λίγα, αρκεί που κυριαρχούσαν. Περισσότερο απ' όλα ποθούσαν να αισθάνονται ελεύθεροι. Έτσι μπορώ να εξηγήσω το φαινόμενο, γιατί οι Έλληνες - Αρβανίτες απόφευγαν να δουλεύουν μισθωτοί και Δημόσιοι υπάλληλοι, παρά την καταφανή οικονομική σιγουριά, που εξασφαλίζουν πολλές από τις εργασίες αυτού του είδους.

Η εξάρτηση από το αφεντικό ήταν κάτι, που ερχότανε σε αντίθεση με την αντίληψη που είχαν για τη ζωή. Η κάθε εξάρτηση ενοχλούσε έντονα την υπερηφάνειά τους.

Στην επιτυχή αντιμετώπιση της φτώχειας συνέτεινε αρκετά και η εσωτερική δομή της αρβανίτικης οικογένειας. Η αρχή του ενός και η γενική αποδοχή αυτής της υπεροχής σαν μόνης σωστής κατάστασης μέσα στην οικογένεια, δημιουργούσαν ένα δέσιμο των μελών μεταξύ τους με καρποφόρα αποτελέσματα στην κάθε οικογενειακή προσπάθεια. Οι ανεξάρτητες πρωτοβουλίες μέσα στην οικογένεια, ήταν κάτι εντελώς άγνωστο και ακατανόητο. Δούλευαν όλοι οι δυνάμενοι ανάλογα με την ηλικία και τις δυνατότητές τους. Όλες οι εισπράξεις πήγαιναν στο ένα και μοναδικό ταμείο, που διεύθυντής και διαχειριστής ήταν πάντα ο αρχηγός πατέρας. Αυτός κανόνιζε τα έξοδα κατά την απόλυτη και ανεξέλεγκτη κρίση του και ιεραρχούσε τις δαπάνες. Μέχρι τις μέρες μου, τα αγόρια, άντρες μέχρι εκεί πάνω, όσοι δούλευαν σε έξω δουλειές, παρέδιδαν κάθε Σάββατο το βδομαδιατικό στα χέρια του πατέρα και αυτός κανόνιζε και έδινε το χαρτζιλίκι για τη βδομάδα που ερχότανε ⁶.

Πρωταρχικός σκοπός για κάθε οικογένεια ήταν να εξασφαλίσει το στάρι και το λάδι της χρονιάς. Η εξασφάλιση αυτών των δύο ειδών διατροφής, έδινε στην οικογένεια τη μεγαλύτερη σιγουριά. Όταν είχε επιτευχθεί κάποια συμφωνία με αρκετά συμφέροντες όρους για το ένα μέρος έλεγαν γι' αυτόν: «Ai nu grurin vitit bër dha» («Αυτός έβαλε το στάρι της χρονιάς του μέσα»), πέτυχε δηλαδή κάτι, που είναι τόσο σίγουρο, όσο το να έχεις εξασφαλίσει το ψωμί της οικογένειάς σου για ένα χρόνο.

Στην προσπάθεια έπαιρναν μέρος και οι γέροι, οι γριές, καθώς και τα μικρά ακόμα. Μετά τον αποθερισμό και το λιομάζεμα έβλεπες έναν κάμπο γεμάτο κόσμο, να μαζεύουν κάποιο ξεχασμένο στάχυ ή κάποια ξεχασμένη ελιά κάτω, ή πάνω στο δέντρο. Με αυτό το μάζεμα κόκο - κόκο

6. Τια να πει κανείς; Μέχρι τις μέρες μου ντρεπόμαστε να μπαίνουμε στο καφενείο όταν ήταν μέσα ο πατέρας μας. Αλλά ας βρεθεί ένας, που να κάπνιζε μπροστά στον πατέρα του.

έφταναν μερικές φορές να καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος της επί-
σης ανάγκης.

Το υπόλοιπο μέρος των οικογενειακών αναγκών μπορούσε, από αυτή
την σίγουρη βάση, να εξοικονομηθεί, ψηλά - χαμηλά, αφού υπήρχε κά-
ποιος κήπος, κάποιο κοτέτσι, και απαραίτητα, λίγα προβατάκια και κα-
τσίκες, που κάλυπταν ένα άλλο, σοβαρό μέρος, των οικογενειακών ανα-
γκών, όχι μόνο διατροφής αλλά και ένδυσης.

Το αρβανίτικο σπίτι προσπαθούσε να μη ξοδεύει και να μη κατανα-
λώνει. Είδα γριά που μετέφερε ένα αναμμένο κάρβουνο πάνω σε ένα
κεραμίδι από γειτονικό σπίτι για να ανάψει τη φωτιά της.

Μαγειρεμένο φαγητό τρώγαμε μόνο το μεσημέρι. Για το βράδυ, αν
είχε κάτι περισσέψει από το μεσημέρι με καθημερινό συμπλήρωμα ε-
λιές.

Γνώρισα γριές, που περπατούσαν μέσα στη χειμωνιάτικη νύχτα, κρα-
τώντας ένα λαδοφάναρο για να φωτίζουν τα βήματά τους, λίγα καυσό-
ξυλα και τα σύνεργα της απασχόλησής τους. Ήταν πολύ συνηθισμένο
τότε να μαζεύονται γυναίκες μαζί, σε μιάς το σπίτι για να δουλέψουν τη
νύχτα γνέθοντας το μαλλί και το μπαμπάκι, κάνοντας έτσι οικονομία στο
λάδι του λιχναριού και στα ξύλα για το τζάκι ⁷.

Δεν ήταν καθόλου μειονεκτικό να κυκλοφορεί κανείς με μπαλωμένα
ρούχα. Στην εποχή που αναφερόμαστε τα μπαλωμένα ρούχα αποτελού-
σαν σχεδόν τον κανόνα. Μειονεξία και ντροπή αποτελούσε να κυκλο-
φορείς στο παζάρι του χωριού λερωμένος και άπλυτος ⁸.

Εκτός από την ατομική, ή καλύτερα τη συλλογική προσπάθεια σε οι-
κογενειακό επίπεδο για την αντιμετώπιση της φτώχειας παρατηρείτο και
κοινωνική προσπάθεια. Οι Έλληνες - Αρβανίτες έβλεπαν τη φτώχεια σαν
εχθρό, που δε μπορούσε να καταπολεμηθεί μόνο με λιγοπρόσωπες δυ-
νάμεις. Χρειαζότανε πλατύτερη αντιμετώπιση με συντονισμένες δυνά-
μεις σε κοινωνικό επίπεδο και οπωσδήποτε από πριν καθορισμένο κοινό
πρόγραμμα δράσης.

Πίστευαν ότι ο νικημένος από τη φτώχεια δεν έφταιγε μόνον αυτός,
αλλά και το κοινωνικό σύνολο, και ότι, ένα μέρος της ευθύνης έπεφτε
πάνω στο χωριό. Έκαναν λοιπόν ό,τι μπορούσαν για να εξαφανίσουν και

7. Προσπάθησα και πήρα μέρος σε μερικές τέτοιες νύχτες εργασίας από όπου έχω
συγκεντρώσει αρκετές πληροφορίες για την εν γένει αρβανίτικη νοοτροπία.

8. Όταν κάποιο εσώρουχο γινότανε αφόρετο, έκοβαν όσα κομμάτια κρατούσαν και τα
τοποθετούσαν σε μια σακούλα. Αυτά θα χρησίμευαν για τις δύσκολες ημέρες των γυναι-
κών, ή για το πρώτο ρουχαλάκι κατάσαρκα στο μωρό. Ο λόγος ήταν ότι ήσαν μαλακά από
τη μεγάλη χρήση. Υπήρχε όμως και μια άλλη σακούλα, που περιείχε κομμάτια καινούργιων
υφασμάτων που τα χρησιμοποιούσαν για μπαλώματα.

τα σποραδικά έστω αυτά κρούσματα, έχοντας επινοήσει προληπτικούς τρόπους και κατασταλτικά μέσα. Θα αναφέρω μερικά χαρακτηριστικά σημεία:

1. Κάθε Κυριακή, και κατά τις γιορτές, έβγαιναν οι κοπέλες με την καλή τους φορεσιά και χόρευαν στην πλατεία του χωριού. Υπήρχαν όμως και φτωχές που δεν είχαν καλή φορεσιά. Συνήθιζαν να δανείζονται οι φτωχές κάποια φορεσιά, να βγαίνουν νωρίς να χορεύουν και αμέσως την παρέδιδαν σ' αυτή που την είχε για να βγει αργότερα αυτή να χορέψει. Αυτό εθεωρείτο πολύ τυχερό για τη δανεισμένη φορεσιά, αυτή δηλαδή που την είχε θα παντρευότανε καλό παιδί και θα γεννούσε αρσενικά παιδιά ⁹.

2. Κατά τις δυο βδομάδες, στις αποκριές, απαγορευότανε να μένουν μόνοι οι φτωχοί, οι λυπημένοι και οι άρρωστοι. Έπρεπε να διοχετευτούν σε όλο το 15νήμερο σε σπίτια με τη σειρά κάθε βράδυ, και όσο για τους άρρωστους, σχηματίζονταν συντροφίες στο κρεβάτι τους με όλες τις δυνατές περιποιήσεις. Αυτό εθεωρείτο υποχρέωση όλων και ήταν «για το καλό των οικογενειών αλλά και του χωριού». Οι φτωχοί απαγορευότανε να αρνηθούν αυτές τις προσκλήσεις, «γιατί ήτανε πολύ κακό γι' αυτούς και το χωριό» ¹⁰.

3. Ήταν εντελώς απαράδεκτο, Χριστούγεννα, Αγιοβασίλη και Πάσχα να μένουν έξω από το εορταστικό τραπέζι οι φτωχοί, δυστυχισμένοι και άρρωστοι. Για τους άρρωστους υπήρχε πρόνοια να πηγαίνουν το φαγητό στο κρεβάτι τους και κάποιος να μένει να τρώει μαζί τους.

Χαρακτηριστικό είναι ότι στα αρβανίτικα κάλαντα υπήρχε ρητή παραγγελία:

And isht' edhe donjë i varfrë,
flisni atje të vinjë.
And isht' donjë i shkrepurë
e s' mundetë të vinjë
qalni fainë dë shtëpi,
june mir'do u vinjë.

Αν είν' κάποιος αδύναμος,
φωνάξτε τον να έρθει.
Αν είν' κανένας άρρωστος
και στο κρεβάτι ευρέθει,
στείλτε του εκεί το φαγητό,
για σας να είν' ευλογητό.

(Απόσπασμα από τα αρβανίτικα κάλαντα της Νοτιοανατολικής Αττι-

9. Περισσότερα στα βιβλία μου: «Αρβανίτικος γάμος» και «χορός στους Κουντουριώτες» σελ. 59 και επ.

10. Στο ίδιο βιβλίο μου σελ. 98 και επ.

κής). Η κοινωνική αυτή συνήθεια είχε πλατύτερη έκταση μέσα στον αρβανίτικο χώρο. Την βλέπουμε να περιέχεται στα κάλαντα και άλλων περιοχών με τα ίδια περίπου λόγια:

Po nd'isht'donjë njeri ftoho
atiane t'i jipni;
Po nd'isht' dojnjë i shklemberë
e s' mundetë të vinjë,
qalni fainë dë shtëpi,
juve mir do u vinjë.

*Αν είν' κάποιος πολύ φτωχός
δώστε με προθυμία·
Αν είν' κανείς κατάκοιτος
κι' όλος αδυναμία,
στείλτε στο σπίτι το φαϊ,
σε σας καλό θε να φανεί.*

(Απόσπασμα από τα κάλαντα στα αρβανίτικα, του Κορωπιού).

4. Όταν τύχαινε και έμεναν μικρά παιδιά χωρίς γονείς, οι συγγενείς τους, αν δε τα κρατούσαν οι ίδιοι να τα μεγαλώσουν, τα έγτυναν στα μαύρα, τους έδιναν ένα καλάθι στο χέρι και τα έστελναν να πάνε γύρω στο χωριό και να ζητιανεύουν.

Αυτό αποτελούσε πρόκληση κατά του κοινωνικού συνόλου. Ήταν προσβολή για το χωριό αλλά και αδυναμία των συγγενών να τα βγάλουν πέρα με τα ορφανά αυτά. Όποτε παρουσιάστηκε παρόμοια περίπτωση, η κοινωνική αναστάτωση ήταν έντονη και ποτέ αυτό δεν κράτησε περισσότερο από δύο - τρεις μέρες. Πάντοτε κάποιες οικογένειες έπαιρναν από ένα ορφανό, το πήγαιναν την επόμενη στην εκκλησία, του έβγαζαν τα μαύρα, γινότανε κάποια προσευχή με τον παπά του χωριού και βγαίνοντας έσπαγαν το καλάθι. Σε κάποια αρβανίτικη περιοχή στα πολύ παλιά έλεγαν και ένα ξόρκι έξω από την εκκλησία σπάζοντας συγχρόνως και το καλάθι της ζητιανιάς:

Le të çahet varfëria,
si ki kalmi çikra shumë
e le të shtonet trimëria,
për të mir de ki katund.

*Η ορφάνια ας τσακίσει,
καλάμι κομματιαστό
και η δύναμη ν' ανθίσει,
το χωριό να βρει καλό.*

Το παρμένο ορφανό δε διέφερε καθόλου από τα άλλα. Δεν είχε σημασία αν το φιλόξενο σπίτι είχε ή όχι τον τρόπο του. Ίσα - ίσα, οι περιπτώσεις που γνωρίζω αφορούν φτωχές οικογένειες. Για την περίπτωση αυτή έλεγαν: «Ku pesë edhe një gjashtë» («Όπου πέντε κι' ένα έξη»). Τι λοιπόν πέντε, τι έξη παιδιά μέσα στο σπίτι, θα μεγάλωνε και αυτό μαζί με τα άλλα.

Αν και στα σημερινά χρόνια έχει αλλάξει εντελώς η ζωή και δύσκολα μπορεί κανείς να βρει οικογένειες με έντονα οικονομικά προβλήματα,

εντούτοις, ακόμα και σήμερα, παρατηρείται στον αρβανίτικο χώρο κάποιος συντηρητισμός γύρω από το θέμα της οικονομίας.

Κουβέντιαζα με κάποιο γέρο φίλο μου Αρβανίτη για τα οικονομικά. Ο φίλος μου, υποστήριζε: «Όσο πολλά κι' αν έχεις, κακά τα ψέματα, μη νομίσεις ότι δε μπορούν να σου σωθούνε. Πρέπει πάντα να κρατάς το χέρι σου. Από τα πολλά σου, χώρισε λίγα. Είναι η σιγουριά. Η ζωή είναι γεμάτη ανηφοριές, αλλά και κάτι κατηφοριές, που σε εξαφανίζουνε. Δεν αργεί να σε πάρει ο κατήφορος κι' όταν σε πάρει, τίποτα δε σε σώζει. Μόνο μια μικρή οικονομία μπορεί κάποτε να σου βγει μεγάλη προστασία».

Ο

Κάτι ακόμα για την αρβανίτικη φτώχεια: από ανέκδοτο βιβλίο μου με τίτλο: «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες».

Ai çë s' ka
fle me dier hapët

Αυτός που δεν έχει
κοιμάται μ' ανοιχτή την πόρτα

Ku e ze nata frohonë
atjë konaqine çon

Όπου νυχτώνεται ο φτωχός
εκεί βρίσκει κονάκι

Po ishtë mbrazët trasta
miu s' vete atje të hinjë

Όταν είναι άδειο το ταγάρι
δεν μπαίνει εκεί ο ποντικός

Le të jetë barku mbrazët
kriet mos e shtie posht

Ας είναι άδεια η κοιλιά σου
μη σκύβεις το κεφάλι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

V

Άτακτος βίος

Αυτός που σπαταλούσε άσκοπα εθεωρείτο αξιοθρήνητο πρόσωπο. Οι μή σταθεροί, οι με άτακτο βίο και οι αμελείς περιφρόνουνταν. Πολλές φορές, σε βαρύτερα τέτοια παραπτώματα, η κοινωνική περιφρόνηση εκδηλωνότανε βάρβαρη και με πολύ χοντρό τρόπο. Όσες φορές παρατηρούσα αυτή την αρβανίτικη σκληράδα μου απαντούσαν: «Gajdhuri do di her gajdhur» (το γαϊδούρι θέλει δυο γαϊδούρια για να καταλάβει). Αλλοίμονο σ' αυτόν που θα αντιμετώπιζε κοινωνική περιφρόνηση. Το καλύτερο που είχε να κάνει ήταν να πουλήσει όλα τα υπάρχοντά του, να πάρει τα μάτια του και να φύγει από το χωριό. Θα αναφέρω μερικά περιστατικά από διάφορα μέρη της χώρας:

Ένας πλούσιος νέος στο χωριό, διέδιδε ότι είχε «πειράξει» όλες σχεδόν τις κοπέλες. Η πρώτη αντίδραση σημειώθηκε από τις ίδιες. Έφτιαξαν ένα τραγούδι και το τραγούδησαν στο χορό τους της Κυριακής, έβαλαν μάλιστα μερικές παντρεμένες και το τραγούδησαν γιατί αυτές «είχανε ντροπή». Το τραγούδι έφτασε στα χέρια μου, στα 1947.

Ai çë thotë se na get,
ai pa thelim u bet.
Sa so s'ka thelim për gra
ajo shum'e rënd i ra.
Doj të vinj afër de ti,
po ti e i vdekur një loi.

Όποιος για εμάς μιλάει,
το... απ' αυτό του δε λαλάει.
Πάει στη νέα δίχως πράμα
και το έριξε στο κλάμα.
Θάθελα να σ' αγκαλιάσω,
πεθαμένος: Τί να πιάσω;...

Το τραγούδι έκανε πολύ μεγάλη αίσθηση. Διαδόθηκε βέβαια ότι α-

φορούσε τον πλούσιο αναιδή. Μερικοί, που είχαν αδερφές, τον ξυλοφόρτωσαν στα γερά μερικές φορές, έτσι, που του πέσανε εντελώς τα αφτιά. Κοντά στα άλλα όμως περιφρονήθηκε από όλο το χωριό και τον εγκαταλείψανε οι φίλοι. Όλοι του είχαν κόψει την καλημέρα και όπου πήγαινε να σταθεί, όλοι του γύριζαν την πλάτη και έφευγαν.

Ο καταστηματάρχης του χωριού, του απαγόρευσε να έρχεται στο μαγαζί του,¹¹ ενώ κάποιος τον φώναξε: «πανούκλα του χωριού». Το πλουσιόσπιτο αυτό καταστράφηκε απ' ότι μου διηγούνται. Αναγκάστηκαν και έφυγαν από το χωριό. Το σπίτι ρήμαξε ακατοίκητο, ενώ τα χωράφια και τα άλλα χτήματα μείνανε χέρσα. Το περιστατικό συνέβει στα μέσα του προηγούμενου αιώνα, ας μην αναφερθεί το χωριό, αρκεί το περιστατικό.

Ο Κ.Π. είχε μια φοράδα, την έβαλε με γαίδαρο και του γέννησε ένα ωραίο μουλαράκι. Τώρα πλέον περνούσε για πλούσιος.¹²

Τα μυαλά της ανύπαντρης κόρης του, πήραν αέρα, δεν πατούσε το πόδι της στη γή και δεν καταδεχότανε πλέον τις φιλενάδες της από τότε, αυτές όμως δε της το χάρισαν, της έφτιαξαν το επόμενο τραγούδι και της το τραγούδησαν την Κυριακή στο χορό. Το περιστατικό έγινε σε κάποιο αρβανιτοχώρι στα 1874.

Shejtë ti, mullari ikonë,
me dajliq e zure dhromë.
Një, di, tre, katër mullarë
s'jan njeri e s' ecenjë parë.
Doj të gordh' ki mullari,
të ikën vajzës kamari.

Το μουλάρι σου εικόνα,
περηφάνεψες κοκώνα.
Ένα, δυό μουλάρια, τρία,
δεν είν' άνθρωποι κυρία.
Να ψωφήσει το μουλάρι,
να σου φύγει το καμάρι.

Το παρατράβαγε επειδή είχε αγόρια. Έλεγε μάλιστα ότι δεν υπήρχαν στο χωριό κοπέλες για νύφες στα παιδιά της. Και να δεις, που όλα της τα αγόρια παντρεύτηκαν κοπέλες από το ίδιο χωριό. Οι κοπέλες όμως του χωριού δε το πήγαιναν κάτω. Της τα τραγούδησαν για τα καλά. Πέσανε τα παιδιά της να της βάνουν μυαλό, αλλά αυτή το χαβά της. Όλες οι κοπέλες του χωριού είχαν και από ένα κουσούρι κατά την αρρωστημένη αντίληψή της. Όταν κάποια Κυριακή της τα τραγούδησαν χοντρά-

11. Η κοινή γνώμη διαμόρφωνε καταστάσεις κάτω από τις οποίες υπάκουαν όλοι.

12. Το να αποκτήσει κανείς ένα άλογο, ένα μουλάρι, εθεωρείτο πλήρης οικονομική αποκατάσταση.

χοντρά, δεν ήξερε πού να κρύψει τα μούτρα της. Από τότε το έραψε.

(Από την προγιαγιά μου Θειάκα Σίμω. Γεγονός στα 1873, στη Μαγούλα Αττικής).

Jah moi thiakë, m'ata trima
do ta vrasë shkepëtima!
S'di çë bënnet njor menate,
bie bor e lulea vate.
Betu mir moj' thjak pa mend,
asnjë s' betet de një vend.
Djelm si tëndet kemi parë
më të mira dë pazar.
Po, do keshe pakë mend,
fjalëtë do kejn një vend.

Της κυράς χωρίς μυαλό,
τα παιδιά θα βρούν κακό!
Μπορεί να μας έρθει χιόνι,
τα λουλούδια τα σκοτώνει.
Κάτσε ήσυχα κυρά,
όλοι φεύγουν μια φορά.
Και σαν τα δικά σου αγόρια
είναι κι' άλλα, και πανόρια.
Αν είχες λίγο μυαλό
θάλεγες λόγο καλό.

Πολύ ελεύθερη η Μαρία του Λεμονάκουέξω από την εποχή και τους νόμους της, όχι όμως μέχρι το σημείο να προσβάλλει το κοινό ηθικό αίσθημα. Κάποτε διαδόθηκε ότι ήταν γαστρωμένη, πέρασε όμως κάμποσος καιρός και η Μαρία δε φούσκωνε. Τότε διαδόθηκε ότι το έριξε.

Κάποιος με πολύ βρώμικο στόμα, θέλησε να την πειράξει πολύ άσχημα. Μια μέρα, που η Μαρία περνούσε στο δρόμο του παζαριού, βγήκε και της είπε τούτο το στιχάκι:

- Moj Marie Lemonakut
çe jatri i bëre barkut!

- Μαρία η αφεντιά σου
τί έκανες της κοιλιάς σου;

Η Μαρία δεν το περίμενε, αντέδρασε όμως κεραυνοβόλα. Στάθηκε στη μέση του δρόμου και είπε και αυτή σε στίχο:

- Uthul edhe Keramidhe,
ajo isht' jatria ime.

- Ήπια ξύδι ήπια ξύδι
κι ένα ζεστό κεραμίδι

Σαν τάχα να παραδεχότανε ότι πραγματικά ήταν έγκυος, ότι έβαλε ζεστά στην κοιλιά της και με τον τρόπο αυτό απέβαλε το εξώγαμο. Δεν τον άφησε όμως να χαρεί για πολύ γιατί τον κεραυνοβόλησε με τα επόμενα:

Këtë fjal ai ç'e çeli,
nuk i bën kuku aj gjeli.

Οποιανού η γλώσσα τρέχει,
αυτός κόκορα δεν έχει.

Re të pres të flemë mbashkë,
po do dihem prapë vajzë.
Je di vjet çë u martove:
pse, re, gruo n s'e barsove?
Do ta thom si ma kan thënë,
s'ke thelim'e fare s' bën.

Και να κοιμηθώ με σένα,
πάλι θα μείνω παρθένα.
Αυτή π' έχεις παντρευτεί
μένει αγάστρωτη, γιατί;
Θα στο πω δεν είν' αστείο
συ δεν έχεις εργαλείο.

Πραγματικά δεν έκανε παιδιά. Το τραγούδι όμως της Μαρίας ξάπλωσε πολύ. Ο αναιδής αναγκάστηκε και έφυγε από το χωριό (πληροφορίες από τη Θείακα Κώ-Αγγελική Ρεπούσκου- από τη Μάντρα. Γεγονός στα 1881).

Θα μπορούσε ίσως κανείς να πει ότι έτσι ήταν τότε ο κόσμος, σήμερα δε συμβαίνουν αυτά. Θα σημειώσω όμως και κάτι που συνέβει στα 1950 τότε δηλαδή, που δε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι επικρατούσε η παλιά νοοτροπία.

Ο Κ.Μ. κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής είχε αρκετά ενοχλήσει το χωριό, το ίδιο εξακολουθούσε και αργότερα. Μετά την απελευθέρωση κατηγορούσε νέα παιδιά του χωριού του, τοποθετημένος αυτός στην εθνικόφρονα τότε παράταξη.

Μια μέρα, λίγο πιο έξω από το χωριό έβαλε το γιό του και χτύπησε με μαχαίρι το συχωριανό του Ι.Ρ. για το λόγο ότι ήταν τοποθετημένος στην αντίθετη πολιτική παράταξη. Ήμουν δικηγόρος του θύματος και γνώρισα τον ξεπεσμό του πατέρα του δράστη, προκειμένου να αποφύγει την τιμωρία. Αν όμως η Πολιτεία έκρινε τον δράστη κατά τους ισχύοντες νόμους, υπήρξε και ένα άλλο Δικαστήριο που αποφάνθηκε τελεσίδικα και αμετάκλητα. Το χωριό τον κατεδίκασε σε ισόβια εξορία. Έφυγε, για να γυρίσει στο νεκροταφείο του χωριού του, μέσα σε μία νεκρόκασα.

Σαν άτακτο στον κοινωνικό του βίο εννοούσαν οι Αρβανίτες και τον τεμπέλη και ανεπάγγελτο. Το θεωρούσαν προσβολή στη ζωή, στο χωριό, να μένει κάποιος χωρίς δουλειά και να θέλει να τρώει από τη δουλειά του άλλου. Οι οικονομικές συνθήκες ήσαν τότε δυσκολότερες από σήμερα και η δουλειά, η κάθε δουλειά ήτανε πολύ σκληρή, αλλά η δουλειά με ιδρώτα ήτανε η πιό τίμια απ' όλες.

Ήταν αδύνατο να γίνει κάποιος δεκτός σα γαμπρός όταν δεν είχε επάγγελμα, να ζήσει αυτός και η οικογένειά του. Πολύ περισσότερο αποκρουστικός ήταν ο νέος, που έτρωγε από τα έτοιμα του πατέρα του, χωρίς να προσφέρει κι αυτός.

Σε αρβανιτοχώρι της Κορινθίας, στις αρχές ακριβώς του αιώνα μας, ο νέος, παραχαϊδεμένος γιός του πατέρα του, εξακολουθούσε να ενοχλεί κάποια κοπέλα, φτωχιά βέβαια αλλά αξιοπρεπή. Η κοπέλα το απέκρουσε αλλά αυτός επέμενε με αναίδεια, μέχρι που προκάλεσε και την κοινή γνώμη λέγοντας ότι θα την πάρει γιατί ο πατέρας του έχει λεφτά. Το πράγμα παρά πήγαινε. Το χωριό κριτής, πήρε θέση: Έφτιαξε ένα τραγούδι για την περίπτωση και το τραγουδούσαν στο χωριό να το τραγουδούσε η ίδια η κόρη σ' αυτόν. Το χωριό βοήθησε αποτελεσματικά την νέα.

Ο πατέρας του τεμπέλη μοσχαναθρεμένου τον πήγε στην Αθήνα σε κάτι κουμπάρους του εμπόρου για υπηρέτη. Εκεί είδε τι θα πει ζωή.¹³ Λένε ότι δεν το άντεξε. Μπαρκάρισε σε ένα βαπόρι και χάθηκε.

Για μας, μένει να γνωρίσουμε την τραγουδιστική κρίση του χωριού:

Zemërën ma mba të çarë,
ashtu jemi si të ndarë.
Mendi imi nuk më mblidhet
e me ti fare s' më lidhet.
Fare gjë u s' pash' ga ti,
je temqel edhe qoti.
Ta thom hapëtë: s'të duo,
njatër burrë isht' për muo.
Duhet djersë edhe punë,
je temqel, u bëshe dhunë.
Me njeri çë vetëm rri,
u s' kam fare siguri.

Η καρδιά μου είναι σπασμένη,
μοιάζουμε σαν χωρισμένοι.
Το μυαλό μου δε μαζεύω
για δικό μου να σε εύρω.
Τίποτε σύ δεν κατέχεις,
τεμπελιά και φόβο έχεις.
Στα λέω φανερωμένα:
άλλος άντρας είν' για μένα,
Θες δρώτα και δουλειά,
όχι ντροπή και τεμπελιά.
Μ' άνθρωπο με τεμπελιά,
δεν υπάρχει σιγουριά.

Ασυγχώρητο σφάλμα να μη λογαριάζεις τους συμπατριώτες και το χωριό σου. Χίλιες φορές καλύτερα για σένα, να το εγκαταλείψεις. Αν μείνεις εκεί θα κακοπάθεις πολύ άσχημα.

Κάποιος Γιάννης νόμιζε ότι είναι γεννημένος για μεγάλες πολιτείες. Έφυγε λοιπόν, αλλά και εκεί που πήγε τα βρήκε πολύ άσχημα. Αναγκάστηκε και ξαναγύρισε στο χωριό, χειρότερος από ότι έφυγε. Παράσταινε τον πολιτισμένο, παράσταινε ότι είχε ξεχάσει τα αρβανίτικα. Το χωριό δε του το χάρισε. Του βγάλανε ένα τραγούδι και όπου βρισκότανε του το τραγουδούσαν και γέλαγαν όλοι μαζί σε βάρος του. Το χειρότερο απ' όλα όμως ήταν, που στο ομαδικό ρεζιλίκι πήραν μέρος και οι μικροί. Όπου τον έβλεπαν, έπιαναν τις ξερολιθιές από πίσω και του πετούσαν πέτρες.

13. Αυτός, που μου διηγήθηκε το περιστατικό χρησιμοποίησε την εξής φράση: «ra bihtënë maimus» (είδε τον κώλο της μαϊμούς).

Ρώτησα να μάθω για το συγκεκριμένο πρόσωπο. Δεν ήθελαν να μου πούν, θυμόντουσαν όμως το τραγούδι για τον άμυαλο Γιάννη, που είναι το επόμενο:

Janji çë thoj se keq shum mend,
na iku për njetër vend.
Atje ia pan' beçet,
edh'e vun'e lan brakeçcet.
Prap'atje vendi s'e mbaj,
dë katund u prir pastaj.
Me të gushta, Janji veshur,
s'e mirfil se u bë i qeshur.
Janji gluhën keq haruor,
djelt të veglë me gur e muor.

Ο Γιάννης μας ο μυαλωμένος,
έγινε ξενητεμένος.
Σαν κουτός και στ' άλλα μέρη,
τόνε έκαναν λατζέρη.
Ο τόπος δε τον βαστάει,
πάλι στο χωριό γυρνάει.
Στα στενά ο Γιάννης ντυμένος,
έγινε ρεζιλεμένος.
Πώς ξεχνάει τη γλώσσα κάνει,
πέτρες οι μικροί στο Γιάννη.

ο

Και κάτι σχετικό με τον άτακτο βίο από αρβανίτικα γλωσσικά και παροιμίες: (περιεχόμενα ανέκδοτου βιβλίου μου με τίτλο: «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»).

Ini qenëra hani e pini
vend pa zot e tuti hini

Ελάτε σκύλοι φάτε και πιείτε
τόπος χωρίς αφεντικό, περάστε όλοι

Vate të bjal arën
po ishë kohë për të korra

Πάει να σπείρει το χωράφι
αλλά ήταν εποχή για θερισμό

Ku avlia plot skupidhe
dë shtëpi do ços mut

Όπου η αυλή είναι γεμάτη σκουπίδια
μέσα στο σπίτι θα βρεις σκατά

Njeri pa toro

Άνθρωπος χωρίς οδηγό

VI

Οικονομία-μέτρο νοικοκυριό

Μέχρι σήμερα ακόμα, η οικονομία αποτελεί βασικό κανόνα της αρβανίτικης ζωής. Η τάξη στη δουλειά είναι αμετάθετη αρχή. Δεν άρεσαν καθόλου οι επιδείξεις εξαιτίας του πλούτου, αυτό προκαλούσε το κοινό αίσθημα και ο αναιδής πλούσιος πολύ γρήγορα θα μετανούσε για τη συμπεριφορά του αυτή.

Ξέροντας η κάθε οικογένεια τί της χρειάζεται για να βγάλει πέρα τη χρονιά της, έκανε από πριν τα απαραίτητα κουμάντα, φυλάγοντας όμως και κάτι για τις αρρώστειες και το κάθε κακό.

Όταν γεννιότανε θηλυκό, άρχιζε αμέσως ειδική αποταμίευση για την αντιμετώπιση του προικιού της κόρης και το φτιάξιμο της καλής της φορεσιάς. Αγαπούσαν βέβαια το ασήμι και το χρυσάφι, το θεωρούσαν σαν οικονομική ασφάλεια, το υποχρέωναν όμως να στολίζει τις γυναίκες φορεσιές. Η οικονομική κατάσταση καθόριζε τις κοινωνικές τάξεις, υπήρχε όμως κάποια διαφορετική εκτίμηση του πλούτου, χρειαζότανε δηλαδή ο πλούτος να είναι σεμνός, όχι σκληρός, καθόλου εκμεταλλευτής των αδυνάτων αλλά συμπάρασάτης τους. Τότε οι ασθενέστερες οικονομικά τάξεις σέβονταν τους πλούσιους, ζητούσαν τη συνδρομή τους και περισσότερο τις συμβουλές τους για τα προσωπικά τους ζητήματα.

Η κατηγορία αυτή των πλουσίων ήταν γνωστή με την κοινή ονομασία: «νοικοκύρης». Οι άνθρωποι αυτοί στάθηκαν σοβαροί συντελεστές κοινωνικής ισορροπίας και πρωτεργάτες της διατήρησης κάποιας ηθικής τάξης στο χωριό τους. Ήσαν καταδεχτικοί και βοηθούσαν ώστε να πιά-

σει τόπο το κάθε καλό στο χωριό, συμβούλευαν και βοηθούσαν με προσωπικές παρεμβάσεις σε προσωπικά ζητήματα τρίτων και έφθαναν μέχρι οικονομική βοήθεια χωρίς εκμεταλλεύσεις, μερικές φορές μάλιστα, και χωρίς επιστροφή.

Οι νοικοκυραίοι αυτού του είδους δε λογάριζαν κοινωνικές θέσεις. Όλους τους συχωριανούς τους θεωρούσαν ίσιους. Έκαναν παρέα με οποιονδήποτε και σε όλους χάριζαν από την αισιοδοξία και το κουράγιο τους.

Ο Κώτσ. Μιχάλης από τη Μάντρα Αττικής ήταν ένας από τους πρώτους μεγαλεμπόρους και μεγαλοκτηματίας. Στο μαγαζί του κατάφευγαν όλοι όσοι δεν είχαν δουλειά, οικονομικές δυσχέρειες και άλλα προβλήματα. Έδινε σε όλα κάποια λύση με ένα χαμόγελο, που άνθιζε πάντα στα χείλη του.

Είχε γυναίκα από βιομήχανους της εποχής και είχε αποκτήσει μια μοναχοκόρη. Στις δουλειές του και στο μαγαζί είχε ξεχωρίσει έναν εργάτη του, ένα έξυπνο και ικανό παλικαρόπουλο. Είχε εκτιμήσει τις αρετές του νέου, που με άνεση και αίσθημα ευθύνης ανέπτυσε πρωτοβουλίες στη δουλειά. Αποφάσισε και τον έκανε γαμπρό.

Η κοινωνική απόσταση, που τότε τη μετρούσαν με το βάρος της τσέπης του καθενός, δε στάθηκε εμπόδιο στην απόφασή του, ούτε οι σφοδρές αντιρρήσεις από το πλούσιο σόι της γυναίκας του.

Ο νοικοκύρης Κώτσ. Μιχάλης δεν είχε πέσει έξω. Ο γαμπρός του Παναγής Φάνης ξεπέρασε τον πάθερό σε οικονομικές δραστηριότητες, έγινε ο μεγαλύτερος οικονομικός παράγων της περιοχής και χάρισε ένα γιό, σπουδαίο επιστήμονα γιατρό.

Κάποτε, στο μαγαζί του Κώτσ. Μιχάλη πήγε ένας γύφτος κάτι να φάει. Το αφεντικό παρατήρησε ότι δεν ήταν από αυτούς τους παλιόγυφτους, από τον τρόπο που μιλούσε και έτρωγε. Ζήτησε να ακουμπήσει κάπου σε κάποια αποθήκη κάτι ρουχαλάκια που κουβαλούσε μαζί του. Και από αυτά κατάλαβε το αφεντικό με τι άνθρωπο είχε να κάνει. Θα περνούσε τη νύχτα του σε ένα χάνι κοντά σε κάτι άλογά του, που είχε φέρει για πούλημα στην Αθήνα. Το αφεντικό διέταξε να μη του πάρουν χρήματα και παράγγειλε στη γυναίκα του να του στρώσει να κοιμηθεί στο σπίτι του, παρά τις αντιρρήσεις της γυναίκας ότι θα τους κλέψει και θα τους γεμίσει ψείρες.

Ο γύφτος έφυγε με όλες τις περιποιήσεις, και χωρίς να πληρώσει ούτε δεκάρα ευχαριστώντας τον Κώτσ. Μιχάλη.

Μετά από μερικά χρόνια ο Κώτσ. Μιχάλης πήγε στη Ρουμανία να φέ-

ρει άλογα να τα εμπορευτεί. Είχε πάρει μαζί του και δυο τρεις, που θάφερναν τα άλογα από τη Ρουμανία στην Ελλάδα μια και δεν υπήρχαν τότε μεταφορικά μέσα. Στο αλογοπάζαρο έκανε πολύ καλές αγορές και όλα έλεγαν ότι θα κέρδιζε πολλά χρήματα. Όταν τελείωσε με τα παζάρια, τα διαλέγματα, τις πρόβες των ζώων και τις πληρωμές, και ετοίμαζε το καραβάνι του για να αρχίσει το δρόμο της επιστροφής, τον σταμάτησε ο έμπορος του παζαριού και του είπε: «Είσαι ο Κώτσ. Μιχάλης από τη Μάντρα, και επειδή είσαι εσύ, γι' αυτό και συμφώνησα να αγοράσεις πρώτο πράμα και πολύ φτηνά». Ήταν ο γύφτος που είχε φιλοξενήσει κάποτε στο σπίτι του σαν τον καλύτερό του φίλο. Ο Κώτσ. Μιχάλης για πολλά χρόνια αργότερα διηγείτο τις περιποιήσεις που του έκανε ο Ρουμάνος μεγαλέμπορος αλόγων. Και από σπίτι ο έμπορος; Ούτε στον ύπνο τους δε το είχαν δει και οι πιο πλούσιοι Αρβανίτες. Ο Ρουμάνος μεγαλέμπορος είδε ότι οι συνοδοί που είχε πάρει μαζί του ο φίλος του, δε θα τα κατάφερναν καλά να οδηγήσουν τόσα άλογα σε τόσο μεγάλες αποστάσεις και σε άγνωστα μέρη. Για να μη πάθει ζημιές ο φίλος του, τού έδωσε δύο δικούς του, που ήξεραν καλά τους δρόμους, τα πηγάδια και τα χάνια, που κάθε τόσο θα έπρεπε να σταθμεύουν για να ξεκουράζονται τα ζώα, χωρίς να αξιώσει καμιά αμοιβή.

Μέχρι σήμερα διηγούνται για τον Κώτσ. Μιχάλη οι συμπατριώτες του κι ας μη τον γνώρισαν. Η φήμη του σαν νοικοκύρη μεταφέρεται από γενιά σε γενιά. Ήταν ένας πραγματικός νοικοκύρης.

Θα αποτελούσε ίσως παράλειψη αν δεν σημειωνότανε και η αντίθετη όψη, ίσως μάλιστα, να το θεωρούσε κανείς και σαν προσπάθεια ωραιοποίησης μιας κοινωνίας, αποκρύπτοντας εκείνους που είχαν τάξει σκοπό της ζωής τους, στο πώς θα κερδίζουν παράνομα ωφέλη και πώς θα κατακλέβουν τον κόσμο εκμεταλλευόμενοι τις οικονομικές του ανάγκες και τη δυστυχία του.

Δεν είναι αυτές οι προθέσεις μου για τους κακούς εκμεταλλευτές, ασχολούμαι σε ιδιαίτερο κεφάλαιο αυτού του βιβλίου.

ο

Και κάτι σχετικό με το θιγόμενο θέμα από άλλη άποψη θεωρημένο: (από ανέκδοτο βιβλίο μου με τίτλο: «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»).

Ba ca rakë kur i ke
pse vjen kohë e s'do ke

Φύλαξε λίγα όταν έχεις
γιατί έρχεται καιρός και δε θα έχεις

s' ishtë gjë të bësh'të ços
po t'i ruosh isht' koros

Δεν είναι δύσκολο να αποκτήσεις
αλλά να τα φυλάξεις

Plotë jan: dufeqi trimit
e trapezi nikoqirit

Γεμάτα είναι: το ντουφέκι του παλικαριού
και το τραπέζι του νοικοκύρη

Miligona çë do bliedh
do t'e ket për dimërin

Ότι μαζεύει το μυρμήγκι
θέλει να το έχει για το χειμώνα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

VII

Πόθος και λαχτάρα για ηθικό και πνευματικό ανέβασμα

Έζησα στην εποχή που διετηρούντο αυστηροί κανόνες κοινωνικής ζωής. Συνηθίσαμε σε αυστηρή πειθαρχία και αυτό μας μπόδισε στο να κάνουμε τολμηρές νεανικές τρέλες. Οι ίδιοι εμείς, είχαμε γίνει αυστηροί με τον εαυτό μας. Ακολουθούσαμε τα χνάρια των μεγάλων και τους είχαχε σαν πρότυπο, σαν υπόδειγμα.

Η καλή οικογένεια ήταν πολύ σημαντικό πράγμα. Δεν είχε μεγάλη σημασία αν είχες κατακτήσει κάποιο Δημόσιο αξίωμα, κάποιο προσοδοφόρο επάγγελμα, μέτραγε πολύ το ότι ήσουν από καλή οικογένεια, και περισσότερο, αν εσύ ο ίδιος ανέβαινες στη συνείδηση των συχωριανών σου με την καλή σου συμπεριφορά. Το ηθικό ανέβασμα ήταν ένας σπουδαίος πόθος της γενιάς πριν από εμάς.

Από τους παππούδες μας και δώθε είχε ενταθεί πολύ και η λαχτάρα για το πνευματικό ανέβασμα των παιδιών τους. Πίστευαν ότι η αμάθεια, η φτώχεια ήσαν οι μοναδικές αιτίες που δημιουργούσαν και το ηθικό τους πέσιμο. Από τα μέσα του 19ου αιώνα είχε αρχίσει να τους βασανίζει πολύ η αγωνία για καλύτερες μέρες και πνευματική αφύπνηση. Βλέπανε τότε ότι η αμάθειά τους ήταν που εξυπηρετούσε τα συμφέροντα των ισχυρών.

Ήταν η εποχή που οι Έλληνες-Αρβανίτες ένιωσαν την ανάγκη της αποδέσμευσης με την παιδεία. Ήταν ένας νέος τρόπος άμυνας τους, συνάμα και επίθεσης, για να βγούνε από την αιχμαλωσία της αμάθειας.

Είχε φτάσει η εποχή που είχαμε κάπως χορτάσει το ψωμί και είχε αρχίσει να παρουσιάζει τις αξιώσεις της η ψυχική ευφορία και η πνευματική ανάγκη. Πίστευαν ότι μόνο με τη μόρφωση θα μπορούσε να βγεί

από την κοινωνική περιφρόνηση το αρβανίτικο, ώστε να πάψει επιτέλους να θεωρείται κατώτερο, όπως επιθυμούσαν οι γραμματισμένοι της εποχής.

Έζησα στο αποκορύφωμα αυτής της μέχρι παραφροσύνης, προσπάθειας. Ήταν μια εποχή, που οι γονείς μας, τα έδιναν όλα για να αποκτήσουν στην οικογένεια έναν επιστήμονα.

Τα Γυμνάσια της χώρας και περισσότερο το μοναδικό τότε Πανεπιστήμιο της Αθήνας, μέχρι τα χρόνια μου, ήταν χώροι που πολύ δύσκολα μπορούσες να μπεις αν δεν υπήρχαν αρκετά χρήματα. Τα οικονομικά δεν επέτρεπαν στους φτωχούς Αρβανίτες τέτοιες δραστηριότητες. Οι γονείς μας, πήγαιναν ακριβώς να πολεμήσουν αυτό το χαρακτηρισμό των Αρβανιτών σαν ατόμων κατώτερης πνευματικής ικανότητας, και έπεφταν με φανατισμό στην προσπάθεια. Έβλεπαν καθαρά ότι μόνο με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσαν να ελευθερώσουν τα παιδιά τους και κοντά την αρβανίτικη καταγωγή από τις μειονεξίες που τους είχαν επιβληθεί από παλιά.

Ένας επιστήμονας στην οικογένεια ανέβαζε το επίπεδό της, και μερικοί, το πνευματικό επίπεδο του χωριού. Έτσι πίστευαν τότε.

Ήταν πραγματικά μια σημαντική εποχή. Οι Αρβανίτες που πίστευαν στη δύναμη του πλούτου, είχαν αρχίσει να πιστεύουν ότι η δύναμη δεν ήταν εκεί, αλλά χίλιες φορές στη μόρφωση του ατόμου.

Η αρβανίτικη πίστη για πνευματικό ανέβασμα συνοδευότανε με μια συμπεριφορά, που τη ζήσαμε, και μας φαινότανε τότε πολύ παράξενη: Επέβαλαν σε μας, που πηγαίναμε στο σχολείο, και περισσότερο σε όσους προχωρούσαν πιο πάνω, να μη μιλάμε την αρβανίτικη γλώσσα. Προσωπικά πιστεύω, ότι αυτή η απαγόρευση δημιούργησε αργότερα σε μας ένα ερέθισμα, να μελετήσουμε την αρβανίτικη ράτσα μας, όπως έχω σημειώσει και πιο πάνω.

Αργότερα αντιλήφτηκα ότι οι γονείς μας, οι παππούδες προπαντός, είχαν έντεχνα δημιουργήσει μέσα στις τρυφερές μας ψυχές την επιθυμία να ξεπερνάμε στις σχολικές μας επιδόσεις τους συμμαθητές μας από πλούσιες οικογένειες. Οι δικοί μας τρώγανε από τις σάρκες τους, για να υπερνικήσουν την ισχύουσα τότε δυσκολία εισόδου στο ανώτερο πνευματικό ίδρυμα της χώρας. Μας είχαν κάνει να πιστεύουμε ότι είμαστε πολεμιστές, που πολεμούσαμε να κυριεύσουμε τόπους μέχρι τότε απαγορευμένους σε μάς, και, που πολύ άδικα και αδικαιολόγητα τους καρτούσαν μόνο για λίγους. Έπρεπε λοιπόν να εργαστούμε με μέθοδο, τάξη και να τηρούμε αυστηρά τους νόμους του αγώνα, που ήταν η συνετή, και η μετρημένη ζωή και η διαρκής μελέτη. Από τα όσα θυμάμαι, είμαι σε θέση να πώ ότι το κατάφεραν καλά οι δικοί μας γιατί, όσοι από μάς τους φτωχούς, έδιδαν τότε εξετάσεις για το Πανεπιστήμιο, πετύ-

χαιναν σχεδόν όλοι. Αυτό όμως που είχε σημασία ήταν και το γγεονός ότι το σπρώξιμό μας προς τα γράμματα δεν περιοριζότανε μόνο μέσα στον οικογενειακό μας κύκλο, αλλά εκτεινότανε και πολύ πιο έξω. Το χωριό γνώριζε πολύ καλά αυτούς που σπούδαζαν. Έβλεπε αυτά τα παιδιά, πολύ λίγα βέβαια, και τα καμάρωνε. Πολλοί μας χαμογελούσαν στο δρόμο σα νάμαστε δικά τους παιδιά και πάντοτε είχαν να μας πούν μια καλή κουβέντα, μια συμβουλή, μια προτροπή.

Πρέπει να σημειώσω κάτι που έζησα ο ίδιος: Με σταματούσαν στο δρόμο ηλικιωμένοι, που με γνώριζαν, και με ενδιαφέρον μου ζητούσαν να τους πώ για τις προόδους μου. Έβλεπες ένα πηγαίο και ζεστό ενδιαφέρον. Αρκετές φορές μούδωσαν χρήματα χουφτώνοντας το χέρι τους στα δικά μου και μούλεγαν: «Merr ga muo këta të rakat. Rak janë ro merrri» (Πάρε από μένα αυτά τα λίγα. Λίγα είναι αλλά πάρτα). Αυτή η ευγενική συμπεριφορά από τον κοινωνικό σου περίγυρο, πόσο σου γεμίζει την ψυχή με δύναμη, να προχωρήσεις, να φτάσεις, να ολοκληρωθείς για να προσφέρεις. Ήτανε μια ωραία κοινωνική αντίληψη που την εξαφάνισε ο τελευταίος πόλεμος.

Ο γνωστός για τα τραγούδια και τα αστεία του Παναγής Ρεπούσκος, φούρναρης από την Ελευσίνα, που με ήξερε από μικρό, με ρώτησε κάποτε τι δουλειά κάνω. Του απάντησα ότι σπουδάζω στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Άλλαξε αμέσως όψη. Σα να φωτίστηκε το πρόσωπό του. Με έπιασε από τα δύο μπράτσα και με κρατούσε σφιχτά. Τότε, στα 1933, θα ήταν περασμένα τα εβδομήντα του, αλλά ζωντανός σαν νέος. Ήθελε να διατηρήσουμε την κουβέντα μας στις σπουδές μου, αλλά εγώ ήθελα να μούλεγε κάποια ιστορία, κάποιο τραγουδάκι, αφού από τότε συγκέντρωνα ότι εύρισκε γύρω από τους Αρβανίτες.

Τα κατάλαβε όλα ο γέρος και μου είπε:

– Άκουσέ με πρώτα και μη βιάζεσαι. Θέλω να σου πώ ότι τα γράμματα κάνουν τους ανθρώπους πολύ δυνατούς. Θα γίνεις το καμάρι του χωριού μας. Ο πατέρας σου τώρα, με τα λεφτά που δίνει για σένα, χτίζει για το χωριό μας κάτι που είναι πιο ωραίο από μια εκκλησία. Άκουσε ένα αρβανίτικο τραγουδάκι για τους γραμματισμένους:

Mendi, dialle dë katund
asnjë forë s'mund t'e mund

Το μυαλό το φωτισμένο
δυνατό και δοξασμένο

Ξέρω τραγούδια όσο η άμμος της θάλασσας, αλλά τώρα είναι η κουβέντα για το μυαλό του ανθρώπου. Εγώ αυτό το λέω Θεό, αλλά αυτό είναι άλλη κουβέντα. Όταν εμείς λέμε «Mendi» (το μυαλό) εννοούμε τον γραμματισμένον άνθρωπο, τα γράμματα. Όταν λέμε: «Ai ishtë njeri

me mend» (αυτός είναι άνθρωπος με μυαλό) δεν εννοούμε, σώνει και καλά, ότι έχει μυαλό στο κεφάλι του, αλλά ότι είναι άνθρωπος γραμματισμένος.

Υπάρχει και ένα άλλο τραγουδάκι στα ελληνικά:

*Του μορφωμένου το μυαλό
καθόλου δε διστάζει
είναι μια θεία δύναμη
π' όλα τα εξουσιάζει*

Υπάρχουν πολλά τραγουδάκια στα αρβανίτικα για τον μορφωμένο, για το μυαλό:

Mendi ishtë si ajo ara,
do ruhuor më përpara.
Mendi jep de gluha erë
e të hap çë do derë.
Nuk të thom, ka forë kali,
po ai mendi ishtë si mali.
Sa çë jan me kalamar,
janë dë katund të par.
Dre rëpara mendin
e pastai vendin.

*Το μυαλό για να φωτίσεις,
πρώτα θα το καλλιεργήσεις.
Αεράτη γλώσσα δίνει
και τις πόρτες τις ανοίγει.
Τ' αλόγο είναι δυνατό,
το μυαλό είναι βουνό.
Όσοι είν' γραμματισμένοι,
πρώτοι στο χωριό γραμμένοι.
Φιάξε πρώτα το μυαλό σου
και θ' ανέβει το χωριό σου.*

Dreni djelmë të kenë med,
e do gjitetë ki vend.
Dreni mendin rëpara
e do gjitet kjo fara.
Do katundi mend të ket,
e mos trëbu, dreqet vet.

*Φιάξτε ανθρώπους με μυαλό,
το χωριό να δει καλό.
Φιάξε ανθρώπους με φώς
και η ράτσα πάει εμπρός.
Το χωριό το μορφωμένο,
από μόνο του φτιαγμένο.*

Η αρβανίτικη αντίληψη βλέπει τον επιστήμονα σαν σοβαρότατο κοινωνικό κεφάλαιο. Δε μπορεί να καταλάβει ότι ο Αρβανίτης μορφώνεται μόνο για τον εαυτό του. Πιστεύει ότι οι επιστήμονες, οι μορφωμένοι, αποτελούν το πνευματικό δυναμικό του χωριού και ότι το δυναμικό αυτό τελεί σε εξάρτηση από το κοινωνικό σύνολο.

Όταν ο φτωχός δυστυχισμένος Αρβανίτης χτυπούσε την πόρτα του επιστήμονα συμπατριώτη του, το έκανε με την πεποίθηση ότι θα του

άνοιγε και ότι θα εύρισκε ότι ζητούσε. Ας μή γελιόμαστε όμως, το ίδιο ακριβώς αισθανότανε, μέχρι τουλάχιστον τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας, και η πλευρά των μορφωμένων. Πολύ σπάνια Αρβανίτης, επιστήμονας τότε, απέστρεψε το πρόσωπο όταν του ζητήθηκε οποιαδήποτε συνδρομή από συμπατριώτη, που είχε την ανάγκη του.

Στα παλιά χρόνια ήσαν πολύ σπάνιοι οι Αρβανίτες επιστήμονες. Οι οικονομικοί φραγμοί και το «μέσον» τους κρατούσαν κλειστές τις πόρτες. Η παιδεία ήταν περιορισμένη μόνο σε εκείνους που διαθέτανε τα υλικά μέσα ενώ απέκλειε σχεδόν εκείνους που ήσαν πλασμένοι να την κατακτήσουν. Εάν κάποιος λίγοι τα κατάφερναν και έσπαγαν το φράγμα, ήταν γιατί η οικογένεια είχε αρκετά καλή οικονομική ευχέρεια, αλλά προπαντός και μερικές προσβάσεις προς την πρωτευουσιάνικη αριστοκρατία.

Στα παλιά, καθώς έλεγαν, ο μορφωμένος χρωστούσε στην οικογένεια και στο χωριό του. Μού έλεγαν ακόμα ότι ο μεγάλος εχθρός της αρβανιτιάς, που ήταν η σκλαβιά από την αμάθεια, μπορούσε να πολεμηθεί μόνο με Αρβανίτες μορφωμένους. Οι δυσχέρειες ήσαν σχεδόν ακατάβλητες, αλλά τίποτα δεν μπορούσε να διακόψει τους Αρβανίτες.

Πολλές οικογένειες ένωσαν τις δυνάμεις τους για να αναδείξουν έναν επιστήμονα. Όλη η οικογένεια δούλευε μέρα νύχτα για να τα βγάλουν πέρα με το οικονομικό και όλοι καμάρωναν και υπερηφανεύονταν όταν το είχαν καταφέρει.

Ο πόθος για τη μόρφωση αρχίζει από τη γέννηση κιόλας του αγοριού. Σημειώνω πιο κάτω ένα γανούρισμα από τα χωριά της Βοιωτίας απ' όπου καταφαίνεται ο πόθος της μάνας να δει το παιδί της μορφωμένο:

U me gjëmësë Kaçare,
ti të gjitësh moi manare.
Re mos ve fil de muo,
gjitu lart, ashtu të duo,
Hir rëpara, o re djal,
bënu i madhë sa një mal.
Do shërbenj të hapësh mendin
për të grijmë atë vendin.

Εγώ με μισό κατσάρι,
να μ' ανέθει το μανάρι.
Μη σκοτίζεσαι για μένα,
εγώ θέλω ψηλά εσένα,
Σε θέλω πρώτο, μπροστάρη,
σαν ψηλό βουνό, βλαστάρι.
Θα δουλεύω να σπουδάσεις
και τον τόπο μας να φτιάξεις.

Κύλισαν τα χρόνια, γκρέμισαν οι φραγμοί, υποχώρησαν τα ποικίλα εμπόδια. Με το που άνοιξαν οι πόρτες, τα αρβανιτόπαιδα πήραν τη θέση

που τους ταίριαζε στην ανώτατη παιδεία.

Μακάρι να ζούσε σήμερα ο Παναγής Ρεπούσκος, και όλοι οι άλλοι σαν αυτόν, που ενθουσιάζονταν τότε, γνωρίζοντας μόνον ένα φοιτητή σε όλο το χωριό και πολλές φορές κανένα. Δεν ξέρω τί τραγούδια θα έλεγε σήμερα, βλέποντας τα χωριατόπαιδα να κατακτούν τα Πανεπιστήμια της χώρας και να κάνουν λαμπρότατες σπουδές.

Στον Ασπρόπυργο Αττικής ζούσε μέχρι τις μέρες του μεγάλου πολέμου ο Στέργιο-Νέζης, ένας μεγάλος κτηματίας και τσοπάνος, που δυσκολευότανε καλά-καλά να μιλάει τα ελληνικά. Απόκτησε οκτώ εγγόνια νομίζω. Από αυτά, τα επτά έγιναν επιστήμονες. Εδώ έσπασε το φράγμα της απαγόρευσης εισόδου της Αρβανίτισσας στα Πανεπιστήμια. Από τα επτά αυτά διπλώματα δύο ή τρία τα κατέχουν θηλυκά.

Πληθαίνουν βέβαια οι Αρβανίτες επιστήμονες. Οπωσδήποτε, εμείς οι παλιότεροι το βλέπουμε σαν αποτελεσματικό λυτρωτικό βήμα. Ο δρόμος σήμερα είναι εντελώς ανεμπόδιστος γι' αυτό και λιγότερο δύσκολος, έχει όμως εξαφανιστεί αυτό το αίσθημα κατωτερότητας, που μας βασάνιζε τότε. Εμείς οι τότε, θέλουμε να μένουμε στον παλιό μας ενθουσιασμό και στην κοινωνικότητα της αποστολής μας. Η επιστημονική ανωνυμία της εποχής σήμερα δε μας πάει καθόλου στα μέτρα...

Μερικές σχετικές παροιμίες για τον πόθο αυτό των αρβανιτών. (Από ανέκδοτο βιβλίο μου με τίτλο: «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»).

Mendin diallit të kesh
e ga eliga parë të jesh

*Νάχεις το μυαλό του ήλιου
και να στέκεις μακριά από το κακό*

Fora kallt isht' për punë
po njeriut për të mire"

*Η δύναμη του αλόγου είναι για δουλειά
και του ανθρώπου για το καλό*

po ai mendi ecën dreq
asnjë frikë nuk'e ze

*Όταν βαδίζει σωστά το μυαλό
δε φοβάται τίποτα.*

Ku edrejta dren folen
atje s' mund' të bjal pseftia

*Όπου φωλιάζει το σωστό
εκεί δε μπορεί να γεννήσει η ψευτιά.*

VIII

Ο πρώτος του χωριού

Οι παλιότεροι μου μιλούσαν για μερικούς που προσφεραν σε πολύ μεγάλο βαθμό, κοινωνικές υπηρεσίες στον τόπο τους. Σε όλους αυτούς έδιναν τον κοινό χαρακτηρισμό: «Ipari katundit» (ο πρώτος του χωριού).

Προσπάθησα να διαπιστώσω αν σε όλο τον αρβανίτικο ελλαδικό χώρο επικρατούσε αυτή η αντίληψη και είδα ότι παντού σχεδόν συνέβαινε κάτι παρόμοιο, με μικρές όμως διαφορές από περιφέρεια σε περιφέρεια, που αφορούσαν κυρίως το βαθμό προσφοράς αυτών των ατόμων και αντίστοιχα την αναγνώρισή τους από την κοινωνική ομάδα που υπηρετούσαν.

Χρονολογικά τοποθετώ αυτή την αντίληψη, κυρίως μέσα στον 18ο αιώνα, στα χρόνια μετά την απελευθέρωση της χώρας από τον τούρκικο ζυγό και δώθα, ίσως μέχρι τις δύο πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας.

Οι πληροφορίες μου προέρχονται από τη βορειοδυτική Αττική και αρκετά χωριά της Βοιωτίας, όπου, καθώς παρατήρησα, δεν διακρίνονται διαφορές. Το πρόσωπο που θα μας απασχολήσει δεν ήταν απαραίτητο να είναι μορφωμένος, μπορούσε να είναι οτιδήποτε άλλο, δηλαδή να ήταν κάποιος δυνατός και άφοβος, ικανός, έξυπνος, με ισχυρή βούληση και ορθολογιστής, αυτό όμως που μετρούσε ήταν η εσωτερική του διάθεση να τίθεται στην υπηρεσία του συνόλου. Πρόκειται οπωσδήποτε για τίτλο που έδινε το χωριό, ή η ευρύτερη κοινωνική περιφέρεια σε κάποιο άτομο, που είχε τάξει τον εαυτό του εξ ολοκλήρου για χάρη του κοινωνικού συνόλου. Ίσως θα μπορούσαμε να τον χαρακτηρίσουμε σαν ευεργέτη του χωριού του. Ίσως του πήγαινε ο χαρακτηρισμός «ανθρωπιστής», ήταν όμως υψηλή παρουσία που πρόσφερε στους γύρω του, σαν νάτανε αυτό η καθημερινή

μέριμνα της ζωής του, και το θεωρούσε σαν αυτονόητο χρέος, χωρίς να λογαριάζει ότι όλα αυτά θα μπορούσε να τα αξιολογήσει διαφορετικά. Αυτή η ανθρωπιά ήταν ένας ολοκληρωμένος κόσμος, που ακτινοβολούσε παντού και ήταν γεμάτη συγκατάβαση και κατανόηση. Δεν ήταν, ούτε επάγγελμα, ούτε όργανο αυτοπροβοπλής ενώ αποτελούσε μορφή αδιάκοπης ενέργειας.

Κάποιος από τα Βίλλια μου είπε ένα στιχάκι για το πώς ένιωθαν ο κόσμος αυτούς τους ανθρώπους:

Mendi iparit ka një erë
për katundin rug' gjerë

Το μυαλό του πρώτου, φώς
το χωριό να πάει εμπρός

Το στιχάκι του αυτό το συνόδεψε και με τις εξής εξηγήσεις: «Εμείς αυτούς τους λέγαμε ακόμα: «Mendi Katundit» (το μυαλό του χωριού) τους τιμάγαμε, τους ακούγαμε και τους σεβόμαστα πολύ».

Στις αρχές μου δόθηκε η εντύπωση ότι αυτή η τιμητική διάκριση δινότανε με κάποια ευκολία, το εύκολο όμως ποτέ δεν υπήρξε αρβανίτικο γνώρισμα και γι' αυτό προσπάθησα να ζητήσω περισσότερες εξηγήσεις, δε διέφεραν όμως καθόλου από τις αρχικές.

Μου μίλησαν για κάποιο γέρο, που οι πληροφορίες έλεγαν ότι αυτός ήταν στα νιάτα του πρώτος του χωριού του. Κουβεντιάσαμε πάρα πολλά μαζί, και ζητήματα εντελώς άσχετα από το ζητούμενο. Οι εξηγήσεις που μου έδωσε με έκαναν να καταλήξω στο εξής συμπέρασμα:

Ο χαρακτηρισμός κάποιου σαν πρώτου του χωριού δε γινότανε από τη μια μέρα στην άλλη. Κανένας δεν καθιερώθηκε σαν πρώτος από το γεγονός και μόνον ότι διέθετε κάποια ικανότητα. Αυτό που πάντοτε μετρούσε, ήταν ο βαθμός προσφοράς στο κοινωνικό σύνολο.

Ο γέρος φίλος μου, μού έδωσε να καταλάβω ότι για την αναγνώριση κάποιας κοινωνικής αξίας – σε όλες τις περιπτώσεις – δούλευε από μόνη της μια εσωτερική διεργασία μέσα στην κοινωνική ομάδα. Η κοινωνική προσφορά δημιουργούσε σιγά-σιγά, στην αρχή, την ιδέα της αναγνώρισης για να γεννηθεί, με τον καιρό, κάποια βεβαιότητα – εσωτερική πάντα – για την κοινωνική αξία του επώνυμου προσώπου που προσφέρει. Κάποτε αυτή η ιδέα αναγνώρισης αποκρυσταλλώνεται, δημιουργείται πεποίθηση, και σαν τελευταία φάση αυτής της αναγνώρισης έμενε η εκδήλωσή της με τη φράση: «ishtë i parë» (είναι ο πρώτος). Η αναγνώριση γινότανε πάντοτε ομόφωνα αποδεκτή, λες και είχε προηγηθεί κάποια ειδική συνεδρίαση για το συγκεκριμένο άτομο, και μάλιστα, κεκλεισμένων των θυρών, και

είχε αποφασιστεί αυτό ομόφωνα και χωρίς καμιά διαφωνία, ούτε επιφύλαξη.

Δεν είχε σημασία ποιός ήταν ο πρώτος που ξεστόμιζε το χαρακτηρισμό. Κάποιος μου είπε, «Όταν σου δώσω ένα ώριμο σύκο μπορείς να πεις ότι είναι άγουρο;» Po do të jap fik të bënë munde të thuosh se s'ishtë i bënë?

Απάνω στην κουβέντα για τα πρόσωπα αυτά, ένας τσοπάνος από τη Μαγούλα μου είπε τον πιο κάτω στίχο που ταίριαζε στην περίπτωση όπως τον είχε ακούσει από τον πατέρα του:

Ciari krietë kopesë
ai mer të parën piesë

Στο κοπάδι το κριάρι
τρώει το πιο καλό χορτάρι

Προσπάθησα να δω πώς ακριβώς έβλεπε η κοινωνική ομάδα την κοινωνική αξία, και ύστερα, πώς ο ίδιος έβλεπε τον εαυτό του, τόσο σαν άτομο, όσο και σαν μέλος του κοινωνικού του περίγυρου.

Είναι γνωστό ότι η αρβανίτικη νοοτροπία, όταν επρόκειτο να αντιμετωπίσει κινδύνους, κατέφευγε στην ένωση των όσων δυνάμεων διέθετε, σε μία μόνο βούληση. Αν μάλιστα θέλουμε να γνωρίσουμε τα εσωτερικά στοιχεία αυτής της ένωσης, θα δούμε ότι δημιουργείτο ένα σφίξιμο των κοινωνικών κυττάρων, μέχρι το βαθμό του απόλυτου. Τότε το κάθε μέλος θεωρούσε σαν μοναδική του αποστολή την προσφορά όλων του των δυνατοτήτων στην ομάδα. Θα μπορούσαμε να πούμε καλύτερα, ότι η αρβανίτικη πίστη στην ένωση της ομάδας σε μία βούληση, ήταν μια εσωτερική ψυχική λειτουργία του ατόμου, που έτρεφε την δική του ευθύνη και την πεποίθηση, ότι μοναδικός του σκοπός ήταν η επιβίωση της ομάδας με κάθε θυσία.

Για να φτάσει όμως μέχρι αυτό το σημείο η αρβανίτικη νοοτροπία χρειάστηκαν αιώνες ομοιόμορφης πάλλης, σκληρής άθλησης, θυσιών και δοκιμασιών, όποτε κινδύνεψε, και αυτό έγινε πολλές φορές.

Θέλω να πιστεύω ότι εξέλιξη αυτής της πολύ παλιάς νοοτροπίας ήταν και ο πρώτος του χωριού, που πίστευε ότι η προσφορά στην κοινωνική ομάδα δεν πληρωνόταν με τιμές και διακρίσεις, αλλά αποτελούσε κοινωνική υποχρέωση. Τα άτομα αυτά, μέσα στις κοινωνικές ομάδες, δημιουργούσαν ένα αίσθημα σιγουριάς. Η κοινωνική ομάδα, από το άλλο μέρος, έβλεπε σαν φυσιολογική αυτή την προσφορά υπηρεσίας, γιατί δε μπορούσε εύκολα να καταλάβει ότι υπήρχε κάτι ξεχωριστό και ανεξάρτητο μεταξύ αυτής και του μέλους.

Η έννοια της ανεξαρτησίας του ατόμου μέσα στον κοινωνικό του περί-

γυρο ήταν τότε κάτι ακατανόητο για τους Αρβανίτες. Δε το είχαν σε τίποτα να ζητούσαν συνδρομή του κάθε άξιου, και το θεωρούσαν φυσικό να περιμένουν θετική ανταπόκριση.

Καμιά αρβανίτικη κοινωνική αξία, στην εποχή που αναφερόμαστε, δεν κυνηγούσε προσωπικές διακρίσεις και τιμές. Τότε δεν είχε θέση το: «σου δίνω για να μου δώσεις». Η υποχρέωση για προσφορά πήγαζε από το γεγονός και μόνο, ότι το άτομο ήταν μέλος της ομάδας του και έπρεπε, από αυτό και μόνο το λόγο, να προσφέρει.

Εξετάζοντας το θέμα για τον πρώτο του χωριού, βρήκα και τα επόμενα τραγουδάκια που μας πληροφορούν σχετικά:

Për katundin kur luftove,
tër të mirat g'ai i çove.
Dashe de katundi erë,
do ta jap një miljë herë.
Dashe de katundi krah,
do ta jap prap e prap.

Φρόντισες για το χωριό σου;
Άξιος νάναι ο μισθός σου.
Στο χωριό σου προσφορές,
μπράβο σου χίλιες φορές.
Του χωριού σου βοηθός;
Θα στο δώσει ο Θεός.

Από κάτι παλιούς τσοπάνηδες από τα Δερβενοχώρια μούρθαν τούτα τα τραγουδάκια που τάλεγαν για τον πρώτο του χωριού αν και είναι εντελώς τοποθετημένα στον ποιμενικό κόσμο.

Mos e le vetm kopënë,
do të ket tor ca qen.
Cë do stan, qen të ket
e do shtonënë kopet.
Se ga dhentë çë ka stani
nji hetë edhe çorani.
Shter një si de një çoran
e do shohs si e ka stan.

Το κοπάδι όπου κι αν πάει,
σκύλο θέλ' να το φυλάει.
Σκύλος και η στάνη ένα,
τα κοπάδια αυξημένα.
Απ' τα πρόβατα τη στάνη
γνωρίζεις και τον τσοπάνη.
Μια ματιά εις τον τσοπάνη
ξέρεις πώς την έχει τη στάνη.

Η ειδική αυτή κοινωνική αντίληψη ήταν αδύνατο να αντέξει μέχρι τις δικές μας εποχές. Το σφιχτό και υπεύθυνο της αρβανίτικης νοοτροπίας υποχώρησε σιγά-σιγά και με τα χρόνια έφτασε να αντικατασταθεί με το χαλαρό και ανεύθυνο. Στα σημερινά χρόνια τέτοιες ιδέες είναι εντελώς ακατανόητες. Είναι όμως πάντα ωφέλιμο να ρίχνει κανείς κάπου-κάπου μια ματιά και προς τα πίσω, να δει το δρόμο που ακολουθήσαμε, για να

φτάσουμε εδώ,, που είμαστε σήμερα. Όταν μάλιστα πρόκειται να δεις, πέρα εκεί στο παρελθόν κάποιο κοινωνικό στόλισμα, που χάθηκε, ε, τότε, νομίζω, επιβάλλεται αυτή η αναδρομή. Ίσως οι σημερινές ευαίσθητες ψυχές, δυναμώσουν με κάτι, που στη σημερινή εποχή, επιβάλλεται όσο τίποτ' άλλο.

ο

Λέγανε ακόμα για το θιγόμενο ζήτημα και τα επόμενα μεταξύ των άλλων. (Από ενέκδοτο βιβλίο μου με τίτλο «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»).

Palathure hapëtë
cë hin' era edhe dial

Ανοιχτό παράθυρο
απ όπου μπαίνει αέρας και ήλιος

Ka bitur çë do maraz
golia ishtë plot me gaz

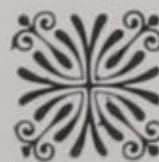
Έχει πνίξει όλες τις στενοχώριες
το στόμα του είναι γεμάτο γέλιο.

Si ata ujëtë ga kroj
golia atia plotë gaz

Όπως το νερό από την πηγή
και το στόμα του γεμάτο γέλιο.

Njeriu çë isht' i drejt
çëli isht' të mos e det?

Το σωστό άνθρωπο
ποιός δεν τον αγαπάει;

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΙΧ

Η τήρηση των παραδόσεων

Εξαιτίας της πολυκύμαντης ζωής των Ελλήνων-Αρβανιτών, από τα μέσα του 18ου αιώνα και μετά, κατήχοντο από το πάθος αναζήτησης μιας σταθερής ζωής, να σταθούν κάπου, όπου θα μπορούσαν να σιγουρευτούν, χωρίς να νιώθουν να υποχωρεί το έδαφος κάτω από τα πόδια τους. Προσπαθούσαν να βρουν κάπου έναν τόπο, που να στηλώνει την πεποίθηση ότι δε θα ήταν κινητός, ώστε να θεμελιωθούν εκεί. Πρέπει να πιστέψει κανείς, ότι αυτή η ασιγουρευτή προηγούμενη ζωή τους, είναι η αιτία, που τους έκανε να πιστεύουν σε σταθερές καταστάσεις, μέσα σε καθαρά διατυπωμένες μορφές.

Εξαιτίας των συνεχών μετακινήσεων και διωγμών, είχε μείνει μέσα τους ένα αίσθημα φοβίας, ανασφάλειας και αβεβαιότητας. Αισθάνονταν ότι μια φοβερή φωνή φώναζε μέσα τους: «Φύγετε, φύγετε να σωθείτε». Επόμενο ήταν, στα ειρηνικά χρόνια, που ακολούθησαν, να αναζητούν κάποια ασφάλεια, ισορροπία, κάτι, που θα τους εξασφάλιζε εσωτερική γαλήνη.

Από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά, το αίσθημα της ανασφάλειας υποχωρούσε σιγά-σιγά και εξελίχθηκε σε πίστη προς το αμετάβλητο, καταδίκάζαν δηλαδή, οτιδήποτε πήγαινε ξανά να δημιουργήσει νέες καταστάσεις. Αυτός είναι και ο λόγος, που οι Έλληνες-Αρβανίτες, στην πλειονότητά τους, κατήχοντο από συντηρητικές ιδέες.

Είχαν πολύ πικρή πείρα, είχαν γνωρίσει καλά την καταπίεση και την καθημερινή αγωνία. Αυτά τους είχαν κάνει να αρκούνται στη μονοτονία της κάθε ημέρας, αρκεί να είχαν τη σιγουριά του αύριο. Έτσι, στα ειρηνικά χρόνια, δεν ήθελαν τίποτα να αλλάξει.

Όλος αυτός ο προηγούμενος δύσκολος βίος είχε δημιουργήσει τέτοιες πεποιθήσεις, που μέχρι τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται προσήλωση στις παραδόσεις και διατήρηση των προλήψεων, που έχουν την προέλευσή τους από τα πολύ παλιά.

Οι σημερινοί, που κάπως έχουμε ελευθερωθεί από το δέσιμο με τα παλιά των προγόνων μας, βλέπουμε σε όλα αυτά κάποια έλλειψη σκοπιμότητας. Όταν σήμερα, ο κοινωνικός βίος κατέχεται από ανωνυμία και ολόκληρη η ανθρωπότητα έχει μηχανοποιηθεί, επόμενο είναι να μη μπορούν να αντέχουν οι παραδόσεις και να μη κρίνεται αναγκαία η διατήρησή τους. Βέβαια, το έχουμε μέσα μας, έχει πάψει όμως αυτό να θεωρείται ζώσα ζωή, ενώ η σημερινή αντίληψη δεν αισθάνεται την αναγκαιότητα της ύπαρξής τους.

Αυτές τις πεποιθήσεις τις είχαν βάλει στα στιχάκια τους οι γέροι και τις τραγουδούσαν αργοπίνοντας το κατοσταράκι τους, για να μεταφυτευτούν στους νεότερους:

Le të jemi si çë jemi
e të kemi ata çë kemi
Mirë jemi, mirë rojmë
mos trazo, të keq do çojmë
Isht' më mir një copëz buk
de shtëpiza e jo dë luft.

Ας μείνουμε όπως είμαστε
κι ας έχουμε όσα έχουμε.
Καλά είμαστε και καλά ζούμε,
μην αλλάζεις, κακό θα βρούμε
Κάλλιο νάχεις το ψωμάκι
κι' όχι αντάρεις, στο σπιτάκι

Όσο και να μη το θέλουμε όμως, εμείς οι μεταγενέστεροι, εξαιτίας ασφαλώς των αρβανίτικων καταβολών μας, έχουμε, σε όλα αυτά, κάποια ευαισθησία, και τα βλέπουμε, όχι σαν αναγκαιότητες του σημερινού κοινωνικού βίου, αλλά με κάποια μείζονα συμπάθεια και συγκατάβαση, αν και, μερικές φορές, κάτι λέει μέσα μας ότι έπρεπε να επιζεί.

Ο έξω από μας κοινωνικός χώρος, οι «αμύητοι», δε μπορούν να καταλάβουν το νόημα των παραδόσεων του παλιότερου αρβανίτικου βίου.

Προσπαθώντας να κάνω κάποια γνωριμία με το φαινόμενο, θα επιχειρήσω να ερευνήσω το λόγο, που το επέβαλε, ώστε να διατηρούνται, μέχρι τις μέρες μας σχεδόν, αρκετές αρβανίτικες παραδόσεις σε αρκετά μέρη της χώρας μας με αμετάβλητο το συγκινησιακό τους παλμό. Ίσως τότε καταστεί δυνατό να διαφανεί και η αιτία, που ακόμα και σήμερα, διατηρούνται μερικές.

Ας στραφούμε λίγο προς τα πίσω: Έζησα με ηλικιωμένους που είχαν το ένα πόδι στον 19ο αιώνα και το άλλο στον σημερινό. Όλοι μου τόνιζαν με ένα στόμα: «Ashtu i çuom, ashtu do ti lëm» (Έτσι τα βρήκαμε,

έτσι θα τα αφήσουμε). Ήταν μια πίστη χωρίς περιστροφές, λιτή, κοφτή και απόλυτη.

Ήθελα να γνωρίσω μέχρι πού έφτανε αυτή η εμμονή και ισχυρίστηκα ότι: «*τώρα πια είναι ανώφελο να στεκόμαστε κολημένοι στα παλιά*» ήταν ένας τρόπος, που τον χρησιμοποιούσα όσες φορές ήθελα να διαταράξω τα πνεύματα, προκαλώντας αντιδράσεις από τις οποίες αντλούσα πολυτιμότες πληροφορίες. Αμέσως πραγματικά θύμωσαν οι φίλοι μου, παρατηρώντας με περιφρονητικά. Κάποιος ψύχραιμος μου είπε: «*Δε μας χρειάζονται οι σοφίες σου*», όπως ήρθαμε έτσι και θα φύγουμε. Δεν θα αλλάξουμε σε τίποτα. Θα τα αφήσουμε όπως τα βρήκαμε. Αν φύγουμε εμείς κάνετε κατά του κεφαλιού σας». Ένας άλλος γλύκανε τη φωνή του και είπε: «*Εσείς οι γραμματισμένοι, δε σου αντιλέω, έχετε τα καλά σας, μα έχετε και κάτι κακά, που να σας πάρει ο διάβολος. Τί να κάνουμε τώρα με σας; Πετάμε τα κακά σας στη θάλασσα για να μπορούμε να σας αγαπάμε με τα άλλα, τα καλά σας. Όπως και να το κάνουμε σας έχουμε ανάγκη, αλλά και στολίδια μαζί. Κάθησε όμως ήσυχα. Μη μας ζητάς να αλλάξουμε χούγια. Αρβανίτης και μπάσταρδος δε γίνεται*».

Την αρβανίτικη εμμονή στις παραδόσεις την βλέπουμε και στα αρβανίτικα τραγούδια:

Le të jemi si çë jemi
e të kemi ata çë kemi
Mbam fort zakonet tanë
i lëm ashtu si na i dhanë
Mos trazo zakonet tanë
di çë dijn'ata çë i banë

Ας μείνουμε στα όσα μας
κι αν έχουμε τα όσα μας
Πιστός στις παραδόσεις
έτσι και να τις δώσεις
Μη πειράζεις τα παλιά μας
ξέρανε τα γονικά μας.

Σε όλες τις εκδηλώσεις της αρβανίτικης ζωής απαγορευόταν η είσοδος νέων συνηθειών. Οποιοσδήποτε νεωτερισμός εθεωρείτο νοθεία, διατάραξη της εσωτερικής τάξης. Ο σεβασμός προς τα καθιερωμένα περιλάμβανε και το σεβασμό προς τους ηλικιωμένους, αφού αποτελούσαν την καταξιωμένη και αναγνωρισμένη κοινωνική αξία. Κάθε παράβαση των καθιερωμένων αποτελούσε αντικοινωνική συμπεριφορά.

Στη γέννηση, στο γάμο, στο θάνατο, ετηρούντο με ακρίβεια όλοι οι από τα παλιά άγραφτοι κανόνες. Απαγορευόταν και η ελάχιστη παρέκκληση ή παράλειψη. Η οικογένεια διατηρούσε την παλιά της εσωτερική δομή μέχρι σχεδόν τις ημέρες μας, αλλά και σε αρκετά αρβανιτοχώρια, ως προς το οικογενειακό περιβάλλον, τίποτα δεν έχει αλλάξει από τα παλιά. Στην οικογένεια έπαιζε ο καθένας τον από τα παλιά καθιερωμένο ρόλο του. Κανένα μέλος της οικογένειας δε διανοήθηκε ποτέ να παρα-

βιάσει αυτή την εσωτερική οικογενειακή τάξη. Το τραγούδι, το μοιρολόγι,¹⁴ φορεσιά, οι κοινωνικές αξίες, όλα στέκουν στη θέση τους αναλλοίωτα και απρόσβλητα από το πέρασμα του χρόνου. Οι νέες αντιλήψεις, οι νέοι τρόποι ζωής, που κάθε τόσο παρουσιάζονται, δεν ασκούν καμιά διαβρωτική επίδραση στη σκληροτράχηλη αρβανίτικη νοοτροπία.

Τα γνωμικά και οι παροιμίες, με την δική τους έκφραση, έχουν συνθέσει έναν κώδικα κοινωνικής συμπεριφοράς. Τα παρατσούκλια, με έξυπνο τρόπο, στιγματίζουν μονολεκτικά κάθε κοινωνικό παράπτωμα και ανθρώπινη αδυναμία, τονίζουν όμως εξάλλου, κάθε ηθικό και κοινωνικό ανθρώπινο προτέρημα. Έτσι, με τον πρωτότυπο αυτό παιδαγωγικό τρόπο, αποτρέπουν αποτελεσματικά από το κακό και προτρέπουν έντονα στο καλό. Πρόκειται για σπουδαίους κοινωνικούς δασκάλους, που ασκούν στο λαό την ηθικοπλαστική τους επίδραση.

Οι Αρβανίτες, όλα τα περασμένα τα θεωρούν απαραβίαστα, ιερά και απαραβάτα κειμήλια. Η τήρηση και ο σεβασμός τους, αποτελεί έντονη κοινωνική επιταγή. Όσες φορές έγινε απόπειρα παραβίασης, διαταραχής και ασέβειας προς αυτά τα ιερά και όσια, η αντίδραση εκδηλωνότανε αμέσως, και πάντοτε με σκληρό τρόπο.

Σημειώνω τρία περιστατικά της αρβανίτικης ζωής, γιατί νομίζω ότι με αυτό τον τρόπο θα μπορέσω να δώσω καλύτερα ένα δείγμα αυτής της εμμονής στις αρβανίτικες παραδόσεις από τους Αρβανίτες, αλλά να δείξω ακόμα και το σκληρό τρόπο αντιμετώπισης της κάθε εκτροπής.

1. Κάτι που συνέβει στα 1848.

Ο Αναστάσης Γκλιάτης, από τη Μάντρα Αττικής, συγκαταλέγεται μεταξύ των πρώτων δέκα επιστημόνων, που έδωσε στη χώρα μας το νεοσύστατο Πανεπιστήμιο της Αθήνας¹⁵. Λαμπρός επιστήμονας, παράσημο του Ταξιάρχη του Φοίνικος από τα Βασιλικά Ανάκτορα, επίλεκτος της Αθηναϊκής αριστοκρατίας της εποχής και προπαντός επίζηλος γαμπρός. Κοντά όμως σε όλα αυτά τα τρανά και σπουδαία είχε ο κύριος Αναστάσης, και δύο «ιδιοτροπίες» που έμενε κολημένος πάνω τους με αρβανίτικο πείσμα: Απέκρουε όλες τις προτάσεις γάμου της αθηναϊκής αριστοκρατίας, και το χειρότερο ακόμα, δεν εννοούσε να βγάλει τη

14. Μέχρι σήμερα, στα αρβανιτοχώρια, ακούγεται πέρα για πέρα το αρβανίτικο μοιρολόγι και από τις νέες ακόμα. Πολλά δείχνουν ότι έχει πολλά χρόνια ακόμα να ζήσει.

15. Το πτυχίο του της δικαστικής όπως έλεγαν τότε τη νομική είχε αύξοντα αριθμό εννέα.

φουστανέλλα και να ντυθεί και αυτός τα «στενά», τη φράγκικη ενδυμασία.

Από τα χαρτιά του, βρήκα ότι είχε αγοράσει στην Αθήνα ένα μεγάλο οικόπεδο. Πρόκειται για το κομμάτι που περιλαμβάνει σήμερα το Δημοτικό Κατάστημα της Αθήνας, εκτεινότανε προς ανατολάς και κατελάμβανε και το κομμάτι, που σήμερα είναι χτισμένο το κεντρικό Κατάστημα της Εθνικής Τράπεζας. Τον κυρ. Αναστάση δε τον τραβούσε το ακίνητο αυτό, το πούλησε λοιπόν και πήγε και αγόρασε χωράφια στο Μαζί. Τη γη από τα πατρογονικά του τη θεωρούσε ο Αναστάσης Γκλιάτης γη ιερή, που τον τραβούσε δυνατά.

Παντρεύτηκε μια γερή χωριάτισσα από τα μέρη του και έκανε παιδιά. Η μανία του για τη μόρφωση των παιδιών του ήταν καταφανής. Ένα γιό τον σπούδαζε στο εδώ Πανεπιστήμιο και επρόκειτο να ασχοληθεί, όπως μαθαίνω, με αστρονομία στο εξωτερικό, τον έχασε όμως απάνω στα νιάτα του κατά τη διάρκεια των σπουδών του. Έστειλε στη Γαλλία το γιό του Λουκά να σπουδάσει ζωγραφική. Κάποτε χρειάστηκε να πάει να τον δει. Μόλις όμως κατέβηκε από το καράβι στο λιμάνι της Μασσαλίας, τον περικύκλωσαν οι Γαλλίδες, τον έπιαναν από δω, τον έπιαναν από κει, τον παρατηρούσαν περίεργα κόβοντάς του το δρόμο με ένα τρόπο, που το μονοκόμματο του Αρβανίτη, του δημιουργούσε μια αφόρητη κατάσταση. Αλλά και στο Παρίσι, που έφτασε, έπαθε τα ίδια και χειρότερα αυτός ο άνθρωπος με την τόσο παράξενη φορεσιά. Αυτό τον ανάγκασε να μη κυκλοφορεί πολύ και να φύγει γρήγορα από τη Γαλλία.

Κάποτε χρειάστηκε να ξαναπάει. Μήρος στα δυο στενά, έραψε ένα κουστούμι φράγκικο, το έβαλε στη βαλίτσα του και το φόρεσε μόνο όταν το καράβι έπιασε στη Μασολία. Στο γυρισμό, η πρώτη του δουλειά, με το που πάτησε το πόδι του στο καράβι, ήταν να βγάλει τα φράγκικα και να ξαναφορέσει τη φουστανέλλα του. Δεν την αποχωρίστηκε ποτέ, αν και η κοινωνική του θέση το επέτρεπε. Με αυτή την ενδυμασία έφυγε για το μεγάλο ταξίδι της ζωής.

2. Γεγονός πριν από εξήντα μόλις χρόνια στον Ασπρόπυργο:

Η φίλη μου Μαρία Ι. Καλλιέρη του διηγήθηκε για τον πατέρα της:

«Ο πατέρας μου είχε μπακάλικο στο χωριό. Κάποτε πήγε ένας νεαρός να ψωνίσει. Φορούσε πολύ στραβά την τραγιάσκα του και μπήκε με ένα αναμένο τσιγάρο στο στόμα, πετώντας τούφες τον καπνό. Ο πατέρας μου ανακατεύτηκε. Πριν καλά προφτάσει ο νεαρός να ζητήσει τί ήθελε, έτρεξε ο πατέρας τάχα φοβισμένος και του είπε: «Πρόσεξε ρε παιδάκι μου το τσιγάρο σου γιατί αυτό το αναθεματισμένο πιάνει φωτιά από μα-

κριά και θα τιναχτούμε στον αέρα εδώ μέσα», και του έδειξε εκεί δίπλα ένα ανοιχτό σακί με τσιμέντο. Ο νεαρός τραθήχτηκε πίσω τρομαγμένος, αλλά το τσιγάρο, τσιγάρο. Δεν ήξερε ούτε το τσιμέντο, και παράσταινε τον μάγκα. Ο πατέρας δεν άντεξε άλλο. Τον άρπαξε από το γιακά και τον πέταξε έξω από το μαγαζί. «Τράβα να τελειώσεις πρώτα το τσιγάρο ρε θεργιακλή γιατί με πειράζει ο καπνός, ίσιωσε και την τραγιάσκα μη σου την πάρει ο αέρας κακομοίρη μου και τί θα γίνουμε, και ύστερα έλα να μου πεις τί θέλεις».

3. Στα τελευταία χρόνια του περασμένου αιώνα. Βοιωτία.

Έπλυναν στο σπίτι και είχαν απλώσει τα ρούχα να στεγνώσουν. Γυρίζοντας από το παζάρι ο πατέρας είδε στα απλωμένα και ένα βρακί, που δεν ήταν από το γνωστό υφαντό του αργαλιού, αλλά χασεδένιο. Ήταν τότε, που είχε κάνει την εμφάνισή του και στη χώρα μας ο γαλλικός χασές με μάρκα το λεοντάρι, που τραβούσε ένα πανί με τα νύχια του και δεν έσκιζε. Για τον Αρβανίτη, αυτό θεωρήθηκε παραβίαση των ιερών και άβατων χώρων από ξενόφερτους. Ήταν ακόμα ανεπίτρεπτος νεωτερισμός, αν και, οικονομικά αν το πάρεις, ήταν πολύ πιο συμφερότερος ο χασές από την «*pléhura*», το υφαντό δηλαδή του αργαλιού που προοριζότανε για εσώρουχα.

Δε χρειάστηκε σκέψη ο Αρβανίτης. Το χτύπημα της αταξίας ήρθε άμεσο. Έβγαλε το μαχαίρι από το σιλάχι του και ήρεμα-ήρεμα έκοψε το βρακί σε λουρίδες. Μπήκε με τα κουρέλια στο χέρι, τα έδωσε στην κόρη του και της είπε: «Με αυτό να σκουπίζεις το τηγάνι, σκουπίζει καλύτερα από τις πασαβούρες. Για βρακιά έχουμε από του αργαλιού μας» και της το πέταξε στα μούτρα. Φεύγοντας μονολογούσε: «Όχι τώρα και οι Γάλλοι να μας πιάσουνε τον κώλο. Δεν το ξέραμε κι αυτό». Στο σπίτι μουγκάθηκαν όλοι. Η κόρη πήρε τις τρύπες. Τα πιο πάνω περιστατικά οδηγούν στις εξής σκέψεις:

Για την περίπτωση των Αρβανιτών του ελλαδικού χώρου, που αναφερόμαστε, διακρίνεται μέχρι σήμερα η πίστη στο αμετάβλητο, ένα αρβανίτικο στοιχείο που έχει ασκήσει καθοριστική επίδραση στο όλο ψυχολογικό αρβανίτικο οικοδόμημα, στην όλη του νοοτροπία.

Ίσως τώρα μπορούμε να δούμε πως δημιουργήθηκε αυτή η έλλειψη κυματισμού στη σκέψη, στις ιδέες, στις αποφάσεις.

Πραγματικά, οι παράλληλες λύσεις, οι πολλές περιπτώσεις, οι επιλογές, δεν αρέσουν στους Αρβανίτες. Εδώ έχεις να κάνεις με μια δωρική

λογική (Δωρικές βιολογικές καταβολές, πελασγικές). Οι γραμμές, που ακολουθεί η αρβανίτικη σκέψη είναι, ή κάθετες, ή οριζόντιες. Ποτέ πλάγιες, και εντελώς ποτέ καμπύλες ή τεθλασμένες.

Η προτίμηση του Αρβανίτη σε πάγιους τρόπους συμπεριφοράς, αποκρυσταλλωμένους, άκαμπτους και απαραβίαστους, μας δίνει τώρα την ευκαιρία να δώσουμε κάποια εξήγηση και στο άλλο σπουδαίο φαινόμενο, την ενότητα της φάρας και της αμετάθετης πίστης στην ομαδική δύναμη. Νομίζω ότι αυτό το φαινόμενο είναι έκφραση της εσωτερικής δύναμης, που εδραιώνει την πίστη στην αυστηρή τήρηση των κοινωνικών κανόνων. Με αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκε στους Αρβανίτες ένα ισχυρό δέσιμο που δε σπάει ποτέ. Έτσι προχώρησαν στους αιώνες.

Προσπάθησα να εξηγήσω μια πτυχή του αρβανίτικου χαρακτήρα: Το αυστηρό στην κρίση. Ίσως αυτό να είναι η αιτία που έκανε ώστε να αναπτυχθεί αργότερα το ατίθασο και ηρωικό ύφος.

Το πάθος για το αμετάβλητο είναι ίσως εκείνο που έκανε ώστε, μάχοι σήμερα, να μπορεί εύκολα κανείς να διακρίνει αυτό που λέμε: αρβανίτικο πείσμα.¹⁶

Ίσως τώρα μπορούμε να εξηγήσουμε γιατί επέζησε αυτή η φάρα μέσα στους αιώνες, παρά τις τόσες σαρωτικές επιδρομές ξένων φυλών και ιδεών, που κατέκλεισαν κατά καιρούς τον ελλαδικό χώρο.

Είναι γεγονός ότι μέχρι σήμερα ζει και διατηρεί αμετάβλητα αρκετά παλιά του στοιχεία αυτός ο λαός, και προπαντός τη γλώσσα του αν και άγραφη. Η διατήρηση της αρβανίτικης κοινωνικής και πολιτιστικής προσωπικότητας είναι ιδιότητα αυτού του λαού, που μέσα στους αιώνες μπόρεσε και την διατήρησε αναλλοίωτη μέχρι πριν λίγα μόλις χρόνια, αν και σε μερικές περιοχές εξακολουθεί ακόμα να αντέχει.

Ας δώσουμε όμως το λόγο και στα τραγούδια να μας πουν κι αυτά με τη δικιά τους γλώσσα δύο από τα στοιχεία που θίξαμε πιο πάνω, την ένωση των δυνάμεων σε μία, και το σταθερό στα λόγια και τις υποσχέσεις:

Krah më krah dor më dorë,
dë vale, dë male torë.
Krahë di e katër dorë,
të gjitha shtonen, bënet for.
Krahë di e duor katër,
ishtë grohetë dë vatr.
Sumë Krah e shumë dorë
malet i salën torë

*Μ' ενωμένες τις ψυχές,
μαζί λύπες και χαρές.
Δύο πλάτες τέσσερα χέρια,
τότε κόβουν σαν μαχαίρια.
Δυό μαζί μεσ' το σπιτάκι,
δίνουν ζεστασιά στο τζάκι.
Πολλοί μαζί αν ενωθούν,
τα βουνά κατανικούν.*

16. Θα ασχοληθούμε σε αυτοτελές κεφάλαιο.

Για τις παραδόσεις έλεγαν, μεταξύ των άλλων και τα επόμενα: (Από ανέκδοτο βιβλίο μου με τίτλο: «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»).

Jeta, reth çë na vjen tor
Baj ata çë ke dë dor

*Η ζωή (είναι) κύκλος που γυρίζει
διατήρησε αυτά που κρατάς*

Njeriu isht' çë dren shtëpinë
dë vend çë e çon më mir

*Ο άνθρωπος διαλέγει το σπίτι του
στον τόπο που βρίσκει καλύτερο*

Bai si t'a kanë dhën
betu atje çë të kan vën

*Κράτα τις παραδόσεις
μείνε εκεί που σε τοποθέτησαν*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

X

Το αρβανίτικο φιλότιμο, η μπέσα

Βρίσκω απαραίτητο, πορκειμένου να ασχοληθώ με το αρβανίτικο φιλότιμο, τη γνωστή μπέσα, να προτάξω μερικά ιστορικά στοιχεία, σχετικά μ' αυτό το λαό, γιατί πιστεύω ότι θα μας δώσουν σαφείς επεξηγήσεις, ως προς την προέλευση αυτής της αρβανίτικης νοοτροπίας.

Οι Αρβανίτες, σαν πολιτικά οργανωμένη κοινωνία, πίστευαν ανέκαθεν στην ανάγκη ύπαρξης ενός αρχηγού με απόλυτη εξουσία, που θα κυβερνούσε και οι υπόλοιποι θα υπάκουαν. Αυτό έκανε, ώστε τα μέλη της κοινότητας να διατηρούν αδιάσπαστη συνοχή, αυτός ήταν και ο λόγος, που μπορούσαν και αντιμετώπιζαν μύριους κινδύνους.

Πιστεύοντας βαθειά όλοι τους σε αυτό το είδος πολιτικής οργάνωσης παραδέχονταν τον αρχηγό τους σαν την μοναδική και αναγκαία ηγετική προσωπικότητα, σαν τον δυνατότερο απ' όλους, και το πρόσωπο, που δε λάθευε ποτέ. Υπάκουαν λοιπόν και εκτελούσαν πιστά τις εντολές του.

Το ίδιο ακριβώς μοτίβο βρίσκουμε και στην οικογένεια, όπου ο πατέρας ήταν ο άρχοντας του σπιτιού. Το «αγκονάρι», που όλοι υπακούνε σ' αυτόν, χωρίς λαθόλου να αισθάνονται κάτι σαν καταπίεση ή αυθαιρεσία. Όλοι, μικροί-μεγάλοι, για το ρόλο αυτό του πατέρα στην οικογένεια έλεγαν τούτο: «Dë shtëri burri ishtë ipari guri». (Στο σπίτι, στην οικογένεια, ο πατέρας είναι η πρώτη πέτρα).

Η επί αιώνες πίστη στις ηγετικές εξουσίες του αρχηγού και η πεποίθηση στην αναγκαιότητα υπακοής σε μια προστακτική δύναμη, έκανε όλους τους Αρβανίτες να είναι πειθαρχικοί και στις άλλες τους σχέσεις. Η πειθαρχία αυτή, που αρχικά την είχε επιβάλλει η ύψιστη ανάγκη της

ίδιας της ζωής τους, έγινε, με το πέρασμα των αιώνων πίστη, εξελίχτηκε σε καθήκον, πήρε αργότερα τη μορφή προστάζουσας συνείδησης, για να εξελιχτεί κατά τον 18ο και 19ο αιώνα στη φωνή του χρέους, που φώναζε μέσα τους αυτό το βαρύ: πρέπει, που απαιτούσε κόπους και θυσίες.

Έτσι περίπου εξελίχθηκαν τα πράγματα, με αποτέλεσμα να έχει δημιουργηθεί στους Αρβανίτες κάτι, που θα το λέγαμε «ηθικό χρέος», κάτι, που χρωμάτιζε ανάλογα όλες τις κοινωνικές τους σχέσεις και επιδρούσε έντονα στον τρόπο σκέψης και αξιολόγησης των δεδομένων της ζωής.

Μπορούμε να πιστεύουμε ότι γέννημα όλων αυτών, που προανέφερα, είναι το εντονότερο φιλότιμο στους Αρβανίτες, αυτό που λέμε: μπέσα.

Ο δοσμένος λόγος, η υπόσχεση, αυτό που λέμε: αρβανίτικο φιλότιμο περιέχει τα εξής χαρακτηριστικά στοιχεία: α. Η υπόσχεση, έτσι και δοθεί, δε λογαριάζει ύστερα αν η αξία της είναι μικρή ή μεγάλη, ούτε και ότι μπορεί να προκύψει κάποια ζημία. β. Ο δοσμένος λόγος, επεξεργασμένος πρώτα εσωτερικά από αυτόν που τον έδωσε, από τη στιγμή που εκδηλώθηκε και δόθηκε, τίποτα δε μπορεί να τον αλλοιώσει ή να τον ανακαλέσει και γ. Η εκτέλεση της υπόσχεσης γίνεται ειλικρινής, χωρίς σκοπιμότητες και ουδέποτε με υποκρίσια.

Όλοι σχεδόν οι Αρβανίτες δεν είμαστε εύκολοι σε υποσχέσεις, όπως και σε φιλοφρονήσεις ή επαίνους. Αποφασίζουμε αργά και δύσκολα και το ίδιο δύσκολα διαπραγματευόμαστε. Δε μας αρέσει η περιπτώσιολογία και οι πολλές λύσεις, μας διακρίνει κάτι σαν μονολιθικό στη σκέψη και προτιμούμε τις απλές και άμεσα κατανοητές έννοιες, αυτές, που δεν έχουν ανάγκη από στολίδια και υποστήριξη.

Εάν, μέσα από μια εσωτερική διεργασία με τα αρβανίτικα γνωρίσματα που είδαμε πιο πάνω, συμφωνήσουμε σε κάτι, πούμε το ναι, υποσχεθούμε, τίποτα δεν είναι δυνατό να μας κάνει να υπαναχωρήσουμε, να αθετήσουμε το λόγο μας. Μόλις κατέληγε κάποια συμφωνία, ή κάποιος έδινε την υπόσχεσή του για οτιδήποτε, ακολουθούσε η εξής διαδικασία: Ρωτούσε ο ένας συμβαλλόμενος τον άλλο: «U bë?» (έγινε;) Και ο άλλος απαντούσε: «U bë» (έγινε). Το ίδιο γινότανε και όταν κάποιος είχε πάρει κάποια υπόσχεση από τον άλλο. Μετά από αυτά τα λόγια έλεγε ο ένας στον άλλο: «Samë dorëh (δώσε μου το χέρι σου) και ακολουθούσε χειραψία. Πρέπει όμως να τη γνωρίσουμε γιατί δεν είναι όπως η σημερινή. Πρότειναν και οι δύο το δεξί τους χέρι αφού σηκώνονταν όρθιοι. Ο ένας έπιανε με την παλάμη του τον καρπό του χεριού του άλλου ώστε η πα-

λάμη να κρατάει γύρω τον καρπό με τον αντίχειρα από πάνω. Το ίδιο ακριβώς έκανε και ο άλλος. Τώρα οι δυο παλάμες κρατούσαν δυο καρπούς αντικριστά. Δοκιμάστε αυτό το πιάσιμο και ας επιχειρήσει ο ένας να ελευθερώσει το χέρι του. Δε θα το καταφέρει. Πρόκειται για μια χειραψία, που συμβόλιζε το αδύνατο της αθέτησης οποιασδήποτε συμφωνίας ή υπόσχεσης, όπως είναι αδύνατο να διασπαστούν τα δύο χέρια, όπως είναι πιασμένα όταν το ένα δεν αφήνει.

Τη χειραψία αυτή θα μπορούσαμε να τη θεωρήσουμε σαν δεύτερο στάδιο στην όλη διαδικασία της υπόσχεσης, που τελείωνε με τη φράση: «*Hajde, tuti mirë u bën' Ashtu mirë ti bënj ini zot*» (Άντε, όλα έγιναν καλά. Έτσι καλά να τα κάνει ο Θεός).

Η επίκληση του θείου γινότανε για περισσότερη σιγουριά, γιατί, όπως έλεγαν: «*Άνθρωποι είμαστε, αδυναμίες έχουμε, ας μας βοηθήσει και ο Θεός να μη ρεζιλευτούμε*».

Ακολουθούσε όμως, στις πιο σοβαρές συμφωνίες και υποσχέσεις, και ένα τρίτο στάδιο, που το συνήθιζαν σε πολλά αρβανιτοχώρια της χώρας, μέχρι ακόμα και τα προπολεμικά χρόνια: Το γεγονός ότι είχε επιτευχθεί κάποια σοβαρή συμφωνία, δημιουργούσε την επιθυμία για κάποιο ποτηράκι, για κάποιο μεζέ, έτσι, όπως λέμε σήμερα, «*να το γιορτάσουμε*». Πήγαιναν λοιπόν στο μαγαζί μαζί με μερικούς φίλους. Εκεί, όταν επρόκειτο για κάποια συμφωνημένη σύμβαση, κάτι δηλαδή που προϋπέθετε, εκτός από δικαιώματα και υποχρεώσεις από τα δύο μέρη, οι συμβαλλόμενοι, όπως θα τους λέγαμε σήμερα, πριν πιούνε το πρώτο τους κρασί, έχυναν λίγο από το ποτηράκι τους στο πάτωμα εντελώς σιωπηλοί. Ήταν μια συμβολική κίνηση, που έλεγε: «*Έτσι να μου χυθεί το αίμα αν παραβώ τις υποσχέσεις μου*».

Την κίνηση του χυμένου κρασιού την βλέπουμε μέχρι σήμερα, παντού σχεδόν στον ελλαδικό χώρο. Νομίζω ότι είναι αρβανίτικης προέλευσης, ξεκίνησε δηλαδή σαν διαδικασία στο τελετουργικό της υπόσχεσης, έχασε, με τον καιρό, την αρχική της σημασία, ενώ σήμερα αποτελεί ένα είδος όρκου. Σήμερα αυτό στους Αρβανίτες γίνεται ως εξής: Προκειμένου να ορκιστεί κάποιος, χύνει από το ποτήρι του λίγο κρασί στο πάτωμα λέγοντας: «*Ashtu të më derdhet gjaku*» (έτσι να μου χυθεί το αίμα αν ψευτίσω).

Εξαιτίας της δουλειάς μου έχω παρατηρήσει ότι στους Αρβανίτες δεν άρεσαν τα προσύμφωνα, οι αποδείξεις πληρωμών, οι γραφτές συμβάσεις γενικά. Έκαναν πραγματικά σοβαρές συμφωνίες, έδιναν τα χέρια και αυτό ήταν όλο. Έλεγαν, «*Neve lidhemi me golën*» (Ο Αρβανίτης δένεται με το στόμα, με το λόγο). Όταν, σε μερικές ειδικές περιπτώσεις η έλλειψη εγγράφου δημιουργούσε ευκαιρίες να το εκμεταλλευτεί το άλλο μέρος προς όφελός του, δεν το έκανε. Έλεγε μόνο: «*S' duom*

karta, u s'e lienj'faqen» (Ας μην υπάρχουν χαρτιά, εγώ δε ντροπιάζομαι). Αξίζει να σημειώσω ότι πολλές μεταβιβάσεις ακινήτων γίνονταν στο αρβανίτικο, μόνο με το στόμα. Αυτό συνέβαινε περισσότερο όταν γινότανε μεταβίβαση ακινήτου από γονείς στα παιδιά τους και το σπουδαίο είναι ότι εάν κάπου σημειωνότανε κάποια αδικία από το γονιό, ποτέ δε διεκδίκησε τίποτα ο αδικημένος μετά το θάνατο του πατέρα από τον ευνοημένο, αφού το μπορούσε θαυμάσια, δεδομένου ότι το χαρτί, που στην περίπτωση αυτή ήταν μόνο κάποιο συμβόλαιο, ήταν ανύπαρκτο. Γνώρισα αδέρφια να μη λένε καλημέρα από κάτι τέτοιες εύνοιες του πατέρα τους, δε γνώρισα όμως περιπτώσεις να πήγε στο δικαστήριο ο αδικημένος για να διεκδικήσει το δικίο του. Απεναντίας γνώρισα περιπτώσεις που ο ευνοημένος αδερφός κάλεσε τον αδικημένο, τα έβαναν κάτω και μοιράζανε μετά το θάνατο του πατέρα, σαν πραγματικά αδέρφια. Στον Ασπρόπυργο, όπως μου είχε πει ο μπαρμπα Μήτσος Μελετής (Δημήτριος Μελετίου), ένας πατέρας είχε «σπρώξει» ένα γιό του και είχε μεταβιβάσει όλη σχεδόν την περιουσία του – και ήταν αρκετά μεγάλη – στους δύο άλλους γιούς του. Πέθανε ο άδικος πατέρας και άφησε τους δύο γιούς του πολύ πλούσιους, ενώ ο τρίτος δεν είχε ψωμί να φάει και έτρεχε εδώ κι εκεί για κανένα μεροκάματο. Μερικοί του είπαν ότι μπορούσε πολύ εύκολα να βρει στα δικαστήρια το δικίο του, αυτός όμως έλεγε: «Ashtu e donte tata, ashtu të mbetet» (Έτσι το ήθελε ο πατέρας μου, έτσι ας μείνει). Το πράγμα δεν κράτησε πολύ. Τα δυο πλούσια αδέρφια δεν είχαν μούτρα να βγούνε στο παζάρι. Φωνάξανε μια μέρα τον φτωχό αδερφό, «χαλάσανε» τα χαρτιά του πατέρα τους και κάνανε καινούργια «τρεις στο γύρω», δηλαδή όλη η πατρική περιουσία μοιράστηκε στα τρία, αυτό όμως που έχει σημασία είναι ότι δεν έκαναν διανομή, αλλά ο καθένας είχε το ένα τρίτο εξ αδιαίρετου. Δουλεύανε και οι τρεις μαζί και ο μπαρμπα Μήτσος κατέληξε: «Το χωριό τους καμάρωνε όταν, και οι τρεις μαζί βγαίνανε στο παζάρι. Κι από περιουσία; Κάνανε τρεις φορές τόσα από όσα τους είχε αφήσει ο γέρος. Τους είχε ευλογήσει ο Θεός».

Αρκετές φορές σε δίκες, αντιμετώπισα ψεύτικες ένορκες καταθέσεις που συγκάλυπταν κάποιο αδίκημα τρίτου, γιατί είχε προηγηθεί σχετική υπόσχεση του ψευτομάρτυρα ότι δε θα μιλήσει. Κάποτε πάλι, τηρώντας κάποιος το λόγο του, υφίστατο καταφανή ζημία, όταν όμως είχε δεσμευτεί με το λόγο του, οποιαδήποτε ζημία ήταν πάντοτε πολύ μικρότερη από τη ντροπή της αθέτησης του λόγου, της δοσμένης μπέσας. Όταν οι Αρβανίτες έδιναν το λόγο της τιμής τους, πίστευαν ότι η ψευδορκία δεν αποτελούσε γι' αυτούς αδίκημα, αφού η δέσμευση του λόγου ήταν γι' αυτούς, πολύ πιο δυνατή από το αδίκημα. Πρέπει να ση-

μειώσω κάτι, που αντιμετώπισα σαν δικηγόρος, με έναν Αρβανίτη πελάτη μου:

Ήταν τότε, με το δεύτερο αντάρτικο. Μια ομάδα παρανόμων της πολιτικής κατάστασης τότε, είχε ξεκινήσει από την Αθήνα με προορισμό το βουνό. Περπάτησαν τον κάμπο προς το βοριά είχαν πιάσει τις ανηφοριές προς την Πάρνηθα και από εκεί, βουνό σε βουνό, θάβρισκαν τα αντάρτικα Σώματα για να ενωθούν μαζί τους. Κάπου τους εντόπισαν τα αποσπάσματα της Χωροφυλακής, αλλά πολύ γρήγορα τα κατάφεραν και τους ξέφυγαν μέσα σε πυκνά δασωμένα μέρη. Εκεί φαίνεται ότι λούφαξαν περιμένοντας τη νύχτα.

Ο Ι.Ρ., που είχε τη στάνη σου στην περιοχή και έβοσκε πιο ψηλά τα πρόβατά του, γυμνασμένο μάτι, τα είχε δει όλα, και τους χωροφύλακες, που δεν ήξεραν πού πήγαιναν.

Κόντευαν μεσάνυχτα όταν ακούστηκαν τα σκυλιά. Βγήκε ο γέρος, είδε δύο παιδιά αμούστακα, που του είπαν αμέσως ποίοι ήταν και τι ήθελαν μέσα σ' αυτές τις ερημιές, ότι δυσκολεύονταν στο περπάτημα και αποφάσισαν να γυρίσουν πίσω, του ζήτησαν λίγο νερό, να τους γέμιζε και το παγουράκι τους και τον παρακάλεσαν να αφήσουν εκεί κάτι προσωπικά τους πράγματα, που τους έκαναν βάρος. Τον παρακάλεσαν τέλος να μη τους μαρτυρήσει. Ο γέρος τους είπε ότι ανήκει σε αντίθετη πολιτική παράταξη από αυτούς και το καλύτερο, που είχε να κάνει, ήταν να τους παραδώσει στην Αστυνομία. Τότε οι δύο νέοι του είπαν.

– Κάνε όπως νομίζεις μπάρμπα. Εμείς ήρθαμε στη στάνη σου να σου ζητήσουμε βοήθεια. Κάνε όπως σε φωτίσει ο Θεός. Είμαστε στα χέρια σου.

Ο γέρος, όπως μου είπε αργότερα, σκέφτηκε αυτή τη στιγμή, αν τα παιδιά του ήταν σ' αυτή τη θέση. Θα ήταν καλό να τα κάρφωνε κάποιος; Στα πρόσωπα των δυο νεαρών είδε τα ίδια τα παιδιά του. Είχε κοπεί στα δύο. Τους μετρούσε από πάνω μέχρι κάτω, καμάρωσε τα νιάτα τους σκέφτηκε και:

– Δε θα μιλήσω πουθενά. και τους έδωσε το χέρι.

Τους γέμισε το παγούρι νερό και τους έδειξε την πορεία, που έπρεπε να ακολουθήσουν για να βγούνε στο Δημόσιο δρόμο. Φευγόντας του είπαν:

– Σε ευχαριστούμε πολύ. Καλή νύχτα πατέρα. Θα σε θυμόμαστε.

Αμέσως ύστερα ο γέρος ασφάλισε τα πράγματά τους λίγο πιο μακριά από τη στάνη, σε μέρος, που ήξερε μόνον αυτός.

Οι δυο φυγάδες, αντί, όπως έπρεπε, να περπατήσουν νύχτα για να βγουν νύχτα στο Δημόσιο δρόμο, κάπου πιο κάτω στάθηκαν, αποκοιμήθηκαν, και σε προχωρημένη ημέρα τους έπιασαν οι χωροφύλακες, που ήταν περισσότερο από σίγουροι, ότι ήταν από την ομάδα, που τους είχε

ξεφύγει.

Οι νέοι δε μαρτύρησαν το πέρασμά τους από τη στάνη του γέρου, δε μπόρεσαν όμως να δικαιολογήσουν, πού βρήκαν το νερό. αφού το παγούρι τους ήταν γεμάτο.

Ο στρατιωτικός νόμος τότε, δεν ήθελε δα και πολλά για να σε χώσει μέσα και να φορτωθείς ένα σωρό «εγκλήματα», όλα εσχάτης προδοσίας. Χωρίς πολλά λοιπόν, φυλακίσανε τους δυο νέους αλλά δεν τη γλίτωσε και ο γέρος πελάτης μου, πήρα λοιπόν μια μέρα ένα σημείωμά του, που με καλούσε να πάω να τον δω στις φυλακές Αβέρωφ.

Μου ζήτησε να του δώσω το λόγο μου ότι δεν θα έκανα χρήση αυτών που θα μου έλεγε. Του είπα: «U bë» (έγινε) και δώσαμε τα χέρια.

Ο πελάτης μου, μου είπε πώς ακριβώς έγιναν τα πράγματα. Δε μαρτύρησε τα παιδιά γιατί τους είχε δώσει το λόγο του, αρνιότανε ότι πέρασαν από εκεί και ότι τους είχε γεμίσει το παγούρι με νερό.

Συνάντησα το δικηγόρο των δύο νέων και συμφωνήσαμε για τον τρόπο αντιμετώπισης της υπόθεσης αυτής, βεβαιώνοντάς τον ότι ο δικός μου δεν πρόκειται ποτέ να δυσκολέψει τη θέση τους και ως φρόντιζε τώρα ο ίδιος να οργανώσει τον τρόπο υπεράσισής τους.

Στη δίκη στο στρατοδικείο ισχυριστήκαμε ότι δε γνωρίζουμε τίποτα για τους δυο νέους και επιστράτευσα κοινοτάρχες, διοικητές χωροφυλακής και αρχηγούς δεξιών οργανώσεων και καταθέσανε υπέρ του πελάτη μου ότι ήταν «ακρεφνών εθνικών φρονημάτων» οπαδός και θερμός υποστηρικτής του θεσμού της βασιλείας και ότι ήταν φυσικό, αν έπεφταν στο χέρι του οποιοδήποτε «εγκληματίαι ληστοσυμμορίται» ασφαλώς θα τους πρόδιδε στις Αρχές.

Οι άλλοι δυο ισχυρίστηκαν ότι είχαν βγεί για δουλειά στην περιοχή γύρω, ότι τους έπιασε η νύχτα και κοιμήθηκαν στο ύπαιθρο για να συνεχίσουν την επόμενη και ότι, για το «σώμα αυτό του εγκλήματος» το παγουράκι με το νερό, ότι τους το έδωσε ένας φύλακας εργοστασίου όπου πήγαν για δουλειά, έφεραν δε έναν τέτοιο για μάρτυρα. Άλλο ενοχοποιητικό στοιχείο δεν είχε βρεθεί απάνω τους, εκτός από λίγες δραχμές, που όπως είπαν, ήταν τα εισιτήρια της επιστροφής τους στην Αθήνα.

Μπροστά σ' αυτά τα στοιχεία το δικαστήριο, τροποποιώντας κατηγορητήρια και γιομάτο φαντασία, καταδίκασε τους κατηγορούμενους, τους μεν δύο νέους για: «μη δήλωση κατοικίας» και τον δικό μου για... «απόπειρα υποθάψεως εγκληματιών» εννοώντας τους υπόλοιπους της ομάδας, που είχαν ξεφύγει, και όλα αυτά για να υπολογίσει σαν φυλάκιση το χρόνο προφυλάκισής τους και να μη θεωρηθεί ότι αυτό το διάστημα εκρατούντο παράνομα. Τους καταδίκασε λοιπόν σε πέντε μήνες και δέκα μέρες όσος ακριβώς ήταν και ο χρόνος, που έμεναν υπόδικοι.

Την επόμενη το πρωί, με το αντίγραφο της απόφασης του δικαστη-

ρίου πήγα στη φυλακή και πήρα τον πελάτη μου. Δεν ήταν καθόλου στενοχωρημένος από αυτή την περιπέτεια. Μου τόνιζε συνεχώς ότι είχε δώσει το λόγο του και έπρεπε να τον κρατήσει.

Αυτή ήταν η αρβανίτικη μπέσα.

Η αρβανίτικη λαϊκή σοφία είναι πλούσια σε γνωμικά και παροιμίες γύρω από τη μπέσα. Και σήμερα ακόμα κυκλοφορούν αρβανίτικα: «S' lëpinj atje çë rështita» (δε γλύφω εκεί που έφτυσα), ή πιο συγκεκριμένα: «Dhashe goliën? Mos'e mer pse bëne dhune de katundi» (Έδωσες το λόγο σου; Μη τον παίρνεις πίσω γιατί γίνεσαι κοινωνικά απόβλητος).

Κουβέντιαζα με τον Γιάννη Μάρκου Αδάμ από τη Μαγούλα. Ο λόγος ήτανε για τους Αρβανίτες, που κρατούσαν το λόγο τους και δε τον έπαιρναν πίσω. Ο Γιάννης, για να μου τονίσει το πόσο πίστευαν σ' αυτό οι Αρβανίτες επικαλέστηκε τους παλιότερους, που τραγουδούσαν για τη μπέσα:

Fjalën cili do t'e jap,
s' ishtë për t'e marr prap.
Dashe fjalënë? T'e bash,
asnjë herë mos e marrsh.
Mbetu d'ajo fjal çë dhashe.
e të bësh se si e thashe
Fjala e dhënë ishtë si gur,
s' çahet dot pse ishtë ga burr
kriet ishtë më mir te ças
Fjal të dhënë mos e marrsh.
Fjala e dhënë e madhe punë
po e shkele je për dhunë.

Όποιος λόγος είν' δασμένος,
ποτέ δεν είναι παρμένος.
Λόγο έδωσες: κρατήσου,
μη τον παίρνεις, είν' ντροπή σου.
Μαίνε εκεί, που έχεις τάξει,
κάνε το και είσ' εντάξει.
Πέτρα ο λόγος, και κρατάει,
είν' απ' άντρα και δε σπάει.
Κάλλιο σπάσε το κεφάλι,
μη παίρνεις το λόγο πάλι.
Η υπόσχεση βαραίνει,
την πατάς και σε πεθαίνει.

Τον ρώτησα, από πού ήξερε αυτό το τραγουδάκι: «Το ακούγαμε, που το τραγουδούσαν οι γέροι στο μαγαζί σιγοπίνοντας το κρασάκι τους. Μας λέγανε να το μάθουμε και εμείς, να το τραγουδάμε, όπως κι αυτοί το είχαν μάθει από τους παλιότερους. Πολλά τραγουδούσαν τότε. Για τον Κατσαντώνη, το γέρο Δήμο, τον Αρβανίτη Καραϊσκάκη, εμείς δεν τα τραγουδούσαμε και τα ξεχάσαμε».¹⁷

17. Πόσα τραγούδια, αλήθεια, χάθηκαν εξαιτίας της άγραφτης αρβανίτικης γλώσσας!

Θα μπορούσα να πω ότι αρκετή δόση μπέσας μας έχει μείνει, αν και οι σημερινές εποχές δε την ευνοούν και τόσο...

○

Λένε πάρα πολλά για τη μπέσα. Μερικά μόνο: (από ανέκδοτο βιβλίο μου με τίτλο: «Σοφές αρβανίτικες κοτβέντες»).

Të më baretë shtëpia
po të betet prosopia

*(Προτιμώ να χάσω το σπίτι μου
αλλά να μου μείνει το φιλότιμο*

S'ka frikë faqea e pastruome

Δε φοβάται το καθαρό μάγουλο

Të bash besën isht' më mir
e le të mos kesh bukë

*Είναι καλύτερα να έχεις μπέσα
κι ας μην έχεις ψωμί να φας.*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

XI

Οι Αρβανίτες και το αίσθημα της ελευθερίας

Στους Έλληνες - Αρβανίτες το αίσθημα της ελευθερίας ήταν πάρα πάνω από θρησκευτική πίστη. Δε θα επιχειρήσω να αναλύσω το αρβανίτικο αυτό αίσθημα αφού οι ίδιοι οι Αρβανίτες της Ελλάδας ήσαν εξώφθαλμα οι πρωταγωνιστές της ελευθερίας, από τα παλιά χρόνια, μέχρι τα μόλις πρόσφατα, της τελευταίας παγκόσμιας συμφοράς.

Αν οι ιστορικοί δεν τους αναγνώρισαν τούτη την υπηρεσία προς την πατρίδα τους την Ελλάδα, οι ίδιοι τραγούδησαν την ελευθερία με τον δικό τους τρόπο, έστω κι αν δεν είχαν τα μέσα να τον σημειώσουν γραμμένο.

Πιστεύω ότι τα αρβανίτικα τραγούδια για την ελευθερία θα ήσαν αναρίθμητα. Δυστυχώς ελάχιστα μπόρεσαν και διατηρήθηκαν. Τα αναρίθμητα χάθηκαν, γιατί κανείς, ούτε τα πρόσεξε, ούτε τα φρόντισε να μείνουν.

Πιστεύω ότι αρκετά από αυτά, που κοσμούν σήμερα τις επίσημες ποιητικές Συλλογές Δημοτικών τραγουδιών, προέρχονται από αντίστοιχα στην αρβανίτικη γλώσσα. Οι λογιότατοι και καλαμαράδες της εποχής εκείνης, θεωρώντας σαν χυδαία την αρβανίτικη γλώσσα, έκαναν ότι μπορούσαν, ώστε να μη μείνει τίποτα δικό της, αλλά και ότι επέμενε, να μένει σε πείσμα τους, φρόντισαν να του αλλάξουν ταυτότητα και να το παρουσιάσουν σαν τάχα απαρχής ελληνικά γραμμένο, μια και δεν κινδύνευαν καθόλου από αντίθετες μαρτυρίες, αφού η αρβανίτικη γλώσσα δεν είχε δική της γραφή.

Παραθέτω πιο κάτω όσα τραγούδια για την ελευθερία και τους ήρωες της ελευθερίας Αρβανίτες, κατόρθωσα και διέσωσα από την αιώνια εξαφάνιση. Είμαι βέβαιος ότι σε κάθε αγώνα για την ελευθερία στη

χώρα μας, θα ακούστηκαν και αντίστοιχα τραγούδια, και μπορώ να υποστηρίξω, ότι το ίδιο γινότανε και μέχρι την τελευταία παγκόσμια συμφο-
ρά, όπως θα το διαπιστώσουμε πιο κάτω.

Οι σημερινοί καιροί, με τη διεθνιστική τους φιλοσοφία, δε βοηθάνε στο να δημιουργηθούν τέτοια τραγούδια, και πολύ περισσότερο, να περνάνε από γενιά σε γενιά, όπως στα παλιά χρόνια. Πιστεύω μάλιστα ότι δε θα ξανακουστεί να τραγουδάνε Έλληνες - Αρβανίτες πολεμικά κατορθώματα, τη γενναιότητα και την παλικαριά.

Αυτοί, που από συγγένεια αίματος και καταγωγής προσπαθούμε σήμερα να περισώσουμε ότι είναι ακόμα δυνατό, ετοιμαζόμαστε για το μεγάλο μας ταξίδι, άλλωστε και οι πηγές από καιρό έχουν στερέψει.

Ίσως τα πιο κάτω λίγα τραγούδια για την ελευθερία, που μπόρεσα και μάζεψα μέσα στα εξήντα χρόνια που προσπαθώ, να μπορέσουν να δώσουν κάποια πληροφορία.

Το επόμενο τραγουδάκι μας πληροφορεί ότι οι κοτσαμπάσηδες είχαν κάψει τη γούνα και των φτωχών Αρβανιτών. Το τραγούδι προέρχεται από τον Καπετάν Αναγνώστη - (Χαλκούν αριστείο ανδρείας) - Παππού του μπάρμπα Παναγή Παππά από την Ελευσίνα:

Aj i shkretë koxhbashiu,
isht ga tuti më i ziu
Aj na merr të dhënat tanë
me othomanonë i ndan.
Bashk' me atë turkalanë
plotë barkunë e kanë
Aj, çë sot do kriet prerë
mos e çonj lirisë herë

Ο κοτσαμπασής ο κλέφτης,
είν' απ' όλους ο πιο ψεύτης.
Τα δωσίματα μαζεύει,
με τον Τούρκο μαγειρεύει.
Με τον Τούρκο μια μιλιά,
και γεμάτη την κοιλιά.
Να τον σφάξουμ' από τώρα,
μη τον βρει η ωραία ώρα.

Όταν ο γνωστός μας μπάρμπα Τάσος Λιούλης ήταν μικρός και πήγαινε στο Δημοτικό Σχολείο, ο δάσκαλός του, τον έβαλε να απαγγείλει στις εξετάσεις, το γνωστό ποίημα για το πέσιμο της Πόλης. Ο μικρός, που ήξερε περισσότερο τα Αρβανίτικα παρά τα ελληνικά, δυσκολευότανε πολύ και δε τα κατάφερνε να μάθει το ποίημα απ' έξω, όπως το απαιτούσε η περίπτωση. Ο παππούς είδε τη δυσκολία του μικρού και του είπε ότι το ίδιο ποίημα το ήξερε, αλλά στα αρβανίτικα, είπε δε στον εγγονό να το πεί στο δάσκαλο, μήπως θα ήταν δυνατό να το πεί στα αρβανίτικα, μια και στο χωριό όλοι μιλούσαν αυτή τη γλώσσα. Ο δάσκαλος το δέχτηκε. Ο μικρός είχε μάθει πολύ εύκολα το ποίημα στα αρβα-

νίτικα. Στις εξετάσεις μαζεύτηκε όλο το χωριό να ακούσει στα αρβανίτικα το πέσιμο της Πόλης. Η συγκίνηση ήταν απερίγραπτη. Ο μπάρμπα Τάσος μου είπε: «*Βροντίξανε και τα κεραμίδια του Σχολείου*».

Το περιστατικό ενισχύει νομίζω τον ισχυρισμό μου, ότι πολλά από τα αρβανίτικα τραγούδια μεταγλωττίστηκαν στα ελληνικά, όπως ίσως και τούτο, που το θεωρώ σαν ένα από τα πολυτιμότερα αποκτήματά μου. Πρέπει όμως να σημειωθεί, ότι το τραγούδι, μας μιλάει και για τον ισχυρό σύνδεσμο, που υπήρχε μεταξύ των Αρβανιτών και του Βυζάντιου, αφού οι ίδιοι τραγουδούσαν τη συμφορά για το πέσιμο της Πόλης, που τη θεωρούσαν σαν δική τους.

Baret Stamboli digjet,
baret klisha jona,
ini të marrmë kriqet,
blidhi ata ikona.

Mos vënë dor'e lihen
ga ai ziu Muhameti
mos çahen, mos shkelen
ga ai turkalla i shkreti.

U gre një Fuljato, një thirrje
e një të madh të klarë.
Klia dheu, deti dhe vajtim
këtë s'e keshmë parë.

Kla shirikoli edhe vajton
Shingjerji kavallar,
kla Shirmëria me shum'pon,
Stampoli, ç' isht' dhe varr.

Blidhuni djelm e jo të darë
vlezërë siç jemi!
prapë me vitra e jo shum' parë
dhe dorë do t'e kemi.

Χάνετ' η Πόλη στη φωτιά,
πέφτουνε οι κολώνες,
μαζέψτε τους σταυρούς παιδιά,
μαζέψτε τις εικόνες.

Να μη μας τις λερώσουνε,
οι μαύροι μαυρισμένοι,
τις σπάσουν τις πατήσουνε,
τούρκοι καταραμένοι.

σηκώθει θρήνος, μια φωνή,
μεγάλος θρήνος και κραυγή,
η θάλασσα, η γη μοιρολογεί,
τούτο δεν τόχα ξαναδεί.

Ο άι Νικόλας κλαίει παιδιά,
άι Γιώργης κι άγιοι όλοι,
με πόνο κλαίει κι η Παναγιά,
τι' είναι στον τάφο η Πόλη.

Τρέξτε παιδιά, πολύ γοργά,
αδέρφια ενωμένοι,
πάλι με χρόνια κι όχι αργά,
την έχουμε παρμένη.

Ακολουθεί μια μικρή σειρά τραγουδιών για τους ήρωες Αρβανίτες της Επανάστασης του 1821. Θα μπορούσαν αυτά να δείξουν ότι δεν υ-

πήρχε περιστατικό ή πρόσωπο που έδρασε και να μή το είχαν κάνει τραγούδι οι Αρβανίτες, ακόμα και ότι, πολλά από τα αρβανίτικα τραγούδια αυτού του είδους ή χάθηκαν ή μεταγλωτίστηκαν στα ελληνικά.

Τα πιο κάτω τραγούδια αποτελούσαν μια από τις προσφιλέστερες γεροντικές διασκεδάσεις και ακούγονταν να τραγουδιούνται σε γλέντια και αρραβώνες, αν και, από το περιεχόμενό τους, φαίνεται καθαρά ότι δεν είχαν τόπο εκεί. Δεν τα πρόσφτασα ο ίδιος. Ίσως να σταμάτησαν να ακούγονται μέσα στον 19ο αιώνα, αν και κάπου - κάπου, κάποιος, λεβεντόγερος έλεγε κάποιο και στις μέρες μου ακόμα.

Karaisko

Ore Karaisko trim,
neve spatënë ta dim!
Ore Karaisko i vetëm,
bashk me ti me forë jeshëm.
Vlla të keshëm, tat të keshëm,
Jeshe trim e trima jeshëm.
Ku luftove, dole i parë
si Sjingjerji Kavallar.
Jeshe trim e keshëm forë,
afër de ti jeshëm torë.
Krie turq male u grenë,
dë Rahov de ai vend.
Turqë shum dë dhe përjerë,
e me krietë të prerë.
Nuk të uli ajo sëmundë,
s'rove fare dë katund.
Nuk të uli ajo sëmundë,
ti e mbite njor dë fund.
Sëmundë jote u mbit,
pse ish, dë kurmi Arvanit.
Dë Perë afrë dë det,
ma vran' vllanë, vura seklet.
Dë Perë, dë deti afrë,
vranë jorjīn, beta i varfër.
Karaisko, kur të borda,
njora më iku ajo fora.
Klajta shumë se të bora,
tant' të vran', më ike njora.

Καραϊσκάκης

Καραϊσκο παλικάρι,
με σπαθί και με κοντάρι.
Καραϊσκο είχαμ' ένα,
παίρναμ' δύναμη από σένα.
Πατέρα και αδερφό μας,
δύναμη εις το πλευρό μας,
Πρώτος όύ ως ο Θεός Άρης
κι αγιοργιώργης καβαλάρης.
Βλέπαμε τη δύναμή σου,
όλοι γύρω σου, μαζί σου.
Σωροί τούρκικα κεφάλια,
στης Αράχωβας τα πλάγια.
Τούρκοι εις τη γή πεσμένοι,
όλοι αποκεφαλισμένοι.
Της αρρώστειας νικητής,
των βουνών κατοικητής.
Την αρρώστεια είχες πατήσει,
τελικά την είχες πνίξει.
Με πνιγμένη την ορμή,
σ' αρβανίτικο κορμί.
Στου Πειραιά θαλάσσιο αφρό,
μου σκότωσαν τον αδερφό.
Στου Πειραιά την παραλία,
πάει ο Γιώργης, αδικία.¹⁸
Απ' όταν έχασα εσένα,
θάρρος, δύναμη, χαμένα.
Κλαίω πάνω στη γη πεσμένος,
τ' είσαι αδερφοσκοτωμένος.

18. Ας μη τα λένε τα «ιστορικά εγχειρίδια ιστορίας» των σχολείων. Ο Καραϊσκάκης δολοφονήθηκε από αδερφικό χέρι και αυτό το ήξεραν καλά από τότε.

Στα 1931 τραγουδούσαν σε μια ταβέρνα στην Ελευσίνα μια παρέα γέροι, περασμένα τότε τα εβδομήντα τους. Τα τραγούδια ήταν για τον Αθανάσιο Διάκο και τον Κωνσταντίνο Κανάρη. Τραγουδούσαν όλοι μαζί σιγανά και σιγόπιναν:

Thanas Dhjako

De urea, dë Allamanë
ri një zogë edhe klan.
Thanas Dhjakos u vran' djeltë
edhe vetëmë u mbet.
Bjerën krie, lumëra gjakut,
u ça spatha trimit Dhiakut,
Milëra i erdhën torë,
i vun hekura dë dorë
— Bashk me Turq, krie do jesh.
— U lesh grek, ashtu do vdes.
Dhjakon shkuanë dë hell,
trimit lote nuk del.
Pa plot'lule atë ditë,
Këto fjalë e mbili sytë:
«s' ishtë mëkat, de kio orë
Haroja të më marrë,
nani çë duol luletë
e dheu plotë bar?!»

Κοç Kanar

Vllaj Kanar me një pishë,
bëti kriqin dë një klishë.
— Ia, prift' të më kungosh,
Kla, se nestër do mos më çosh.
— Krisht, na hanë atë vendin,
samë forë, samë mendin!
Samë mendë, samë forë,
të ba pishënë me dorë.
Shtiu krishti koçës sinë,
e iu duk pse e porsinë.

Αθανάσιος Διάκος¹⁹

Στης Αλαμάνας γεφυράκι,
είν' και κλαίει ένα πουλάκι.
Πάνε τα παιδιά του Διάκου,
μόνος, έρημ' η καρδιά του.
Ποτάμι αίμα είναι χυμένο,
το σπαθί του είναι σπασμένο.
Χίλιοι τον περικυκλώσαν,
και στα σίδερα τον ζώσαν.
— Έλα κι αρχηγό σε κάνω,
— Όχι. Έλλην θα πεθάνω.
Ο Διάκος στη σούβλα μπαίνει,
στάλα δάκρυ δε του βγαίνει.
Γύρω του πολύ λουλούδι,
κι είπε το στερνό τραγούδι.
Δεν είναι κρίμα κι αδικιά,
ο χάρος να με πάρει,
τώρα π' ανθίζουν τα κλαριά,
και θγάζ' η γης χορτάρι.

Κωνσταντίνος Κανάρης

Ο Κανάρης με δαυλό,
προσευχήθει στο Χριστό.
— Παπά να με κοινωνήσεις,
ίσως αύριο δε με βρίσκεις.
Τρών' τον τόπο μας τον άγιο,
Χριστέ, δώσε μου κουράγιο!
Δύναμη και θάρρος δώσ' μου,
να ανάψω το δαυλό μου.
Του Χριστού ματιά καλή,
και του φάνει συμβουλή.

19. Πρώτα στα ελληνικά, ή πρώτα στα αρβανίτικα ακούστηκε αυτό το τραγούδι; Μα αφού όλοι μιλούσαν τότε τα αρβανίτικα, πώς μπορούσε να πρωτακουστεί στα ελληνικά;

Koça puthi Shirmërinë,
edhe ajo i mbilli sinë,
Deti Hjijsë valon,
Muhameti shum' vajton,
Zien e valon aj deti,
diqet, mbitet Muhameti.
Aj Kanari Arvaniti,
Turq milëra i mbiti.
Re Kakar, re ti pa armë,
doqe Turqitë me zjarm.

Στην Μαρία μάτι ρίχνει,
και αυτή τον ενθαρρύνει.
Η θάλασσα στη Χίο βράζει,
ο Τούρκος ανασπενάζει.
Η θάλασσα φωτιά βρασμό,
και ο Τούρκος στον πνιγμό.
Ο Κανάρης Αρβανίτης,
έγινε ο τουρκοπνίχτης.
Χωρίς όπλα και σπαθιά,
κάηκαν Τούρκοι με φωτιά.

Shefi Druco

Shefi isht'i vllai inë,
e thom për ata çë s' dinë.
Shefi inë Arvaniti,
Muhametinë e mbiti.
Shefi me ca Arvanitë
hiri de një han një ditë.
De një hanë të Gravidasë,
vate Turku për të vrasë,
Karjofile flak te kuqe
vrisnë Turqëtë bulluqe.
Turqë shum' atje u vranë,
sa u mben tor dë hanë.
Erdhi nata, erdh skotidhi,
Shefi trimatë i mblidhi.
— Ore djelm' të vrarë kemi?
— Sa çë jeshëm, aqë jemi.
Njor të dihej njatra ditë,
u iku Shefi me Arvanitë.

Οδυσσέας Ανδρούτσος

Ο Οδυσσέας δικός μας βγαίνει,
ας το μάθει η οικουμένη.
Ο Οδυσσέας Αρβανίτης,
έγινε ο τουρκοπνίχτης.
Ο Σέφης κάνει σεργιάνι
και εμπήκε σ' ένα χάνι.
Στης Γραβιάς το χάνι πάνε,
Τούρκοι πήγαν να τον φάνε.
Κόκκινη φωτιά, χαμός,
εις τους Τούρκους σκοτωμός.
Πλήθος Τούρκους εκεί σκοτώνουν
κι όσοι μείναν το χάνι ζώνουν.
Έρθ' η νύχτα, το σκοτάδι,
σύναξη το Σέφης θάζει.
— Είμαστ' από μας νεκροί;
— Όλοι εδώ και ζωντανοί
Η άλλη μέρα ανατέλει,
φεύγει ο Σέφης σαν το χέλι.

Σε έναν αρραβώνα, όταν, κατά το τελετουργικό του χορού, γινότανε κάποια διακοπή και τραγουδούσαν οι ηλικιωμένοι ηρωικά τραγούδια, η μητέρα του γαμπρού, με συνοδεία τον άντρα της τραγούδησε για τη Μπουμπουλίνα:

Bubulina

Bubulina me karave
jah, mojti, sa Turqë vrave?
Gruo ti, ku çove forë,
Kapetane dë ramporë?!
— U jam gruo Arvanite
si ata Mesollongjite.
Për at vendinë luftova
e dë luftë forënë çova.

Μπουμπουλίνα

*Η Μπουμπουλίνα με καράβι,
χιλιάδες τους Τούρκους θάβει.
Πού βρήκες τόσα κουράγια,
καπετάνα στα καράβια;
— Εγώ είμαι από Αρβανίτες,
όπως οι Μεσολογγίτες.
Κι όταν στον πόλεμο βγήκα,
μέσα εκεί δύναμη βρήκα.*

Το αίσθημα της ελευθερίας, θάλεγε κανείς, είναι ανακατεμένο με το Αρβανίτικο αίμα και τραγουδιέται όποτε χρειαστεί να αγωνιστούν γι' αυτήν. Στα σημειώματα του πατέρα μου βρήκα τα πιο κάτω τραγούδια που αναφέρονται στον ήρωα από τη Χασιά της Αττικής Μελέτη Βασιλείου, που με το αρβανίτικο Σώμα του, πήρε ενεργό μέρος στην πολιορκία της Ακρόπολης.

Οικονομικός ενισχυτής του ήταν ο πατέρας του παππού μου, Πανούσης Παναγιώτου, που τα παλικάρια του Βασιλείου, του είχαν βγάλει το παρατσούκλι, Λιάπης. Ο πατέρας μου, μού είχε μιλήσει για το παρατσούκλι, που πρώτος από την οικογένεια το έκανα επώνυμο.

Ο προπάππος μου είχε τιμηθεί με το χαλκούν αριστείον ανδρείας, όπως το βρήκα γραμμένο στα Αρχεία του Κράτους και στην έκδοση: Αρχεία της Ελληνικής παληγεννεσίας.

Melet Vasiliu

Re Meleti të Hasesë
me ca trima shum' të mirë,
de Shirmëria e vrehjvet
limerinë ke shtirë.

Turqit ga katundet torë
Meletin çë e dijën,
ga frika zunë vëratë,
shum' van' edhe d' Athinë.

Μελέτης Βασιλείου

*Ρε Μελέτη της Χασιάς,
παλικάρια που κρατάς.
Στων βράχων το Μοναστήρι,
το λιμέρι σου έχεις στήσει.*

*Τούρκοι από τα γύρω μέρη
που γνωρίζαν το Μελέτη,
τρύπες πιάσαν, φοβηθήκαν
κι άλλοι στην Αθήνα μπήκαν.*

Aj Panushi Maguljot,
i sial çë do ai,
dit' dhe' nat' me një kalë,
sikura ish i vëllai.

U gre një thirm' ga karauli:
«Miku çë sial prapë?
Prapë na vjen aj kal'i bardhë.
Shihni, na vjen një Lap!».

Ο Πανούσης Μαγουλιώτης,
τούχει γίνει ο τροφοδότης.
Με το άλογο αυτός,
λες και ήταν αδερφός.

Φωνή απ' το καρπούλι βγαίνει:
πάλι ο φίλος, τί μας φέρνει;
Μ' άσπρο άλογο αγάπης,
δέστε, έρχετ' ένας Λιάπης.

Το δεύτερο τραγούδι αποτελεί μια συνομιλία μεταξύ του καπετάνιου Μελέτη Βασιλείου και του Πανούση Μαγουλιώτη, σχετικά με τη συνδρομή του δεύτερου στον πρώτο, αλλά και στον όλο αγώνα, με σαφείς αιχμές για το αλληλοφάγωμα των αγωνιστών και των πολιτικών.

Δε μπόρεσα δυστυχώς να μάθω, από που είχε ο πατέρας μου αυτά τα τραγούδια. Μόνον ότι το αρχείο του Μελέτη Βασιλείου το είχε κάποιος αδερφός του παππάς μέσα σε ένα μπαούλο, το οποίο εξαφανίστηκε χωρίς κανείς ποτέ να μάθει πώς. Ίσως μέσα εκεί να βρίσκονταν γραμμένα τα πιο πάνω δύο τραγούδια. Πρέπει να πιστέψει κανείς ότι θα φτιάχτηκαν από τα παλικάρια του Μελέτη Βασιλείου και θα πρωτοτραγουδήθηκαν σπ' αυτούς.

Panush Magulioti

Ai Panushi vllai jonë
u përzie me Hasjonë
— Or e mir' re Maguljot,
çë na vjen me duor plot!
— Zum një vall' re kapetan
do t'ë xjire më njor dë anë.
— Po do keshm' si ti, re Lap,
do vrasnim Turqit më vrap.
Po do Keshm' si ti paranë,
do Keshmë grën Turkallanë
— Mos e thuj, kapetan,
pse si muo jan' e janë.
— Po do keshmë tër një mend,
do ish liruor ki vend.
— Shum' i drejti ki kuvendi,
me paratë s' mblihet mendi.

Πανούσης Μαγουλιώτης

Κουβεντιάζει ο Παναγιώτης
και ο καπετάν Χασιώτης.
— Ω, ρε Μαγουλιώτη γειά σου,
σύ και τα δωσίματά σου!
— Καπετάνιε, πολεμάμε,
ως την άκρη θα το πάμε.
— Λιάπη, αν είχαμ' σαν εσένα,
δε θαφήναμε κανένα.
Αν είχαμε τον παρά,
τρώγαμ' Τούρκους στα γερά.
— Καπετάνιε μη το λες,
σαν την τσέπη μου πολλές.
— Αν μια γνώμη είχαμ' κρατήσει,
η λευτεριά θάχε ανθίσει.
— Σωστή η κουβέντα που μου θάζεις,
τα μυαλά δεν τ' αγοράζεις.²⁰

20. Στο αλληλοφάγωμα του επαναστατημένου λαού αναφέρεται

Αλλά και μετά την απελευθέρωση της χώρας από τον τούρκικο ζυγό, με το ίδιο πατροπαράδοτο πάθος, οι Αρβανίτες της Ελλάδας πολεμούσαν για τη λευτεριά της χώρας και δεν άφηναν κανένα πολεμικό γεγονός, που να μη το κάνουν τραγούδι.

Κατά τον ατυχή πόλεμο του 1897 η μόνη αξιόλογη αντίσταση του ελληνικού στρατού, ήταν στο Δομοκό της Θεσσαλίας με στρατηγό τον Αρβανίτη από την Ελευσίνα Γεώργιο Νικολαΐδη.²¹

Οι γέροι Ελευσινιώτες, στρατιώτες τότε του καπετάνιου, όπως ήθελαν να τον λένε μέχρι πρόσφατα ακόμα, είχαν φτιάξει τα τραγούδια τους και τα τραγουδούσαν πίνοντας.

Τους καμάρωνα αυτούς τους γέρους. Ένα βράδυ, στα 1934 κατάγραφα το επόμενο τραγούδι όπως το τραγουδούσαν όλοι μαζί σε μια ταβέρνα στην Ελευσίνα, που την είχε ο Θωμάς Μεθενίτης, θυμάμαι μάλιστα ότι ο ταβερνιάρης κέρασε μια οκά κρασί και προστέθηκε στην παρέα τους συνοδεύοντάς τους. Πρέπει να σημειώσω ότι, όπως θυμάμαι, η συγκίνηση όλων ήταν καταφανής.

Nikollaidh

— Re Nikollaidh gjiton,
ti e mbajte Dhomokonë!
— U re djelmë, vet s'e mbajta,
keshë juve Arvanitat.
— re Nikollaidh gjiton,
Tem Pashai s'të haron.
— Arvanitat, ju po s' keshë,
u i vrar atje do jeshë.
Delijani, ç'ish pa mend,
vu Elladhën dë parmend.
Se ga ai Delijan,
Turqit bën de ne serjan.

Γεώργιος Νικολαΐδης

*Νικολαΐδη αφεντικό,
μας κράτησες στο Δομοκό!
— Πήρε θάρρος η ψυχή μου.
γιατ' είχα εσάς μαζί μου.
— Γείτονα, όπου κι αν πάει,
ο Τεμ Πασσάς δε σε ξεχνάει.
— Χωρίς εσάς ταμπουρωμένος,
εκεί θάμουν σκοτωμένος
Του Δεληγιάννη η κουταμάρα,
στο αλέτρι η Ελλάδα.
Εξαιτίας Δεληγιάννη
οι Τούρκοι κάνανε σεργιάνι.*

Αλλά και στους Βαλκανικούς πολέμους έχουμε σχετικά τραγούδια από Αρβανίτες πολεμιστές, που έμειναν και τραγουδιούνταν αρκετά χρόνια μετά τους πολέμους. Δεν θα αποτελούσε περιττή επανάληψη αν λέγαμε ότι, με τον τρόπο της δημιουργίας τραγουδιών για διάφορα ιστορικά και άλλα σημαντικά γεγονότα, έχουμε μια από τις ασφαλέστερες ίσως πληροφορίες που, πάντοτε, είναι η μόνη ίσως αληθινή και αντικειμενική.

Και στους βαλκανικούς πολέμους στρατεύτηκαν και έμειναν στο πε-

21. Ήταν δημοφιλέστατος, απλός και πολύ καταδεκτικός,

δίο της μάχης αρκετοί Έλληνες-Αρβανίτες. Το μαρτυράνε τα ηρώα των αρβανίτικων χωριών όπου κι αν πας.

Αυτοί όμως που μένανε, κάνανε τραγούδι τη θυσία των αδερφών και την τραγουδούσαν.

Πολλές φορές βρέθηκα σε δυσκολία, προκείμενου να κατατάξω έναν έμμετρο λόγο στα τραγούδια ή στα μοιρολόγια, όταν προπαντός αυτά αναφέρονταν σε πεσόντες στους πολέμους. Στο βιβλίο μου για τα αρβανίτικα μοιρολόγια υπάρχουν τέτοια για τους πεσόντες σε πολέμους, που με πεποίθηση θα τα κατέτασσε κανείς στα ηρωικά τραγούδια. Υποχρεώθηκα να τα κατατάξω στα μοιρολόγια γιατί σαν μοιρολόγια πρωτακούστηκαν. Το κάθε τραγούδι ας μη το χαρακτηρίζουμε από το περιεχόμενό του αλλά από το ζωντανό περιβάλλον που αισθάνεται την επιθυμία να το τραγουδήσει.

Κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, στο Μέτωπο Ηπείρου, το στρατηγείο του ελληνικού στρατού ήταν στο Χάνι του Εμίν-Αγά κοντά στα Γιάννενα. Τότε ο πατέρας μου ήταν επιλοχίας στο λόχο στρατηγείου, με στρατηγό τον Βασιλιά Κωνσταντίνο. Ο λόχος, θέλεις από τύχη, θέλεις σκόπιμα, απετελείτο από Έλληνες Αρβανίτες. Εκεί το αρβανίτικο έδινε και έπαιρνε.

Χόρευαν λοιπόν οι Αρβανίτες και τραγουδούσαν. Κάθε μέρα κάνανε χορό στην αυλή του μικρού δίπατου σπιτιού, όπου ήταν τα γραφεία του στρατηγείου. Ο διάδοχός τους παρατηρούσε από το χαγιάτι του ορόφου και τους καμάρωνε. Ο πατέρας μου, του εξηγούσε το αρβανίτικο χορευτικό τους τραγούδι. Πολλές φορές, όπως μου έλεγε ο πατέρας μου, κατέβηκε και χόρευε μαζί τους, κερνώντας τα παιδιά από ένα κονιάκ, πάνω στο χιόνι.

Το τραγούδι που ακολουθεί οπωσδήποτε είναι δημιούργημα των Αρβανιτών στρατιωτών της εποχής και το έχω από τον πατέρα μου. Είμαι βέβαιος ότι εκεί πρωτοτραγουδήθηκε.

Ra Bizani

Ra Bizani, ra Bizani,
të rronj' Κοça kapetani.
Ai Bizani Turqë theri
të na rronj' edh' ai Lefteri!
Ra Bizani, djelmë vrap,
dera për Janinë u hap!
Κοça hiri kavallar,

Έπεσε το Μπιζάνι

*Πέφτει, πέφτει το Μπιζάνι,
ήρωα τον Κώτσο κάνει.
Το Μπιζάνι Τούρκους σφάζει
κι ο Λευτέρης διατάζει!
Τρέξετε παιδιά σαν πρώτα,
Των Γιαννίνων, να η πόρτα!
Μπήκε ο Κώτσος στρατηγός*

dë Janin' e shum' më par.
Ande lartë ra Janina,
Këte posht' Këndon Athina.
Ai koça me Lefterë
bën Elladhën më të gjerë.
Bashk'si janë: fora e mendi,
vrab do shtonetë ki vendi.

απ' τα Γιάννενα πιο μπρος,
Εκεί έπεσ' η Γιαννίνα,
κάτω εδώ γλεντάει η Αθήνα.
Κωνσταντίνος με Λευτέρη,
μεγαλώσανε τα μέρη.
Το μυαλό μαζί κι η φόρα,
μεγαλώσανε τη χώρα.

Όταν έπεσε η Θεσσαλονίκη, ο πατέρας μου, που είχε μπει από τους πρώτους, μου έλεγε ότι ο αρβανίτικος λόχος που ήταν αυτός επιλοχίας, το είχε ρίξει κάθε μέρα στο χορό και στο τραγούδι στην παραλία και τους έβλεπαν όλοι. Εκεί πρωτακούστηκε και το επόμενο τραγούδι:

Saloniku

Saloniqin vum' të dorë
edhe vendetë një tor.
Saloniqi isht' liruar,
ai Lefteri shum' gëzuar.
Dihen klishavet kambana,
çë të një, një njatra ana.
Turkallait koçë, bjeri,
si mbëson edhe Lefteri.
Turkallai dridhet,
çajtim alisidhet.

Θεσσαλονίκη

Πήραμ' τη Θεσσαλονίκη
κι όλα γύρω μέσ' τη νίκη
Δικά μας τα γύρω μέρη
ευτυχία του Λευτέρη
Άκου πώς χτυπούν καμπάνες
νικητήριοι παιάνες
χτύπα Τούρκο όπου τον εύρεις
συμβουλευτεί ο Λευτέρης
Τρέμουνε οι Τουρκαλήδες
σπάσανε οι αλυσίδες.

Το μεγάλο αρβανίτικο παρόν στάθηκε στην πρώτη γνώριμη γραμμή και στα χρόνια της γερμανοϊταλικής κατοχής με την αντίσταση του ελληνικού λαού μέσα στις πόλεις και πάνω στα βουνά.

Ο Κώστας Φαρμάκης, από το Νταραμάρι Θηβών, τραγουδούσε στα αρβανίτικα και στα ελληνικά τα γεγονότα της εποχής. Γνωστό μέχρι σήμερα είναι το τραγουδάκι που έλεγε: για τον καπετάν Νικήτα, τον Γιώργη Μπουτσίνη, Αρβανίτη από το Κριεκούκι:

Νικήτα το ντουφέκι σου
να μη το παραδώσεις
να το βαστάς στα χέρια σου
να μας ελευθερώσεις

Γειά σου Νικήτα γειά σου
εσύ και τα παιδιά σου
Γειά σου Νικήτα γειά σου
θα ρθούμ' κι εμείς κοντά σου

Αμέσως όμως το γύριζε στα αρβανίτικα και τραγουδούσε. Ίσως η ελληνική να τον κούραζε κάπως και γι' αυτό κατέφευγε στην αρβανίτικη μητρική του:

Skova tërë ditënë
sa të çonj Niqitënë.
Tërë ditënë e shkova,
po Nikitënë s'e çova.

Όλη μέρα περπατώ
το Νικήτα για να βρω
Όλη μέρα περπατούσα
Νικήτα δε συναντούσα.

Σε μια επίσκεψή μου στο Νταραμάρι, συνάντησα το γέρο Φαρμάκη. Ζήτησα να μου πει κάτι. Ήταν δύσκολος. Θύμωνε αν σε έβλεπε να γράφεις αυτά που σου έλεγε. Ήξερα τις παραξενιές του. Από πριν είχα τυλίξει σε εφημερίδα το μικρό μαγνητόφωνό μου. Το κατασκοπευτικό αυτό μηχάνημα πήρε τη φωνή του γέρου. Είναι ένα δικό του τραγούδι, που αναφέρεται στη μάχη της Κάζας μεταξύ Αρβανιτών ανταρτών με επικεφαλής τον «Νικήτα», που έγινε στα 1943 τον Αύγουστο, λίγο πιο κάτω από το Κριεκούκι:

Lufta dë kazë

Ini trima, këceni e lozni,
armët dë rrap garkoni!
Ini torë ga Niqita,
të na thot si shkonet dita!
Të gjith torë kapetanit,
si të shterën zjam shajtanit.
Pak kuvende edhe vrap
tha Niqita posht' ga rrap.
— Sot do kemi shumë gaz
me ca Jermanonj dë kazë.
Van dë kazë, zunë vend,
sit' dë dhrom edhe me mend.
Kur u duknë Jermanotë,
djekur plumb e zjarm i plotë
Ga nazit asnjë s'u mbet,
neve buorm Gliatin vetë.

Η μάχη στην Κάζα

Ω παιδιά μου διασκεδάστε,
όπλα στον πλάτανο κρεμάστε.!
Τα παιδιά γύρω μαζεύει,
και εκεί τα συμβουλεύει!
Γύρω από τον αρχηγό,
στο πώς θα καίγαν τον εχθρό.
Λίγα λόγια βιαστικά
στου πλατάνου τη σκιά.
— Γλέντι σήμερα μ' εχθρούς,
στην κάζα με Γερμανούς,
Στης Κάζας την περιοχή
και στο δρόμο προσοχή.
Στο στενό ο εχθρός σαν μπήκε,
θάνατος, φωτιά τον βρήκε.
Οι ναζί όλοι στο φόνο
κι' από μας ο Γκλιάτης μόνο.

Στη μάχη αυτή χάθηκε ακόμα ένας αντάρτης εκτός από τον Αρβανίτη από τη Μάντρα το Γκλιάτη. Φαίνεται ότι ο ποιητής Κώστας Φαρμάκης δεν το ήξερε.²²

○

Πάρα πολλά ακόμα για το αίσθημα της ελευθερίας, μερικά μόνο σαν ηθικοί νόμοι: (Από ανέκδοτο βιβλίο μου με τίτλο: «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»).

Me para s'e blen lirinë
po e grapën ata çë dinë

Δεν αγοράζουν την ελευθερία με λεφτά
αλλά την αρπάζουν αυτοί που ξέρουν.

Isht' më mir të kesh një si
Po të rrosh si e do ti

Είναι καλύτερα νάχεις ένα μάτι
αλλά να ζεις όπως θέλεις.

Më mir varr se ga teliat

Πιο καλά τάφος παρά σκηνιά.

Edhe kalit ai kapistr
i vjen zor e do t'e xer.

Και το καπίστρι το άλογο,
το ενοχλεί και θέλει να το βγάλει.

22. Με ιδιωτική πρωτοβουλία, στον τόπο που έγινε η μάχη στήθηκε μνημείο.

XII

Συντηρητισμός και τυπικότητα

Η αρβανίτικη ζωή γνώρισε πολλές δυσκολίες. Ήταν γεμάτη από κινδύνους και αντιμετώπισε μια συνεχή μετακίνηση από τόπο σε τόπο που διήρκεσε αιώνες. Από αυτό ίσως να δημιουργήθηκε σαν αντίδραση, σαν αντίδοτο, το σφίξιμο της φάρας σε μια βούληση, που ο μόνος εκφραστής της ήταν ο αρχηγός. Αυτό το γενικό δέσιμο και η γενική πίστη σ' αυτό, δημιούργησαν ίσως και την πεποίθηση στη διατήρηση των παλιών τρόπων ζωής, όπως κάπως το γνωρίσαμε πιο πάνω, είναι κάτι, που μέχρι σήμερα παρουσιάζεται και αποτελεί φανερό αρβανίτικο γνώρισμα.

Αυτές οι δυσκολίες δημιούργησαν τον Αρβανίτη συντηρητικό στις νέες ιδέες και μορφές ζωής. Έτσι θα μπορούσε κανείς να εξηγήσει και το φαινόμενο: οι περισσότεροι Αρβανίτες του ελλαδικού χώρου να ακολουθούν, μέχρι σήμερα, συντηρητικές πολιτικές πεποιθήσεις, αν και έχουν από τότε συμβεί στην οικουμένη γεγονότα, που άλλαξαν εντελώς την όψη του κόσμου.²³

Δε μπορείς, ακόμα και σήμερα ως ένα βαθμό, να βγάλεις εύκολα από το αρβανίτικο μυαλό ότι το κάθε κράτος έχει ανάγκη από έναν αρχηγό με συγκεντρωμένες εξουσίες και ότι οι πιο παλαιοί οραματίζονται ακόμα το θεσμό της βασιλείας σαν τον μόνο αναγκαίο, για τη σωστή διακυβέρνηση των κρατών.

23. Όλοι σχεδόν οι ηλικιωμένοι Αρβανίτες σήμερα είναι βασιλόφρονες. Η πίστη στον ένα και αρχηγό εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να ξεπυρραεύει.

Οι Αρβανίτες, το κάθε τι νέο το βλέπουν με επιφύλαξη, το αντιμετωπίζουν με πολλά ερωτηματικά και δεν έχουν διάθεση να το εξετάσουν και να δουν την ουσία του.

Οι αντιλήψεις αυτές έκαναν ώστε, μέχρι σήμερα ακόμα, να επικρατεί στους Αρβανίτες τυπικότητα στις κοινωνικές σχέσεις και στην όλη ενγένει κοινωνική συμπεριφορά. Σε όλα υπάρχει προκαθορισμένο μέτρο. Περισσότερο από άλλους λαούς, οι Αρβανίτες, ήξεραν καλά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, τι επιτρεπότανε και τι όχι. Όλοι τηρούσαν τους άγραφτους νόμους της φάρας. Μου διηγήθηκαν τα επόμενα:

Ο Τάσος-Θύμιος πήγε στο βουνό και έκανε ένα φόρτωμα ξύλα. Την επόμενη, φόρτωσε τα ξύλα στον γαϊδαρό του και τον παράδωσε στον γιό του να κατέβει στην πόλη να πουλήσει τα ξύλα, παραγγέλλοντάς του ότι θα έπρεπε να ζητήσει να πληρωθεί, είκοσι δραχμές.

Κατέβηκε ο Κολιός στην πόλη και περιεφέρετο να πουλήσει τα ξύλα. Τον σταμάτησε κάποιος, του άρεσαν τα ξύλα και είπε στον Κολιό να τα ξεφορτώσει, δίνοντάς του τριάντα δραχμές. Ο νέος άκουσε το ποσόν, δεν του άρεσε και χτύπησε το γαϊδούρι για να φύγει. Ο αγοραστής όμως τον σταμάτησε και του είπε, «Καλά ρε παιδί μου, πές μου πόσα θέλεις εσύ;» και ο Κολιός λακωνικά: «Njëzet dhrahme më tha tata» (είκοσι δραχμές μου είπε ο πατέρας μου). Ο αγοραστής παραξενεύτηκε: «Po u re, të jap më shumë»

Και κάτι παρόμοιο:

Είπε ο πατέρας στο γιό του να πάει στο δάσος, κοντά στο Πλατάνι, να κάνει ένα φόρτωμα ξύλα. Στο δρόμο πήγαινε και ένας φίλος του για τον ίδιο σκοπό λέγοντάς του ότι ξέρει ένα μέρος που είχε έτοιμα ξύλα και δε θα κουραζόντουσαν καθόλου να σκάβουν και να κόβουν. Ο άλλος όμως δεν εννοούσε τίποτα από αυτά. Μόνο του είπε: «De rrap më tha tata» (ότο πλατάνι μου είπε ο πατέρας) και πήγε να κάνει ξύλα στο μέρος, που του είχε παραγγελθεί. Ο άλλος πήγε, έκανε ξύλα, τα φόρτωσε και γύριζε όταν ο φίλος του καταϊδρωμένος δούλευε και δεν είχε ακόμα κάνει ούτε τα μισά. Όταν ο φίλος του είπε γιατί δεν ήρθε πήρε πάλι την ίδια απάντηση: «Dë rrap më tha tata». Από τότε έμεινε η φράση σαν γνωμικό, άλλαξε όμως νόημα για να υποδηλώσει τον ισχυρογνώμονα.

Η τυπικότητα ήταν αρβανίτικο πάθος. Μερικά ακόμα: (από ανέκδοτο βιβλίο μου με τίτλο: «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»).

Cë do punë ka siran
mos e le për njatër d'an

Οποιαδήποτε δουλειά έχει τον τρόπο της
μη την αφήνεις στην άκρη για άλλη.

Ec dë mes rrugës
të kesh vendin ga di anat.

Περπάτα στη μέση του δρόμου
για νάχεις τόπο και στις δύο άκρες.

Jo këcime këtu-atje
ba siranë edhe dreq

Όχι πηδήματα εδώ-εκεί
πρόγραμμα, και σωστό.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

XIII

Το θρησκευτικό αίσθημα

Οι Αρβανίτες πίστευαν στο Θεό, αλλά με δικά τους μέτρα. Περισσότερο κοντά τους αισθάνονταν το Χριστό, γιατί πίστευαν ότι και αυτός ήταν αδικημένος από τους ανθρώπους, όπως κι αυτοί. Ξεκινώντας από αυτό το σημείο, θεωρούσαν το Χριστό σαν πιο δικό τους, σαν προστάτη τους, και αξίωναν από αυτόν να τους βοηθάει.

Από τους αγίους προτιμούσαν φανερά τον άγιο Γιώργη, το ωραίο αυτό παλικάρι με το άσπρο άλογο, που έσωσε τη βασιλοπούλα από του δράκου τα δόντια, βοηθούσε όμως και τους ίδιους όταν πολεμούσαν για το δικό τους. Ο άγιος Γιώργης ήταν ο καβαλάρης αρχηγός τους σ' όλες τις μάχες, όπως θα δούμε στα τραγούδια που ακολουθούν. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι ήταν ο Διγενής τους, ο Μεγαλέξανδρός τους.

Οι Αρβανίτισσες πιστεύαν περισσότερο στην Παναγία. Πίστευαν μαζί και στις μαγικές δυνάμεις, στις μοίρες που κατάγραφαν το ριζικό του κάθε μωρού μόλις θα γεννιόταν, στην πλάτη του ψημένου αρνιού έβλεπαν τα μελλούμενα, και έταζαν πρόσφορο στον άγιο Φανούριο να τους βρει τα χαμένα τους.

Σχετικά με το θάνατο, ήσαν αρκετά πραγματικοί. Δεν πίστευαν πολύ ότι υπάρχει άλλη ζωή μετά από αυτή.

Οι επισημάνσεις αυτές, σχετικά με το Θείο, είναι αποτέλεσμα συζητήσεων με πάρα πολλούς Αρβανίτες. Βεβαίως υπάρχουν πολλοί που προσβεύουν αντίθετα, επικρατούν όμως αυτές οι αντιλήψεις και μπορούμε να πούμε ότι αποτελούν την κρατούσα γνώμη.

Ας δούμε όμως το ζήτημα και από άλλες σκοπιές:

1

Άγιος Γεώργης προστάτης

Re Shingjerji kavallar,
m'at të glatinë kondar!
E ze frika, kush e sheh,
edhe pritete të mes.
Ti na jep ga ajo fore
e mbam' aramete të dorë.
Se pse krie çë të kemi,
Jeshëmë edhe do jemi.

Άγιε Γεώργη καβαλάρη,
μ' αυτό το μακρύ κοντάρι!
Όποιος το βλέπει τρομάζει,
κι η ψυχή του σκοτεινιάζει.
Με το θάρρος σου βαστάμε
και τα όπλα μας κρατάμε.
Αρχηγός μας στο κεφάλι,
θα υπάρχουμε και πάλι.

2

Άγιος Γιώργης ελευθερωτής

Një vajzë, shejtë e vetme,
nje lu le kuqeballë,
e lidhi tëlia një shajitan
e doj t'evrit' me pallë.

•
E pa katundi, frik e zu,
vajza do hjin' të varrë:
la, Shingjerji, vrapë, fëlto,
ia re Kavallar!

•
Shkëpet të guri hjekuri,
era me vrapë shumë,
ga gola atia kalitë
del një e kuqe shkumë.

•
De ajo her' shajitani u trëmp,
hiri të shpell' të malit;
Shingjerji muor vajzënë,
e vu të bith të kalit.

Μια νέα σωστό λουλούδι,
κοκκινομάγουλο αγγελούδι,
ο σατανάς την είχε ζώσει
κι ήθελε να τη σκοτώσει.

•
Τρομαγμένο το χωριό,
για της κόρης το χαμό.
Έλα Γιώργη μας προστάτη
σου, καβάλα πάνω στ' άτι.

•
Πέτρα, σίδερο, αστραπή
σου αγέρα την ορμή,
στ' αλόγου το στόμα μπρος,
βγαίνει κόκκινος αφρός.

•
Είδ' ο χάρος κι εφοβήθει,
στη σπηλιά βουνού εχύθει.
ο άγιος την κόρη αρπάζει,
στ' άλογο την ανεβάζει.

Ίσως θα μπορούσε κανείς να πει ότι τα τραγούδια για τον άγιο Γιώργη, όπως άλλωστε και τα άλλα τραγούδια που περιέχονται σε τούτο το βιβλίο, να τραγουδιούνταν στα παλιότερα χρόνια και ότι, σήμερα τουλάχιστον, αποτελούν είδος ξεπερασμένο. Για τους Έλληνες Αρβανίτες δε συμβαίνει αυτό. Εξακολουθούν ακόμα και σήμερα να ζουν στη ζωή τους και πολλές φορές να αποτελούν έναν από τους καλύτερους τρόπους έκφρασης της πίστης τους.

Ήταν καλοκαίρι του 1949, βρισκόμουν στο βουνό Πατέρας. Στο οροπέδιο βρίσκεται ένα μικρό εκκλησάκι, ο Άγιος Γιώργης. Πήγα να πιώ λίγο νερό σε ένα πηγάδι εκεί δίπλα. Καθόμουν στη σκιά ενός δέντρου. Εκεί, στην ησυχία του δάσους, άκουσα έναν ρετσινιάρη που δούλευε και τραγουδούσε. Έγραψα το τραγούδι του με μεγάλη άνεση. Το τραγουδούσα στα αρβανίτικα. Θέλησα να τον γνωρίσω, τον πλησίασα. Όταν τον ρώτησα πώς τον λένε, του κακοφάνηκε λίγο. Δεν επέμενα και έκανα να φύγω λέγοντάς του στα αρβανίτικα: «S'ka gjë» (δεν πειράζει). Μόλις με άκουσε να τρώμαξε και μου είπε: «Jam viliot ga Mejndanjat». (Είμαι Βιλλιώτης από τους Μείντάνηδες). «S' e dij se jeshe Arvanit, të më dëliesh» (Δεν ήξερα ότι είσαι Αρβανίτης, να με συγχωρέσεις). Επέμενε να με κεράσει ένα ποτήρι κρασί με μια ελιά. Πόσο αλλάζει Αρβανίτη όταν βρίσκεσαι κοντά στους δικούς σου!

Αλλά, ας γνωρίσουμε το τραγούδι που ήταν για τον Άγιο Γιώργη:

Re Shingjerji, zoti im,
ti me kalë Kavallar,
shum' të duo pse je trim
e të trëmbenë ga parë

Άγιε Γιώργη, αφεντικό μας,
ο καβαλάρης ο δικός μας,
σ' αγαπώ σαν παλικάρι,
φοβερό μα και καμάρι.

Re Shingjerji, ne Arvanit,
Kapetanë ti të kemi,
falemi natë e ditë
si ti trima tër të jemi.

Άγιε Γιώργη στο πλευρό μας
σ' έχουμε αφεντικό μας
και ποθούμε νύχτα μέρα
νάχουμ' το δικό σου αέρα.

Ti Shingjerji, na bësove
të luftojmë bashk' me kalë;
ga ti pam' kondar çë çove,
edhe neve e bëm' pallë.

Σύ μας έμαθες, με τ' άλλα
πως να πολεμούμ' καθάλα
απ' το δικό σου το κοντάρι
ρόπαλο εμείς κι όποιονε πάρει.

Επέμενε ο Μείντάνης να με κεράσει και δεύτερο κρασί. Κάναμε κουβέντα για τον Άγιο Γιώργη κάτω από την παχειά σκιά ενός πεύκου. Μού

επέτρεψε να χρησιμοποιήσω το μαγνητόφωνό μου: «Εγώ από τον Άγιο Γιώργη αγαπάω μόνο την παλικαριά του. Δεν τον βλέπω σαν άγιο που θέλει σταυρούς και λιθάνια, αλλά, όπως μας το λέει και το τραγούδι μας: παλικάρι, που πολεμάει για το δίκιο. Να, σαν το Μεγαλέξανδρο να πούμε.

Ο παππούς μου ήξερε και τα κάλαντα για τον Άγιο Γιώργη στα αρβανίτικα. Τα λέγανε τότε, όπως εμείς μικροί στα Χριστούγεννα και στον Αγιοβασίλη. Μου άρεσαν πολύ και τα έμαθα. Τα τραγουδάω μάλιστα εδώ, που δουλεύω στα ρετσίνια. Τί κάλαντα, τί να τα τραγουδάς όποτε το θέλεις. Το ίδιο είναι.

Τον παρακάλεσα να μου τα πει. Το έκανε με προθυμία:

3

Αφέντης

O zot Shingjerji Kavallar,
çë të kemi zot të parë.
Dë pus të thellë, dë katund
Shajtani rri, asnjë s'e mund.
Njeri kërkonë për të hajë,
të marr' katundi ujë pastaj.
S'i dhan njeri të haj një natë
e mbili pusin me inatë,
Shtin llahnonë kush de vdesë
e ra d'e bila vasilesë.
— U jap florinjë sa do milë,
po limëni vajzën monobilë
— Po atë vajzën nuk na le,
do marrëm edhe ti, vasile!
Nuse, e bukura e dheut,
bënej iaia jashtkëteut.
Dridheshin malet anë për an,
vajza e zjlidhur edhe klian.
Shingjerji u gre, shajtanin çoi
me një kondar dë xerk e çoi
Me njartënë dë golë e çoi,
gurët, botën trubulloi,
— Çëli je ti, re djalë trim,
për t' ia thomë tatës tim?
— Vajzë, ti të ndresh një klishë,
tendra ikonës shir Mërisë
të ndresh një ikon' me kavallar,
çë vret shajtanin me kondar.

Ω, αφέντη καβαλάρη,
πρώτο αφέντη σ' έχουμε πάρει.
Στου χωριού βαθύ πηγάδι
θεριό στέκει σαν τον άδη.
Άνθρωπο ζητάει να φάει,
το χωριό νερό να πάρει.
Μια νύχτα δεν τούχαν δώσει
το πηγάδι είχε κλειδώσει.
Ρίξαν κλήρο ποιός πεθαίνει
της βασιλοπούλας θγαίνει.
— Φλουριά σας δίνω όσο τα όρη,
αφείστε τη μοναχοκόρη.
— Δώσ' την κόρη χωρίς μιλιά,
άλλως παίρνουμ' σ' ένα βασιλιά!
Η όμορφη του κόσμου όλου,
τροφή γινόταν του διαβόλου.
Τρέμαν τα βουνά αντάμα,
η κόρη λύνονταν στο κλάμα.
Στο σαϊτάνο ο άγιος τρέχει,
με τη μια στο λαιμό τον έχει.
Μ' άλλη κονταριά, στο στόμα,
τρέμαν πέτρες η γη ακόμα.
— Ποιός είσαι σύ παλικάρι,
να πάω στο γονιό χαμπάρι;
— Κόρη φιάξε μια εκκλησία,
απέναντι απ' την Παναγία,
φιάξε έαν έναν καβαλάρη,
που σκοτώνει με κοντάρι.

Πολύτιμο για μένα το εύρημα από το φίλο Μείντάνη. Μου δίνει όμως την ευκαιρία να σημειώσω ότι η εξήγηση της προτίμησης του καβαλάρη

άγιου, σαν προστάτη των Αρβανιτών, βρίσκεται στο γεγονός ότι οι Αρβανίτες μισθοφόροι ήσαν όλοι καβαλαραίοι. Τα ιππικά αρβανίτικα Σώματα είχαν τον αρχηγό τους, που μόνο σ' αυτόν πίστευαν και έπεφταν μέχρις ενός, αρκεί να μη πάθαινε τίποτα ο αρχηγός τους. Τον είχαν: «Për krie» (για κεφάλι). Ένα τέτοιο είδος πίστης και θαυμασμού, απαλλαγμένου από θεοκρατία είχαν οι Αρβανίτες τότε, για τον Άγιο Γιώργη. Αυτόν έβλεπαν νοητά να καλπάζει μπροστά τους, να τους δείχνει το δρόμο της νίκης. Στα ειρηνικά χρόνια, πάλι τον ήθελαν κοντά τους και γι' αυτό βλέπουμε να υπερτετούν οι εκκλησίες με το όνομά του στα αρβανιτοχώρια της Ελλάδας αλλά και σε άλλα κράτη, όπου υπήρξαν Αρβανίτες. Ας μη ξεχνάμε την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στο κεντρικότερο σημείο της Βενετίας, χτισμένη από τους Αρβανίτες stratiodes.

Στο αρβανίτικο κυκλοφορούν πολλά ανέκδοτα που αναφέρονται στη θρησκεία και τους αγίους, από όπου διακρίνεται ένα ελεύθερο θρησκευτικό πνεύμα, αν μπορούσα να το χαρακτηρίσω έτσι.

Παραθέτω πιο κάτω μερικά:

1

Ο Άγιος Γιώργης

Σε ένα λαϊκό πανηγύρι κάποιος πούλαγε εικόνες. Πέρασε ένας πελάτης, ζήτησε τον Άγιο Γιώργη. Ο ζωγράφος τον είχε κάψει μόλις προχτές στο σπίτι, γιατί δεν είχε ξύλα να ζεσταθεί, για να μη χάσει όμως τον πελάτη, έδινε τον Άγιο Φανούριο αντί για τον Άγιο Γιώργη. Ο πελάτης παραξενεύτηκε: – Pse s'ka kal Shingjerji? (Γιατί δεν έχει άλογο ο Άγιος Γιώργης);

– Πού να στα λέω πατριώτη. Είχε δυστυχία ο φουκαράς και το πούλησε.

Ο πελάτης πίστεψε, και αντί για τον Άγιο Γιώργη αγόρασε τον Άγιο Φανούριο. Δεν ήξερε βλέπεις γράμματα να διαβάσει τι έγραφε στην εικόνα. Φεύγοντας έλεγε στον άγιο της εικόνας, σαν αυτός νάτανε ο Άγιος Γιώργης:

«Mos trëmbu Shingjerji, do punosh edhe do marsh prap kale më të mir a koma».

(Μη φοβάσαι Άγιε Γιώργη μου, θα δουλέψεις και θα πάρεις πάλι άλογο πιο καλό ακόμα).

2

Η Αγία Βαρβάρα

Κεντούσε η κόρη. Η μάνα της έβανε τις φωνές. Ήτανε της Αγίας Βαρβάρας που γιατρεύει τα μάτια και έπρεπε να μη δουλεύει: «Moj do të xer sitë Vanvara» (Θα σου βγάλει τα μάτια η Αγία Βαρβάρα).

Η κόρη εξακολουθούσε το κέντημά της, αλλά, σαν να φοβήθηκε λίγο. Θέλεις να γινότανε τίποτα κακό; Τρέχει λοιπόν στο εικονοστάσι, κατεβάζει την εικόνα της Αγίας Βαρβάρας και με ένα πηρούνι της χάλασε τα μάτια λέγοντας: «Më mirë të jesh' ti qore, të mos shohsh të më xiers muo sitë». (Καλύτερα να είσαι εσύ στραβή, να μη βλέπεις να μου θγάλεις εμένα τα μάτια). Και συνέχισε ήσυχη και σίγουρη πια, το κέντημά της.

3

Τα πρόσφορα της Κατερίνας

Ο παπάς του χωριού είχε παρατηρήσει ότι όσες είχαν το όνομα ειρήνη, του έφερναν μεγαλύτερα και περισσότερα πρόσφορα. Το γιατί, μαθεύτηκε, το έμαθε και ο παπάς. Ήτανε λέει, γιατί τις μνημόνευε κάθε Κυριακή στην εκκλησία όταν έλεγε: «Ειρήνη ημίν» ή στα «ειρηνικά». Από τότε ο παπάς, όταν ήταν να πει τη λέξη ειρήνη την τόνιζε περισσότερο, προσπαθούσε μάλιστα να βλέπει και στα μάτια τις Ειρήνες.

Κάποια Κατερίνα του παραπονέθηκε του παπά. Αυτό ήθελε κι αυτός.

– Τι να κάνω κόρη μου; Έχω υποχρέωση. Αυτές κάθε βδομάδα μου φέρνουν από δύο-τρία πρόσφορα η κάθε μια. Με την ευλογία του Θεού εξασφαλίζω το ψωμάκι για τα παιδάκια μου. Εσύ έφερρες τίποτα να σε μνημονέψω;

Αν και φτωχιά η Κατερίνα έστειλε και αυτή ένα πρόσφορο στον παπά και την Κυριακή πρωί-πρωί έπιασε θέση στην εκκλησία.

Ο διπλωμάτης ιερέας έφτιαξε τα ψαλτικά του ανάλογα με την περίπτωση, άλλωστε ποιός μπορούσε να καταλάβει αν τα είχε φιαγμένα ή όχι. Ακούστηκε λοιπόν να ψέλνει: «Υπέρ της άνωθεν ειρήνης, της μεγάλης λειτουργούσας και της κάτωθεν Αικατερίνης, της μικρής παρηγορούσας».

Η Κατερίνα δεν ικανοποιήθηκε καθόλου. Τρέχει και τον βρίσκει.

– «Pse re prift thashe se jam e vogël?» (Γιατί είπες ρε παπά ότι είμαι μικρή;)

– Pse mblata çë më dërgove ish'e vogëlë» (Γιατί το πρόσφορο που μου έστειλες ήταν μικρό).

Έκοψε από το στόμα των παιδιών της η Κατερίνα, μεγάλωσε το πρόσφορο κι ας σωνότανε το αλεύρι για τη χρονιά. Την άλλη Κυριακή άλλαξαν οι ψαλμωδίες του παμπόνηρου παπά:

Υπέρ της άνωθεν Ειρήνης
και της μεγάλης Αικατερίνης
με το πρόσφορο μεγάλο
μα χρειάζεται και άλλο».

Από τότε η Αικατερίνη, για να ακούει κάθε Κυριακή το όνομά της και να

την αποκαλούν και μεγάλη, έστελνε στον παππά μεγάλα πρόσφορα, γρήγορα όμως είδε τον πάτο της κάσας με το αλεύρι, που ήτανε για όλη τη χρονιά, κι ακόμα είμαστε στα μισά του χρόνου.

Όταν το κατάλαβε ο άντρας της, το κακό δεν έπαιρνε καμιά θεραπεία. Έφαγε βέβαια της χρονιάς της η άμυαλη, που άφηνε τα παιδιά της νηστικά, αλλά το αλευράκι δε γύριζε στην κάσα. Κυνηγούσε ο φτωχός τον παππά να του κόψει τα γένια, αλλά και αυτό δύσκολα γινότανε. Έτρεξε λοιπόν κάτω στα Μεσόγεια, που δούλευε στα αμπέλια, στα σκαψίματα και στα ξελακώματα, και πήρε στάρι προκαταβολικά για να αποσώσει τη χρονιά.

Όσο για τον παππά, μια και έχασε την Αικατερίνη, έπρεπε να κρατήσει τις Ειρήνες, έφιαξε λοιπόν μια πανηγυρική ψαλμωδία:

*Υπέρ της άνωθεν ειρήνης,
πάντα πρόσφορα να δίνεις,
της μεγάλης της ειρήνης
και της ελεημοσύνης.
Ο άντρας της να μη το ξέρει
τι κάνει το άλλο χέρι
και το πρόσφορο να φέρει
από τα κρυφά τα μέρη.*

Έτσι εξασφάλισε τουλάχιστον τις Ειρήνες.

Θρησκευτικό κήρυγμα

Υποστηρίζω ότι είναι γεγονός. Όλοι σχεδόν οι Αρβανίτες παππάδες ήσαν αγράματοι. Τα περισσότερα ιερά γράμματα τα έλεγαν χωρίς να καταλαβαίνουν τίποτα. Παρόλα αυτά υπήρχαν και μερικοί, που θέλανε να εξηγούν και το ευαγγέλιο. Εκεί, αν ήσουν τυχερός, θα έβλεπες εξηγήσεις, που μόνο από το ευαγγέλιο δεν έβγαιναν.

Τέτοιος, σπάνια τυχερός, στάθηκα κάποτε σε ένα αρβανιτοχώρι, όνομα και μη χωριό. Ήτανε Μεγάλη Παρασκευή. Είχε γίνει η περιφορά του επιτάφειου. Είχαμε ξαναμπεί στην εκκλησία. Αυτή την ώρα βρήκε κατάλληλη ο παππάς του χωριού για να κάνει το κήρυγμά του, το τρομερό όμως είναι ότι το έκανε στα αρβανίτικα για να το καταλάβουν, όπως είπε, ακόμα πιο καλά οι συχωριανοί του. Τα μόνα ελληνικά που είπε ήταν στην αρχή η προσφώνηση: Αγαπητοί Χριστιανοί, και από εκεί και κάτω: «Krishti ish'i mir njeri, bën të mira de ftohot, një fjal te mirë çë s' kustis mos një dhrahme. Ia de çë dhemoni hiri dë Ovret' edhe e zunë njerin për kusas edhe van për karavartur dë kriq. I dhan kloqe edhe s'u

gjind donjë t'i jip një çigaro. Po ia doj edh'atia bitha. Një kuvend të thoj tatës e s'pson fare gjë, po ish' hundëlart edhe e vun dë kriq. Po çë i bën? I hëgërn munë. Ata e vun dë varr' edh ai dë tre ditë u gre ga varri».

(Ο Χριστός ήτανε καλός άνθρωπος. Έκανε καλά στους φτωχούς. Ένας καλός λόγος δεν κοστίζει ούτε ένα φράγκο. Έλα όμως που ο διάβολος μπήκε στους Εβραίους και πιάσανε τον άνθρωπο για κουσάρο και πήγαν να τον κρεμάσουν στο σταυρό. Τον έδειραν και δε βρέθηκε κανείς να του δώσει ένα τσιγάρο. Αλλά τόθελε κι αυτουνού ο κώλος. Μια κουβέντα να έλεγε στον πατέρα του, αλλά ήταν υπερήφανος και τον σταύρωσαν. Αλλά τί του έκαναν; Τούφαγαν το σκατό. Αυτοί τον σταύρωσαν. Αυτοί τον έβαλαν στον τάφο αλλά αυτός σε τρεις μέρες σηκώθηκε από τον τάφο).

5

Κάνε το σταυρό σου

Ήτανε κατοχή, το ψωμί είχε χαθεί. Ο Γιάννης Παπακωσταντίνου (Μπούρας) με τον αδερφό του Κώστα Παπακωσταντίνου (Κελεπούρη) από το Κριεκούκι δούλευαν στο χωράφι. Αντί για ψωμί, ξεραίνανε τότε ο κόσμος βελανίδια, τα τρίβανε ή τα κοπανίζανε μέχρι να γίνει σαν αλεύρι, το κάνανε αυτό ζυμάρι και το ψήνανε τρώγοντάς το για ψωμί. Πρέπει βέβαια να πούμε ότι ήταν εντελώς φαρμάκι και δεν πήγαινε κάτω. Αυτό ήτανε το πραγματικό πικρό ψωμί. Τέτοιο ψωμί είχαν στο ταγάρι τα δύο αδέρφια για να φάνε το μεσημέρι, εκεί στη δουλειά, στο χωράφι. Ήρθε το μεσημέρι και είπε ο Κώστας στο Γιάννη.

– Ri të hamë buk. (Κάτσε να φάμε ψωμί).

Είχαν και κάτι παλιοελιές. Ο Γιάννης δεν έδειχνε να θέλει να φάει αυτό το φαρμάκι, κάθησε όμως βαργεστημένος.

– Bën kriqin të hamë një çikë buk. (Κάνε ρε το σταυρό σου να φάμε λίγο ψωμί).

– Me lënde të bënj kriqin? (Με βελανίδια να κάνω το σταυρό μου;).

– Kur ze të haj njeriu bën kriqin. (Όταν πιάνει να φάει ο άνθρωπος κάνει το σταυρό του).

Του Γιάννη όμως δε του πήγαινε καλά. Δε μπορούσε να καταλάβει, με το πολύ πρακτικό μυαλό του, πώς οι άνθρωποι μπλέκουν μερικά απλά πράγματα και ας είναι νάχει μπει μέσα ο Θεός, και είπε στον αδερφό του.

– Kur duhetë të bënj kriqin me lënde, ather duhetë edhe derratë të bënjën kriqin kur han lënde. Όταν απαιτείται να κάνω το σταυρό μου με βελανίδια, τότε πρέπει και τα γουρούνια να κάνουν το σταυρό τους, αφού τρώνε βελανίδια.

Μερικά γνωμικά για το θρησκευτικό συναίσθημα: (από ανέκδοτο βιβλίο μου με τίτλο: «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»).

Ku të shties sitë tor
Perendisë sheh një dor.

*Όπου κι αν δεις γύρω σου
βλέπεις κάποιο χέρι του Θεού.*

Shpirti isht ga ini Zot
edhe e merr kur ai e do.

*Η ψυχή μας είναι από το Θεό
και την παίρνει όποτε θέλει.*

Pula ujët ku e çon
Pi po sheh e tënë zon.

*Όπου βρίσκει το νερό η κόττα
πίνει, αλλά βλέπει και το Θεό.*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

XIV

Οι Αρβανίτες και ο μαγικός κόσμος

Αν το θρησκευτικό συναίσθημα αποτελεί εσωτερική διάσταση του ανθρώπου, αν δηλαδή δεν υπήρξαν ποτέ άνθρωποι στον κόσμο όλων των εποχών, που να μη λάτρεψαν κάποια ή κάποιες θεότητες, το ίδιο συνέβαινε και με τις μαγικές δυνάμεις. Πολλές φορές συνυφάνθηκαν θρησκεία και μαγεία και πολλές φορές ένα τέτοιο φαινόμενο, άλλοι το θεωρούσαν μαγεία, και άλλοι για θρησκευτικό. Όσο να θέλουμε να υποστηρίξουμε ότι η επιστήμη έχει δώσει εξηγήσεις στον κόσμο, που μας περιβάλλει, εξακολουθούμε να μένουμε με ερωτηματικά για το τι γίνεται πιο πέρα από μας, μετά το τέλος της ζωής μας. Το άγνωστο, το κάθε άγνωστο, δημιουργεί έναν φανταστικό κόσμο, που όταν συνδέεται με την ύπαρξή μας παίρνει εκτεταμένες διαστάσεις.

Οι ειδωλολατρικές μας καταβολές έχουν διαμορφώσει ένα μαγικό κόσμο υπό την επίδραση της λατρείας των χθονίων και επουρανίων θεών. Ο κλασικός ορθολογισμός άσκησε βέβαια την καταλυτική του επιρροή στο φαινόμενο της μαγείας, δε μπόρεσε όμως τελικά να την υπερνικήσει. Το μόνο που μπορούμε να πούμε, είναι ότι στο ενεργητικό της κλασικής ελληνικής σκέψης, μετράει το γεγονός, ότι κήρυξε με την επιστήμη, έναν πόλεμο εναντίον της μαγείας. Η χριστιανική κοσμοθεωρία, αν και αυτή συνέχισε τον πόλεμο εναντίον της μαγείας, δε μπόρεσε να εξαλείψει το φαινόμενο. Ο άνθρωπος, άλλος λίγο, άλλος πολύ, αισθάνεται μια «άνωθεν δύναμη» που τη συγχέει, χωρίς να μπορεί να ξεχωρίσει σαφή όρια μεταξύ του θρησκευτικού κόσμου και του μαγικού του επιρρεασμού. Έχει φτιαχτεί ένας κόσμος δυνάμεων του καλού και του κακού, που τον περιβάλλει, και προσπαθώντας να δώσει εξηγήσεις,

ανακατεύεται μεταξύ του μαγικού και του θρησκευτικού κόσμου.

Μη μπορώντας οι άνθρωποι να εξηγήσουν τη δραστηριότητα αυτών των δυνάμεων, χρησιμοποίησαν δικά τους νοητά μέσα, ώστε να κάνουν τις δυνάμεις του καλού να τους προστατέψουν και τις δυνάμεις του κακού να μη μπορούν να τους βλάψουν.

Με δοσίματα του υλικού κόσμου, νομίζουν οι άνθρωποι ότι θα εξασφαλίσουν την εύνοια των δυνάμεων του καλού, όπως στη σημερινή εποχή με κεριά, λιθάνια, ασκητικό βίο και άλλα, και από την άλλη πλευρά, με μαγικές τελετουργίες, κατάρες, ξόρκια και φυλαχτάρια, πιστεύουν ότι μπορούν να αποτρέψουν τις δυνάμεις του κακού από το να τους βλάψουν.

Έτσι, έχουν δημιουργηθεί μαγικές τελετουργίες με στερεότυπες φράσεις, κινήσεις και χειρονομίες, καθώς και τα μάγια, όπως γενικά τα αποκαλεί ο λαός. Για τους Αρβανίτες, που ειδικότερα μας ενδιαφέρει εδώ, πρέπει να σημειωθεί ότι, μέχρι σήμερα ακόμα, υπάρχει σύγχυση ορίων μεταξύ θρησκείας και μαγείας. Οποσδήποτε δε θα μπορούσαν να βρεθούν έξω από την επίδραση του φαινομένου της μαγείας, θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε, ότι στους Αρβανίτες, η επίδραση αυτή είναι εντονότερη, αφού ήταν ένας λαός που ζούσε, περισσότερο από άλλους δεμένος με τη φύση.

Στους Αρβανίτες υπήρχε – διατηρείται και σήμερα – η ιδέα, ότι το κακό έχει διαλέξει για να μπει στον άνθρωπο, ορισμένες σημαδεμένες ώρες της ζωής του, τη γέννησή του, το γάμο και το θάνατο, αφού και μεταθανάτια εξακολουθούσε να ζει η ψυχή του.

Ακόμα πίστευαν ότι το κακό, το ύπουλο, το πονηρό κακό, μπορεί να μπει στον άνθρωπο και όταν είναι αδύναμος, όπως η λεχώνα και ο άρρωστος, ενώ φοβάται το γερό παλικάρι. Έτσι, επινοήθηκαν αντίδοτα και άλλα, που μπορούσαν να προστατέψουν από το κακό.

Μπόρεσα και μαζέψα λίγα από τον αρβανίτικο μαγικό κόσμο – (μερικά τα ακριβοκλήρωσα). – Θα μπορούσαν αυτά να μας δώσουν κάποια εικόνα.

1

Ξεματιάσματα μικρών

Πίστευαν ότι τα μωρά ματιάζονται πολύ εύκολα. Υπήρχαν ξεματιάστρες γι' αυτή τη δουλειά.

Μια από τις συνταγές κατά του κακού ματιού ήταν η επόμενη: Σε ένα πιατάκι του καφέ έριχναν λίγο νερό. Έριχναν ύστερα τρεις σταγόνες λάδι από το καντήλι στο εικονοστάσι του σπιτιού, στο πιατάκι με το νερό, κάνοντας το σταυρό και λέγοντας για κάθε σταγόνα: «Πατήρ, υιός,

Ἄγιον Πνεῦμα». Ὄταν το λάδι σκορπούσε, με το που ἔλεγαν το ὄνομα του ματιασμένου, ἢ: «*αβάφτιστο στο θεό ταμένο*», ὅταν ἦταν αβάφτιστο, τότε το πρόσωπο ἦταν πραγματικά ματιασμένο, ὁπότε ακολουθοῦσε ἡ ἐπόμενη διαδικασία, ἐνῶ ὅταν δε σκορπούσε το λάδι, ἦταν σημάδι ὅτι το πρόσωπο δεν εἶναι ματιασμένο. Τότε κάτι ἄλλο κακό συνέβαινε και για να θεραπευτεῖ, υποχρεῶνανε το πρόσωπο να βάλει το ἓνα δάχτυλο του δεξιῦ του χεριῦ στο πιατάκι με το λαδόνερο και σε σημεῖο σταυροῦ να το ακουμπήσει πρῶτα στο μέτωπό του, ὕστερα στο σαγόνι, στο δεξί μάγουλο και τέλος στο αριστερό. Κάνοντας αὐτό, θα ἔπρεπε να λέει ἀργά ἀργά: «*Ὁ Χριστός και ἡ Παναγία*». Αν ἦταν μικρό ἢ αβάφτιστο και δε μιλοῦσε ἀκόμα, αὐτό το ἔκανε κάποιος ἀπό το σπίτι, ἢ ο νουνός αν εἶχε οριστεῖ.

Ὄταν λοιπόν σκορπούσε το λάδι, σημάδι ὅτι το πρόσωπο ἦταν ματιασμένο, τότε καλοῦσαν αὐτόν που ξεμάτιαζε. Υπήρχαν γυναῖκες, ἀλλά και ἄντρες, που μπορούσαν να φέρουν το ἐπιθυμητό ἀποτέλεσμα. Τότε λεγότανε το ἐξῆς για το ξεμάτιασμα:

*Ἄγιε Γιώργη μου ἀφέντη,
Ἄγιε μου και καβαλάρη,
αρματωμένος το σπαθί.
και το μακρὺ κοντάρι,
πάρε ἀπό το²⁴... τη βασκανιά,
πέταξέ την στα ὄρη, στα βουηά.
Το παιδί εἶναι βαφτισμένο,
μ' ἄγιο λάδι μυρωμένο,
στο θεό παραδωμένο.*

(Το βρήκα στα σημειώματα του πατέρα μου).

Υπήρχε το ἴδιο σχεδόν ξόρκι για ξεμάτιασμα και στα αρβανίτικα. (Ὁ Θεός μιλάει ὅλες τις γλώσσες του κόσμου, ἀφοῦ αὐτός τις ἔδωσε στους ἀνθρώπους. Ἀρβανίτικη πεποίθηση).

*Ti Shingjerji kavallar,
m' at të glatinë kondar,
shteri dhemonit një zjarm
për t'i diqen ata armë!*

*At' të ligën t'e shërosh
e t'e vrasësh kur t'e çosh!
Merr të ligënë ga kurmi,
t' hapen sitë, t'i vinj' gjumi.*

*Ἄγιε Γιώργη καβαλάρη,
μ' αὐτό το μακρὺ κοντάρι,
ρίξτου διάβολου φωτιά
να του κάψεις την καρδιά!*

*Του κακοῦ θεραπευτῆς
σκότωσέ το ὅπου το βρεις!
Θεράπεψέ του το σώμα,
και ξεκούραση ως το γιόμα.*

24. Εδῶ ἔλεγαν το ὄνομα του ματιασμένου.

Pakëzuar e mirosur,
dë inizoti paradhosur.

Βαφτισμένος μυρωμένος,
στο Θεό παραδωμένος.

(Το άκουσα κρυφά από την προγιαγιά μου, που ξεμάτιαζε ένα μωρό 1934). Η επιρροή του Αγίου Γιώργη σαν προστάτη των Αρβανιτών φαίνεται και από τα πιο πάνω.

2

Ξεματιάσματα μεγάλων

Το τελετουργικό ήταν το εξής: Η ξεματιάστρα έπαιρνε ένα καθαρό χειρομάντηλο, ή μαντήλι του κεφαλιού καθαρό. Το σταύρωνε με το δεξί της χέρι και στη μια του άκρη έβαζε μια πρέζα αλάτι ψιλό, δένοντάς το σε πάνινο κόμπο. Το έδινε στο ματιασμένο πρόσωπο να το βάλει λίγο πάνω στο σώμα του. Το έπαιρνε πάλι η ξεματιάστρα και έκανε το σταυρό της επικαλουμένη το Χριστό και την Παναγία να έρθουν κοντά: «Krishti edhe Shir Mëria, ini afër». (*Χριστέ και Παναγία, ελάτε κοντά*). Καθότανε σε ένα χαμηλό σκαμνί, τέντωνε τα φουστάνια της προς τα κάτω, ώστε μεταξύ των ποδιών της να σχηματίζεται ένα επίπεδο. Με το αριστερό χέρι κρατούσε τον κόμπο με το αλάτι και με το δεξί την άλλη απέναντι διαγώνια γωνία, έτσι, που να σχηματίζεται ένα μακρύ ύφασμα κάπως τεντωμένο.

Έκανε τώρα το σταυρό της λέγοντας: (*Χριστέ και Παναγία βοηθείστε*). «Ndi hni krishti edhe Sir Mëria». Άπλωνε ανοιχτή τη δεξιά παλάμη πάνω στο τεντωμένο μαντήλι με το μεγάλο δάχτυλο στον κόμπο, μουρμουρίζοντας το ξόρκι που ακολουθεί. Στο μήκος που της έδωσε η ανοιχτή παλάμη πρόσθετε και το μήκος των τεσσάρων δακτύλων και κρατούσε σε αυτό ακριβώς το σημείο το μαντήλι. Από τον κόμπο λοιπόν μέχρι το δάχτυλο της το μήκος ήταν μια παλάμη και τέσσερα δάχτυλα. Επαναλάμβανε το μέτρημα κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο μουρμουρίζοντας συνεχώς το ξόρκι. Αν βρισκότανε το ίδιο μήκος με το προηγούμενο, τότε το πρόσωπο δεν ήταν ματιασμένο. Συνέβαινε όμως, με το δεύτερο μέτρημα, να έχει ξεπεραστεί το πρώτο μήκος. Τότε το πρόσωπο ήταν ματιασμένο και αυτό φαινότανε και από το γεγονός ότι η ξεματιάστρα άρχιζε και χασμουριότανε συνεχώς. Έδινε πάλι το μαντήλι στο ματιασμένο πρόσωπο να το βάνει πάνω στο σώμα του, το έπαιρνε και επαναλάμβανε πάλι εντελώς τα ίδια, ενώ δεν έπαυε καθόλου να χασμουριέται. Εάν και πάλι δε συμφωνούσαν, το πρώτο με το δεύτερο μέτρημα, τα σαγόνια της πήγαιναν να σπάσουν. Το ίδιο γινότανε και για τρίτη φορά, οπότε

έβλεπες ότι συμφωνούν τα μήκη μεταξύ του πρώτου και του δευτέρου μετρήματος. Το χασμουρητό της ξεματιάστρας έπαυε. Αυτό έδειχνε ότι το ματιασμένο πρόσωπο είχε θεραπευτεί.

Έσπευδαν τότε να της φιάξουν έναν καφέ. Φαινότανε πολύ κουρασμένη. Έλεγε στο ματιασμένο: «More, sa shum'e keshe». (πόσο πολύ το είχες).

Μεγάλη προσοχή στο αλάτι του μαντηλιού. Το κακό είχε χωθεί εκεί. Έπρεπε ούτε να πεταχτεί, ούτε, πολύ περισσότερο να πατηθεί, γιατί αλλοίμονο, δε σε έσωζε τίποτα. Ούτε φυσικά έπρεπε να φαγωθεί από άνθρωπο ή ζώο. Ρίχνανε λοιπόν το αλάτι σε μια γλάστρα και την πότιζαν, ώστε, όχι μόνο στα σίγουρα να διαλυθεί το αλάτι, αλλά σαν έχοντας μέσα και το δαίμονα, να μπει στο φυτό κι ας ξεραίνότανε για να ικανοποιηθεί το κακό.

Πρέπει τέλος να σημειώσω ότι η ξεματιάστρα ποτέ δε δεχότανε χρήματα. Ρώτησα πολλές και μου είπαν με ένα στόμα: Këto rypëra jan vetëm për shpirt (αυτές οι δουλειές είναι μόνο για ψυχικό).

Το ξόρκι για το ξεμάτιασμα

Krishti ede shir Mëria
e kan ngarë sit...
do t'e xer ga itë (sitë),
ga mushkritë
edhe ga vasiljçetë!
e ga nënt' vërat,
nëntë vëra, nëntë janë,
nëntë s' janën.
Cili e tha, ai e tha,
Ki e tha.
Cëlido e tha, rënte janë.

Η Παναγία κι ο Χριστός!
Ο...²⁵ αν είναι ματιαστός
απ' τα μάτια να το θγάλει,
κι από το σηκώτι πάλι
κι απ' το βασιλικάντερό του!
κι από τις εννέα τρύπες,
Εννέα τρύπες, εννέα είναι,
εννέα δεν είναι.
Όποιος το είπε αυτός το είπε.
όποιος κι αν τόπε εννέα είναι.

Πληροφορίες και το ξόρκι, τα έχω από τον Παναγιώτη Ρέντα από την Ελευσίνα. Του το είχε μάθει και το είχε «μεταβιβάσει» η μητέρα του Βασιλική, που ξεμάτιαζε, και αυτή το είχε από τη μητέρα της. Ο Παναγιώτης πιστεύει σ' αυτό, και όπου τον φωνάζουν πάει και ξεματιάζει.

Η πεποίθηση στη θεραπευτική ιδιότητα του τελετουργικού που γνωρίσαμε, μαζί με το ξόρκι, σχετικά με τον ματιασμένο, δεν έχει καθόλου αμβλυνθεί μέχρι σήμερα.

25. Εδώ έλεγαν το όνομα του ματιασμένου.

Άλλο ένα ξόρκι για το ξεμάτιασμα

Το οφείλω στη θειάκα Αντρέσαινα (1830-1934) από τον Ασπρόπυργο. Έμενε μόνη στην Ελευσίνα. Η ίδια μου είπε την αυτή διαδικασία, όπως τη γνωρίσαμε πιο πάνω. Η διαφορά είναι μόνο στο ξόρκι:

Krishti me shir Mërinë,
bashk' me dimbëdhjetë djelm,
zunë dhromin van'e vanë,
Po u lodh', i muor uja.
Vun' të hanë një çik' bukë.
Muor sir Mëria drudhet
e i shtiu dë det;
deti u trazuo
... u shëruo.

Ο Χριστός κι η Παναγιά,
και τα δώδεκα παιδιά,
δρόμο πήραν, δρόμο πιάσαν,
κουραστήκαν και πεινάσαν.
Βάλανε να φαν ψωμί.
Πήρ' η Παναγιά τα τρίματα
τάριξε στη θάλασσα·
η θάλασσα ανακατεύτηκε
0...²⁶ θεραπεύτηκε.

Πρέπει τέλος να σημειώσω ότι γνωρίζω τρεις ξεματιάστρες, που αρνούνται να μου πουν το ξόρκι και πως ξεματιάζουν.

Γύρω από το γάμο

Το ζευγάρι πριν αρχίσουν να ντύνονται, τα νυφιάτικα η νύφη και τα γαμπριάτικα ο γαμπρός, υφίστανται μια «κάθαρση» για προστασία από το κακό, που παραμονεύει να μπει μέσα τους σ' αυτή τη σημαδιακή ώρα της ζωής τους. Γινότανε λοιπόν κάποια σχετική προετοιμασία, κάποια θωράκιση, ώστε να μη μπορεί να μπει το κακό. Θα δούμε και τις δύο περιπτώσεις.

Φυλαχτό για τη νύφη

Σε ένα άδειο δωμάτιο θα σταθεί η νύφη γυμνή όπως τη γέννησε η μάνα της. Θα μπει μια γριά κάνοντας το σταυρό της. Πάνω σε ένα τραπέζι βρισκότανε μια μεταχειρισμένη ζώνη παππά.²⁷ Η γριά σταυροκοπιό-

26. Και εδώ αναφερότανε το όνομα του ματιασμένου.

27. Νάχουμε και το νου μας. Θεός; Θεός βέβαια, αλλά υπάρχει και στομάχι. Ο παππάς πληρωνότανε γι' αυτή την «υπηρεσία». Προστασία ήταν αυτή και μάλιστα από τις πλέον σοβαρές. Άξιζε λοιπόν κάποιας πληρωμής.

τανε και έλεγε συνέχεια «krishti edhe shir Mëria ini torë» (Χριστέ και Παναγιά ελάτε γύρω, βοηθείστε). Έπαιρνε η γριά τη ζώνη, τη φιλούσε, έδινε και στη νύφη να τη φιλήσει. Έσκυβε ύστερα η γριά και φιλούσε την κοιλιά της νύφης, τη σταύρωνε και έκανε το σταυρό της. Περνούσε ύστερα τη ζώνη του παππά στην κοιλιά της νύφης και την έδενε από πίσω με αργές - αργές κινήσεις λέγοντας τούτο το ξόρκι:

Brezi ki me tënë zonë,
donjë e ligë nuk e çon
De ki bark vër, zotë dorë
t'e shoh fara, të ket forë!
Barku e dheu një soj janë:
Cë të di zoin' e mbanë.
Si martonen koqet dhenë,
shumë djelmë le të jenë!
Ajo fara e burrit,
milra koqe grurit!

Του Θεού αυτή τη ζώνη,
το κακό δε την σκοτώνει
Βόηθα Θεέ μου την κοιλιά,
να μας γεννήσει παιδιά!
Η κοιλιά είν' σαν τη γη:
Και οι δυο δίνουν ζωή.
Σπόροι μέσ' τη γη σπαρμένοι
κι εδώ κι άλλοι γεννημένοι!
Σπέρμα άντρα καρπερού
χίλοι σπόροι του σταριού!

Η γριά σ' αυτό το μεταξύ είχε δέσει τη ζώνη. Έκανε πάλι το σταυρό της, φιλούσε τη δεμένη ζώνη μπροστά, εκεί που είναι κεντημένος ο σταυρός, καθώς και το γυμνό μέρος της κοιλιάς, προσθέτοντας τούτα, που θυμίζουν καθαρά ελευσινιακή μυστηριακή λατρεία:

Dheu, shiu, gruri,
barku, fara, gruo.
zoti, djalë, zoga.

Γη, βροχή, στάρι,
κοιλιά, σπέρμα, γυναίκα
Ο Θεός, ο Γιός, το Πουλί.

Φυλαχτό για το γαμπρό

Ο γαμπρός κινδύνευε όπως και η νύφη. Ο φόβος γι' αυτόν ήταν μεγαλύτερος, γιατί υπήρχε κίνδυνος να τον «δέσουν». Τότε θα ήταν αδύνατο να ανταποκριθεί στην αποστολή του, αυτή την πρώτη νύχτα του γάμου, αλλά και μετά. Φρόντιζαν λοιπόν να τον «εξοπλίζουν» με ένα φυλαχτό κατάλληλο γι' αυτή την περίπτωση.

Έφτιαχναν ένα μικρό σταυρουδάκι από δυο κομματάκια καλάμι, δεμένα σταυρωτά με κίτρινη κλωστή. Αλλά καλύτερα ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή. Η Θειάκα Αντρέσαινα (τη γνώρισα σε ηλικία 101 ετών, αλλά σχεδόν τυφλή) είχε μια στερνή επιθυμία. Ήθελε να τοποθετηθεί στον τάφο της ένας ξύλινος σταυρός που νάγραφε το όνομά της,

έστω κι αν ακόμα δεν είχε πεθάνει, γιατί, όπως έλεγε η ίδια, κανένας δε θα βρισκότανε μετά το θάνατό της να το κάνει. Προσφέρθηκα να το κάνω εγώ, της ζήτησα όμως σαν πληρωμή, να μου πει το ξόρκι για να μη «δένουν» το γαμπρό. Αρνήθηκε η γριά, αλλά μπροστά στη μεγάλη ανάγκη δέχτηκε. Ο λόγος της άρνησής της ήταν ότι εάν μου το έλεγε και θα ήθελε αυτή να φιάξει ένα τέτοιο φυλαχτό δε θα «έπιανε», δε θα είχε δηλαδή τα προστατευτικά του αποτελέσματα, γιατί θα ήταν μαρτυρημένο.

Έκανα κατά την επιθυμία της γριάς. Τοποθέτησα μάλιστα στον τάφο της το σταυρό, που έγραφε το όνομά της, ενώ αυτή βρισκότανε ακόμα ζωντανή. Η γριά μετά τη διαπίστωση του πράγματος ήταν ευτυχισμένη. Της ζήτησα όμως την πληρωμή όπως άλλωστε μου το είχε υποσχεθεί.

Με κάλεσε στο σπίτι της, με κάθισε σε ένα χαμηλό ξύλινο скаμνάκι και μου είπε να μη μιλήσω καθόλου. Έκλεισε τα παραθυρόφυλλα ώστε να γίνει σκοτεινό το δωμάτιο, άναψε το θυμιατήρι και θύμιασε όλο τον χώρο μέσα λέγοντας:

Krishti edhe shir Mëria,
jasht'e liga ga shtëpia.

Η Παναγία κι ο Χριστός,
έξω ο εξαποδώς.

Κάθισε και αυτή σε ένα χαμηλό скаμνάκι. Είχε δύο καλαμένα κομματάκια και μια κίτρινη κλωστή, σχημάτισε σταυρό, και λέγοντας συνεχώς τα πιο πάνω άρχισε να δένει τα καλαμάκια σταυρωτά. Όσο διαρκούσε αυτό το δέσιμο, που προσπαθούσε να το κάνει με αργές κινήσεις, την άκουσα να λέει:

Zoti i pari dhe kjo jetë,
Krishtit tuti dimbdhjet'djeltë.
edh'e rgjënda shir Mëria,
baru e liga ga shtëpia.

Χριστέ μου, πρώτος στην πλάση
και οι δώδεκα Αποστόλοι.
Παναγία μου κι εσύ,
το κακό να φοθηθεί

De ki kriqi të vësh dorë,
të mos ket'e liga forë!
Dru ga kalminë e lidha!
ik, dhemon, baru e liga.

ο σταυρός δυναμωμένος
και ο διάβλος πεθαμένος.
καλάμι δένω σε σταυρό,
πουθενά κακό να βρω.

Tër'dhemonjët, tër'ovretë
natë, shuflake t'u jetë!
Se uthull dhan'me kallm de krishti
edh'e la dhe iku shpirti.

Σεις Εβραίοι, σεις διαβόλοι,
νύχτα η ζωή σας όλη!
Ξύδι το Χριστό ποτίσαν,
πεθαμένο τον αφήσαν.

Είχε όμως ακόμα κλωστή να τυλίξει και μετά το ξόρκι έλεγε συνεχώς και με κάποιο πείσμα: «E lidhur e liga, e lidhur e liga» (δεμένο το κακό, δεμένο το κακό). Έβγαλε ύστερα από την τσέπη της ένα κομμάτι ψαράδικο δίχτυ και τύλιξε με αυτό τον καλαμένιο σταυρό λέγοντας:

Aqë mil sa këto kriqet,
humbet e liga dhe mbitet!
Këta kombe si jan' lidhur,
fare të mos ken' të zglidhur!

Όσες χιλιάδες οι σταυροί,
το κακό να βουλιάξει να πνιγεί!
Τούτοι οι κόμποι οι δεμένοι,
ποτέ να μη βγουν λυμένοι!

Το φυλαχτό του γαμπρού ήταν έτοιμο. Με παρακάλεσε να μην ανακοινώσω τίποτα πουθενά. Δεν είχα καταλάβει τη σημασία του δικτυού και τη ρώτησα: «Το δίχτυ έχει χιλιάδες σταυρούς έχει περπατήσει όμως θάλασσες και θάλασσες, το δίχτυ δεν μπορεί να το πλησιάσει ο διάβολος. Όταν το έχεις απάνω σου μη φοβάσαι τίποτα. Είναι γιομάτο σταυρούς και σε φυλάνε».

Το «δέσιμο» της γύφης

Όπως έχουμε ξόρκι που μας φυλάει από το κακό, έτσι έχουμε και αντίθετα ξόρκια, που με αυτά επικαλούμεθα τις δυνάμεις του κακού να κάνουν τα κατορθώματά τους. Υπήρχαν λοιπόν και κακοί άνθρωποι που τους άρεσε να κάνουν το κακό. Οι Αρβανίτες τους έλεγαν: «kakohe» (κακή σκιά). Ήσαν κάτι ακοινώνητοι, μαύροι σαν γύφτοι και σμιχτοφρύδηδες.

Κατά την ώρα λοιπόν του γάμου και ακριβώς τη στιγμή, που ο παππάς έπαιρνε τα χέρια των νεονύμφων λέγοντας αυτό το: «άρμοσον αυτούς» αυτήν ακριβώς τη στιγμή, αν το νέο ζευγάρι δεν είχε απάνω του τα φυλαχτά, που αναφέραμε, τότε το κακό έμπαινε μια χαρά, γιατί ο διάβολος μόνο διαβολιές του αρέσει να κάνει. Τότε η κακιά μάγισσα, έλεγε μέσα της το πιο κάτω ξόρκι, δένοντας κόμπους - κόμπους ένα σπάγκο: (Μου το είπε μια γριά φίλη μου από το Καπαρέλι Θηβών, που δεν πίστευε σε τέτοια).

Μπάτε στο κορμί της όλοι,
τρισκατάρατοι, διαβόλοι.
Με δίχως καμιά ορμή,
ανερώτευτο κορμί.
Πέτρα κάντε την καρδιά της,
παγωμένα τα βυζιά της,

*πάγο και πιο κάτω ακόμα,
πάγο όλο της το σώμα.*

Έτρεχαν αμέσως μετά το γάμο, έδεναν το σπάγκο με τους κόμπους σε μια πέτρα και τον πετούσαν στη θάλασσα λέγοντας: «δεμένοι και ποτέ λυμένοι». Τα συμπτώματα ήταν ότι η νύφη δεν ήθελε καθόλου να την πλησιάσει ο γαμπρός, έκλαιγε και πεταγότανε από το κρεβάτι.

Το «λύσιμο» της νύφης

Το κακό πούχε βρει το νέο ζευγάρι μαθευότανε αμέσως το πρωί από τις πεθερές, που κάνανε πώς και τι να διαπιστώσουν τις παρθενιές με τα σημάδια. Αν είχε βρει τέτοιο κακό το ζευγάρι, έτρεχαν να βρούνε τις γιάτρισσες να πληρώσουνε όσα - όσα, αρκεί νάφευγε το κακό που θρήκε τα παιδιά. Βρισκότανε λοιπόν η «αποτελεσματική». Πήγαινε στο σπίτι των νεονύμφων, έβγαζε έξω όλους και μόνη αυτή θυμιάτιζε την κρεβατοκάμαρα του ζευγαριού λέγοντας το επόμενο ξόρκι, χωρίς κανένας να την ακούει:

*Έλα κόρη μου αφράτη,
αφρατένια και δροσάτη
γίνου κόρη μαλακή,
πέσε πάνω με ορμή,
στού αντρός σου το κορμί,
με ψυχή και με καρδιά,
για να κάνετε παιδιά.*

Ζητούσε ύστερα από τη νύφη να της δώσει το βρακί που φορούσε το πρώτο βράδυ του γάμου της. Το έπαιρνε, έμπαινε πάλι μέσα στην κρεβατοκάμαρα και έλεγε πάλι το ίδιο ξόρκι. Μετά τη «θεραπεία» θα έπρεπε η νύφη να φοράει αυτό το βρακί και όλα θα πήγαιναν μια χαρά.

Το ξόρκι για το λύσιμο της νύφης το απόκτησα με πληρωμή, αφού η «γιάτρισσα» είχε συνηθίσει να πληρώνεται γι' αυτές τις δουλειές. Βέβαια σήμερα δεν αντιμετωπίζουν τα νέα ζευγάρια, ούτε δεσίματα, ούτε έχουν ανάγκη από λυσίματα. Οι λόγοι είναι ευνόητοι. Σήμερα τα ζευγάρια γνωρίζονται καλά μεταξύ τους, πολύ προ του γάμου. Τότε ο κανόνας ήταν, η κόρη να πηγαίνει στο γάμο αφίλητη ακόμα από το γαμπρό. Άλλες εποχές τότε.

Το «δέσιμο» του γαμπρού

Περισσότερο κινδύνευε ο γαμπρός. Αυτό το βράδυ αυτός έπαιζε ενεργητικό ρόλο και ήταν πολύ ενδεχόμενο να πάθει το κακό και κατά την παλιότερα κρατούσα πεποίθηση να «δεθεί».

Και στο δέσιμο του γαμπρού ακολουθούσαν την ίδια διαδικασία, μόνο, που το ξόρκι ήταν διαφορετικό.

Τα συμπτώματα του δεμένου γαμπρού ήταν ότι ενώ ο γαμπρός προσπαθούσε και η νύφη του στεκότανε, αυτός δε μπορούσε να κάνει τίποτα. Το πράγμα ήταν οπωσδήποτε δυστυχία και το πάθημα μαθευότανε αμέσως το πρωί.

Για το δέσιμο του γαμπρού μπόρεσα, στα 1958, και βρήκα δύο ξόρκια «επί πλερωμής». Το ένα στα ελληνικά και το άλλο στα αρβανίτικα.

Για την διαδικασία με τους κόμπους, είχα, εκτός από τα πιο πάνω σχετικά με το δέσιμο της νύφης, και τη λεπτομέρεια ότι, όπου δεν υπήρχε θάλασσα για να πετάξουν το σπάγγο με τους κόμπους, τον πετούσαν μέσα στο πιο βαθύ πηγάδι του χωριού.

Το ξόρκι στα ελληνικά

Όλοι οι διαβόλοι αντάμα,
δέστε του γαμπρού το πράμα.
Δέστε τόνε μάνι μάνι,
για να μη μπορεί να κάνει.
Να θέλει, να μη μπορεί
και η νύφη ν' απορεί.
Να βλέπει νιάτα κοντά του,
κρύα νάναι η καρδιά του.
Εις το πράμα του δεμένος,
στο κρεβάτι παγωμένος.

Το ξόρκι στα αρβανίτικα

Ini afrë, ju dhenonj,
triskatarato sqiponj!
Kombe lidhne at gambronë,
të mos mund të çonj toronë!
Lidhne mir' ashtu si dimë
e më shum' atë thelimë
Te mos mundet, mos ket'forë

Ελάτε κοντά, διαβόλοι,
τρискаτάρατοί μου όλοι!
Το γαμπρό δέστε μάνι - μάνι,
για να μη μπορεί να κάνει!
Δέστε του καλά το εμπρός,
το εργαλείο προπαντός!
ανυμπόρια να του φέρει

t'e zër nusenë me dorë!
Të mos mund fare t'e ngasë
edh'ajo të mbetet vajzë!

να βάλει της νύφης χέρι!
Ξερός να μένει όλο ένα
και η νύφη νάν' παρθένα!

Όταν έδεναν το σπάγγο με τους κόμπους έλεγαν και τούτο.

I lidhur, i pazglidhur;
i lidhur, i pamundur!

Δεμένος, άλυτος
δεμένος ανύμπορος!

Μπόρεσα όμως και εξασφάλισα και ένα ακόμα ξόρκι για το δέσιμο του γαμπρού, περισσότερο παραστατικό και «αυστηρό». Όπως μου είπε ο Μπάρμπα Φίλιππας Πέππας από την Ελευσίνα, που τόξερε από παλιούς γέρους. Το δέσιμο με αυτό το ξόρκι ήταν πολύ γερό και έπρεπε και στις λειτουργίες να φτάσεις για να θεραπευτεί ο γαμπρός. (Εδώ το ανακάτεμα των μαγικών και θεϊκών δυνάμεων είναι καταφανές).

Στην περίπτωση τούτη, κατά την ώρα πάλι, που ο παππάς ένωνε τα χέρια των νεονύμφων και έλεγε το: «άρμοσον αυτούς», καθώς ήσαν ο κόσμος μεζεμένοι γύρω, η μάγισσα προσπαθούσε να έχει χωθεί μέσα στον κόσμο, πολύ κοντά στο ζευγάρι, για να ακουμπήσει το χέρι της στο γαμπρό, ενώ κρατούσε σφιχτά ένα σπάγγο και μετά την επαφή του σπάγγου άρχισε να τον δένει όπως ξέρουμε. Έμαθα μάλιστα, ότι για την αντιμετώπιση αυτού του κινδύνου, οι γονείς των νεονύμφων δεν άφηναν να πλησιάσει κανένας, μα κανένας, το ζευγάρι όσο διαρκούσε το μυστήριο:

Dhragolesë këmb'i parë,
t'e bënj burrin luverjarë.
Copë këmb ga qen lisjar,
t'e lër gruon pa të gar.
Zor ga breshka farmëkor,
t'i mos vinjë gruos tor.
Cop lëkur të zi ga dhi,
gruos mos i bënj hajdhi.
Cop mushkri ga kukuvinë,
lidhur burritë thelimnë.
Vër e ti këmbën shajtan,
të shtinj burri gruon d'an.

Πόδι δραγκολιάς να δώσει,
το γαμπρό να φαρμακώσει.
Πόδι από σκύλα λυσσασμένη,
η νύφη απείραχτη να μένει.
Αντέρα φαρμακωμένα
και η νύφη νάν' παρθένα.
Τομάρι από μαύρη αίγα,
να μη χαϊδέψει τη γυναίκα.
Πλεμόνι από κουκουβάγια,
δεμένο το εργαλείο τ' άντρα.
Κάντον διάβολε να σκάσει,
τη νύφη μη πλησιάσει.

Το «λύσιμο» του γαμπρού

Και για το λύσιμο του γαμπρού ακολουθούσαν τα ίδια όπως και στο λύσιμο της νύφης λέγοντας τούτο το ξόρκι:

Άγιε Γιώργη καβαλάρη
κάνε του γαμπρού μας χάρη,
τη νυφούλα μας να πάρει,
να φυτρώσουνε παιδιά,
σαν του δέντρου τα κλαριά.
Η νυφούλα μας τον θέλει,
για κανέναν δε την μέλει.
Θέλει νάχει τον καλό της,
στο κρεβάτι, στο πλευρό της.
Κι' αυτή θέλει να τον πάρει,
για δικό της καβαλάρη.

Λύσιμο του γαμπρού στα αρβανίτικα

Εδώ η διαδικασία διαφέρει κάπως από την προηγούμενη. Κρατούσε η θεραπεύτρια ένα φορεμένο σάβρακο του γαμπρού. Η θεραπεία έπιανε μόνον όταν η θεραπεύτρια είχε γεννήσει παιδιά. Σταύρωνε το εσώρουχο το έφτυνε τρεις φορές και έλεγε: «I zgjidhur, i mundur» (λυμένος, ικανός). Για πιο σιγουριά έπαιρνε και ένα φορεμένο βρακί της νύφης και τα ανακάτευε πολλές φορές με τα χέρια της. Μου τονίστηκε ότι τα εσώρουχα αυτά έπρεπε να είναι φορεμένα, αλλά άπλυτα. Η θεραπεύτρια έκοβε τα κορδόνια του βρακιού της νύφης (τότε το λάστιχο σαν στήριγμα του βρακιού ήταν εντελώς άγνωστο) έκοβε ακόμα και τα κουμπιά του σάβρακου του γαμπρού, γιατί αυτά ήσαν όργανα δεσίματος και βοηθούσαν ώστε να στερεώνει το κακό. Η θεραπεύτρια κρατούσε τα κουμπιά και τα κορδόνια και έδινε τα εσώρουχα να τα φορέσει το ζευγάρι και να μη τα άλλαζε πριν δουν τα αποτελέσματα. Βέβαια, από πριν τα είχε «διαβάσει» η θεραπεύτρια τα εσώρουχα αυτά με το ξόρκι που ακολουθεί. Πρέπει τέλος να προστεθεί ότι έκοβε τα κορδόνια κομματάκια - κομματάκια και μαζί με τα κουμπιά, τα πέταγε στη θάλασσα ή αν ήταν στεριανός ο τόπος τα πετούσε πολύ σκόρπια στο δάσος:

Krishti, zoti i shtëpisë
edhe djal'i shër Merisë,

Αφέντης του σπιτιού Χριστός
και της Παναγίας γιός,

ti dë darsëm'urat'çë dhashe
e të shtonemi na thashe.
Ti dë darsëm' atje një hjerë,
ti çë bëre ujët verë.
Prind pa djelmë nëmë ishtë!
Jepi ti çë di re krishtë.
Bëne këtë darsëm'te gjallë,
dë shtëpi jepu ça djalë!
Bën gambron'toron'të, çonjë
edhe musen t'e barsonjë.
Ka kuror, ga klisha uratë,
jepi forë dë krevat!

από σένα ο γάμος ευλογήθει
κι' είπες κι' ο κόσμος αυξήθει.
Σ' ένα γάμο κάποτε Εσύ,
το νερό έκανες κρασί.
Χωρίς παιδιά μαύροι γονείς!
Δώσε τους παιδιά, μπορείς.
Δωσ' στο γάμο αυτό ζωντάνια
και παιδιά και περηφάνια!
Κάνε το γαμπρό να στρώσει,
και τη νύφη να γαστρώσει.
Στέφανα απ' την εκκλησία,
δώσε στο κρεβάτι αξία.

Για τις αρρώστιες

Μπορεί να υπήρχε κάποιος γιατρός, υπήρχαν όμως πολύ περισσότεροι πρακτικοί που θεράπευαν «πάσαν νόσον και πάσαν μαλακίαν». Θα μπορούσε κανείς να συντάξει μια πλήρη διαγνωστική και θεραπευτική και στον αρβανίτικο χώρο όπως ικανοί ερευνητές έχουν κάνει για άλλες περιφέρειες. Δυστυχώς «*ἀπέσβετο το λάλον ύδωρ*». Κάποτε αυτό ήταν εύκολο να γίνει, σήμερα όμως χάθηκαν οι πηγές. Αισθάνομαι κάποια ευθύνη γιαυτό σήμερα. Νεότερος, συγκέντρωνα άλλα στοιχεία, και όταν διαπίστωσα τη μεγάλη σημασία της ζωντανής τότε πρακτικής θεραπευτικής αγωγής, είχε χαθεί πολύτιμος χρόνος, αφού είχαν χαθεί ένα σωρό πρακτικοί γιατροί, προπαντός «ορθοπεδικοί» και «δερματολόγοι» που θεράπευαν σπυριά και ανεμοπυρώματα.

Υπήρχε όμως και δρούσε παράλληλα και η άλλη κατηγορία «γιατρών» που θεράπευε με την επίκληση των μαγικών δυνάμεων. Δυστυχώς και εδώ έχω συλληφθεί αδικαιολόγητα αμελής, αφού έχω μόνο στη διάθεσή μου ένα ξόρκι για τις αρρώστιες, τις οποιεσδήποτε αρρώστιες, που το οφείλω στη θείκα αντρέσαινα που γνωρίσαμε πιο πάνω:

Επαιρναν λίγο λάδι από το καντήλι του σπιτιού με ένα μπαμπακάκι. Το ακουμπούσαν στο μέτωπο, στο σαγόνι, στο δεξί και ύστερα στο αριστερό μάγουλο του άρρωστου και έλεγαν το επόμενο. Ήταν κάτι, που το χρησιμοποιούσαν για κάθε αρρώστεια. Πιστεύω ότι ο τρόπος αυτός πρέπει να ήταν πολύ παλιός και μετέπειτα ήρθαν οι πρακτικοί, που θα μπορούσαμε να πούμε ότι ήσαν οι περισσότερο ουσιαστικοί και μοντέρνοι για την εποχή.

D' emër zotit, d'emër birit

Στ' όνομα Πατρός και Γιού

edhe pelister të mirit!
Ik ga këtu, do të mund,
shko në male njëor në fund!
Atje gjelit thirma s' ndihet
e asnjë me njëtrin s' njihet
Atje ç'ishtë nat'e vapë
e kush vete, s'priret prapë
Pakëzuor, i mirosur,
d' inizot i paradhosur.

του άγιου Περιστεριού!²⁸
Αρρώστεια θα σε νικήσω,
φύγε στα βουνά από πίσω!
Δεν ακούς κόκορα φωνές
κι' ούτε υπάρχουν γνωριμιές.
Ζέστη, νύχτα που μαυρίζει
κι' όποιος πάει δε γυρίζει.
Βαφτισμένος, μυρωμένος
στο Θεό παραδωμένος.

Για το θάνατο

Όταν πέθαινε κάποιος ακουγότανε η κατάρα κατά του θανάτου και το παράπονο κατά του Θεού, που, αφού αυτός έπλασε τους ανθρώπους, έπλασε και το θάνατο να τους αφαιρεί τη ζωή.

Την κατάρα κατά του θανάτου, το ξόρκι το έλεγαν: «lagjine» (το κανάτι). Κατά τις κηδείες κουβαλούσαν ένα πρωτομεταχειρισμένο κανάτι πήλινο, με νερό. Έριχνε ο παπάς νερό πάνω στο φρέσκο χώμα του νεοσκαμένου τάφου μετά το κατέβασμα του νεκρού, ανακάτευε με το φτιάρι και έφτιαχνε μια λάσπη λέγοντας αυτό το γνωστό: «Γη ει και εις γην απελεύσει». Αυτήν ακριβώς τη στιγμή, κάποιος έλεγε δυνατά το ξόρκι που ακολουθεί, ενώ έχυναν μέσα στον ανοιχτό τάφο και το υπόλοιπο νερό του κανατιού το οποίο έσπαγαν αμέσως με κάποιον θυμό, ώστε να γίνει πολλά κομμάτια:

Siçë çahet kjo lagjine
edhe bënet copra shumë,
ashu edh'ajo e liga
e të mbitetë në lumë!

Jah të çahetë e liga
si kjo lagjine e tëra,
Haroja copra të bënet,
dë si Harosë glihpëra.

Mbitu Haro, çahu copra
si ato çikrat e lagjines;
natë edhe gozhda sivet,
i qorepsur le të bënesh!

Όπως σπάει το κανάτι
σε κομμάτι σε κομμάτι,
έτσι κι αυτό το κακό
στο ποτάμι, στον πνιγμό!

Το κακό εις τον χαμό
όπως το κανάτι αυτό
και ο χάρος στα κομμάτια,
καρφιά να του μπουν στα μάτια.

Χάρε χάσου, στου πνιγμού,
σαν κομμάτια κανατιού·
εις τα μάτια καρφωμένος,
και να μένεις τυφλωμένος!

28. Πάντα οι Αρβανίτες, το άγιο πνεύμα το ονόμαζαν περιστέρι.

Shter një si, re inizot,
jepi Haros shkepëtimë!
Ga ti u lemë, ga ti jemi,
pse e le e na merr, s'e dime!

Ρίξε Θεέ σε μας ματιά,
σύντριψε το χάρο πια!
Από σένα γεννημένοι,
μην αφήνεις να μας παίρνει!

Πρόφτασα όταν έσπαγαν το κανάτι, δεν άκουσα όμως το ξόρκι. Το σπάσιμο του κανατιού χάθηκε. Εδώ και αρκετά χρόνια, δεν χρησιμοποιείται κανάτι.

Για τις αποβολές των γυναικών

Όταν κάποια γυναίκα πάθαινε αποβολές, υπήρχαν ειδικά δαχτυλίδια που έδιναν στην έγκυο και τα φορούσε για να μην ξαναπάθει. Τα νοίκιαζαν και μάλιστα με αρκετά ακριβό μηνιάτικο.

Γινότανε όμως και κάτι άλλο. Παίρνανε μια δραχμή από εννέα παντρεμένα ζευγάρια με το όνομα Γιάννης και Μαρία, και αν δεν ήταν δυνατό να τα βρουν κατέφευγαν σε σαράντα Γιάννηδες να δώσουν από μια δραχμή. Συμπλήρωναν και το υπόλοιπο ποσόν, όσο χρειαζότανε, και έφτιαχναν μια ασημένια μικρή κλειδωνιά, που την κρατούσε πάνω της η γυναίκα όσο ήταν έγκυος. Τούτο γίνεται μέχρι σήμερα σε αρκετά αρβανίτικα χωριά στη Χώρα μας. Για να «πιαστεί» όμως στα σίγουρα το παιδί, έπρεπε αυτή η κλειδωνιά να ήταν «διαβασμένη», να την έπαιρνε δηλαδή και να την κρατούσε στο χέρι της κάποια, που ήξερε το ξόρκι που ακολουθεί. Μόνο τότε δεν υπήρχε κανένας φόβος να πέσει το παιδί. Βέβαια, αυτές οι κλειδωνιές είχαν αρκετά αρμυρό ενοίκιο και αρμυρότερο έπαιρναν αυτές που ήξεραν και τις «διάβαζαν». Αυτές μάλιστα δεν έλεγαν το ξόρκι σε κλειδωνιές, που τους έδιναν άλλες για να τις «διαβάσουν», αλλά είχαν μόνες τους φτιάξει κάποιον αριθμό και τις νοίκιαζαν.

Πρέπει να συμπληρώσω ότι, καλού κακού, όποια έμενε έγκυος νοίκιαζε και μια κλειδωνιά, ο διάβολος βλέπεις έχει πολλά ποδάρια, και έτσι η δουλειά με τις κλειδωνιές πήγαινε θαυμάσια για εκείνες που τις εκμεταλλεύονταν. Φαίνεται ότι, με τα χρόνια, η δουλειά χάλασε, βγήκαν βλέπεις οι γιατροί, οι μαμές και οι κλειδωνιές δε δουλεύανε, γιατί δεν υπήρχαν «πελάτισσες». Εντόπισα μια τέτοια «θεραπεύτρια» και της ζήτησα να μου πουλήσει μια τέτοια κλειδωνιά, στάθηκε όμως αδύνατο. Από τα πολλά συμφωνήσαμε να μου πει το ξόρκι τουλάχιστον, συνηθισμένη όμως στις πληρωμές, ζήτησε να την πληρώσω. Το δέχτηκα. Όταν εισέπραξε το ποσόν, που μου ζήτησε μου είπε: «Εσύ είσαι καλός άνθρωπος, αν ήτανε άλλος ούτε και που θα του το έλεγα. Αλλά, ανάθεμα τους γιατρούς που

χαλάσανε τη δουλειά».

Nënt' Marie jan martuor,
ga një frang kan paguor.
Klidhonen për të klidhosur,
barkun gruos armatosur.
Kur ki barku do barsonet,
klidhone dë mal'të shtonet.

Εννιά Μαρίες σε μια δόση,
μια δραχμή έχουν πληρώσει,
την κλειδωνιά να κλειδωθεί,
το παιδί να μη χαθεί.
Η κοιλιά όταν γαστρωθεί,
με αυτή θα φουσκωθεί.

Σχετικά με τις αποβολές των γυναικών, σε ευρύτατο αρβανίτικο χώρο επικρατούσε η εξής αντίληψη: Όταν κάποια γυναίκα δε μπορούσε να κρατήσει παιδί, το ζευγάρι αποφάσιζαν και έπαιρναν ένα παιδί, που θα μπορούσε να το δώσει κάποιο άλλο σπίτι για να το κάνουν παιδί τους. Δεν αποτελούσε αυτό υιοθεσία όπως την εννοεί ο νόμος. Δε γινότανε τίποτα τέτοιο. Το παιδί, από τη στιγμή που τους δόθηκε και το πήραν, ήταν δικό τους. Μόνο μετά από αυτό έπιανε η γυναίκα παιδιά, δεν απέβαλε δηλαδή.

Η αντίληψη αυτή είναι μέχρι σήμερα έντονα πιστευτή από πολλούς, γνώρισα μάλιστα και προσωπικά τέτοιες περιπτώσεις καθώς και τα «υιοθετημένα» αυτά παιδιά. Οφείλω μάλιστα να σημειώσω ότι σε καμιά περίπτωση δεν παρατηρήθηκε διάκριση μεταξύ του «θετού» και των φυσικών παιδιών, όπου έγινε αυτό, απεναντίας το παιδί αυτό, που «άνοιξε την πόρτα του σπιτιού να μπουν παιδιά», αποκαταστάθηκε από τους θετούς γονείς πολύ πιο καλά από τα φυσικά. Το «θετό» το ήξερε, καθώς και τα άλλα, και μαζί αισθάνονταν αδέρφια, περισσότερο από αδέρφια.

● Προλήψεις

Από τις προλήψεις των Αρβανιτών μόρεσα και διέσωσα μια μικρή συλλογή.

Οι Αρβανίτες ήσαν πολύ προληπτικοί. Φαίνεται περίεργο, που το φαινόμενο αυτό δε μόρεσε να κρατηθεί στα νεότερα χρόνια, έστω και εκφυλισμένο. Βλέπεις, γέρους σήμερα, που δε θέλουν να θυμούνται τίποτα από αυτά, τα θεωρούν μάλιστα σαχλαμάρες με την παρατήρηση ότι τότε «τα σήκωνε η εποχή αυτά». Τότε οι άνθρωποι βλέπανε φαντάσματα και αερικά. Σήμερα οι ίδιοι γελούν για αυτά τα παλιά. Δυστυχώς, τότε που έπαιζαν κάποιο ρόλο στη ζωή των ανθρώπων, δεν ενδιαφέρθηκα να τα συγκεντρώσω. Παραθέτω μόνο μερικά που μου έχουν κάπως πιο έντονα διατηρηθεί στη μνήμη, και λίγα, που μάζεψα από διάφορα αρβανίτικα χωριά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι εκεί μόνον επικρατούσαν. Από τη φτωχή συλλογή, που ακολουθεί, έχω διαπιστώσει ότι οι ίδιες προλήψεις επικρα-

τούσαν σε όλο σχεδόν τον αρβανίτικο χώρο με μικρές μόνο παραλλαγές.

1

Το πρώτο βγαλμένο δοντάκι

Όταν βγάσαμε το πρώτο μας δόντι χαίρονταν οι μεγάλοι και μας έλεγαν να το πετάξουμε πάνω στα κεραμίδια του σπιτιού λέγοντας:

Sorëza kalec, kalec,
çë mban bot'e bën kotec,
mba një dhëmb të shtrëmbërë,
samë një të rgjëndërë.

Κόρακα καλέ μου γειά σου,
με χώμα φτιάχνεις τη φωλιά σου
κράτα το δόντι το στραβό
και δώσε μου ένα χρυσό.

2

Ο μαύρος κόρακας

Όταν περνούσε πάνω από το σπίτι μαύρος κόρακας και έκραζε, ήτανε πολύ κακό σημάδι, προμήνυε θανατικό στο σπίτι. Έπρεπε, τότε αμέσως, να βγουν έξω από το σπίτι όσοι τον άκουσαν, και όλοι μαζί, βλέποντας το πουλί, να λένε το επόμενο ξόρκι μέχρι που να χαθεί αυτό από τα μάτια τους:

O re ti lishar korak,
të të marr'nata e zeza!
Shter të klarëtë de det
e të hash krietë vet.

Ω βρε κόρακα λυσιάρη,
μαύρη νύχτα να σε πάρει.
Στη θάλασσα το θρήνο να πας
και συ το κεφάλι σου να φας.

3

Όταν μια κότα λαλούσε σαν κόκορας

Ήτανε πολύ κακό σημάδι. Μέχρι θανατικό στο σπίτι. Έτρεχε τότε αμέσως η νοικοκυρά του σπιτιού, έπιανε την κότα, και με ένα τσεκούρι, που κόβανε τα ξύλα, της έκοβε το κεφάλι πάνω σε ένα χοντρό κούτσουρο με μια μόνο τσικουριά. Το κεφάλι το έδινε να το φάει ο σκύλος και το σώμα το έθαβε βαθειά σε κάποια γωνία του κήπου.

Κατά τη διάρκεια όλης αυτής της διαδικασίας έλεγε και ξανάλεγε το επόμενο ξόρκι:

Asnjë pulë si gjel s' flet,

Κότα σαν κόκορας δεν κράζει,

pula vet' përvën'thërret.
Këtë krie t' haj qeni
edhe pulën t' haj dheu.

μόνο για τ' αυγό φωνάζει.
Το κεφάλι ο σκύλος πρώτα
στο χώμα βαθειά η κότα.

4

Το ουρλιαχτό του σκύλου

Όταν ουρλιάζει ο σκύλος του σπιτιού σημαίνει θάνατος στο σπίτι. Για να μη γίνει το κακό, σκοτώνανε το σκύλο με ντουφέκι. Καλύτερα ήταν να το κάνει αυτό ο νοικοκύρης του σπιτιού. Οπωσδήποτε έπρεπε να σκοτωθεί το ζώο πριν μπει ο ήλιος. Όσοι είχαν ακούσει το ουρλιαχτό έπρεπε να πουν κατά τη στιγμή της θανάτωσης τούτο το ξόρκι:

Ore kakoqen lishar,
e zeza nata të të marrë
e lurimetë dë det,
ti të hash kriet vet.

Ω παλιόσκυλο λυσιάρη,
μαύρη νύχτα να σε πάρει.
Ουρλιαχτό μακριά να πας,
σκύλε, το κεφάλι σου να φας.

5

Το λάλημα της κουκουβάγιας

Η κουκουβάγια ήταν το πουλί του θανάτου. Όταν λαλούσε, και αυτό ακουγότανε στο σπίτι, ήταν σα νάμπαινε μέσα ο θάνατος. Όποιος την άκουγε έπρεπε να βγει έξω και να πει το επόμενο ξόρκι, γιατί κινδύνευε ο ίδιος. Για πιο σιγουριά έκανε τρεις φορές το σταυρό του και έφτυνε τρεις φορές στη γη:

Kukuvina çë thëret,
ishtë se ka bartur djeltë.
Ik ga këtu, hajde parë,
sorat djeltë ta kan marrë!
Par ga neve, ik dë det,
jemi mir', kemi shëndet.

Κουκουβάγια σαν φωνάξει,
έχει τα παιδιά της χάσει.
Φύγε, φύγε μακριά,
και σου πήραν τα παιδιά!
Φύγε, φύγε μακριά μας,
εμείς έχουμε την υγεία μας.

6

Το πρωϊνό ξεκίνημα

Όταν ξεκινούσαν το πρωϊ για τη δουλειά τους και τύχαινε να περάσει από μπροστά τους καμιά μαύρη γάτα, δε θα πήγαινε καλά η μέρα. Σταμα-

τούσαν λοιπόν επί τόπου, έκαναν το σταυρό τους τρεις φορές και έλεγαν τούτο το ξόρκι:

Kriqinë rëgpara vura,
hape, krisht, rrugën, çë zura!
Maçe e zez'më preu dhromin,
copra vesh me peridhromin.

*Πίσω εγώ, μπροστά ο σταυρός,
το δρόμο μ' άνοιξ' ο Χριστός!
Μαύρη γάτα, στράτα κομένη
ως τ' αφτί κομματιασμένη!*

Υπήρχε και κάτι άλλο, όχι μόνο για τη μαύρη γάτα αλλά και για ό,τι άλλο ακόμα νόμιζε ο προληπτικός ότι θα χάλαγε την ημέρα του:

Sa çë zura dhromin,
roqa peridhromin.
Bënu copra sa një vesh
e dë shkepëtim'të vesh!

*Τον δρόμο μου τον αρχινώ,
και το διάβλο συναντώ.
Κομματιάσου ως τ' αφτί
άντε στην καταστροφή!*

Πολλές φορές, ξεκινώντας το πρωί, πρόσεχαν γύρω μετά μανίας μη δουν τίποτα που δεν τους άρεσε. Τότε ξαναγύριζαν και έμπαιναν μέσα στο σπίτι, περιμένοντας να φύγει το κακό συναπάντημα. Όταν ξανά ξεκινούσαν, πρόσεχαν μη το ξαναδοούν. Όσο γιαυτό το αρβανίτικο χούι, διατηρείται μέχρι σήμερα σε μερικούς.

7

Η πρώτη του Μάρτη

Την πρώτη του Μάρτη μας έδεναν σε ένα δάχτυλο «το μάρσι». Ήταν μια κλωστή άλλοτε κοκκινοκίτρινη και άλλοτε χρυσή. Την έφερναν μερικές στροφές μέχρι που σχηματιζότανε ένα πάχος όσο του δαχτυλιδιού. Αυτή θα τη βγάζαμε το Πάσχα και θα τη δέναμε στο αρνί που θα έβαζαν στη σούβλα. Ήταν, όπως μας έλεγαν, μέτρο για να μη μας πιάσει άσκημα ο ήλιος του Μαρτίου. Δένοντας την κλωστή έλεγαν:

Diall marsit i kuqi,
të mos xihet ki bubuqi.
Faqekuqea mos xihet,
ashtu djali të më njihet.
Dhali me kët marsin bashkë
do t'e jap dë qengj dë pashkë.

*Ήλιος Μάρτη ας κοκκινήσει,
το μπουμπούκι μη μαυρίσει.
Με όχι μαύρο μαγουλάκι,
έτσι θέλω το παιδάκι,
το παιδί, αυτό το μάρσι,
στο αρνί θα το κρεμάσει.*

8

Το κριθαράκι στο μάτι

Όταν βγάzaμε κριθαράκι στο μάτι, πηγαίναμε στις γριές που ξέραμε

και το θεραπεύανε με ξόρκια. Παίρνανε τρία καθαρά βοτσαλάκια από το ποτάμι, ή από τη θάλασσα, τα ακουμπούσαν στο πονεμένο μάτι και έλεγαν σε κάθε ακούμπισμα:

Siu ki si ai diall,
ai fosin çë na siall.
Merre gurin shter dë det,
siu të ligën mos e ket.

Ο ήλιος όπως το μάτι,
φως μας δίνουν που αστράφτει.
Ρίξτην πέτρα στο γαλό,
το μάτι να θρει καλό.

Μας έδιναν ύστερα τα τρία βοτσαλάκια και μας έλεγαν να πάμε να τα πετάξουμε στη θάλασσα, όσο μπορούσαμε πιο βαθειά λέγοντας σε κάθε πέταγμα:

Dë bith detit e liga
par ga sitë
par ga sit

Στο βυθό της θάλασσας το κακό
μακρυά από τα μάτια
μακρυά από τα μάτια.

9

Το καινούργιο φεγγάρι

Όταν πρωτόβλεπες καινούργιο φεγγάρι μπορούσες να ευχηθείς κάτι και θα σου γινότανε. Έπρεπε όμως να κρατάς στο χέρι σου κάποιο χρυσαφικό, να έλεγες αυτό που επιθυμούσες, αλλά απαραίτητα και τούτο:

Hënëza, moj, ti e re,
u të duo për parë.
Shtere sinë e de muo,
të më japësh ai çë duo.

Καινούργιο μου φεγγαράκι,
σένα θέλω συντροφάκι.
Ρίξε και σε μένα μάτι,
ν' αποκτήσω αυτό το κάτι.

○

Και μερικά ακόμα, θεωρούμενα από άλλη σκοπιά: (Από ανέκδοτο βιβλίο μου με τίτλο: «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»).

Po njatri të jep një nëm
shter krip tor shtëpis

Όταν ο άλλος σε καταριέται
ρίξε αλάτι γύρω στο σπίτι

Sa më shumë trëmbe
aq më njora vrite

Όσο περισσότερο φοβάσαι
τόσο πιο γρήγορα σκοτώνεσαι.

Trëmbetë të dal dë nat
mos e hanë bubulanat

Φοβάται να θγει τη νύχτα
μη του φάνε τα αερικά.

XV

Η αγάπη, ο σεβντάς ο ερωτικός δεσμός

Από τότε που καταπιάστηκα με τα αρβανίτικα, την πρώτη θέση έχουν πάρει τα σχετικά με τον ερωτικό δεσμό, τραγούδια προπαντός, τόσο, που σκέπτομαι να φιάξω ένα βιβλίο μόνο για το θέμα αυτό. Πρόκειται για μια συνεχή ροή πληροφοριών και ερωτικών τραγουδιών κυρίως, που κάνει ώστε, κάθε τόσο, να προστίθεται και κάτι σε κάποιο ολοκληρωμένο ερωτικό κεφάλαιο, με αποτέλεσμα να μη θεωρείται ποτέ, τίποτα τελειωμένο.

Σχετικά με τα στιχάκια της αγάπης, υποχρεώθηκα να δημιουργήσω κατηγορίες και υποκατηγορίες για να μην αισθάνεται κανείς περιπλανώμενος στον ευρύτατο αυτό χώρο. Είναι κάτι που θα αντιμετωπιστεί σε άλλο βιβλίο. Για εδώ θα δούμε τον ερωτικό δεσμό όπως τον νιώθανε οι Αρβανίτες. Λένε βέβαια ότι πρώτα γεννήθηκε ο έρωτας και ύστερα ο άνθρωπος, ότι ο έρωτας μιλάει μια γλώσσα παγκόσμια, υπάρχουν όμως, σε μας τους Αρβανίτες, κάτι μικροδιαφορούλες και αυτές θα προσπαθήσουμε να γνωρίσουμε.

Η πιο χτυπητή διαφορά είναι ότι ο ερωτικός δεσμός ποτέ δεν άρεσε στους Αρβανίτες. Το θεωρούσαν προστυχία και κάτι που παρεμβαίνει και διαταράσσει προκαθορισμένες καταστάσεις, που αφαιρούν δικαιώματα και δημιουργούν κοινωνικές αταξίες. Η χωρίς κουβέντα εχθρική διάθεση του Αρβανίτη απέναντι στον ερωτικό δεσμό, είναι νομίζω, αποτέλεσμα της κοφτής, δωρικής και απόλυτης νοοτροπίας, που αξιώνει να είναι όλα τοποθετημένα σε στεγανά όρια, όλα να κινούνται σε αυστηρά προκαθορισμένα πλαίσια.

Στο ζήτημα του ερωτικού δεσμού, εκτός από τον ανήθικο χαρακτήρα, που του δίνει η αρβανίτικη νοοτροπία, επικρατούσε η αντίληψη ότι δημιουργούσε και κοινωνικές αταξίες αφού παραβίαζε, κοντά στα άλλα, και το αναφαίρετο δικαίωμα του πατέρα να αποφασίζει αυτός πότε θα παντρέψει την κόρη του ή το γιό του και ποιόν θα δώσει για σύντροφο της ζωής τους. Ήτανε ένα δικαίωμα που το ασκούσαν οι πατεράδες απόλυτα, ανεξέλεγκτα, και ήταν αναγνωρισμένο και αποδεκτό από όλους, πολύ δε περισσότερο από τα παιδιά τους.

Παρόλα όμως αυτά, η ακαταμάχητη δύναμη της ανθρώπινης έλξης παραβίασε πολλές φορές αυτές τις απαγορεύσεις, αυτές τις παράξενες διατάξεις του ιδιότυπου αυτού κώδικα πεποιθήσεων.

Εάν ο ερωτικός δεσμός τα κατάφερνε κάποτε να φτάσει στο γάμο, εκτός από τη σοβαρή αναταραχή, που είχε αρχικά δημιουργήσει, δεν τα κατάφερνε ποτέ, με το γάμο, να καταλαγιάσει το ζήτημα. Οι γονείς του ζευγαριού δεν το πηγαίνανε κάτω. Αφού αυτοί δεν είχαν συλλάβει την ιδέα και δεν είχαν παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο σε όλη τη διαδικασία, δεν αναγνώριζαν έναν τέτοιο γάμο ή, κατά παραχώρηση πάντοτε, θα δέχονταν το νέο ζευγάρι στο σπίτι τους, μόνο μετά την απόκτηση του πρώτου παιδιού, αλλά και πάλι με καταφανή ψυχρότητα.

Επειδή σε άλλο βιβλίο θα γνωρίσουμε τον ερωτικό δεσμό σαν κοινωνικό φαινόμενο ας αρκεστούμε εδώ να τον γνωρίσουμε σαν στενά ανθρώπινο αίσθημα με αρβανίτικη πάντοτε «ενδυμασία».

Ο ερωτικός δεσμός στους Αρβανίτες, κατά κανόνα, ήταν αίσθημα εξ αποστάσεως, με τα μάτια δηλαδή, κακώς λοιπόν θα τον λέγαμε ερωτικό δεσμό, εάν με την έννοια δεσμός εννοούμε και κάποια, οποιαδήποτε έστω σαρκική επαφή ή και συνάντηση. Ένα τραγουδάκι μας πληροφορεί ότι: ο έρωτας:

*Από τα μάτια πιάνεται,
στα χείλη κατεβαίνει
κι' από τα χείλη στην καρδιά,
ριζώνει και δε βγαίνει.*

Η διαδοχή αυτή του τραγουδιού: μάτια, χείλη, καρδιά, δεν ακολουθείται στον αρβανίτικο ερωτικό δεσμό. Για το πώς «πιάνεται» ο έρωτας στο αρβανίτικο, μας πληροφορεί ένα τραγουδάκι στα αρβανίτικα, που είναι μέχρι σήμερα γνωστό σε ευρύτατη αρβανίτικη περιφέρεια:

*Sevdai lehet me si,
dë zemër bën fole.*

*Με τα μάτια ο σεβντάς,
στην καρδιά στήνει φωλιά.*

Atje ròn e grohet
edhe at shtëpi s' e le

Εκεί ζει στη ζεστασιά του,
δεν αφήνει τη φωλιά του.

Παντελής λοιπόν η απουσία των χειλιών στον αρβανίτικο έρωτα, στην ελάχιστη έστω, αλλά τόσο γλυκείας αυτής και αθάνας σαρκικής επαφής.

Το φιλί στον αρβανίτικο ερωτικό δεσμό ήταν πολύ σπάνιο φρούτο, ήταν απαγορευμένος καρπός. Ρώτησα ολόκληρο κόσμο Αρβανιτών γιαυτή την παράξενη ιδιοτροπία του αρβανίτικου έρωτα. Όλοι και όλες στάθηκαν θερμοί υποστηρικτές στην αρβανίτικη αυτή απαγόρευση, χαρακτηρίζοντας το φιλί μεταξύ ενός ζευγαριού, που ακόμα δεν είχε τελέσει το γάμο του, καθαρή προστυχία. Ήθελαν όλοι οι φίλοι μου Αρβανίτες να πειστώ ότι το φιλί ήταν το ίδιο όπως και το ξεπαρθένεμα. Μια φιλημένη κοπέλα ήταν «πειραγμένη», ήταν αδύνατο λοιπόν να παντρευτεί, ή, αν γινότανε αυτό, θα παντρευότανε σαν «κατηγορημένη», σαν χήρα, το πιο σωστό όμως είναι να σημειώσω, ότι δε θα παντρευότανε καθόλου. Για να καταφανεί καλύτερα το πόσο οι Αρβανίτες ήσαν αυστηροί στον ερωτικό δεσμό, πρέπει να σημειώσω και κάτι ακόμα, που το θεωρούσαν σαν το χειρότερο ξεπαρθένεμα: Ήταν όταν κάποιος νέος άρπαζε το κεφαλομάντηλο από το κεφάλι κάποιας κοπέλας. Το ζήτημα είχε δημιουργήσει τραγικές καταστάσεις. Για να μη διακόψω τη συνέχεια, μετά το τέλος τούτου του κεφαλαίου, παραθέτω σαν αυτοτελές κεφάλαιο, κάτι που συνδέεται με το άρπαγμα του κεφαλομάντηλου της κοπέλας.

Από τα πολλά, που έχω κουβεντιάσει με πολλούς, θα μπορούσα να δώσω την αρβανίτικη αντίληψη, σχετικά με τον ερωτικό δεσμό: Ένας νέος έβαζε στο μυαλό του κάποια νέα και ποθούσε κάποτε να την κάνει δική του. Έρωτας ήτανε, όταν και στη νέα συνέβαινε κάτι παρόμοιο. Αυτό γινότανε χωρίς λόγια, από απόσταση, με τα μάτια. Μοναδική ερωτική επικοινωνία ήταν το τραγούδι από εκεί και πέρα. Τραγουδούσε ο νέος για την αγάπη του, τον άκουγε η νέα, τραγουδούσε και αυτή για τον αγαπημένο της στο χορό της, που γινότανε κάθε Κυριακή, και την άκουγε κι αυτός. Αυτός ήταν ο ερωτικός «δεσμός» όλος κι όλος. Μερικές φορές μάθαιναν τρίτοι για το αίσθημα αυτό. Για τους ερωτευμένους επικρατούσε η εξής φράση: «Kanë shtirë sevda» (έχουν ρίξει αγάπη) δηλαδή είναι ερωτευμένοι.

Το περίεργο ήταν ότι αυτή η αμοιβαία σκέψη, που στην ουσία και στα πράγματα ήταν μόνο σκέψη, αφού δεν προχωρούσε σε οποιαδήποτε εκδήλωση η πράξη, αποτελούσε για τον αρβανίτικο πουριτανισμό, ένοχο γεγονός, ήταν δηλαδή κακό το να σκέπτεται μια νέα ένα νέο και να τον

ποθεί για δικό της και το αντίθετο. Κάποτε αυτή η «ενοχή» προπαντός της νέας, εξαιτίας ακριβώς της έντονης αντίδρασης του σπιτιού, οδήγησε σε τραγικές καταστάσεις. Μια κοπέλα «αγάπησε» ένα ωραίο παλικάρι. Με τα μάτια, μόνο με τα μάτια. Ο νέος συχνοπερνούσε από το δρόμο του σπιτιού της για να την βλέπει. Η νέα έπιανε κι αυτή κρυφά το παράθυρο για να τον βλέπει. Πάνω σε ένα τόσο βαρύ έγκλημα την έπιασε η μάνα της. Από εκεί και πέρα η ζωή της κοπέλας έγινε σωστό μαρτύριο. Αντί να σημειώσω τα βασανιστήρια που υπέφερε η κόρη από το σπίτι της περιορίζομαι να πω μόνο τούτο: Στο τέλος η κόρη ήπιαε φαρμάκι και πέθανε (γεγονός στα 1920).

Μετά την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας, αλλά σε πολύ σπάνιες περιπτώσεις, άρχισε να παρατηρείται κάποια «πρόοδος». Ήταν τότε, που είχε αρχίσει η ανταλλαγή αντικειμένων, προπαντός λουλουδιών, μεταξύ των ερωτευμένων της εποχής. Οι ερωτικές επιστολές ήταν τότε κάτι ακατανόητο, και πολύ περισσότερο, κάποια φωτογραφία. Τα δύο αυτά αντικείμενα ήσαν πολύ επικίνδυνα στοιχεία, αφού μπορούσαν να εκθέσουν σε τρομερούς κινδύνους, και μερικές φορές, να χρησιμοποιηθούν σαν μέσον εκβιασμού, όταν το αίσθημα έπαιρνε κάποια άσχημη βόλτα.

Εντούτοις βρήκα λίγες περιπτώσεις ανταλλαγής ερωτικών επιστολών μετά το 1920. Βέβαια τις έκαιγε αμέσως μετά το διάβασμα, ο αποδέκτης.

Αυτό που είχε πολύ μεγάλη πέραση, ήταν η ανταλλαγή λουλουδιών. Η συνεννόηση γινότανε με τραγούδια. Με το τραγούδι όριζαν κάποιον τόπο «vendí» όπου θα άφηναν κάτι να το παίρνει ο άλλος. Κάποτε πάλι – (σπανιότατα) – θα μπορούσαν οι ερωτευμένοι να πλησιάσουν ο ένας τον άλλο με την παρεμβολή του φράχτη του κήπου της νέας, να ειδοθύνε λίγο από κοντά για μια στιγμούλα, να αλλάξουν μια - δυο λέξεις αγάπης και κάποτε να πιάσει το ένα χέρι το άλλο.

Ο επικρατέστερος τρόπος συνεννόησης των ερωτευμένων της εποχής στάθηκε το τραγούδι, γιαυτό και έχουμε πληθώρα τέτοιων τραγουδιών. Το τραγούδι, εκτός από την αμεσότητά του, ήταν και εντελώς ακίνδυνο μέσο. Ο νέος επικοινωνούσε με την αγαπημένη του τραγουδώντας με φίλους του στα σοκάκια του χωριού, περνώντας από τη γειτονιά της. Τα τραγούδια του νέου ήσαν πολύ λίγα, μικρά και επιγραμματικά, προκατασκευασμένα με μεγάλη προσοχή, ώστε να λένε αυτό που θέλανε, αλλά να το καταλαβαίνει μόνο το «πρόσωπο».

Για τα τραγούδια της νέας προς τον καλό της, το πράγμα ήταν ευκολότερο. Τραγουδούσε – δικαιωματικά άλλωστε – κάθε Κυριακή, που θα έβγαινε να χορέψει στην πλατεία του χωριού, ή μπροστά στην εκκλησία,

μαζί με τις άλλες κοπέλες και μπορούσε άνετα εκεί να στέλνει τα μηνύματά της²⁹.

Στα τραγούδια αυτού του είδους καταβαλότανε μεγάλη προσπάθεια να αποφεύγονται συγκεκριμένες φράσεις. Άρεσε πολύ η γενικότητα, και σκόπιμα γινότανε ο ενεστώτας μέλλοντας και ο παρατατικός αόριστος.

Είχε καθιερωθεί μια ερωτική προσφώνηση από τα δύο μέρη. Χρησιμοποιούσαν τη λέξη «lule» (λουλούδι). Έτσι μπορούσαν να ισχυριστούν ότι τραγουδούσαν τραγούδια για την ομορφιά του λουλουδιού, χωρίς να μπορεί κανείς να τους κατηγορήσει ότι εννοούσαν κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο.

Ο Τόπος

Σημειώσαμε πιο πάνω ότι με το τραγούδι όριζαν κάποιο τόπο, όπου θα άφηναν κάτι ο ένας για τον άλλο. Θα χρησιμοποιήσω μερικά τραγούδια για να δοθεί πιο ζωντανή η εικόνα:

Η νέα άφηνε στον «τόπο» ένα κλωναράκι βασιλικό από τις γλάστρες της³⁰. Την Κυριακή, ύστερα από ένα προειδοποιητικό τραγούδι της, ο νέος πήγαινε εκεί που ήξερε, έπαιρνε το λουλούδι και άφηνε εκεί κάποιο άλλο δικό του για την καλή του.

Lash dë vend vasilikonë,
merre, djal', ande çë shkonë,
Lule kuqe dë dërgova,
çë më thashe, s'i harova.
Çë të duoshë porsimë,
lei atje dë vend çë dimë.
Mora ato çë më lashe,
flak dë zemërë më dhashe.
Ato çë më lashe i mora,
zemra më kërset më njora.

Στον τόπο ο βασιλικός μου,
να τον πάρει ο καλός μου.
Κόκκινα λουλούδια τούφες,
δεν ξεχνώ αυτά που μούπες.
Ότι θες παράγγειλέ μου,
στον τόπο άφησα καλέ μου.
Παίρνω αυτά που μου αφήνεις,
φλόγα στην καρδιά μου δίνεις.
Πήρα αυτά πούχες αφήσει,
καρδιοχτύπι μ' έχει λύσει.

Σχετικό είναι και το επόμενο τραγούδι. Τραγουδήθηκε στο χορό της Μάντρας Αττικής αυτούσιο στα 1893 από την ίδια, που μου το είπε στα 1955. Τότε, που το τραγούδησε ήταν κοντά είκοσι χρόνων, τη λέγανε Πολυξένη. Παντρεύτηκε τον καλό της στα 1895. Έκαναν παιδιά, μερικοί

29. Περισσότερες λεπτομέρειες θα βρήτε στο βιβλίο μου «Ο χορός στους Κουντουριώτες».

30. Η καλλιέργεια του βασιλικού ήταν πολύ συνηθισμένο φαινόμενο

σήμερα είναι παπούδες. Με τα τραγούδια της έλεγε στον αγαπημένο της ότι του είχε αφήσει στο συμφωνημένο μέρος μερικά λουλούδια και τους είχε παραγγείλει να του μεταβιβάσουν την αγάπη της:

Lule lash' atje çë dimë,
do të thonë sevdan' tim.
Do të thon' se sa të duo,
njatër s'isht'dë dhe për muo.
Lule, ju me bukurinë,
jipni djalit shoqirinë.
Lule thoni atje çë vatë
se e kultonem dit'e natë
Fare s' më ikën ga mendi,
s'më mba fare ai vendi.
Thoni: «Nëmëronj qironë,
më duket se nuku shkon».
Le të keshë zemra shumë,
njor të bënei sevdai lumë.

Λουλούδια άφησα καρδιά μου,
να σου πουν τον έρωτά μου.
Ο σεβντάς μου είν' μεγάλος,
σαν εσένα δεν είν' άλλος.
Λουλουδένια ομορφιά,
στον καλό μου συντροφιά.
Πείτε του εκεί που πάτε,
η καλή του τον θυμάται.
Στο μυαλό μου περπατάει.
Ο τόπος δε με χωράει.
Πέστε, τις μέρες μετράει,
και ο χρόνος δεν περνάει.
Καρδιές νάχα ένα σωρό,
ποτάμι έρωτα να βρω.

Το μαντήλι

Ένα άλλο μέσον επικοινωνίας των ερωτευμένων, της εποχής που αναφερόμαστε, ήταν το κεφαλομάντηλο της νέας. Ανάλογα δηλαδή με τον τρόπο, που θα το έδενε, έστελνε στον καλό της πληροφορίες και μηνύματα. Το μέσον ήταν πολύ σε χρήση τότε, γιατί εξασφάλιζε σιγουριά από ξένα μάτια και δεν επέτρεπε να διαρέει τίποτα. Βοηθούσε όμως και το τραγούδι για την άρση κάθε ενδεχομένου σφάλματος ως προς το μήνυμα. Γιαυτό έχουμε πολλά τραγουδάκια που ασχολούνται σχετικά.

Έχω συγκεντρώσει μερικά αντιπροσωπευτικά και τα έχω κατατάξει σε ομάδες για να καταστεί δυνατό, μέσα από αυτά, να μπορέσουμε να διακρίνουμε τον ιδιόμορφο αυτό τρόπο επικοινωνίας των ερωτευμένων.

Κάποια έστελνε μήνυμα στον καλό της με προσυμφωνημένο δέσιμο του μαντηλιού της. Δεν ήταν όμως σίγουρη ότι το «σήμα ελήφθη». Άφησε λοιπόν τάχα να της λυθεί το μαντήλι, για να επαναλάβει το συνθηματικό δέσιμο. Από μακριά όμως ο νέος είχε καταλάβει από το πρώτο δέσιμο, και το βράδυ, θέλοντας να την διαβεβαιώσει ότι είχε καταλάβει τι του μήνυσε, της τραγούδησε:

Aj mandili, aj mandil
nani e lidhe, prap't'u zgjidh.

Το μαντήλι στο κεφάλι,
τόδεσες σου λύθει πάλι.

Vajza mirë nojm'e ka
nani e lidhi, prap'i ra.

Η κόρη καλά το σκέφτει,
τόδεσε τάχα της πέφτει.

Τα εμπόδια της οικογένειας γύρω από τον έρωτα ήσαν πολλές φορές σχεδόν αξεπέραστα. Αρκετές φορές, αυτά ακριβώς ήσαν η αιτία, που έσβησαν φλογεροί ερωτικοί δεσμοί, με αποτέλεσμα να γνωρίσουμε κακοτυχίες και μαραζώματα με τραγικό τέλος.

Κάποια κοπέλα έστειλε στον καλό της μηνύματα απελπισίας με το δέσιμο του μαντηλιού της. Από μακριά ο νέος τα κατάλαβε όλα. Το ίδιο βράδυ πήρε φίλους του και έσπευσε να εμψυχώσει την αγαπημένη του:

Djalitë sevdai s'i bie,
dro mandil çë ke dë krie.
Vër mandilin të më thotë
pse e mba sevdanë fort.

Η αγάπη δεν πεθαίνει,
δέσιμο άλλο της πηγαίνει.
Το μαντήλι να μου πει,
πως η αγάπη σου κρατεί.

Ψυχραίνονταν κάποτε οι ερωτευμένοι, από απόσταση θέραια. Πολύ λεπτό λουλούδι ο αρβανίτικος έρωτας, με την παραμικρή ψυχρίτσα, μπορούσε να πάθει. Σε μια τέτοια περίπτωση ο νέος υπέθεσε ότι ήταν κάτι, που θα περνούσε γρήγορα. Η νέα όμως, με το δέσιμο του μαντηλιού της, του έδειχνε ότι επιμένει και ότι είχε πάρει πλέον την απόφασή της. Ο νέος πήγε και της τραγούδησε γι' αυτή την επιμονή της:

Moj, pse vure moj,
mandilin njatër soj?
Moj, lee at marsirë,
m'at mandil je si hijrë.

Το μαντήλι πώς το θάζεις;
Δε σου πάει έτσι, αλλάζεις.
Σε μεγάλες τρέλες μπαίνεις,
και σαν χήρα μου το δένεις.

Η νέα επέμενε να τον αποκρούει και με το δέσιμο του μαντηλιού της επέμενε να μη τον θέλει πλέον. Για περισσότερη ασφάλεια μάλιστα, και επειδή, όπως μου είπε η ίδια, ήθελε να του τα πει πιο καθαρά από ότι με το μαντήλι, την Κυριακή στο χορό τραγούδησε τα επόμενα για να την ακούσει:

Keshë një mandil e drova,
pse ashtu më mirë e çova.
E vura e do t'e banj,
jam vajzë e s'kam ananjë.

Το μαντήλι μου τ' αλλάζω
κι όπως θέλω εγώ το θάζω.
Έτσι πια θα το φοράω
κι όπου θέλω εγώ θα πάω.

Αντιδράσεις από το σπίτι

Ήταν πραγματικά τρομερές οι αντιδράσεις της οικογένειας, που προκαταβολικά και χωρίς καμιά συζήτηση, ετάσσετο εναντίον κάθε ερωτικού δεσμού, έστω και αν εξώφθαλμα ήταν αρκετά καλή επιλογή.

Σε μια τέτοια περίπτωση η νέα, με το μαντήλι της, ειδοποίησε τον καλό της ότι ήταν πλέον αδύνατη κάθε συνέχιση του εξ αποστάσεως έστω ερωτικού τους δεσμού και τον παρακαλούσε να πάψει πλέον αυτός να περνάει από το σπίτι της και να τραγουδάει.

Ο νέος μάζεψε τους φίλους του, τους είπε το πρόβλημά του και αποφασίστηκε να ανατεθεί στον ποιητή της παρέας να ετοιμάσει μια σειρά από στιχάκια, ειδικά για την περίπτωση, όπου όλοι μαζί θα τα τραγουδούσαν στο μαγαζί του χωριού, που ήτανε κοντά στο σπίτι της νέας, σε ένα μεζέ που θα ετοιμάζανε. Όλα έγιναν όπως είχαν αποφασίσει. Η κόρη άκουγε και φτερούγιζε η καρδιά της. Τα τραγουδάκια της παρέας τα άκουσε και η μάνα και της άρεσαν πολύ. Φαίνεται ότι η μάνα της κόρης είχε επιρρεαστεί, γιατί από τότε είχε κάπως καλμάρει, και έτσι είχε περάσει η μεγάλη φουρτούνα.

Ύστερα από λίγον καιρό πήγαν προξενιά στο σπίτι της κοπέλας για τον νέο της καρδιάς της, από τον πατέρα του. Ήταν ο μόνος ορθόδοξος τρόπος, και πραγματικά πέτυχε το προξενιό. Η αιτία της προηγούμενης αντίδρασης του σπιτιού της νέας συνίστατο, ακριβώς, στο ότι έπρεπε ο πατέρας της να αποφασίσει αυτό που από πριν ποθούσαν οι άμεσα ενδιαφερόμενοι.

Το περιστατικό συνέβη στα 1902 σε κάποιο αρβανιτοχώρι της Βοιωτίας. Ο εμπνευστής του τραγουδιού, από όπου έχω όλες αυτές τις πληροφορίες, αρνήθηκε να μου γνωρίσει τα πρόσωπα γιατί: «ishtë turp» (είναι ντροπή). Και η «ντροπή» εξακολουθούσε να υπάρχει και στα 1951 όταν μου είπε ο φίλος μου όλα αυτά καταλήγοντας: shkruoj vetëm këngë. Mos kërkko më shumë, s'bën» (Γράψε μόνο το τραγούδι, μη ζητάς περισσότερα, δεν κάνει):

Pse mandili flet për lote?
Të qirtoi mëma jote?
Pse de ti ka vënë re?
Ajo s'ish një hjer'e re?
E haroi vajzërinë?
Pse ta shtiu ti mërinë?
Lei të hton'edhe të thonë,
frin një er' ei i pastron.
Jah, moj vajz', të duo shumë,

Γιατί μαντηλοκλαμένη;
Η μαμά σου θυμωμένη;
Γιατί τόσο αυστηρή;
Δεν ήτανε νέα αυτή;
Γιατί τα νιάτα της ξεχνάει
και απάνω σου ξεσπάει;
Ο κακός λόγος θα πάει
ο αέρας τον σκορπάει
Κόρημ' πολύ σε ποθώ

ki serdai më le pa gjumë!
Mbahu atje ç u çuom,
dita afrë së duom.

κι απ' αγάπη ξαγρυπνώ
Εδώ που είμαστε κρατήσου
γρήγορα θάμαι μαζί σου.

Ο έρωτας και η πατρική εξουσία

Το δικαίωμα του πατέρα να αποφασίζει πότε θα παντρέψει τα παιδιά του και τι θα διαλέξει γιαυτά, είναι αποκλειστικό και αναφαίρετο. Η αναγνώριση αυτού του δικαιώματος είναι καθολική. Πρόκειται για κάτι που το υιοθετούν, εκτός από τον εξουσιαστή πατέρα και οι εξουσιαζόμενοι, τα παιδιά δηλαδή, αγόρια ή κορίτσια, δεν έχει σημασία. Αυτή την γενική πεποίθηση την βρίσκει κανείς σε αρκετά ερωτικά τραγούδια, όπου ανακαλείται στην τάξη ο ερωτευμένος, με τον ισχυρισμό ότι κουμάντο σε όλα αυτά κάνει μόνον ο πατέρας.

Παραθέτω λίγα τραγούδια:

Kam vënë të madh kajmo,
se aj tata uuk më do.
Fola mëmës gjith'të klarë:
«Hajd'de tata, ikë parë!»
Klajta shum' de imë vllai:
«S' dal rëpara de babai!»
Fola thjakës, po kesh dhunë
«Tatës ishtë kio pune.»
ku të vete fare s'di:
t'i thon tatës mir për ti.
S'di se çë të bënj koma,
ti, po di, me kënjë thoma.
Ço një tatësë t'i flasë,
s' mund të ronjë, u do plas!
Ço sa shum't'i priret mendi,
pse, pa ti, s'më mba aj vendi
po edhe tët at'dërgo,
pse për nuse shum'më do.

Πάω να σκάσω πέρα ως πέρα,
δεν αρέσεις του πατέρα.
Μίλησα με τη μητέρα:
«Φύγε, άντε στον πατέρα!»
Έκλαψα στον αδερφό πολύ:
«Του πατέρα προσταγή!»
Με ντροπή ταειπατης θειάς:
«Στον πατέρα σου να πάς».
Πού να πάω νάβρω λύση;
κάποιος για να του μιλήσει.
Τι να κάνω μ' όλα αυτά
πες το μου τραγουδιστά.
Βρες κανένα να τον πιάσει
η καρδιά μου πάει να σκάσει!
Να του αλλάξουν το μυαλό,
μκρυά σου θα χαθώ.
Ο πατέρας σου ας πάει,
που σαν νύφη μ' αγαπάει.

— S' bënet vet'me bukurinë,
do të kesh dhe shopirinë.
— Kam vëllezër, kam e tatë,
ai do më jap' uratë.

— Όχι μόνη σου ομορφιά,
πρέπει νάχεις συντροφιά.
— Του πατέρα η προσταγή,
αυτός θα μου δώσει ευχή.

— Thomë se më do një hijerë,
ajo arën të ngrihem d' erë.
— Fjal' ga muo mos kërko,
puna prindëvet ato.
— Ta kam thën'e prap'ta thom,
vetëm një fjalë dërgomë.
— Tata ishtë çë do flasë,
s' isht' ga muo, u ta thashë,
— Po, do mirremi, të thashë,
u e ti do rojmë bashkë.
— Hajde proksenit dërgo
e ga muo mos kërko.

— Πες το ναι μία φορά
και θα μου δώσεις φτερά.
— Από εμέ καμιά λαλιά,
του γονιού μου είν' η δουλειά.
— Στόπα πάλι, στο δηλώνω,
στείλε μου το ναι σου μόνο.
— Ο πατέρας θα μιλήσει,
μόνο αυτός θ' αποφασίσει.
— Σου λέω θα παντρευτούμε
και οι δυο μαζί θα ζούμε.
— Δες στο προξενιό να πας
κι' από μένα μη ζητάς.

Γνωστό ήταν και το τραγουδάκι για τα δυό λεμόνια της κόρης, που ενώ τα φρόντιζε η ίδια και τα επεριποιείτο, της ήταν αδύνατο να δώσει να τα μυρίσει άλλος αν σ' αυτό δεν έδινε τη συνγκατάθεσή του ο πατέρας της. Φαίνεται ότι άρεσε πολύ, γιατί το βρήκαμε στα αρβανίτικα και το ίδιο στα ελληνικά:

1 Αρβανίτικη απόδοση

M' ata di lemon' rethure,
vajzë, mendin ta e more!
Merudhis t'ore ki vendi;
Iena i fre na iku mend!
Ashtu djelmë si çë jemi,
ç'ua një lemon t'e kemi!
Mos i fsheh, mos i pushton,
vajzëria s'e kërkon.
— U i tagjis, i sial tor,
po ormin's'e kam dë dorë.
Atia çë më ka t'ia thoni,
për t'u jap atë çë doni,
për t'u jap të di lemona,
e tër pembënë akoma.

— Με τα λεμόνια σου τα στρογγυλά,
μας επήρες τα μυαλά!
Αχ αυτή η μοσχοβολιά σου
άσε μας να ρθούμ' κοντά σου!
Έτσι νέοι μα και μόνοι,
δώσε μας ένα λεμόνι!
Μη τα κρύβεις σκεπασμένα,
δεν αρέσει σε κανένα.
— Εγώ μόνο τα φροντίζω,
μα καθόλου δεν τα ορίζω.
Πείτε το σ' αυτόν που μέχει,
κι' αν σας πει το: «καλώς έχει»,
όχι μόνο τα λεμόνια,
μα τη λεμονιά ακόμα.

2 Ελληνική απόδοση

— Δυο λεμόνια έχεις στον κόρφο,

που μυρίζουν σαν το μόσχο.
Δώσε μας εμάς το ένα
και μη τάχεις φυλαγμένα.

– Εγώ ποτίζω, εγώ σκαλίζω,
τα λεμόνια δεν ορίζω.
Ρώτα τον περιβολάρη
κι αν σου κάνει αυτός τη χάρη,
να σου δώσω τα λεμόνια
και τη λεμονιά ακόμα.

Αρκετές φορές είχε παρατηρηθεί ότι στην κρίση του πατέρα για την εκλογή συζύγου για το παιδί του βάραιναν και στοιχεία, που τον οδηγούσαν σε αποφάσεις έξω από τα πράγματα. Η φτώχεια βασάνιζε πολύ τους Αρβανίτες. Πολλές φορές το οικονομικό στάθηκε αποφασιστικός παράγοντας εναντίον της ευτυχίας ενός ζευγαριού. Κάποτε ο πατέρας απέρριπτε κάποια πρόταση γιατί το απέναντι μέρος ήταν πολύ φτωχό, κάποτε πάλι δεχότανε κάποια πρόταση επειδή το απέναντι μέρος ήταν πολύ πλούσιο έστω και εάν υπήρχε μεγάλη διαφορά ηλικίας ή φανερά μειονεκτήματα σωματικά, και ακόμα ψυχικά, που υποχωρούσαν στην κρίση του πατέρα επειδή ακριβώς, με αυτό το γάμο έλυνε μια και καλή το οικονομικό πρόβλημα του παιδιού του, που το έδερνε η φτώχεια.

Πιο κάτω θα δώσω το λόγο σε αρβανίτικα τραγούδια, που έχω συγκεντρώσει όπου καταφαίνονται οι επιπτώσεις από μερικές αλόγιστες αποφάσεις γονιών.

1

Ο νέος ήταν φτωχός αλλά πολύ καλό παιδί. Ο πατέρας της κόρης έφερε τυπική αιτία εξαιτίας της φτώχειας του νέου. Με άλλα λόγια θα τον έβλεπε σαν γαμπρό στην κόρη του αν είχε κάπως τον τρόπο του. Ο νέος θα προσπαθήσει να τακτοποιήσει τα οικονομικά του για να μπορέσει να γίνει αποδεκτός από τον πατέρα της κόρης. Αυτά περίπου μας λέει το πιο κάτω τραγούδι:

Pse të shoh me si të klarë
e ma mba shpirtin të çarë?
Pse, moj, sit' i ke me lote?
Të qirtoi mëma jote?
Të shoh me stanahori,
ment dë krie nuk më lri.

Σε βλέπω κι' είσαι κλαμένη
κι η καρδιά μου είν' σκισμένη
Είν' τα μάτια σου κλαμένα;
Τάχει η μάνα σου με σένα;
Είσαι στεναχωρεμένη,
άδειο το μυαλό μου μένει.

Mbahu koma pakë hjerë
edhe lotet de ta ter.
U shërbenj ditë e natë
për të mbledh ata paratë.
Do ble një kalë të ri,
mos më ket'it at mëri
Do marëm ga print uratë
e do rojmë dit të gliatë.

Υπομόνεψε καμπόσο
το κλάμα θα σου στεγνώσω.
Μέρα νύχτα θα δουλέψω
χρήματα για να μαζέψω.
Άλογο θα αγοράσω,
το θυμό του θα τον σπάσω.
Των γονιών σου ευχή θα πάρω
κι ευτυχία με κουμπάρο.

2

Το τραγούδι που ακολουθεί αναφέρεται σε γεγονός που συνέβη κατά την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας σε ένα από τα Δερβενοχώρια της Βοιωτίας. Ο πατέρας της νέας, της έδωσε για σύζυγο έναν αρκετά πλούσιο, αλλά κατά πολλά χρόνια μεγαλύτερό της. Η νέα είχε ρίξει κάπου τη ματιά της, αλλά αυτό ήταν αδύνατο να γίνει εξαιτίας ακριβώς του αμετάθετου πατρικού δικαιώματος να αποφασίζει αυτός. Το χωριό έβλεπε την ανορθογραφία, και, περισσότερο ο νέος, που του την στέρησε το χρήμα του γέρου πλούσιου.

Οι πληροφορίες μου, λένε, ότι ο νέος της τραγουδούσε με φίλους του, το τραγούδι που ακολουθεί. Ύστερα από έναν κρύο γάμο πέντε ετών, πέθανε ο γέρος. Η πλούσια πλέον χήρα παντρεύτηκε το φτωχό-παιδο διαλεχτό της καρδιάς της.

Atë plakun pse ta dhanë?
Jeshe lule e s'të panë!
Me para e me fluri
plaku s'bënetë i ri.
Bashe de një dru i thatë!
Moj lule, isht' mëkatë!
Se ga aj çë i çan shura,
u të madh maraz e vura.
ku t'e zësh isht' krakull, borë,
mbetet fjetur, s'të vjen torë
Vëre plakunë të flerë,
natën do të vinj dë derë.

Γέρον άντρα, γιατί σου δώσαν;
Λουλουδένια, σε σκλαβώσαν!
Με παράδες και φλοριά
γέροι δε γίνονται παιδιά.
Ξερό ξύλο συντροφιά σου!
Κρίμα εις την ομορφιά σου!
Γέρος και να κατουριέται
κι' η καρδιά μου δεν κρατιέται.
Όπου πιάνεις, πάγο έχει,
κοιμάται, δε σε προσέχει.
Κοίμησε το γέρο πρώτα,
νύχτα θα σου ρθώ στην πόρτα.

3

Ακριβώς όμοια με την πιο πάνω περίπτωση βρήκα στην περιοχή της νοτιοανατολικής Αττικής, χωρίς να καταστεί δυνατό να εντοπίσω και το χωριό. Πάντρεψαν την κόρη με έναν πλούσιο. Η κόρη είχε καταφύγει

στη μάνα της για να μεταπειστεί ο πατέρας, αλλά δεν κατάφερε τίποτα. Το χωριό δεν είδε με καλό μάτι αυτό το γάμο και έβγαλε το πιο κάτω σκοπτικό τραγούδι. Ο γέρος άντρας πέθανε γρήγορα. Από τότε δεν ξανακούστηκε το τραγούδι. Ο θάνατος του γέρου είχε ικανοποιήσει την κοινή γνώμη. Μου είπαν ότι η χήρα ήταν πολύ όμορφη και πολύ αγαπητή στο χωριό. Ξαναπαντρεύτηκε γρήγορα ένα πολύ καλό φτωχόπαιδο της ηλικίας της, και της δικιάς της πλέον εκλογής. Μου είπαν ακόμα ότι ζούνε μερικά από τα παιδιά της. Η φτώχεια του χωριού, εύρισκε πάντα ανοιχτή την πόρτα της για σίγουρη βοήθεια:

Jah, moj mëmë, sa më plase
 m' atë plakun çë më dhashe
 Njor më sot s' kam njohur burrë
 më rri afr'si e ftohët gur.
 Shumë hjerë e trazova,
 at' çë dojë, nuk e çova.
 Çilem, diqemë si flak,
 aj s' lëviz, se ishtë plak.
 Kur për burr' kurmi më dridhet,
 ai s' mund si burr' të hijdhet.
 Fle aj plaku dë krevat
 edh' u mbetem amanat.
 Çë t' u bënë u paratë?
 S' kam burr e jam e thatë.
 Mëmë, do më ikënj mendi,
 çova trim e m'u groh vendi.
 Kohënë çë fle ai plaku,
 m'atë trim më çilet gjaku.

Μάνα μου μ' έχεις σκοτώσει
 με το γέρο, που μούχεις δώσει!
 Άντρα ως τώρα δε γνωρίζω,
 κρύα πέτρα αντικρίζω.
 Όλο τον ανακατεύω,
 το τι θέλω για να εύρω.
 Καίω, ανάβω σαν φωτιά,
 μ' αυτός δεν κουνιέται πιά.
 Τον άντρα έχω ποθήσει
 κι αυτός δίόλου να μ' ορμήσει.
 Κοιμάτ' ο γέρος στο κρεβάτι
 και γω μένω αμανάτι.
 Τα λεφτά τι να τα κάνω;
 Χωρίς άντρα θα πεθάνω.
 Μάνα μου θα τρελαθώ,
 βρήκα νιό να ζεσταθώ.
 Στον ύπνο πέφτει ο γέρος,
 ο νιός μ' ανάβει αυτό... το μέρος.

4

Μπορούσε όμως να συμβεί και το αντίθετο. Να έδινε δηλαδή ο πατέρας στο γιό του κάποια γριά και πλούσια. Οπωσδήποτε, ούτε ο γιός μπορούσε να αντιδράσει, αντέδρασε όμως το χωριό σε μια τέτοια πολύ χτυπητή περίπτωση με το επόμενο τραγουδάκι, κάτι που συνέβη, όπως μου είπε φίλος μου από τον Ασπρόπυργο, στο χωριό Χασιά γύρω στα 1880:

Jah re tatë pa mend fare,
 më dhashe një plak' zagare.
 Çë t' u bënë re tat' paravet?
 S' hëngra fare mjaltin gravet.

Πατέρα με δίχως γνώση,
 τη γριά που μούχεις δώσει.
 Τα λεφτά τι να τα κάνω;
 Μέλι της γυναίκας χάνω.

U një zjarm e çeltur.
afër muo një e vdekur.
Duo u, po ajo fare,
plakë mora krakulare.
Djelmëria s' isht' para,
nuk' e shesën d' agora.

Είμαι μια φωτιά αναμένη
κι αυτή δίπλα πεθαμένη.
Θέλω εγώ κι αυτή δε θέλει,
γριά με παγωμένα μέλη.
Τα νιάτα δεν είν' παράς,
ούτε είδος αγοράς.

5

Παρά το γεγονός όμως την απολυτότητας του δικαιώματος του πατέρα να αποφασίζει αυτός για την εκλογή συζύγου για τα παιδιά του, παρατηρήθηκαν στο αρβανίτικο και μερικές περιπτώσεις, έστω σπάνιες, όπου τα παιδιά αντέδρασαν στο δικαίωμά του αυτό. Βέβαια οι περιπτώσεις αυτές δεν αναιρούν τον κανόνα, ωστόσο όμως υπήρξαν και αξίζει να τις γνωρίσουμε:

Στη Μαγούλα Αττικής ήταν γνωστό το επόμενο τραγουδάκι, που παρουσιάζει αντίδραση της κόρης να δεχτεί αυτόν που της δίνουν, εικονίζοντας και την εποχή κατά ένα τρόπο, καθώς και τα επιχειρήματα της κόρης, που θα μπορούσαν να θεωρηθούν μοντέρνα και με τα σημερινά ακόμα παραδεκτά.

Προσπάθησα να τοποθετήσω χρονολογικά το ζήτημα γιατί, όπως μου είπαν, είναι γεγονός, και μπόρεσα να υπολογίσω ότι θα συνέβη κατά τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα. (Πληροφορίες και το τραγούδι: Θεοχάρης Στάμου 1962).

Thuojmë, moj vajza ime,
çë ke e vetëm kla?
Jot ëm' edhe it atë
pa grënë nuk të la.

Κόρη μ' γιατί δε μου το λες,
που όλο κάθεσαι και κλαις;
Οι γονείς σου είναι καλοί
δε σ' αφήσαν νηστική.

Thuojmë, moj vajza ime,
pse s' revonjase ti?
Tatëza çoi një djalë,
më than' pse s' e do ti.

Πες μου κόρη μου κοκώνα,
γιατί δε θέλεις αρραβώνα;
Και γαμπρό βρήκαν μαζί,
μούπαν πως δε θες εσύ.

— Njeriu s' ishtë barkë
çëdo të frihet
njeriu do njerinë,
të duhet e të njihet.

— Ο άνθρωπος δεν είν' κοιλιά,
που θέλει να γεμίζει
ο άνθρωπος είναι λαλιά,
αγάπη να γνωρίζει.

Prindë tim më kanë për çipe,
më çuon e një çjap;
po jam njeri, kam zemër,
ua thira prap e prap.

Δεν είναι γίδες τα παιδιά,
τον τράγο να τους βρουν·
είμ' άνθρωπος κι έχω καρδιά
τους το φωνάζω, δεν ακούν.

6

Η προηγούμενη περίπτωση της άρνησης της κοπέλας, να πάρει αυτόν που της έδιναν, παρουσίαζε κάποια γενικότητα ως προς το ειδικότερο σημείο της διαφωνίας της, ενώ στην επόμενη, φαίνεται πιο καθαρά ο λόγος της άρνησής της να παντρευτεί ένα γέρο πλούσιο, που της έδιναν, παρά την αντίθετη άποψη της μητέρας της: ότι με το χρήμα θα μπορούσε να απαλλαγεί από τη μιζέρια. Και το επόμενο τραγούδι αναφέρεται σε γεγονός, που συνέβη στον ίδιο τόπο στην ίδια περίπου εποχή:

Proksenia afrë më ra,
për gambro me shum'para.
Çë ka ara edhe shtëpira
edh' ambare plotë lira.
Po isht'i madh e duket plak,
vajza ime isht' një flak.
— Merre, ti moj vajz' e mir,
isht' i madhë nikoqir.
Të të shoh të bënesh zonjë,
jo si muo me kajmonjë.
Të të shoh hrisafe veshur
e jo ga ftohja vdekur.
— Mëmë, aj çë t' erdh të derë,
me hrisafe do të blerë.
Njerin me lira s' e blen;
s' janë ara, s' janë dhenë.
U s' do marrë tatën tim;
Jamë vajzë, jam për trim.

Μούρθε ένα προξενιό,
για έναν πλούσιο γαμπρό.
Σπίτια κι όλα τα καλά,
λίρες και άλλα πολλά.
Είναι γέρος και μεγάλος,
φωτιά η κόρη μου και κάλλος.
— Πάρτον κόρη μου για κύρη,
τον μεγάλο νοικοκύρη.
Να σε δω τρανή κυρά
και γιομάτη από χαρά.
Νάσαι χρυσοφορεμένη
κι όχι από φτώχεια πεθαμένη.
— Μάνα, αυτός που πλησιάζει,
με χρυσάφια αγοράζει.
Μάνα δεν είμαστ' αρνάδες·
π' αγοράζουν με παράδες.
Ο γέρος δε θα με πάρει·
είμαι νιά για παλικάρι.

Το ερωτικό αίσθημα, θεωρημένο σαν κοινωνικό φαινόμενο, θα αποτελέσει αντικείμενο παρατήρησης σε ένα άλλο μου βιβλίο, όπου θα ασχοληθώ με τον αρβανίτικο κοινωνικό βίο.

Πάρα πολλά βρίσκεις σχετικά με τον έρωτα. Και λίγα από άλλη σκοπιά: (από ανέκδοτο βιβλίο μου με τίτλο «Σοφές αρθανίτικες κουβέντες»).

O re qor sevdai ti
çë ze vajzat hapëtsi

Zemëra sevdan kërkon
e dë vër të jesh, të çon

Ikën donjë her sevdai
po le prapa lavom të madhe

Τυφλέ έρωτα
που καταλαμβάνεις τις ανοιχτομάτες

Η καρδιά ποθεί τον έρωτα
και στην τρύπα νάσαι σε βρίσκει

Χάνεται κάποτε ο έρωτας
αλλά αφήνει πίσω πληγές.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

XVI

Το άρπαγμα του μαντηλιού

Εάν κάποιος νέος άρπαζε από το κεφάλι μιας κοπέλας το κεφαλομάντηλό της αυτό εθεωρείτο κάτι πάρα πάνω από ξεπαρθένεμα και έπρεπε να την πάρει γυναίκα του. Μερικές φορές, αυτό γινότανε για εκβιασμό, ήταν ένα μέσο αποτελεσματικότερο από την απαγωγή, γιαυτό και στο αρβανίτικο δεν έχουμε πολλές απαγωγές. Εάν για οποιοδήποτε λόγο δεν κατέληγε το ζήτημα στο γάμο, η κοπέλα αυτή έμενε ανύπαντρη, ούτε για χήρα δε την έπαιρναν, αλλά και ο άρπαγας δεν είχε καλύτερη τύχη. Οπωσδήποτε έπρεπε να εξαφανιστεί, όχι μόνον από το χωριό του, αλλά και από την περιφέρεια, ώστε κανείς να μη ξέρει πού βρίσκεται και τι γίνεται.

Για το πρωτότυπο του τρόπου αυτού και των συνεπειών του, ύστερα από μελέτη που έκανα, έχω καταλήξει στο συμπέρασμα ότι υπάρχει μια αδιάσπαστη γραμμή, που αρχίζει από την αρχαία ελληνική μυθολογία, περνάει ύστερα από το λαϊκό παραμύθι, που ζυμωμένο με τον λαό, τον επιρρεάζει βαθειά, πλάθοντας βιώματα και πεποιθήσεις, που τις τηρεί ο ίδιος σαν «άνωθεν επιταγές».

Θα προσπαθήσω να κάνω μια διαδρομή. Από τη μυθολογία στο λαϊκό παραμύθι και από εκεί στη ζωή του λαού. Και στις τρεις διαβαθμίσεις θα χρησιμοποιήσω το ίδιο μοτίβο: Την επιθυμία του ανθρώπου να θέλει να ενώνεται με το θείο αντλώντας δύναμη από αυτό, που εξελίχτηκε στην επιθυμία να θέλει να ενώνεται με μία από ανώτερη κοινωνική τάξη.

A – Από το χώρο της μυθολογίας

Στις πηγές, τα ποτάμια και τις ακροθαλασσιές ζούσαν θεογέννητες νεράϊδες, νύμφες και ωκεανίδες. Χαρά στο θνητό, που θα κέρδιζε μια από αυτές. Μόνο όμως αν ήταν πολύ δυνατός θα το μπορούσε, αλλιώς θα το κατάφερνε με απάτη. Η θεογέννητη θα έμενε στην εξουσία του θνητού όσο αυτός θα κρατούσε κάτι δικό της, ή αυτή θα είχε κάτι δικό του απάνω της.

Η Θέτιδα ήτανε νεράϊδα της θάλασσας. Ο Πηλέας την κέρδισε σε μια μάχη. Η Θέτιδα περίμενε παιδί με τον Πηλέα, γιαυτό της ήτανε αδύνατο να ξαναγουρίσει στον παλιό της κόσμο. Μόνον όταν απαλλαγεί από το θνητό στοιχείο που είχε μέσα της θα γινότανε αυτό. Γύριζε βέβαια κάπου - κάπου και μόνον όταν ήταν να παρηγορεί το γιό της και να τον εμψυχώνει για τις αδικίες που του έκανε ο Ατρείδης Αγαμέμνωνας.

B' – Από το χώρο του λαϊκού παραμυθιού

Το μοτίβο της αρπαγής με το ίδιο ακριβώς περιεχόμενο, το συναντάμε και στο λαϊκό παραμύθι, τόσο μάλιστα επηρρεάζει τον λαϊκό βίο, που παίρνει υπαρκτά στοιχεία και τα χρησιμοποιεί. Έτσι, γίνεται περισσότερο πιστευτό σαν νάτανε ένα περιστατικό, ένα γεγονός.

Και εδώ η αρπαγή, με δύναμη ή με δόλο, κάποιου στοιχείου από το αθάνατο μέρος, το υποχρεώνει να βρίσκεται κοντά στον θνητό και του φεύγει όταν ξαναπάρει την αθάνατη ιδιότητα.

Μέχρι σήμερα διηγούνται στη Μάντρα Αττικής το εξής παραμύθι ανακατεμένο με υπαρκτά στοιχεία:

Ήτανε μια φορά κι έναν καιρό, εδώ στη Μάντρα, ένα δυνατό παλικάρι, που το λέγανε: «Këmbëzi» (μαυροπόδαρο). Πρώτος στο τρέξιμο και στο σημάδι. Στο τρέξιμο έφτανε το ελάφι και στο σημάδι, έβρισκε την πεντάρα στον αέρα. Πήγε μια μέρα, εδώ πιο πάνω στο Κοκκίни³¹, και είχε πιάσει ένα πέραςμα για λαγό. Σε μια στιγμή, ενώ ακόμα δεν είχε ξημερώσει, φωτίστηκε αμέσως ο τόπος, ο αέρας αρωματίστηκε, κάτι σα να φύσηξε, κι ώσπου να καλοκοιτάξεις, να μια νεράϊδα στην πηγή εκεί κοντά και πλενότανε ολόγυμνη στο δροσερό νερό. Ο Γιάννης ζαλίστηκε. Τυφλή επιθυμία να την αποκτήσει. Να την πιάσει; Αδύνατο. Αερικό ήτανε, δεν είχε σάρκα για να πιάσει. Να την απειλήσει με το ντουφέκι να του σταθεί; Πάλι αδύνατο. Τα αερικά δεν τα πιάνει η σφαίρα, θα τούφευγε. Αν της έπαρνε κάτι δικό της (αθάνατο στοιχείο) θα την κατα-

31. Λίγα χιλιόμετρα βορεινά της Μάντρας, στους πρόποδες της Πάρνηθας με αρκετές πηγές.

κτούσε (δόλος, απάτη). Η γυμνή θεϊκιά ομορφιά είχε πετάξει τα αραχνένια ρούχα της σε ένα σκίνο εκεί κοντά και έπαιζε με το δροσερό νερό της πηγής. Με την κοιλιά ο Γιάννης, ίδιο φίδι αόρατο, κόντεψε στο σκίνο και μονοστιγμής άρπαξε το αραχνένιο κεφαλομάντηλο της νεράϊδας και τόδεσε κόμπο στο όπλο του. Την είχε κερδίσει με κλεψιά. Εκεί, η νεράϊδα δόθηκε του Γιάννη.

Ο Γιάννης την πήρε...

Την έφερε στη Μάντρα, πεντάμορφη γυναίκα του, αλλά το μαντήλι της, γερά το είχε πάντα δεμένο στην καραμπίνα του.

Κάθε Κυριακή έβγαινε στο χορό η νεράϊδα του Γιάννη κι έτρεχε ο κόσμος να τη θαυμάσει.

Κάνανε παιδιά, ζούσαν ευτυχισμένοι.

Σε μια τρυφερή στιγμή απ' αυτές των αντρογύνων, του παραπονέθηκε χαϊδευτικά και παιχνιδιάρικα η γυναίκα του Γιάννη, πως δεν την αγαπάει. Όρκους ο Γιάννης, αλλά αυτή το πήγε ύστερα ότι, παιδιά, κάνουνε μαζί, ζούνε μαζί και ακόμα δεν της έχει εμπιστοσύνη. Πάλι με όρκους ο Γιάννης και να της λέει ότι πίνει νερό στ' όνομά της, μα αυτή σα να μη τον πίστευε. Και όταν ο Γιάννης τη ρώτησε τι της λείπει; Και θα κουνήσει τη γης να της το φέρει, τότε η νεράϊδα του είπε ότι τώρα, που την πήρανε κάπως τα χρόνια και δεν είναι στις παλιές της ομορφιές, ας είχε τουλάχιστον αυτό το μαντήλι να ξαναγινότανε ωραία... για χάρη πάντα του Γιάννη. Το φιλότιμο του Γιάννη μίλησε, μέσα του, κάπως δε του πήγε καλά, τής έδωσε το μαντήλι.

Μπήκε η νεράϊδα στο χορό την Κυριακή φορώντας το μαντήλι, που έκανε τον ήλιο να κρυφτεί. Όταν της ήρθε η σειρά και μπήκε κεφάλι στο χορό είπε τούτο το τραγούδι:

Dë Koqin lamje çë jeshë
uj e ktonje mike keshë.
Dë Koqin, prëz dë Kamare,
çova burrë plotë häre..
Sa më vodhi at mandil,
tuti zemëra m'u zgldh.

Στο Κοκκίни ήμουν νεράϊδα
σε πηγές, νερά και κλάδια.
Στο Κοκκίни, στο Καμάρι,
βρήκα άντρα παλικάρι.
Το μαντήλι σαν μ' αρπάζει,
στην αγκάλη του με θάζει.

Χόρευε η νεράϊδα ανεμίζοντας το μαντήλι και έπαιρναν το τραγούδι της όλες οι άλλες κοπέλες μαζί. Θέλοντας η νεράϊδα να αποχαιρετίσει τον άντρα της, μια και τώρα τίποτα δε τη βαστούσε κοντά του, του τραγούδησε:

Duo të të lë shëndet
burr s' të duo me seklet.

Άντρα μου φεύγω αχώρια
κι όχι εσύ με σταναχώρια.

Ο Γιάννης, που είχε καταλάβει το λάθος, έβλεπε πως τώρα δε γινότανε τίποτα. Η νεράιδα είχε ξαναβρεί τον εαυτό της. Ο κόσμος απορούσε αλλά η νεράιδα βιαζότανε. Τότε ακούστηκε και το τελευταίο της τραγούδι:

Erdh' qiroi për të darë,
tuti kosmi bëni par.

Τώρα θα αναχωρήσω,
σεις ο κόσμος κάντε πίσω.

Ξέκοψε το ένα χέρι της ανεμίζοντας με το άλλο το μαντήλι. Τώρα γινότανε ένας χορός στον αέρα. Η νεράιδα του Κοκκινιού ξέκοψε, την πήρε ο αέρας και χάθηκε...

Το παραμύθι έχει όλα τα στοιχεία του μύθου της Θέτιδας. Το λαϊκό παραμύθι θέλει να ξεφύγει κάπως από τον μυθικό κόσμο, συμπληρώνεται με στοιχεία του υπαρκτού κόσμου και έτσι ζωντανεύει, αρχίζει να ασκεί την επίδρασή του στην ίδια τη ζωή, υπαγορεύοντας της τρόπους συμπεριφοράς.

Σιγά - σιγά τα περιστατικά του παραμυθιού έγιναν βιώματα, πεποιθήσεις του λαού και τα τηρούσε, πιστεύοντας ότι κάποια αόρατη δύναμη τα υπαγόρευε. Έτσι δημιουργήθηκαν συνήθειες, δοξασίες και τυπικές διαδικασίες, που ζυμώθηκαν με τη ζωή του λαού.

Το άρπαγμα του μαντηλιού και οι συνέπειές του, πέρασε από το παραμύθι και μπήκε σαν πεποίθηση, με το ίδιο ακριβώς περιεχόμενο, στον αρβανίτικο κόσμο.

Γ' – Από τον πραγματικό βίο

Ηρωας του πιο κάτω περιστατικού ήταν ο Μελέτης «Μπινιάρης» Παπακωνσταντίνου, από τη Μάντρα. Τον έλεγαν μπινιάρη γιατί ήταν δίδυμος.

Νέος, άρπαξε το κεφαλομάντηλο μιας κοπέλας από το σόϊ των Μήλιδων από τη Μάντρα. Η προσβολή ήταν πολύ μεγάλη. Έπρεπε ο Μελέτης να πάρει γυναίκα του την κόρη. Υπήρχε μεγάλη διαφορά μεταξύ των δύο οικογενειών. Για γάμο δε μπορούσε να γίνει κανένας λόγος. Η οικογένεια της κοπέλας έψαχνε τρόπους να εκδικηθεί. Πέσανε απάνω όλο το χωριό για να μη πέσει φωτιά, γιατί ο Μελέτης είχε καταστρέψει μια κοπέλα. Από το σπίτι της κοπέλας οριστήκανε αυτοί που θα παίρνανε την εκδίκηση. Ο Μελέτης ήταν αδύνατο να ζήσει στη Μάντρα. Μπροστά

στα δυο στενά, πήρε τα μάτια του και βγήκε ληστής στα βουνά. Ο ανηψιός του μου είπε ότι η βασίλισσα Όλγα προσπάθησε να τον φέρει στον ίδιο δρόμο. Πιάστηκε ο Μελέτης και κλείστηκε στις φυλακές.

Κάποτε, όταν φυγοδικούσε θέλησε να πάει στο χωριό να δει τη μάνα του, τον πήραν όμως χαμπάρι και ζώσανε το σπίτι. Μια γειτόνισσα, μάνα κι αυτή, είδε τον κίνδυνο και τραγούδησε:

Mbae zogunë dë anë
erdh' shqiprje për t'e hanë.

*Κράτα το πουλί καλά,
όρνια γύρω είν' πολλά.*

Ξέφυγε ο Μελέτης από το απόσπασμα, είχε πάρει το φιλί της μάνας του, αλλά η ζωή του ήταν μαρτυρική. Έφτασε στο σημείο να μην έχει πουθενά αποκούμπι. Τελειώνοντας την διήγηση για τον θείο του, ο ανηψιός του ληστή, Κώστας Παπακωνσταντίνου ή Μπινιάρης, μου είπε: «Κοιμότανε μακρυά, από το μαντρί του Ρουμελιώτη, μέσα σε ένα σκίνο, φρούριο σωστό. Εκεί τον χτύπησαν με μια δίκοπη στον τράχηλο. Βρήκα το τσεκούρι που τον σκότωσαν γιομάτο από τα αίματά του και το παράδωσα στην εισαγγελία, αλλά είπαν ότι το αίμα ήταν από γίδα. Ληστή τον θέλανε. Κανένας δε νιάστηκε.

○

Για το άρπαγμα του μαντηλιού είχαν καθιερωθεί και μερικά γνωμικά σαν θέσεις δηλαδή. (Σχετικά στο ανέκδοτο βιβλίο μου με τίτλο «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»).

Krie pa mandil dë mal
si shtëri pa keramidhe.

*Κεφάλι χωρίς μαντήλι
όπως το σπίτι χωρίς κεραμίδια.*

Mandili i rrëmbierë
varri hapët vajzës.

*Αρπαγμένο μαντήλι
ανοιγμένος τάφος της νέας.*

Më mir prei kriet vajsë
se t' i marsh mandilin.

*Καλύτερα πάρε το κεφάλι της κόρης
παρά να της πάρεις το μαντήλι.*

XVII

Οι Αρβανίτες και ο χορός³²

Ο χορός βρισκότανε μέσα στο πετσί των Αρβανιτών. Τους άρεσε πολύ να τραγουδάνε και να χορεύουν. Ήταν η πιο αγαπημένη ψυχαγωγία τους. Ο χορός, μέχρι τουλάχιστον τα τελευταία προπολεμικά χρόνια, αποτελούσε την κυριότερη ψυχαγωγική εκδήλωσή τους.

Πρέπει να τονιστεί ότι δούλευαν σκληρά ολόκληρη την ημέρα, τραγουδούσαν δουλεύοντας και χόρευαν, τόσο κατά το μεσημεριανό διάλειμμα της δουλειάς, όσο και όταν σχόλαγαν το απόγευμα. Μού έκανε εντύπωση, πού έβρισκαν αυτό το κουράγιο, ύστερα από τόση κούραση της ημέρας. Όπου ρωτούσα, μου απαντούσαν: «Ma me vallenë kselodhemi» (Μα ο χορός μας ξεκουράζει). Ήτανε πολύ συχνό το φαινόμενο να βλέπεις να γίνεται χορός στο θέρος από τις θερίστριες, στον τρύγο, στις ελιές και οπουδήποτε αλλού.

Δεν είχε σημασία αν ήταν καθημερινή ή σχόλη, πρωινό, απόγευμα, ή βράδυ. Ένα τραγουδάκι από κάποιον, ήταν ικανό να ανάψει χορό, κάποια χαρά μιας στιγμής, αποζητούσε να εκφραστεί με τραγούδι και χορό. Πολλοί έλεγαν: «Po ke qef këndo e të këcesh. Mos i jep shqelpe jetës» (Όταν έχεις κέφι τραγούδα και χόρευε, μη κλοτσάς τη ζωή σου).

Εκτός όμως από τους χορούς αυτούς, που θα μπορούσαμε να τους ονομάσουμε περιστσιακούς, οι Αρβανίτες είχαν και τους επίσημους χορούς τυς, αυτούς δηλαδή που γίνονταν με την ευκαιρία κάποιου γεγονότος (γάμος, αρραβωνιάσματα, βαφτίσια, εορτές κλπ.). Μεταξύ αυτών

32. Για τους αρβανίτικους χορούς, λεπτομέρειες, τελετουργικό και εσωτερικά στοιχεία στο βιβλίο μου: «Χορός στους Κουντουριώτες».

των δύο ειδών χορών βρίσκει κανείς μερικές διαφορές, που επικεντρώνονται κυρίως στο τελετουργικό των χορών. Ενώ δηλαδή στους περιστασιακούς χορούς παρατηρούμε την τάση της ψυχής να εκδηλώσει τη χαρά και την αισιοδοξία της ζωής και μόνο, στους άλλους, τους επίσημους, παρατηρούμε ότι αυτοί, εκτός φυσικά από το αίσθημα χαράς και αισιοδοξίας, περιέχουν και μερικά εσωτερικά μηνύματα, διαφορετικά ο καθένας, γιαυτό και το όλο τελετουργικό τους διαφέρει κάπως, από χορό σε χορό, αλλά και από μια αρβανίτικη περιοχή σε άλλη.

Δυστυχώς στη Χώρα μας, όχι μόνο στις αρβανίτικες περιοχές, αλλά και παντού αλλού, κανένας σχεδόν δεν ασχολήθηκε με το σπουδαίο τούτο ζήτημα, έτσι ώστε να μπορέσει να αποκαλυφθεί η εσωτερική ουσία του χορού. Το να καταγράψεις μόνο ένα χορό, ή να του περιγράψεις τα βήματα, αοχολούμενος και λίγο με κάποιο ιστορικό γεγονός, που ενδεχόμενα τον δημιούργησε, δε μπορείς να πεις ότι κάνεις ολοκληρωμένη δουλειά, αφού έχουν μείνει απέξω σπουδαίες πτυχές.

Στον αρβανίτικο ελλαδικό χώρο, ο χορός μπαίνει στην ψυχή του Αρβανίτη «εξ απαλών ονύχων». Πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρχε παιδικό παιχνίδι, που το έπαιζαν κορίτσια και αγόρια, και αυτό ήταν το παιχνίδι του χορού, όπου τα μικρά αντέγραφαν κυριολεκτικά τους μεγάλους και δημιουργούσαν ένα τέλειο χορευτικό κλίμα. Από τότε έμπαινε στην ψυχή των μικρών ο χορός. Μου έχει δημιουργηθεί η πεποίθηση, ότι με το παιχνίδι ζούσαν οι μικροί το χορό, τόσο σαν κίνηση, αλλά προπαντός σαν ανάγκη ψυχικής έκφρασης. Η ελεύθερη επιλογή του παιχνιδιού του χορού από τα μικρά αρβανιτάκια, δείχνει καθαρά το βαθμό σύνδεσης με τον χορό, από τα πρώτα κιόλας χρόνια. Έτσι εξηγείται και το γεγονός, ότι δεν υπήρξε ποτέ Αρβανίτης ή Αρβανίτισσα, που να μην ήσαν τέλειοι χορευτές, χωρίς ποτέ να τον έχουν διδαχτεί από κανέναν.

Σε όλες τις αρβανίτικες περιοχές, οι επίσημοι χοροί ακολουθούν ένα προκαθορισμένο πρόγραμμα, που διέφερε από περιοχή σε περιοχή. Θα αποτελούσε πολύ σημαντική προσφορά αν εξεταζότανε από κάποιον μελετητή, ειδικότερα το κάθε πρόγραμμα, γιατί είμαι σίγουρος ότι η έρευνα αυτή θα μας έδινε πολυτιμότερα στοιχεία για την όλη ψυχοσύνθεση των Αρβανιτών της Ελλάδας, κατά περιοχές, και μάλιστα θα αντλούσαμε σοβαρές πληροφορίες για την κατά περιοχές αρβανίτικη ενγένει νοοτροπία, αφού οπωσδήποτε, ο χορός και το τραγούδι αποτελούν τις ειλικρινέστερες εκφράσεις της ψυχής των λαών.

Οι αρβανίτικοι χοροί δεν παρουσιάζουν σπουδαία τεχνική. Θα πίστευε κανείς ότι το κινητικό μέρος ερχότανε σε δευτερεύουσα θέση, σε

σχέση με το τραγούδι και τη μουσική. Οι περισσότεροι αρβανίτικοι χοροί αισθάνονταν την ανάγκη της έκφρασης με το τραγούδι. Οι χοροί ήθελαν κυρίως να μιλήσουν, να πούνε αυτό που ήθελαν να πουν. Αυτός είναι και ο λόγος, που στους χορούς μαζευότανε γύρω ολόκληρο το χωρίο. Οι αρβανίτικοι χοροί, εκτός από χορό και τραγούδι, περιείχαν και ένα ακόμα στοιχείο, που ήταν ο θεατής. Θα μπορούσε ακόμα να πει κανείς ότι τα μηνύματα των χορευτικών τραγουδιών έπαιζαν, πολλές φορές, το ρόλο του πρωταγωνιστή. Από αυτή την άποψη αν δούμε τους αρβανίτικους χορούς, θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι είχαν μια πνευματικότητα. Είχες να κάνεις δηλαδή με μια πρωτότυπη ψυχική συνομιλία με όλο τον γύρω κόσμο των θεατών, αφού οι χορευτές δεν τραγουδούσαν κάποιο τραγούδι, γνωστό από πριν και επαναλαμβανόμενο, αλλά οι ίδιοι γίνονταν ποιητές στίχων, που εκφράζανε τα συναισθήματά τους, ξεδίπλωναν πόθους προσωπικούς, τραγουδούσαν για τη ζωή, και πολλές φορές έθεταν ζητήματα που σημείωναν καταστάσεις. Έτσι μπορεί κανείς να εξηγήσει και το γεγονός ότι στους Αρβανίτες χορευτές - τραγουδιστές δεν άρεσε καθόλου η επανάληψη κάποιου τραγουδισμένου στίχου, γιατί το θεωρούσαν φτώχεια και περιφρόνηση προς το χορό.

Μέχρι τουλάχιστον τα τέλη του 19ου αιώνα, στα αρβανίτικα γλέντια και χορούς, χρησιμοποιούσαν μόνο την πίπιζα και το ταούλι. Οι Αρβανίτες ήθελαν να χορεύουν χωρίς να παρεμβάλλονται άλλοι παράγοντες, που θα τους τοποθετούσαν σε κάπως δευτερεύουσα θέση, γιατί αισθάνονταν περισσότερο την ανάγκη έκφρασης. Το μουσικό μέρος το εκάλυπτε θαυμάσια, κατά τη δική τους αντίληψη, η πίπιζα με το ταούλι, αν και μερικές φορές χρησιμοποιούσαν μόνο το ταούλι. Χρησιμοποιούσαν την πίπιζα γιατί ήταν ευκολομάθητη, ευκολόφιαχτη, και περισσότερο, γιατί η ηχητική της απόδοση δεν είχε την τελειότητα των άλλων μουσικών οργάνων. Άρεσε ακόμα ο ήχος της γιατί έμοιαζε και αυτός άτεχνος και έδινε την εντύπωση βραχνιασμένου ανθρώπου.

Για το ταούλι δεν υπήρχε απολύτως καμιά επιφύλαξη, αφού ο αρβανίτικος χορός δε μπορούσε να ζήσει χωρίς αυτό. Οι χτύποι του ταουλιού μιλούσαν βαθειά μέσα στην αρβανίτικη ψυχή, δίνοντας το ρυθμό στο χορό με έναν τρόπο επιβολής και παλικαριάς. Θα τολμούσα να πω ότι το ταούλι το καταλάβαιναν καλύτερα οι Αρβανίτες από κάθε άλλο μουσικό όργανο.

Δεν είναι εύκολο να προσδιορίσει κανείς χρονικά την εμφάνιση των άλλων μουσικών οργάνων στον αρβανίτικο χώρο, μόνον ότι οι διάδοχοι της πίπιζας και του ταουλιού έγιναν το βιολί, το λαούτο, το σαντούρι και το κλαρίνο, που στα μεταγενέστερα χρόνια υπεκατέστησαν τα δύο παλιά μουσικά όργανα. Δε μπορούμε όμως να πούμε ότι έλλειψαν η πίπιζα

και το ταούλι αφού, μέχρι σήμερα, εξακολουθούν να παίρνουν μέρος στα τοπικά αρβανίτικα πανηγύρια, και μάλιστα με αξιώσεις αποκλειστικότητας. Έτσι είναι «το αίμα νερό δε γίνεται». Εάν και στα σημερινά χρόνια ακούγεται η πίπιζα και το ταούλι, δεν είναι σπάνιο να δεις τον κλαριτζή να αφήνει το κλαρίνο του και να πιάνει την πίπιζα. Δε νομίζω ότι αυτό γίνεται για μουσική κυρίως ποικιλία. Πάντα κάτι είναι που μιλάει από μέσα, πάντα κάτι μένει, που δε το σβύνουν οι αιώνες.

Το ότι παρουσιάζονται μέχρι σήμερα και τα παλιά αρβανίτικα μουσικά όργανα έστω και κάπως σπάνια, με δυνατότητα να μεταδίδουν σε μας τους μεταγενέστερους απόγονους, τις ίδιες παλιές συγκινήσεις, αυτό θα πει ότι είναι λάθος να υποστηρίξει κανείς ότι αυτά τα όργανα έχουν γίνει μουσειακό είδος.

Οι αρβανίτικοι χοροί, όπως και οι άλλες εκδηλώσεις της αρβανίτικης κοινωνικής ζωής, έχουν ξεκοπεί πλέον από τις ρίζες τους και το χώμα που τις έθρεψε. Μένουν μόνο μερικές ασθενείς εστίες, που κάπως αντέχουν, δε μπορούν όμως, μόνες αυτές, να διαμορφώσουν κάποια κατάσταση. Άλλωστε λίγος χρόνος μένει ακόμα και θα εξαφανιστούν κι αυτές. Το μόνο, που θα μπορούσαμε να πούμε, χωρίς να κάνουμε λάθος, είναι ότι: το αισιόδοξο, η ενεργητική πλευρά της ζωής, η τάση για συνεχή δημιουργία, μέσα στον αρβανίτικο χώρο της Ελλάδας, ήταν αυτά που πύργωναν μια ισχυρή θέληση, που ήθελε ανάλογα να εκφραστεί. Επόμενο ήταν, αυτές οι δημιουργικές φύσεις, να εύρισκαν διέξοδο μόνο στο χορό και στο τραγούδι. Πρέπει να το τονίσουμε: Δε χρειαζότανε να γίνει κάτι το ξεχωριστό για να κάνει τους Αρβανίτες να το ρίξουν στο χορό. Αυτοί οι άνθρωποι έστηναν χορό με το τίποτα, στη δουλειά, στα σπίτια, στα μαγαζιά.

Πόσο αισιόδοξος αλήθεια είναι ο άνθρωπος, που αισθάνεται την ανάγκη να χορεύει. Αλλά και πόσο δυνατός.

○

Και κάτι σχετικό από ανέκδοτο βιβλίο μου: «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες».

Rounë qef edhe shëndet
edhe s' bitemi dë det

Δουλειά κέφι και υγεία
κι έτσι δεν πνιγόμαστε στη θάλασσα

Po do të shkos mir
këndo sa më shumë

Όταν θέλεις να περνάς καλά
τραγούδα όσο μπορείς πιο πολύ

Puna motra me këcim
e të dashura i dim

Η δουλειά είναι αδερφή με το χορό
τις γνωρίζουμε αγαπημένες

XVIII

Η κλεψιά στα αρβανίτικα

Δεν είναι καθόλου στις προθέσεις μου να δικαιολογήσω μια, από τη φύση της, παράνομη πράξη, πολύ περισσότερο, δε σκοπεύω να ωραιοποιήσω την κλοπή και ζωοκλοπή, όταν σχετίζεται με τους Αρβανίτες της Ελλάδας. Θα προσπαθήσω να δώ το φαινόμενο της κλεψιάς μέσα από την αρβανίτικη νοοτροπία και ίσως μπορέσω να δώσω κάποιες πιθανές εξηγήσεις, όχι φυσικά με προθέσεις δικαιολογίας.

Εάν η κλοπή και ζωοκλοπή, σαν παράνομες πράξεις, παρουσιάζουν κάποια κοινά γνωρίσματα ως προς τις προθέσεις, το δόλο, τα μέσα κλπ., σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο, δε θα πρέπει αυτό να θεωρηθεί (αν συμβαίνει το ίδιο και στους Αρβανίτες) σαν κάτι αυτονόητο ή περιττή επανάληψη, αλλά ίσα - ίσα θα ήταν μια διαπίστωση, κάποια επιβεβαίωση κοινής γεννεσιουργού αιτίας, που βγήκε ύστερα από κάποια έρευνα, θα είχαμε δηλαδή κάποιο στοιχείο του κοινωνικού βίου του λαού, που κατοικούσε το χώρο μας, που θα μπορούσε να βοηθήσει κάποιον ειδικό μελετητή.

Οπωσδήποτε, την κλοπή και ζωοκλοπή θα τις βλέπουμε σαν παράνομες πράξεις. Το να αφαιρέσεις από κάποιον πράγματα, που του ανήκουν, είναι αδίκημα. Οπωσδήποτε είσαι παράνομος όταν δε λογαριάζεις τους νόμους, που θέσπισε η Πολιτεία, όταν τους κλωτσάς.

Ήταν κάποια εποχή, που τούτος ο ελλαδικός χώρος ήτανε ένα ξέφραγο αμπέλι, που το ρημάζανε κάθε τόσο κάποιοι αφέντες, που αρπάζανε από το κεφάλι την κορώνα ο ένας του άλλου. Τότε νόμος ήτανε η

βία, η αυθαιρεσία και η αρπαγή. Μέσα σ' αυτή τη συνεχή αναστάτωση ζούσε και ένας λαός τρομαγμένος, που έπαιρνε τα βουνά να βρει σπηλιές να καταφύγει μαζί με τα αγρίμια. Αυτή την εποχή, αυτός ο λαός, μη μπορώντας να κάνει αλλοιώς κατάφευγε στο έσχατο σημείο, στην άμυνα με κάθε μέσο κι ας ήταν να πεθάνει. Έκλεβε λοιπόν για να επιζήσει. Ήταν αναγκαίο να το κάνει, αφού δεν έβρισκε άλλο μέσο. Με τον καιρό μάλιστα θεωρούσαν την κλεψιά προτέρημα και ένδειξη ικανότητας και παλικαριάς.

Όταν οι άρχοντες με βία ξεγυμνώνανε το νόμο και καταργούσανε το δίκαιο, τότε ούτε η κλοπή μπορούσε να θεωρηθεί σαν παράνομη πράξη. Τότε, ο καθένας ήταν νόμος. Όπως οι ισχυροί της εποχής πίστευαν ότι έχουν αυτοί το δικαίωμα να αρπάζουν, έτσι και οι αδύναμοι αναγκάζονταν να κλέβουν για να ζήσουν.

Έτσι περίπου ξεκίνησε η κλοπή και ζωοκλοπή. Ήταν κάτι που επικρατούσε κατά την τουρκοκρατία, είχε έρθει όμως στον τόπο, η είχε γεννηθεί εκεί, από τα πολύ παλιά. Θα μπορούσαμε, προσπαθώντας να γνωρίσουμε καλύτερα το νόημα της κλοπής και ζωοκλοπής να πούμε, ότι η κλεψιά, όπως παρουσιαζότανε τότε, ήταν κάπως απογυμνωμένη από το δόλο, το παράνομο δηλαδή στοιχείο, που συνδεότανε περισσότερο με την ανάγκη της επιβίωσης. Δε θα ήταν μάλιστα λάθος αν λέγαμε ότι η κλεψιά είχε γίνει ένα από τα κυριότερα ίσως μέσα επιβίωσης.

Οι αιώνες περνούσαν, δεν άλλαζε η αντίληψη του κόσμου και η κλεψιά κουβαλούσε μαζί της την αντίληψη που γνωρίσαμε. Με τα χρόνια έγινε συνήθεια, σε μερικές μάλιστα περιφέρειες της Χώρας, και σε αρβανίτικες, ήταν ένδειξη ικανότητας και παληκαριάς, που δύσκολα μπορούσε να αποβάλει τα αρχικά της γνωρίσματα, έστω και εάν, αργότερα, μπήκε ο κόσμος σε ειρηνικά χρόνια.

Αυτό που έκανε ώστε η κλεψιά να διατηρεί και στα ειρηνικά χρόνια την αρχική της μορφή, ήταν το γεγονός, ότι και τότε, κανείς δεν πρόσεξε το λαό και οι ισχυροί εξακολουθούσαν, καλυμμένοι από παράνομους νόμους να τον διατηρούν στη φτώχεια και την εξαθλίωση, ειδικότερα μάλιστα οι Αρβανίτες αντιμετώπιζαν ακόμα χειρότερες καταστάσεις, αφού τους θεωρούσαν κάτι πιο κάτω από το κοινό και ανόητους. Εφ' όσον λοιπόν, και στα ειρηνικά χρόνια, εξακολούθησε η ίδια έκνομη κατάσταση γύρω από τη συμπεριφορά προς το λαό, επόμενο ήταν, και τότε, να εξακολουθεί αυτός ο λαός να κλέβει για να μπορέσει να επιζήσει.

Είχε λοιπόν δημιουργηθεί μια ιδιαίζουσα μορφή κλεψιάς με χαλαρωμένο το στοιχείο του δόλου και με σκοπό την επιβίωση. Αυτά τα δύο, συνυφασμένα με το ηρωϊκό στοιχείο, μας δίνουν τον ακριβή ίσως χαρακτηρισμό της κλεψιάς, που απετέλεσε αρβανίτικη αντίληψη, κάτι που το

βλέπουμε να επικρατεί στον αρβανίτικο χώρο, μέχρι τις αρχές του αιώνα μας.

Είναι παρατηρημένο ότι όσο περισσότερο βασανίζει κάποιον η φτώχεια, τόσο περισσότερο γίνεται κλέφτης. Αυτό συνέβη και με τους Αρβανίτες, γιαυτό και το είχαν ρίξει στην κλεψιά, αφού ήσαν φτωχοί οι περισσότεροι και για να μην εξαθλιωθούνε. Αν περιοριστούμε στον κυρίως αρβανίτικο χώρο θα γνωρίσουμε και μερικά άλλα ειδικότερα γνωρίσματα της κλεψιάς, που ίσως να διαφέρουν και από χώρο σε χώρο, και στους Αρβανίτες.

Στην εποχή που αναφερόμαστε τα κύρια είδη που είχαν τη μεγαλύτερη προτίμηση ήσαν τα είδη διατροφής, και από αυτά, όσα μπορούσαν πιο εύκολα να κλαπούν. Στην πρώτη κατηγορία έρχονταν οι καρποί και ακολουθούσε το σοβαρότερο είδος κλοπής, που ήταν η ζωοκλοπή.

Από τους καρπούς συχνότερο ήταν το κλέψιμο της ελιάς, του ελαιοκάρπου, είναι μάλιστα αυτό, που διατηρήθηκε περισσότερο από κάθε άλλο είδος κλεψιάς καρπών. Αποτελούσε συχνό φαινόμενο σχεδόν μέχρι και τη δεκαετία του '50. Πολλές φορές υποστήριξα, σαν δικηγόρος στα δικαστήρια, νέα άτομα που κατηγορούνταν για κλέψιμο ελαιοκάρπου. Με τρόμαζε το γεγονός ότι αυτά τα παιδιά δε θα μπορούσαν αργότερα να στερεώσουν κάπου, όταν θα χρειάζονταν κάποιο πιστοποιητικό, και έκανα ό,τι μπορούσα ώστε να μη τους κολήσει η ατιμωτική ρετσινιά, αλλά να θεωρηθεί η πράξη τους σαν φθορά ξένης ιδιοκτησίας. Πολλές φορές υποστηρίζοντας αυτούς τους «κλέφτες» ερχόμουνα σε ανοιχτή ρήξη με τους κτηματίες, και τον πατέρα μου, αφού υποστήριζα εκείνους, που τους είχαν κλέψει ελιές από τα κτήματά τους.

Η βιομηχανική ανάπτυξη ήταν αυτή που περιόρισε το κλέψιμο της ελιάς, διατηρήθηκαν όμως μερικά ασθενή σημεία από ηλικιωμένους, αλλά και αυτά πολύ γρήγορα χάθηκαν.

Οι αγροφύλακες κατά την εποχή της συγκομιδής του καρπού έμεναν να φυλάνε νύχτα μέρα, γιατί οι ελιές κλέβονταν κυρίως τη νύχτα. Η φιλενάδα μου Θειάκα Κω, μου είπε πώς η ίδια έκλεβε τις ελιές, γρήγορα και χωρίς να αφήνει ίχνη: Έπαιρνε μια ομπρέλα της βροχής, την άνοιγε, την κρεμούσε ανάποδα σε ένα χαμηλό κλαρί, ανέβαινε στο δέντρο και από πάνω τίναζε τον καρπό μέσα στην ανοιγμένη ομπρέλα. Έτσι έπεφτε μέσα όλος ο καρπός, χωρίς να είναι αναγκασμένη να τον μαζεύει από κάτω και προπαντός ήταν αθέατη, αφού ούτε αυτή φαινότανε, καθώς ήταν μέσα στα κλαριά του δέντρου, ούτε και η ανάποδη ομπρέλα της αφού ήταν νύχτα και ήταν μαύρη.

Τα αμπέλια πάθαιναν μικρότερη ζημιά από τις ελιές. Εδώ οι κλέφτες

περιορίζονταν στην ηλικία μεταξύ επτά μέχρι δέκα τεσσάρων ετών. Η κλοπή ήταν αισθητά περιορισμένη, γιατί σκοπός ήταν μόνον η προσωπική ικανοποίηση. Πηγαίναμε δηλαδή για σταφύλια, μόνο για να φάμε οι ίδιοι. Το κλέψιμο ήταν πολύ εύκολο, ασφαλέστατο θα έλεγα. Δεν είχες παρά να φτάσεις αθέατος κοντά σε ένα αμπέλι και να χωθείς μέσα. Αυτό ήταν όλο. Καθόμαστε κατάχαμα και σαν τον σκαντζόχοιρο, διαλέγαμε το πιο ωραίο τσαμπί, και όπως ήταν κρεμασμένο τσιμπούσαμε τις ρόγες του. Βέβαια, η παρουσία μικρών στην περιοχή των αμπελιών σήμαινε οπωσδήποτε και κλοπή σταφυλιών, γιαυτό και οι αγροφύλακες, αυτή την εποχή, έπιαναν τις πιο επίκαιρες θέσεις, αλλά και αν κάπου μας εντόπιζαν, τους ήταν αδύνατο να μας πιάσουν.

Ακόμα σε πιο περιορισμένη κλίμακα ήταν και το κλέψιμο σύκων. Υπέφεραν μόνον οι συκιές που βρίσκονταν σε χαμηλά μέρη και εκείνες με πολύ πλούσιο φύλλωμα, που τα κλαριά τους ακουμπούσαν στη γη. Αρκούσε να χωθείς εκεί μέσα και όλα ύστερα έρχονταν μόνα τους, μόνο που, κατά την αναχώρηση χρειαζότανε προσοχή, άλλωστε ήταν πολύ δύσκολο να μεταφέρεις κλεμένα σύκα. Ήταν ακατανόητο να κλέψεις σταφύλια ή σύκα, να τα βάνεις σε ένα καλάθι και να τα μεταφέρεις. Ο κίνδυνος να συλληφθείς ήταν άμεσος, υπήρχε όμως και ο κίνδυνος από το σπίτι, που δε δεχότανε τέτοια «προϊόντα εγκλήματος».

Οι λαχανόκηποι έπεφταν βέβαια και αυτοί θύματα κλοπής, αλλά μόνο τη νύχτα, δεν είχαν όμως τη συχνότητα που γνωρίσαμε στον ελαιόκαρπο, αν και σε όλη τη διάρκεια του χρόνου υπήρχαν λαχανικά. Οι λόγοι ήταν ότι το αντικείμενο της κλοπής δεν είχε και τόση αξία,

Θα μπορούσα να αναφερθώ και στους κλεφτοκοτάδες, που οι Αρβανίτες του ονόμαζαν «αλεπούδες», δεν έχω όμως τέτοια περιστατικά ώστε να μπορώ να κατατάξω αυτό το είδος κλοπής στα αρβανίτικα ενδιαφέροντα. Θέλησα να εξηγήσω το φαινόμενο και είδα ότι το κλέψιμο της κότας παρουσίαζε σοβαρές δυσκολίες, γιατί όλα τα σπίτια διαθέτανε σκύλο αλλά και οι κότες είχαν λαλιά και μπορούσαν να φωνάξουν. Εκτός όμως από αυτά, οι Αρβανίτες δεν αγαπούσαν να είναι κλεφτοκοτάδες. Το μόνο περιστατικό που ξέρω είναι μια κλοπή ολόκληρου κοτετσιού, στην Ελευσίνα, μέσα στα κατοχικά χρόνια. Οι κλέφτες ακολούθησαν το σύστημα της αλεπούς. Την πρώτη βραδιά πήγαν και φαρμάκωσαν το σκύλο του σπιτιού, χωρίς το σπίτι να εξηγήσει την αιτία του χαμού του ζώου και την επόμενη πήγαν τέσσερις, οι τρεις με ισχυρά κλεφτοφάναρα στραβώσανε κυριολεκτικά τις κότες ενώ ο τέταρτος μπήκε, τις έπιανε μία μία, τις έπνιγε και τις έρριχνε μέσα σε ένα τσουβάλι. Δεν άφησε ούτε μία. Ενώ όμως η κλοπή αυτή πήγαινε να γίνει τέλειο έγκλημα, δε

φρόντισαν οι κλέφτες να ασχοληθούν και με το πώς θα φυλαχτούνε μετά. Τους έπιασαν στην Αθήνα όταν πουλούσαν τις πνιγμένες κότες όσα-όσα και τα μαρτύρησαν όλα. Τους γνώρισα όταν πήρα μέρος σαν δικηγόρος του παθόντος. Δεν ήσαν ντόπιοι. Η κλοπή αυτή δεν είχε τα στοιχεία που έχουμε γνωρίσει, δεν ήταν «αρβανίτικη», γιαυτό και δεν την εντάσσω στον αρβανίτικο χώρο.

Δε θα έπρεπε να παραλείψω να σημειώσω και κάτι για την έξαρση της κλοπής που δημιουργήθηκε στα κατοχικά χρόνια, που οπωσδήποτε δεν άφησε ασυγκίνητους και τους Αρβανίτες. Το σημειώνω γιατί ακριβώς, η κλοπή αυτής της περιόδου, περιείχε όλα τα αρβανίτικα στοιχεία που γνωρίσαμε. Ήταν τότε που έκανε την εμφάνισή του ο σαλταδόρος, το γνήσιο αυτό γέννημα της κατοχής. Δεν πιστεύω ότι η δράση του τότε εκάλυπτε μόνον αντιστασιακές προθέσεις. Η ανάγκη της επιβίωσης ήταν η πρωταρχική αιτία. Μπορούμε πιο σωστά να πούμε ότι τον σαλταδόρο τον γέννησε η πείνα της κατοχής, τον τράβηξε προς τα εκεί η ανάγκη. Αργότερα τον είδε η αντίσταση και προσπάθησε να τον ανεβάσει σε σαμποτέρ, αυτό όμως είναι μια άλλη ιστορία. Αυτό που πρέπει να σημειώσω, είναι ότι σ' αυτά τα χρόνια, το αρβανίτικο στοιχείο είχε γνωρίσει τον εαυτό του. Η κλοπή κάθε αντικειμένου, που τον έκανε για να ζήσει του πήγαινε θαυμάσια. Είχε μάθει να τα εκτιμεί όλα, ώστε να φτάσει στον τελικό προορισμό, που ήταν το ψήμι. Το μεγάλο «θύμα», το αποκλειστικό καλύτερα, ήταν ο κατακτητής, γιατί μόνον αυτός είχε τότε. Εάν, πάνω στο κλέψιμο, έπεφτε στο χέρι τους κανένα οπλοπολυβόλο, δεσμίδες σφαίρες κλπ. δεν αποτελούσε εξαίρεση. Φίλους αντάρτες είχαν, ήθελαν κι αυτοί φροντίδα.

Λέμε για τον κλέφτη ότι αρχίζει κλέβοντας πρώτα ένα αυγό, ύστερα μια κότα και φτάνει να σηκώνει ένα χρηματοκιβώτιο. Αυτή η υποτροπιάζουσα μορφή κλοπής, όπως θέβαια τη γνωρίζουμε σήμερα, δεν παρατηρείται τότε. Ήταν μια κλοπή «στάσιμη», όχι προοδευτική. Ήταν επόμενος, γιατί «το κινούν αίτιον» ήταν πάντα το ίδιο και επικεντρωνότανε μόνο στην ικανοποίηση κάποιας βιοτικής ανάγκης, ή έστω οφείλετο σε νεανική επιπολαιότητα.

Στο αρβανίτικο έχει παρατηρηθεί ότι έκλεβε περισσότερο η νεανική ηλικία. Ο γάμος αποτελούσε σοβαρό ανασχετικό στοιχείο. Επικρατούσε μια περίεργη αντίληψη: «Nani kemi harur shtëri. S'jan të mira rënë ato» (Τώρα ανοίξαμε σπίτι, δεν είναι καλές δουλειές αυτά). Παρόλα όμως αυτά γνώρισα αρκετούς συμπατριώτες μου, που κλέβανε και στα γεράματά τους μένοντας πάντα στάσιμοι, χωρίς να προάγονται.

Άλλο ένα αρβανίτικο γνώρισμα είναι ότι το θύμα της κλοπής ήταν

πάντα κάποιος πλούσιος. Δεν πάει καιρός, που συνταξίδευα με ένα γέρο συμπατριώτη μου Αρβανίτη. Εύκολα μου είπε ότι έκλεβε ελιές από τα κτήματα του πατέρα μου, για να εξασφαλίσει το λαδάκι για τη φαμίλια του, μια και δε μπορούσε να τα βγάλει πέρα: «*Να το ξέρεις, δε ζημίωσα κανένα. Μόνο από τα κτήματα των πλουσίων έκλεβα, και του πατέρα σου βέβαια. Στο κάτω - κάτω δε θα κούτσαινε η παραγωγή σας όταν έτρωγε λίγο λαδάκι και ένας φτωχός. Πάνε τώρα αυτά, έχω τη συνταξούλα μου, το περίππερο, γιατί να κλέψω;* (Ήταν ανάπηρος πολέμου από το αλβάνικο).

Έλλειπε, κατά την αρβανίτικη τουλάχιστον αντίληψη, το στοιχείο του δόλου. Θα ήταν πιο σωστά αν έλεγα ότι ο κλέφτης αυτής της εποχής, στο αρβανίτικο, δεν αισθανότανε και τόσο πολύ τον παράνομο χαρακτήρα της πράξης. Θα μπορούσα να πω, ακόμα καλύτερα, ότι αισθανότανε, ότι δεν κλέβει αλλά αυθαιρετεί επιτρεπτά, αν επιτρέπεται η έκφραση, γιαυτό θα θύμωνε πολύ αν τον έλεγες κλέφτη. Πίστευε ότι αν είχε πάρει κάτι από άλλον, που όμως το προόριζε για τον εαυτό του, αυτό δεν ήταν κλέψιμο, όπως άλλα. Θα αναφερθώ πάλι στη Θειάκα Κω. Ήταν βέβαια η πρώτη δουλευτάρα σε όλες τις αγροτικές δουλειές ως και στο όργωμα ακόμα, της άρεσε όμως να «τσιμπάει» και κάτι από τους άλλους. Η ίδια μου διηγήθηκε κάποτε ότι, περνώντας από ένα λαχανόκηπο, έκοψε δύο ωραία κουνουπίδια. Πήγε στο σπίτι και έβαλε το ένα να βράσει για να φάει το βράδυ. Οι απέναντί της ψώφαγαν στην πείνα και ήξερε ότι θα κοιμηθούνε νηστικοί. Φώναξε τη γυναίκα: «*la moj, mere këtë t'e ziesh t'e hani sonde*» (Έλα μωρή, πάρε αυτό να το βράσεις να φάτε απόψε) και της έδωσε το δεύτερο κουνουπίδι. Σκέφτηκε όμως σε λίγο ότι θα το τρώγανε, έτσι νερόβραστο και χωρίς λάδι, αφού δεν είχαν σταγόνα. Την ξαναφώναξε: «*la moj, mer një çikë val, s'ha het moj pa val*» (Έλα μωρή, πάρε λίγο λάδι να ρίξετε, δεν τρώγεται δίχως λάδι). Ήταν από το λάδι που είχε κάνει από ελιές που είχε κλέψει η ίδια.

Πριν ασχοληθούμε με το σοβαρότερο είδος της κλοπής, τη ζωκλοπή, είναι απαραίτητο να προσθέσουμε ότι το όλο φάσμα της κλοπής τότε, ακολουθούσε την ίδια πρακτική, χρησιμοποιούσε τα ίδια μέσα και εκδηλωνότανε κάθε χρόνο την ίδια εποχή, αφού το αντικείμενο της κλοπής ήταν και αυτό εποχιακό. Όλα τα είδη της κλοπής ακολουθούσαν την ίδια πεπατημένη, χωρίς να παρατηρείται καμία αλλαγή στους τρόπους, ή βελτίωση των μέσων.

Όλα αυτά είχαν σαν συνέπεια να γνωρίζουν καλά, τα υποψήφια θύματα, όλους τους μηχανισμούς, ακόμα και τα πρόσωπα. Έτσι μπορούσαν και λάβαιναν τα μέτρα τους, που πολλές φορές ήσαν αποτελεσματικά, αλλά κάποτε και πολύ σκληρά.

Ένας φίλος μου ρετσινιάρης, που δούλευε πεύκα στην ανατολική Εύβοια, μου διηγήθηκε για έναν συνάδελφό του εκεί, τον Πανουσ - Κλέφτη:

Κάποιος νοικοκύρης σε ένα χωριό της ανατολικής Εύβοιας παραγωγός σύκων, έλιαζε τα σύκα του στην αυλή του σπιτιού του. Ένας νεαρός από το ίδιο χωριό πήγαινε κάθε νύχτα και του έκλεβε από ένα τσουβαλάκι σύκα. Το πράγμα ήταν εύκολο γιατί ο νοικοκύρης δεν είχε σκύλο, ούτε αυλόπορτα. Μόνο γύρω - γύρω από το σπίτι μια ξερολιθιά χαμηλή και έμπαινες από ένα στενό άνοιγμα χωρίς πόρτα. Ο νοικοκύρης γρήγορα είδε την κλεψιά και σκέφτηκε, όχι μόνο να πιάσει τον κλέφτη, αλλά και να τον τιμωρήσει σκληρά. Έσκαψε λοιπόν ακριβώς στο μέρος της στενής εισόδου της αυλής του και τοποθέτησε στη γουβίτσα ένα δόκανο από αυτά που πιάνουν αλεπούδες, το σκέπασε με προσοχή με χόρτα ώστε να μη φαίνεται, έδεσε την άκρη του δόκανου με μια γερή αλυσίδα σε ένα δέντρο κοντά, και περισσότερο από σίγουρος, περιμένε ότι θα έπιανε τον «πελάτη». Το βράδυ πήγε πάλι ο φίλος να γεμίσει το τσουβάλι του. Με το πάτημα στη στενή είσοδο, του μάγκωσε το δόκανο το ένα πόδι, παρά λίγο να του το κόψει. Τον πόνεσε τα αίματα, έβαλε τις φωνές γιατί ήτανε αδύνατο να ελευθερωθεί από το δόκανο και ξεσηκώθηκαν οι γείτονες. Ο νοικοκύρης, που παραφύλαγε, άφησε να τρέξουν πρώτα μερικοί και βγήκε τάχα σαν νυσταγμένος και πολύ απορημένος, λέγοντας ότι είχε θάνει το δόκανο, γιατί πίστευε ότι πήγαινε τη νύχτα κάποιο «λυμένο γαϊδούρι» και του έτρωγε τα σύκα. Τον κουβάλησαν στους γιατρούς και του κόψανε το πόδι, αλλά έμεινε κουτσός. Εγώ θα έλεγα στιγματισμένος. Και πραγματικά στιγματίστηκε, αφού η κουτσάμαρα του μαρτυρούσε την αιτία, που ήτανε η κλοπή, κοντά όμως σ' αυτό, το χωριό του έβγαλε και το παρατσούκλι. Τον βαφτίσανε: «Πανουσ - κλέφτης». Δεν υπάρχει χειρότερη ισόβια καταδίκη από το να είσαι στιγματισμένος. Έφυγε από το χωριό, βρήκε μια χήρα και την παντρεύτηκε. Ζούσε μέσα στο πευκοδάσος πελεκώντας πεύκα. Ο φίλος μου, μου είπε ότι το είχε χλιομετανιώσει και ότι απόφευγε τους ανθρώπους.

Το πιο σοβαρό ήταν η ζωοκλοπή. Δεν κλέβονταν μεγάλα ζώα, παρά μόνο γίδες και πρόβατα. Η προτίμηση ήταν στα πρόβατα, γιατί πιάνονταν ευκολότερα και αντιδρούσαν λιγότερο. Σπάνια έκλεβε κανείς ζώα για να τα διατηρήσει ο ίδιος, ήταν πολύ πιθανό να ανακαλυφθεί.

Η ζωοκλοπή αποσκοπούσε σχεδόν πάντοτε στο να σφαχτεί το ζώο και να μεταφερθεί. Έπρεπε να μη γίνει αντιληπτός ο κλέφτης από τον τσοπάνο και το σκύλο του. Υπήρχαν ζωοκλέφτες ικανότατοι, που ήταν αδύνατο να τους πάρει το μάτι οποιουδήποτε. Το κλέψιμο μπορούσε να γίνει και ημέρα και νύχτα, όχι βέβαια μέσα από το μαντρί, αλλά όταν το

κοπάδι βρισκότανε στη βοσκή.

Οι ζωοκλέφτες διάλεγαν από πριν τον τόπο από όπου θα «χτυπούσαν», έτσι ώστε να έχουν άνετη τη φυγή τους μαζί με το κλεμένο ζώο. Οι ζωοκλέφτες ενεργούσαν ή ένας μόνος ή δύο, σπάνια περισσότεροι. Τραβούσαν το ξεμοναχιασμένο ζώο σε κάποιο κατηφορικό μέρος, σε κάποιο βαθούλωμα της γης, ώστε να είναι αθέατοι, ξεμάκρηναν σιγά - σιγά το ζώο ζωντανό και φτάνοντας σε τόπο, που αυτοί έκριναν ασφαλή, το έσφαζαν στα γρήγορα, άνοιγαν πρόχειρα μια γούβα, ώστε μέσα εκεί να τρέξει το αίμα του σφαγμένου ζώου και τη σκέπαζαν ξανά με χώμα, ρίχνοντας πάνω πέτρες και ξερόκλαδα, ώστε να μην υπάρχουν ίχνη. Η μεταφορά γινότανε ή με κάποιο γαϊδούρι ή στον ώμο, πάντα όμως μέσα σε ένα μεγάλο τσουβάλι, ώστε να μη φαίνεται τι είναι. Από μερικούς έμαθα ότι πολύ γρήγορα έγδαιρναν το ζώο, το τεμάχιζαν στα τέσσερα, έθαβαν το κεφάλι και τα εντόσθια και απομακρύνονταν. Μερικές φορές ξέκοβαν τρία - τέσσερα ζώα και απομακρύνονταν πολύ. Οι ζωοκλέφτες αυτοί έκλεβαν πάντα σε ξένες περιοχές. Η ζωοκλοπή ήταν επικίνδυνη πράξη, όχι τόσο για το φόβο της τιμωρίας, όσο για την εκδίκηση του παθόντος. Στις μικρές κλειστές αρβανίτικες κοινωνίες οι ζωοκλέφτες ήσαν λίγο - πολύ γνωστοί και κάθε κρούσμα έπεφτε σ' αυτούς. Πολλές φορές έφτασαν στα μαχαίρια τα θύματα με τους πιθανούς ζωοκλέφτες και μερικές φορές, ζωοκλέφτες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το χωριό όταν το κακό μ' αυτούς είχε παραγίνει, στρεφόμενοι με παρόμοιες δραστηριότητες αλλού, με αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς να καταλήξουν και στη φυλακή.

Μπορούμε να πούμε ότι η ζωοκλοπή είχε το στοιχείο του δόλου, όπως το εννοεί σήμερα ο ποινικός νόμος. Ήταν μια πράξη, που αν και την αποστρεφότανε η αρβανίτικη κοινή γνώμη, εντούτοις ενδημούσε, και κάθε κρούσμα διετάρασσε την ησυχία του τόπου. Αυτό που μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα είναι ότι κανένας ζωοκλέφτης δεν είχε καλό τέλος, αφού τα θύματα της κλοπής δεν ήσαν δα και άνθρωποι που είχαν βγει από το αυγό, ούτε τόσο αθώοι, ώστε να μη μπορούν να εντοπίσουν κάθε τόσο τους δράστες. Άνθρωποι του βουνού ήσαν κι αυτοί, έκοβε το μάτι τους μέσα στο σκοτάδι, οσμίζονταν τον ζωοκλέφτη από μακριά, όπως το αγρίμι τον αέρα, και δεν ήταν από τους ανθρώπους που το βάζανε κάτω. Αρκετές φορές, πηγαίνοντας οι ζωοκλέφτες να κλέψουν, έφευγαν χωρίς λεία και με καταφανή τα σημάδια από το γερό ξύλο που είχαν φάει, έτσι, που να μείνουν μέρες στο κρεβάτι.

Στην περιοχή μας είναι γνωστό ένα τραγικό περιστατικό: Δυο αδέρφια τα είχε σπρώξει η μάνα τους στη ζωοκλοπή. Τους έστειλε μια νύχτα να της φέρουν μια σφαγμένη προβατίνα. Πήγαν τα αδέρφια αλλά έπεσαν σε οργανωμένο καρτέρι αφού τους είχαν φάει πολλές προβατίνες.

Τους έπιασαν και τους δύο. Έσφαξαν τον ένα, τον κομματιάσαν στα τέσσαρα, όπως αυτοί τις προβατίνες, και τον έβαλαν στο τσουβάλι που είχαν μαζί τους τα αδέρφια για να βάλουν την κλεμένη προβατίνα. Φόρτωσαν τον σφαγμένο στη ράχη του ζωντανού αδερφού να τον μεταφέρει. Πήγε ο αδερφός τον σφαγμένο στο σπίτι και πέταξε κάτω το δεμένο τσουβάλι. Η μάνα, που περίμενε τον ρώτησε: «E suoltë?» (την φέρατε;). Και ο αδερφός της είπε: «Hape burdhën të shohs, të pëlqen?» (άνοιξε το τσουβάλι να δεις, σου αρέσει;). Άνοιξε η μάνα το τσουβάλι για να αντικρίσει το φριχτό θέαμα του σφαγμένου και κομματιασμένου γιού της. Ο ζωντανός αδελφός τότε της είπε: «Frihu mëmë mish» (χόρτασε μάνα κρέας). Δε ζήτησα να μάθω πρόσωπα και πράγματα. Η τραγικότητα του περιστατικού δε μου το επέτρεψε.

Διηγούνται και άλλη μια περίπτωση ζωοκλοπής, που ευτυχώς δεν είχε την τραγική εξέλιξη του προηγούμενου περιστατικού:

Στη θέση «Καμάρι» Βοιωτίας, πολύ κοντά στα όρια με την Αττική, βρίσκεται ένα μικρό εκκλησάκι, ο άγιος Βλάσιος. Το έφτιαξε με έξοδά του ο Σταμάτης Σταμίδης, μεγαλοκτηματίας τότε της Μάντρας και Δήμαρχος. Είχε αναθέσει το χτίσιμο σε τεχνίτες συχωριανούς του. Ήτανε καλοκαίρι και προτιμούσαν οι μαστόροι να κοιμούνται στον τόπο της δουλειάς, παρά να πηγαίνουν κάθε μέρα στο χωριό τους, που ήταν κάπως μακριά. Η συμφωνία ήταν, εκτός από το μεροκάματο, να τους κρατάει το αφεντικό στο κρασί, λίγες ελιές, λίγο λάδι, μερικά τρόφιμα και κουμάντο για μαγείρεμα θα έκαναν οι ίδιοι.

Εκκλησία φιάχνανε οι αθεόφοβοι αλλά ο διάβολος είχε φωλιάσει μέσα τους. Βλέπανε τις προβατίνες των Φιλιππαίων από τα Δερβενοχώρια και τους μπήκε να κόψουνε μια, γιατί με ελιές και κρεμύδι δε γινότανε προκοπή, ούτε το κρασί κατέβαινε. Αρπάξανε μια, την κόψανε στα γρήγορα και σε λίγο είχαν μπει στα ταγάρια τα τέσσαρα κομμάτια, ενώ κεφάλια, κέρατα, τομάρια και λοιπά ενοχοποιητικά στοιχεία, μαζί και το κουδούνι, τα θάψανε στο δίπλα χωράφι.

Κάθε βράδυ είχανε γλέντι και φώναζαν εις υγείαν του Σταμίδα που τους στέλνει και μπριτζόλες.

Οι χτιστάδες είχαν για λασπά έναν, που τον λέγανε Μαράκα, που ήτανε φοβερός ποιητής. Έφτιαχνε λάσπη και τραγουδούσε. Όλα τα έλεγε με στίχους. Τρώγανε λοιπόν την κλεμένη προβατίνα των Φιλιππαίων από τα Δερβενοχώρια, πίνανε από το κρασί του Σταμίδα ενώ ο Μαράκας τραγουδούσε:

Njor të bjerë kio natë,
shket një dele ë hin të trastë.
Këmbë, lëkur raçanje, zor,

Όσπου η νύχτα να πάρει,
η προβατίνα στο ταγάρι.
Πόδια, αφτιά και το τομάρι,

i ha dheu de një or.
Më të mir' vendë s'do ços,
mishë, ver e he shëndosh.

όλα η γη τα έχει πάρει.
Δε θα βρεις αλλού καλά,
κρέας, κρασί, παχειά σκιά.

Είχε όμως και το νου του ο ποιητής. Όσο νάναι, κλέψιμο είχε γίνει, φόβος υπήρχε να το πάρουν χαμπάρι οι Δερβονοχωρίτες, και τότε θα τους έθαβαν στην εκκλησία όλους. Προσπαθούσε λοιπόν να τους φέρει σε κάποιο δρόμο:

Ku do vejë kio punë?
Ga Stamidhi s'u vjen dhunë?

Βρε ο κόσμος τι θα πει;
Απ' τ' αφεντικό ντροπή.

Φοβότανε βέβαια ο Μαράκας ότι κι αυτός θα κακοπάθαινε και προσπαθούσε με κάθε τρόπο να τους φέρει στον ίσιο δρόμο. Τόριξε στα θεία ο ποιητής μήπως και τους φοβίσει:

Re shir Vlas mos u ve re
klishëja ndreqet'e re

Άγιε Βλάση μου συγχώρα,
εκκλησία σου φτιάχνουν τώρα.

Την άλλη μέρα, καθόλου όρεξη για δουλειά. Το κρασί τους είχε χαλάσει το κέφι, έφιαχνε λάσπη, κουβαλούσε και τραγουδούσε ο Μαράκας:

Dje shum'vera na maisoi
sonte nata na rëndoi
Klischës ledhet grihenë
shumë dele bitenë
Sa të drekej një derë
vanë dhjet'galonje verë.
Sa të drenjën klischënë,
Shkundi Stamidhi këmishënë.

Χθες κρασί κι ανυμποριά,
απόψε η νύχτα βρειά.
Τοίχοι εκκλησιάς απάνω,
αχ, τις προβατίνες χάνω.
Μια πόρτα ως να φτιαχτεί,
δέκα γαλόνια κρασί.
Όσπου η εκκλησιά φιαχτεί,
ο Σταμίδης θα τιναχτεί.

Το επανέλαβαν όμως οι αθεόφοβοι, ξαναθάψανε τα υπόλοιπα του ζώου στο διπλανό χωράφι. Ο διάβολος όμως, που έχει πολλά ποδάρια, έφερε το Μελέτη Κώστα από τα Κρόρα, να οργώσει το χωράφι του, που είχε γίνει και τάφος των κομματιών από τις κλεμένες προβατίνες. Όταν τον είδε ο Μαράκας κατάλαβε τη συμφορά που ερχότανε, γιατί με το αλέτρι θα ξέθαβε ο Μελέτης τα σκεπασμένα. Έπρεπε να ειδοποιηθούν

οι άλλοι για τον άμεσο κίνδυνο. Ο Μαράκας το έριξε στο τραγούδι για να τους ειδοποιήσει, χωρίς να καταλάβει ο Μελέτ - Κώστας:

Mele - Kosta çë runon
kokal edhe, çoqe çon
Mele - Kosta çel një flak,
do t'i xerë tër de lak.
Hajde çani at' parmend
Mele - Kosta të dronj' vend.
Po do marrën vesh çoranëtë
do t'i vrasën ata tantë.

Ο μελετ - Κώστας που οργώνει,
όλα μας τα ξεπλακώνει.
Φωτιά ανάβει ο Κώστος τώρα,
θα τα βγάλει όλα στη φόρα.
Άντε σπάσε το αλέτρι
να μην κάνει του Μελέτη.
Σαν μας πάρουνε χαμπάρι,
διάβολος που θα μας πάρει.

Το τραγούδι έκανε πολύ καλή δουλειά. Καταλάβανε οι ζωοκλέφτες, κάνανε έκτακτο συμβούλιο και παρθήκανε άμέσως αποφάσεις. Ο αρχιμάστορας φώναξε τον Μελέτη να τον κεράσει ένα κρασί και το ένα έγινε δύο και τρία. Ένας άλλος της παρέας έτρεξε στα σύνορα του Μελέτη και ξεβίδωσε στα γρήγορα το κάτω εξάρτημα του αλετριού, πέταξε τα παξιμάδια χωρίς να πειράξει τις βίδες και ξαναγύρισε στη θέση του.

Κάποτε πήγε να πιάσει δουλειά ο Μελέτης. Μόλις έκανε μια αυλακιά, του έφυγε το κάτω σίδερο του ηνιού, αυτό που έχει τη μύτη και χώνεται στο χώμα. Έψαξε εκεί γύρω, βρήκε τις βίδες αλλά πουθενά τα παξιμάδια. Ήταν αδύνατο να οργώσει. Η παρέα των χτιστάδων... λυπήθηκε πολύ που δε μπορούσε να τον βοηθήσει, τον κέρασε ακόμα μερικά ποτήρια και ο Μελέτης έφυγε μεθυσμένος.

Ο Μαράκας τους έβανε όρους: «Ή τώρα θα ξεθάψετε τα κομμάτια από τις προβατίνες για να τα θάψετε σε άλλο μέρος, που δεν είναι χωράφι, ή φεύγω άμέσως, γιατί δεν έχω κέφι ούτε στη φυλακή να πάω, ούτε να με σπάσουνε στο ξύλο οι Δερβενοχωρίτες». Πέσαν όλοι απάνω, ξεθάψανε τα θαμένα και τα θάψανε αλλού. Έτσι έμεινε κοντά τους ο Μαράκας.

Όσο δουλεύανε όλοι μαζί για να εξαφανίσουνε τα ίχνη της κλεψιάς, ο Μαράκας βρήκε καιρό να τους καρφώνει για τις δύο προβατίνες που είχαν φάει:

Martë -- mortia prokopinë,
çë e zu at' shoqirinë!
Nuk ma thoi mendi fare,
pse të vjedhurit ka háre,
bën njerinë shërbëtor,
runon shatinë me for.
Hajde, më njora rëmo,

Δες μια προκοπή πλατεία,
πούπιασε τη συντροφιά!
Δεν το είχα στο μυαλό,
πως η κλεψιά φέρνει καλό,
πως την προκοπή απλώνει,
τους σκαφτιάδες δυναμώνει.
Άντε, γρήγορα να σκάβεις,

e të klasurat zbullo.
Po rëmoni tuti e njora,
Melet - Kostësë vjen ora.
Po rëmo, moi krie qore,
të ços mendinë çë bore.

τα θαμένα να ξεθάβεις.
Σκάψτε, σκάψτε όλοι μαζί,
ο Μελέτ - Κώστας θα φανεί.
Σκάβε συ στραβό κεφάλι,
το μυαλό σου νάβρεις πάλι.

Είχαν τον καημό τους, είχαν κι από πάνω τους το Μαράκα, που τους τα τραγουδούσε για τα καλά. Τον άρπαξαν με τις πέτρες.

Χίλιες φορές όμως ένα τέτοιο τέλος σε μια ζωοκλοπή, παρά ο τραγικός ανθρώπινος τεμαχισμός, που γνωρίσαμε πιο πάνω.

Το χωριό, η κοινή γνώμη, είχε καταδικάσει βέβαια τη ζωοκλοπή και θεωρούσε απόβλητο το ζωοκλέφτη. Όταν μάλιστα έπεφτε στα χέρια της δικαιοσύνης, που έκανε τη δουλειά της, κατά το δικό της τρόπο, το χωριό έπαιρνε και αυτό θέση στο ζήτημα, και, μπορώ να πω, η καταδίκη του ήταν πολύ σκληρή.

Κάποιος Παντελής από τα Βίλλια, είχε κλέψει έναν τράγο, εκεί, κατά την περιφέρεια Μεγάρων. Τον πιάσανε όμως τον Παντελή. Δεν έφτανε που καταδικάστηκε από το δικαστήριο στα Μέγαρα, αλλά μόλις κάποτε γύρισε στο χωριό του, τον αρπάξανε, του έδεσαν στο λαιμό ένα κουδούνι τράγου «çoku» και τον περιφέρανε στο χωριό, θλιβερό ρεζίλι του κόσμου. Ένα τσούρμο κόσμος ακολουθούσε αυτή την τρομερή διαπόμπευση τραγουδώντας:

Pandeliut dë grik një çok
ia vunë ca Villiut
Dë katundë kur e panë,
duall tuti dhe i thanë:
«Si e bëre Pandeli?
ish një cjar po s'ish një dhi»
Tor Katundit Pandeliu,
me çokun dë grik i ziu.
Tundej çoku, kris trokana,
ca më fort'se sa kambana.
Filaqi e vu katiu,
çoku bashk'e Pandeliu.

Στου Παντελή το λαιμό ένα «στόκου»
του κρεμάσαν στο χωριό του.
Στο χωριό όταν τον είδαν,
βγήκαν όλοι και του είπαν:
«Πώς βρε Παντελή; Δεν είδες;
ήταν τράγος, όχι γίδες».
Γύρω - γύρω στο χωριό,
με κουδούνι στο λαιμό.
Περπατούσε, κουδουνούσε,
σαν καμπάνα που χτυπούσε.
Βάζει ο κατής στη φυλακή,
κουδούνι και Παντελή.

Προσπάθησα να μάθω τι απέγινε τέλος, ο Παντελής, αλλά κανείς δεν ήξερε να μου πει. Μόνο κάποιος, έτσι αόριστα, ότι έφυγε από το χωριό. Άντε, ύστερα από αυτό να κλέψεις, όχι τράγο, αλλά ούτε ένα αθώο κατσικάκι.

Σκληρό το μέτρο της διαπόμπευσης, σκληρό πολύ, αλλά αρκετά καρποφόρο...

Η ζωκλοπή στη Χώρα μας είχε καταντήσει σωστή μαστιγα. Η Πολιτεία είδε τη σοβαρότητα του πράγματος και θέσπισε τον αυστηρότατο νόμο ΓΩΛΖ΄ του 1911, που εκτός από αυστηρή φυλάκιση, πρόβλεπε υποχρεωτικά και εκτόπιση μετά την έκτιση της ποινής της φυλάκισης. Αυτό ήταν που έκοψε τα πόδια των ζωκλοφτών, γιατί, στον ξένο τόπο, ήξεραν την αιτία της εκτόπισής τους, εισπράττοντας έτσι την κοινωνική αποστρόφη, εκτός του ότι ήσαν υποχρεωμένοι να δίνουν παρόν στην τοπική Αστυνομία σχεδόν κάθε μέρα. Ήταν ένα είδος στιγματισμού, αλλά και όταν γύριζαν κάποτε στο χωριό τους, πολύ δύσκολα μπορούσαν να ενταχθούν στο κλειστό κοινωνικό σύνολο του τόπου τους αν δεν γίνονταν υπόδειγμα τιμιότητας και καλής συμπεριφοράς.

○

Κάτι σχετικό από ανέκδοτο βιβλίο μου: «Αρβανίτικες σοφές κουβέντες»:

Sa ke ga të vjedhur
s' shtonen po baren

Ό,τι έχεις από κλεψιά
δεν αυξάνουν αλλά χάνονται.

Sa çë vodhe s' mund t'i hash
po t'i hash, do t'i viaish.

Δε μπορείς να φας αυτά που έκλεψες
όταν τα φας θα τα ξεράσεις.

Vjedh ulku po isht ulk
çë t'i bësh atia njeriut.

Κλέβει ο λύκος, αλλά είναι λύκος
τι να του κάνεις αυτού του ανθρώπου;

XIX

Εκμετάλλευση των αδυνάτων

Οι εκμεταλλευτές της δυστυχίας των φτωχών, μια φρικτώδη κοινωνική αρρώστια όλων των εποχών και λαών, έκανε την εμφάνισή της και στον αρβανίτικο χώρο όταν κάπως ανέβηκε το βιοτικό επίπεδο και αποκαταστάθηκαν κάποιες οικονομικές δραστηριότητες.

Η εκμετάλλευση των αδυνάτων είχε πάρει ποικίλες μορφές. Επειδή εδώ μας ενδιαφέρει η αρβανίτικη μορφή, θα ασχοληθούμε μόνο μ' αυτήν.

Από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα και μετά, είχε αρχίσει και στον αρβανίτικο χώρο να δραστηριοποιείται μια τάξη εμπόρων Αρβανιτών, που μερικοί από αυτούς, εξελίχτηκαν σε εκμεταλλευτές των αδυνάτων και σε εμπόρους του χρήματος.

Το πράγμα, στην εποχή που αναφερόμαστε, είχε πάρει αρβανίτικη μορφή. Δεν είχαν πέραση τα «χαρτιά», οι τίτλοι, δηλαδή οι συναλλαγματι-

κές, αν και αυτές, με τον καιρό, αποτελέσανε μέσο εκμετάλλευσης. Τότε είχαν μεγάλη πέραση κάτι συμφωνητικά προπώλησης κινητών πραγμάτων, όπως τα έλεγαν, προϊόντων κυρίως.

Συνέβαινε το εξής: Πολλοί παραγωγοί, κατά τη διάρκεια του χρόνου, αντιμετώπιζαν οικονομικά προβλήματα, και προκειμένου να κάνουν τη δουλειά τους, προπούλούσαν από τη μέλλουσα παραγωγή τους. Οι τσοπάνηδες δηλ. προπούλούσαν το γάλα που θα έπαιρναν από τα ποιμνιά τους, οι γεωργοί κάποια ποσότητα σανού, κριθαριού, ή σταριού, οι αμπελουργοί κάποια ποσότητα μούστου κλπ. Προπούλούσαν λοιπόν, ή όλη την παραγωγή τους, ή ένα μέρος. Το πρώτο, που θα έπρεπε να συμφωνηθεί,

ήταν η τιμή του προϊόντος. Οπωσδήποτε τον αγοραστή συνέφερε να αγοράσει, όσο γινότανε φτηνότερα. Επειδή όμως κινδύνευε να θεωρηθεί άκυρη η συμφωνία του, όταν υπήρχε καταφανής διαφορά μεταξύ της συμφωνημένης τιμής και της αγοραίας του προϊόντος, «συμφωνούσαν» κάποια λογική τιμή και με αυτή έβγαине το συνολικό τίμημα βάσει της ποσότητας, που είχε συμφωνηθεί να προπουληθεί. Αυτά λοιπόν να γράφανε σε ένα συμφωνητικό που είχε συντάξει ο αγοραστής, γεμάτο από τρομερές ποινικές ρήτρες σε περίπτωση αθέτησης των όρων από τον πωλητή, και έμπαιναν από κάτω, φαρδειά - πλατειά οι υπογραφές των συμβαλλομένων.

Ποτέ όμως δεν έπαιρνε ο πωλητής αυτό, που ήταν γραμμένο στο χαρτί, αλλά ποσόν κατά πολύ μικρότερο. Υπήρχε λοιπόν η συμφωνία στα χαρτιά και η συμφωνία «με το στόμα», που ήταν πολύ διαφορετική από την πρώτη. Αυτή ήταν σκέτος εκβιασμός και εμετάλλευση του αδύνατου μέρους, που, μη μπορώντας να κάνει διαφορετικά, αφού είχε οικονομική ανάγκη, υπετάσσετο. Δεν έφτανε όμως ως εδώ το κακό. Κατά το μεσοπόλεμο και μετά, έκαναν την εμφάνισή τους και οι συναλλαγματικές. Τώρα ο πωλητής, εκτός από το συμφωνητικό, που είδαμε, υπέγραφε μαζί και συναλλαγματικές με λευκή λήξη, και ποσόν, όσο αυτό που έγραφε το συμφωνητικό, ή και διαφορετικό, χωρίς να υπάρχει καμιά συσχέτιση του ενός χαρτιού με το άλλο, φαινότανε δηλαδή καθαρά ότι αυτός ώφειλε, εκτός από την ποσότητα του προϊόντος, που ήταν καθορισμένη η αξία του, και κάποιο άλλο ποσόν εντελώς ανεξάρτητο από το πρώτο. Το χειρότερο απ' όλα ήταν, ότι, αν όλα πήγαιναν καλά, ο αγοραστής δεν έδινε στον πωλητή, ούτε το συμφωνητικό, ούτε τις συναλλαγματικές, αλλά κυρίως, ούτε μια απόδειξη ότι εκτελέστηκε η συμφωνία και ότι θεωρεί τον εαυτό του εξοφλημένο.

Υπήρχε λοιπόν μια τάξη παραγωγών που δούλευαν σ' όλη τους τη ζωή ραγιάδες για τον «έμπορα» τον έμπορά τους, που δεν τολμούσαν να ελευθερωθούν από τα νύχια του, κάνοντας με κάποιον άλλο συμφωνίες. Αν το τολμούσαν τότε αυτός έβαζε σε ενέργεια τις υπογραφές του δυστυχισμένου. Πολλές φορές χάσανε τα κοπάδια τους μερικοί και άλλοι τα χωράφια ή τα αμπέλια, χωρίς στην ουσία να χρωστούσαν ούτε δραχμούλα.

Οι αντιδράσεις ήσαν ποικίλες. Υπήρξαν άνθρωποι, που βλέποντας ότι είναι χειροπόδαρα δεμένοι στα χαρτιά, σήκωσαν το βάρος του μαρτυρίου τους, έχαναν τα υπάρχοντά τους και το μόνο, που τους έμενε να λένε ήταν: «απ' το Θεό να τόβρει». Υπήρξαν άλλοι, που έτρεξαν στα δικαστήρια να βρουν το δίκιο τους, αλλά τάχασαν όλα, αφού οι υπογραφές τους, τους κατεδίκαζαν. Υπήρξαν όμως και μερικοί, που απείλησαν, μερικοί μαχαίρωσαν, μερικοί άλλοι καταφύγανε σε ποικίλους άλλους έκνομους εκβιασμούς, πέρα πολύ από κάθε χαρτί. Από όσα είμαι σε θέση να ξέρω, βρήκα

ότι τελικά πιο τυχεροί στάθηκαν οι τελευταίοι αν και το μέσον, που χρησιμοποίησαν, περιέκλειε πολλούς κινδύνους.

Άφησα ξεχωριστά μια συμπαθέστατη τάξη μεροκαματιάρηδων, τους ρετσινάδες. Οι συμφωνίες μ' αυτούς είχαν κάποια ειδικότερη μορφή: Συμφωνούσαν και εδώ ότι ο ρετσινάς προπούλούσε στον έμπορα κάποια ποσότητα ρετσίνι, που θα παρήγαγε από το δάσος του έμπορα. Παράδοξο βέβαια. Θεωρούσαν ότι ο ρετσινάς θα δούλευε ένα δάσος, ιδιοκτησίας ή εκμετάλλευσης του έμπορα, και ότι αντί αμοιβής, θα έπαιρνε κάποια συμφωνημένη ποσότητα ρετσινιού σε ποσοστό πάντοτε της όλης παραγωγής της χρονιάς. Αυτή την ποσότητα προπούλούσε ο ρετσινάς στον έμπορα, πριν πάει να πιάσει δουλειά στο δάσος. Και εδώ βέβαια υπέγραφε τα χαρτιά που γνωρίσαμε πιο πάνω, με τον τρόπο που τα γνωρίσαμε, και από κοντά και τις συναλλαγματικές. Ένα άλλο είδος εκμετάλλευσης ήταν ότι ο ρετσινάς υπεχρεούτο να παραδώσει το ρετσίνι, όχι στον τόπο της παραγωγής, στο δάσος δηλαδή, αλλά στην αποθήκη του αγοραστή, στο χωριό του, που πολλές φορές ήταν εκατοντάδες χιλιόμετρα μακριά. Έτσι λοιπόν φορτωνότανε ο δύστυχος και τα μεταφορικά. Πλήρωνε και άλλα όμως ο ρετσινάς. Ο έμπορας τον φόρτωνε σε ένα φορτηγό με την οικογένεια και τα απαραίτητα τους και τον μετέφερε στο δάσος, όπου ο ίδιος έφιαχνε την καλύβα του με κλαριά πεύκου. Ακόμα του κουβαλούσε το αλεύρι και τα όσπρια. Για όλα αυτά πλήρωνε ο ρετσινάς με αρκετά αρμυρή τιμή και πάντα με τα έξοδα μεταφοράς. Στο τέλος ο ρετσινάς είχε δουλέψει ολόκληρο το καλοκαίρι, από ήλιο σε ήλιο, και δεν είχε εισπράξει τίποτα, παρά μόνο τα όσα χρειάστηκε για να ζήσει αυτός και η οικογένειά του αυτό το διάστημα.

Ο Κώτσ - Κατσώνης από τη Μάντρα Αττικής, προκειμένου να παντρέψει την κόρη του τη Βαγγελιώ, δεν είχε λεφτά να αποσώσει την προίκα. Χρεώθηκε λοιπόν από το Σπύρο Παύλου και θα ξεχρέωνε δουλεύοντάς του ρετσινιάρης. Υπογράψανε χαρτιά, έβαλε και το σπιτάκι υποθήκη, δόθηκε για τα καλά. Ένα πήρε, δύο θα έδινε. Παλιά ιστορία. Πελεκώντας μόνος τα πεύκα, ο νους του ήταν πώς θα ξεχρέωνε. Έκανε το πρόβλημά του τραγούδι και τον άκουγε το δάσος:

U martuo Vangjeloi,
vrap Kaconi ga Ropoi!
Spiro Pavllo do recinë,
të më jap ipografinë.
Spiro Pavllo do recinë,

Παντρεύτηκε η Βαγγελιώ,
ο Κατσώνης στον Ωρωπό!
Ο Παύλου θέλει το ρετσίνι,
αλλοιώς υπογραφή δε δίνει.
Το ρετσίνι ο Παύλου θέλει,

po si bënetë s'e dinë.
Një më dha e di do jap,
ça kacon, e shërbe vrap.
Një më dha e di de jap,
tërë ditën de kjo vapë.
Dirs, kacon, ditë e natë
e të hash bukë të thatë!
Bën recin, puno, po mbahu,
borxhi të ikënj ga krahu.
Bën recin', shum'recinë,
pse do barësh at shtëpin.

πώς το κάνουν δεν το ξέρει.
Ένα πήρα, δυο θα δώσω,
τρέξε, δούλευε ρε Κώτσο.
Ένα πήρα, δυο αξιώνει,
ζέστη ολημερίς με λιώνει.
Μέρα νύχτα ο ιδρώς
και ξερό ψωμί να τρως!
Δούλευε, να κρατηθείς,
το χρέος να ξεφορτωθείς.
Κάνε ρετσίνι, να προφτάσεις
το σπιτάκι σου μη χάσεις.

(από τη Θειάκα Αθηνά Πέτρου 1976)

Η αισχρότερη μορφή εκμετάλλευσης ήταν αυτή η περίφημη περίπτωση της πώλησης με διαλυτική αίρεση, που μπήκε και στον αρβανίτικο χώρο και έκανε το θαύμα της. Η συμφωνία ήταν περίπου τούτη: «Σου πουλάω το σπίτι μου αντί ωρισμένου ποσού. Πήρα τα χρήματα σήμερα, εάν όμως σου τα επιστρέψω μέσα σε ένα χρόνο από σήμερα, τότε διαλύεται αυτόματα η πώληση». Με αυτό τον τρόπο χάσανε πολλοί δυστυχημένοι σπίτια, αμπέλια και τα χωράφια τους. Το αισχρό της ιστορίας ήταν ότι, ενώ έπαιρνε ένα χρηματικό ποσό, υπέγραφε στο συμβόλαιο ότι τάχα πήρε το διπλάσιο ή, πολλές φορές, ακόμα μεγαλύτερο. Έπρεπε λοιπόν, μέσα στην προθεσμία του χρόνου, αν δεν ήθελε να δει το ακίνητό του να χάνεται, να πληρώσει αυτό το ψεύτικο πολύ υπερβολικό ποσό. Όσες φορές το κατάφεραν μερικοί, χρειάστηκαν νέες αιματηρές θυσίες, νέες οφειλές, που χρειάστηκαν να δουλέψουν χρόνια, ολόκληρη η οικογένεια για να τις ξεφλήσουν.

Η δουλειά ήταν θηλειά στο λαιμό για τον οφειλέτη, ενώ για τον «αγοραστή» τοκογλύφο, πολύ καθαρή δουλειά, και μάλιστα με επίσημα χαρτιά, αρκετά μεγάλο κέρδος, και προπαντός ασφάλεια.

Οι «αγοραστές», με το είδος αυτό των συμβολαίων, ήσαν όλοι σκληροί εκμεταλλευτές της δυστυχίας του λαού, που δεν πονούσε η καρδιά τους, αφού τον πατούσαν ωμά στον λαιμό. Την επόμενη ακριβώς της συμφωνημένης προθεσμίας έβλεπες τον τοκογλύφο να καταλαμβάνει το ακίνητο αν ήταν αγροτικό, ή να παρουσιάζεται στο σπίτι με εργάτες, για να «επισκευάσει» το σπίτι του, αφαιρώντας του τα κεραμίδια.

Στον αρβανίτικο χώρο βρήκα να διηγούνται περιστατικά, από πολύ λυπηρά, μέχρι άκρως τραγικά:

Στα 1887 σε κάποιο αρβανιτοχώρι (απαιτείται να αποφύγω να σημειώνω τόπους και πρόσωπα) έγινε κύριος ενός σπιτιού με τον τρόπο που γνωρί-

σαμε ένας τέτοιος «αγοραστής». Την επόμενη ακριβώς, μετά τη λήξη της προθεσμίας του συμβόλαιου, παρουσιάστηκε στο σπίτι συνοδευόμενος από εργάτες. Θα ανέβαιναν στη στέγη του σπιτιού να κατεβάσουν τα κεραμίδια, γιατί, καθώς έλεγε το νέο αφεντικό, ήθελε να επισκευάσει το σπίτι του. Ανέβηκαν λοιπόν με σκάλες και άρχισαν δουλειά. Η δυστυχία παρακαλούσε για μιας ώρας καιρό, για να κουβαλήσει τα λίγα του σπιτιού. Ο βιαστής διάταζε να ξηλώνουν τα κεραμίδια. Το χωριό έπεσε απάνω του για μιας ώρας καιρό, ώσπου να μεταφέρει ο δύστυχος τα πράγματά του σε ένα σταύλο εκεί κοντά.

Ανέφερα το περιστατικό αυτό, που η εξέλιξή του, παρά τη σκληρότητά της, δεν είχε άλλες συνέπειες, γνωρίζω όμως δύο ακόμα όμοια περιστατικά με τραγική εξέλιξη:

Σε μια άλλη περίπτωση όμοια με την προηγούμενη, σε άλλο αρβανιτοχώρι, ο οφειλέτης είχε πάρει ένα και είχε υπογράψει, ότι για να μη χάσει το σπίτι του, έπρεπε να πληρώσει τρία. Αυτό το λέγανε: «ένα - τρία». Στην περίπτωση αυτή, το χωριό γνώριζε για την κατάφορη εκμετάλλευση. Έφτασε και εδώ και εξαντλήθηκε η προθεσμία, χωρίς ο οφειλέτης να μπορεί να βρει το χρέος. Μου είπαν ότι το χρέος ήταν εκατό δραχμές και έπρεπε ο οφειλέτης να πληρώσει τρακόσιες. Είχαν βγει έρανο στο χωριό και είχαν μαζέψει το ποσό, αλλά είχαν χάσει την προθεσμία.

Το πρωί ο δανειστής ανεμίζοντας το συμβόλαιο έλεγε να τον κούσουν: «shtëria isht' imeja, këtu kam gollë» (το σπίτι είναι δικό μου εδώ έχει την υπογραφή). Ο οφειλέτης τον φώναξε μέσα στο σπίτι για να του δώσει όλα τα λεφτά, που είχαν μαζευτεί με έρανο του χωριού, αυτός όμως δε τα δεχότανε, ισχυριζόμενος ότι πέρασε η προθεσμία κατά μια μέρα. Έβλεπε στην αξία του σπιτιού, που ήταν πολύ μεγαλύτερη του ποσού, που του πρόσφερε τώρα ο οφειλέτης.

– «Merri paratë re qen» (Πάρε τα λεφτά ρε σκύλε). Και του πρόσφερε τρία κολαριστά κατοστάρικα.

– S' duo paratë, shtërinë duo (Δε θέλω τα λεφτά, θέλω το σπίτι).

Ο οφειλέτης τον παρακαλούσε προτείνοντάς του τα χρήματα.

– Merri paratë, lemë shtërinë (Πάρε τα λεφτά, άφησέ μου το σπίτι).

– Jo, duo shtërinë (Όχι, θέλω το σπίτι).

– Ti ke shtëpira, lemë shtërinë, kam familë (Εσύ έχεις σπίτια, άφησέ μου το γιατί έχω οικογένεια).

– Jo, shtërinë, del jasht (Όχι, το σπίτι, βγες έξω). Και πήγε να τον σπρώξει να περάσει να μπει μέσα στο σπίτι. Σε αυτό το σημείο τον άρπαξε ο οφειλέτης από το μανίκι, τον καθήλωσε και του είπε με κοφτές - κοφτές λέξεις:

– U do ikënj ga këtu, po ti s' do hish (Εγώ θα βγω από εδώ αλλά εσύ δε θα

μπεις). Ο δανειστής πήγε να τον σπρώξει λέγοντάς του:

– Bën par re zitular (Κάνε στη μπάντα ρε ζητιάνε). Και προσπάθησε να ελευθερωθεί από το δυνατό χέρι, που τον κρατούσε.

Τότε ο οφειλέτης, σαν αστραπή, έβγανε το μαχαίρι του από το σηλάχι, και πριν κανείς προφτάσει να δει, του το είχε καρφώσει ίσια στην καρδιά και έπεφτε νεκρός. Αμέσως, κρατώντας ψηλά το φονικό μαχαίρι φώναξε:

– Kush do vinj afër do t'e ther (Όποιος έρθει κοντά θα τον σφάξω). Γρήγορα αναπδογύρισε τον σφαγμένο, τούκοψε το παντελόνι από πίσω και του έχωσε στον κώλο τα τρία κατοστάρικα, κάνοντάς τα σαν μασούρι:

– Merri edh' ata bashk, frihu para (Πάρτα και αυτά κοντά σου. Χόρτασε λεφτά). Και πέταξε το μαχαίρι.

Έτσι καταθέσανε οι μάρτυρες στο Δικαστήριο, που έγινε στη Χαλκίδα. Όλο το χωριό τον υποστήριξε, ενώ δε βρέθηκε ούτε ένας να πει μια καλή κουβέντα για τον σφαγμένο τοκιστή. Μου είπαν ότι απαλλάχτηκε. Μάλλον δεν είναι αλήθεια, μπορεί βέβαια να τον καταδικάσανε με κάποια μικρή ποινή.

Οι κληρονόμοι του σφαγμένου δεν πήραν το σπίτι. «Χαλάσανε» το συμβόλαιο, δεν πήραν το χρέος, και όσο έλλειπε ο φονιάς, αυτοί φρόντιζαν την οικογένειά του.

Ο ίδιος δεν ξαναγύρισε σ' αυτό το σπίτι. Πήγε τσοπάνος σε ένα φίλο του τσέλιγκα σε γειτονικό χωριό. Δεν πάτησε το πόδι του στην αγορά του χωριού του παρά το γεγονός ότι όλοι τον συμπαθούσαν. Πάντοτε έλεγε: «Jam fonia» (είμαι φονιάς). Είχε αφήσει στα παιδιά του ευχή και κατάρα, όταν πεθάνει να μη τον ξενυχτήσουνε στο σπίτι αυτό.

Σε μια άλλη παρόμοια περίπτωση, με το πέραςμα της προθεσμίας, ο οφειλέτης είχε αδειάσει από πριν το σπίτι και ήξερε ότι πρωί - πρωί θα φανεί ο δανειστής να του αφαιρέσει τα κεραμίδια. Είχε πάρει λοιπόν μια καρέκλα, είχε πιάσει την πόρτα του σπιτιού και τον περίμενε. Πραγματικά δεν άργησε να φανεί. Πρέπει να σημειώσω, ότι και εδώ το χρέος ήταν «ένα προς τρία».

– Erdha të marr shtëpinë (Ήρθα να πάρω το σπίτι).

– Më mir për ti isht'të marrësh parat qen (Καλύτερα για σένα είναι να πάρεις τα λεφτά σκύλε). Και του τα πέταξε στα μούτρα.

– Duo shtëpinë, këjo shtëpi isht'imeja (Θέλω το σπίτι. Αυτό το σπίτι είναι δικό μου). Ο οφειλέτης είχε βάλει δυναμίτες στο σπίτι. Βλέποντας την επιμονή του δανειστή του είπε:

– Po ke dhjet krie shko bërdha (Αν έχεις δέκα κεφάλια πέρνα μέσα). Και αμέσως έβαλε φωτιά στην άκρη ενός φυτηλιού για φουρνέλα, που κρατούσε στο χέρι του, ενώ έσπρωξε πέρα το δανειστή λέγοντάς του:

– Ik par pse do vritesh edhe si do rrojme neve pa ti (Φύγε μακριά γιατί θα σκοτωθείς και πώς θα ζήσουμε εμείς χωρίς εσένα).

Δεν είχε τελειώσει ακόμα τη φράση του, οπότε ακούστηκε ο πρώτος δυναμίτης, που ξεπέταξε μακριά την πόρτα του σπιτιού. Ακολούθησαν και άλλες εκρήξεις μέχρι που ισοπεδώθηκε το σπίτι. Τότε ο οφειλέτης παρά λίγο να πνίξει τον δανειστή που τον είχε πιάσει από το λαιμό λέγοντάς του:

– S' doe paratë po shtëpinë, merre, hae e frihu qen (Δεν ήθελες τα λεφτά αλλά το σπίτι. Πάρτο φάτο και χόρτασε σκύλε).

Γνώρισα τα κατάλοιπα αυτής της κατάστασης, γνώρισα και μερικούς από τους εκμεταλλευτές τοκογλύφους. Όλοι σχεδόν, από όσα είμαι σε θέση να γνωρίζω λόγω της δουλειάς μου, αντιμετώπισαν το δικαστήριο. Οι περισσότεροι, δόλιοι και φοβιτσιάρηδες, συμβιβάστηκαν στο τέλος και σταμάτησαν.

Το τέλος της τοκογλυφίας σαν κοινωνικό φαινόμενο, το τοποθετώ μέσα στη δεκαετία του '60.

○

Κάτι σχετικό από το ανέκδοτο βιβλίο μου: «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»:

Gë do sheh'i rrëmben
të i haj si ai qen

Αρπάζει ό,τι βλέπει
να τα φάει όπως το σκυλί.

Bursa brazët të mos jet
pse edhe pula të dhjet

Να μην είναι άδεια η τσέπη σου
γιατί σε χέζουν και οι κόττες.

Sa më shumë shërbëtor
aq më shumë' të bësh më njora

Όσο περισσότερο δουλευτάρης
τόσο περισσότερο: «Κάνε γρήγορα»

XX

Αρβανίτικο πείσμα

Φανερή αρβανίτικη μειονεξία ήταν το πείσμα.

Αν και πολλά έχουν αλλάξει γύρω από την όλη αρβανίτικη νοοτροπία, εξαιτίας των ποικίλων επιδράσεων της νεότερης εποχής, δεν διαφοροποιήθηκε αισθητά το αρβανίτικο πείσμα. Όπου εκδηλώνεται, παρουσιάζεται έστω αλλοιωμένο, σχετικά με την παλιά του αδιαλλαξία. Το ότι έχει υποστεί κάποια διάβρωση κατά τα τελευταία χρόνια, αυτό δε σχετίζεται με την ποιότητά του, αλλά με το βαθμό έντασης όταν εκδηλώνεται. Μπορούμε δηλαδή να πούμε ότι οι Αρβανίτες σήμερα είναι ελαφρότερα κάπως, πεισματάρηδες, όπου όμως παρουσιάζεται το φαινόμενο, εκδηλώνεται, το ίδιο περίπου όπως και στα παλιά χρόνια.

Για τον πεισματάρη χρησιμοποιούμε τον όρο: «kokë - trash», που, κατά λέξη σημαίνει: κεφάλι χοντρό, χοντροκέφαλος δηλαδή. Από πρώτη όψη, θα έλεγε κανείς ότι ο όρος αυτός είναι κάπως λανθασμένος, ότι δηλαδή δε μας δίνει το ακριβές στίγμα. χοντροκέφαλο θα μπορούσαμε να πούμε τον κουτό, τον βλάκα, όχι όμως, τόσο συγκεκριμένα, και τον πεισματάρη. Μήπως έχει μπει σκόπιμα ο όρος; Θέλοντας δηλαδή να καταδείξουν ότι το πείσμα, η αλλόγιστη εμμονή είναι σκέτη κουταμάρα, χρησιμοποίησαν αυτό τον όρο; Αν αυτό συμβαίνει, τότε, ίσως οι παλιότεροί μας, να είχαν σαφή επίγνωση του πείσματος και πολύ σωστά το θεωρούσαν κουταμάρα. Ίσως ακόμα, να έδωσαν αυτό τον χαρακτηρισμό για να επιρρεάσουν στην αποφυγή του. Αν εξάλλου ήθελαν να κυριολεκτήσουν, θα μπορούσαν θαυμάσια να ονομάσουν τον πεισματάρη: «kokë - that»

Η έρευνα προς την κατεύθυνση της προέλευσης του αρβανίτικου πείσμα-

τος και της συνύφανσής του με τον αρβανίτικο χαρακτήρα, είναι μια δουλειά πολύ σπουδαία και λεπτή, που αξιώνει κέφι, μεράκι, αγάπη και κόπο, ειδικές ανθρωπολογικές, ιστορικές, κοινωνιολογικές, ψυχολογικές και άλλες γνώσεις με επιστημονική τεκμηρίωση.

Για μας εδώ, χωρίς βέβαια να μπορούμε να πούμε ότι ξέρουμε να εξηγήσουμε το φαινόμενο, θα σημειώναμε, εντελώς γενικά και με επιφυλάξεις, ότι η όλη δομή του αρβανίτικου κόσμου, κυριαρχούμενη επί μακρούς αιώνες από τον πόθο της επιβίωσης της ράτσας, μετήρχετο όλα τα μέσα, και με διαρκείς αγώνες, προσπαθούσε να το επιτύχει. Πίστευαν ότι αυτό προϋπέθετε πίστη στην ένωση των δυνάμεων σε μία, σιδερένια πειθαρχία, σφιχτό εσωτερικό δέσιμο και αμετάβλητους, αμετακίνητους κανόνες κοινωνικής ζωής. Ίσως αυτό να έκανε ώστε να μη παρατηρείται στους Έλληνες - Αρβανίτες κυματισμός στη σκέψη και τις αποφάσεις με προτίμηση πάντοτε του ενός, όταν είναι σταθερό. Η εμμονή και διατήρηση των παραδόσεων, που γνωρίσαμε πιο πάνω, αποτελεί μερική εκδήλωση όλης αυτής της νοοτροπίας. Ίσως κάποια ακραία απόληξη αυτής της αρβανίτικης φιλοσοφίας, με αρνητική μορφή, να έχει δημιουργήσει αυτό, που σήμερα εμείς ονομάζουμε: αρβανίτικο πείσμα.

Προσπαθώντας να προσδιορίσω κάπως αυτό το αρβανίτικο ψυχικό φαινόμενο, θα μπορούσα να το χαρακτηρίσω σαν δραστηριότητα με αρνητική κατεύθυνση.

Πραγματικά, εμείς οι Αρβανίτες μπορούμε να σκάσουμε μουλάρι.

Ένας Αρβανίτης έκρινε ότι το μουλάρι του, φορτωμένο ένα γερό φόρτωμα ξύλα, δε βιάδιζε σωστά στο μονοπάτι και προσπαθούσε να το οδηγήσει εκεί, που ήθελε αυτός. Είχε πειστώσει με την επιμονή του ζώου να μη θέλει να τον ακούσει και είχε αρχίσει να το χτυπάει. Σε κάποια στιγμή, υποχρεωμένο το ζώο να περπατάει εκεί, που ήθελε ο κύριός του, παραπάτησε και γκρεμίστηκε, έτσι όπως ήταν φορτωμένο με τα ξύλα. Παρά τις προσπάθειές του, δε μπορούσε το ζώο να ελευθερωθεί και έμενε εκεί πεσμένο, με κίνδυνο να σκάσει. Ο Αρβανίτης όμως είχε το πείσμα του. Αντί, όπως ήταν φυσικό, να κόψει με το μαχαίρι του το φαρδύ λουρί της κοιλιάς, τη «λόγκα», οπότε το ζώο αμέσως θα ελευθερωνότανε από το σαμάρι του και θα σηκωνότανε, το άφησε όπως ήταν. Έβγαλε την καπνοσακούλα του και αργά - αργά έστριψε τσιγάρο και άρχισε να καπνίζει λέγοντας στο δυχτυχισμένο ζώο που αγκομαχούσε: «Bëre ti qefin nani do 'e bënj edhe u» (Έκανες εσύ το κέφι σου, τώρα θα κάνω και εγώ το δικό μου). Και κάπνιζε...

Για ό,τι αφορούσε τους Αρβανίτες, και στις σοβαρές τους ακόμα περιστάσεις, στα παλιά χρόνια περισσότερο και λιγότερο στα σημερινά, κατασκευάζαν από πριν, με τη σκέψη τους, κάποιο μοντέλο, ένα πλαίσιο,

κάποια θέση, όπως ακριβώς πήγαινε στα δικά τους μέτρα. Δε μπορούσαν να καταλάβουν ότι πάντα υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις, μερικές φορές μάλιστα, πολύ πιο τέλειες και ολοκληρωμένες από τη δική τους. Νόμιζαν ότι αυτοί είχαν επιλέξει το σωστό και τοποθετούνταν εκεί. Βλέποντας τη θέση τους – κατά την κρίση τους πάντα – σωστή, έμεναν εκεί και δε μπορούσες να τους μετακινήσεις ούτε με δυναμίτη. Το λάθος βρισκόταν ακριβώς στο ξεκίνημα. Προκειμένου να αποφασίσουν κάτι, δεν ανακοίνωναν, έστω στο στενό τους περιβάλλον, τις αρχικές τους σκέψεις. Τότε το πράγμα βρισκότανε ακόμα στο πρώτο ρευστό στάδιο και θα ήταν πολύ εύκολο να «βασανιστεί». Θα μπορούσε να «ζυμωθεί» αυτός ο πρώτος οραματισμός, να μεταπλαστεί προς το καλύτερο η αρχική σκέψη, ώστε να προκύψει κάτι σωστό, ωφέλιμο, χωρίς λάθη και παραλήψεις.

Οι παλιότεροι Αρβανίτες δεν είχαν καταλάβει καλά την ωφελιμότητα του Συμβουλίου. Ένας περίεργος εγωϊσμός τους απεμάκρυνε από αυτό που λέμε: συλλογική σκέψη και απόφαση, ενώ ήξεραν ότι ο συγκέρασμός απόψεων συγκεντρώνει όλα τα θετικά στοιχεία. Θα μπορούσα να πω ότι ήταν κάτι σαν αιχμαλωσία, που δε τους άφηνε να δουν και ερευνήσουν, να δεχτούν προπαντός και τις απόψεις τρίτων.

Είναι αστείο να βλέπεις τον Αρβανίτη, ενώ παραδέχεται, σιωπηρά πάντα, ένα λάθος του, να μη δέχεται να το διορθώσει. Το πιο αστείο είναι, ότι το λάθος του το καλύπτει με αστείο ισχυρισμό: «E bëra ashtu, mir u bë» (Έτσι το έκανα, καλά έγινε). Εδώ φαίνεται καθαρά η ανυπαρξία κάθε ισχυρισμού, καθώς και το εγωϊστικά παράλογο στοιχείο, που περικλείει το αρβανίτικο πείσμα.

Το ζήτημα σοβάρεψε όταν κάποια λανθασμένη ενέργεια, μπορούσε να δημιουργήσει δύσκολες καταστάσεις ή ζημίες στον ίδιο τον πεισματάρη και τον στενό του κύκλο. Η κατάσταση οξύνεται από τη στιγμή, που το άτομο αντιμετωπίζει την κριτική τρίτων. Όσο πιο έντονα ήσαν τα επιχειρήματα, τόσο εντεινόταν και το πείσμα της εμμονής στο λάθος. Κάποτε έπαιρνες μια «απάντηση» σε όλα αυτά, που δε σήμαινε τίποτα: «Nani e bëra» (Τώρα το έκανα), που σημαίνει: αφού το έκανα δε το αλλάζω. Όταν εξακολουθούσε η κριτική και μεταπηδούσε στο στάδιο της υπόδειξης πρακτικών τρόπων θεραπείας, χωρίς μάλιστα να εκτίθεται ο ίδιος, και ενώ θα περίμενες να ακούσεις κάτι διαφορετικό, σου ερχότανε κάπως σαφέστερη δήλωση: «E bëra, s'e ndronj» (Το έκανα, δεν το αλλάζω).

Δεν υπάρχει εξοργιστικότερη κατάσταση από το να αντιμετωπίζεις το αρβανίτικο πείσμα, αυτή την εντελώς παράλογη και αμετακίνητη θέση, που σε κάνει να βγαίνεις από τα ρούχα σου. Όταν επιμένεις και εσύ, τονίζοντας το λάθος και αξιώνοντας τη θεραπεία του, τότε θα σου έρθει

ακόμα πιο έντονη η απάντηση με ένα ξερό: «Ashtu duo» (έτσι θέλω), που ενώ εκφράζει το απόλυτο της εμμονής δεν περιέχει καμιά εξήγηση, ούτε πρόθεση υποχώρησης.

Αυτό περίπου ήταν το αρβανίτικο πείσμα μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα. Αργότερα, μέχρι τις μέρες μας, το αρβανίτικο πείσμα παρουσιάζεται με κάπως ηπιότερη μορφή, αν και, ως προς το αμετακίνητο, δεν παρουσιάζει αισθητή βελτίωση. Αυτό θα το προσέξει κανείς όταν ο πεισματάρης αντιμετώπιζει κάποιο πρόσωπο, που το σέβεται και δυσκολεύεται να του πετάξει αυτό το: «Ashtu duo» (έτσι θέλω). Τότε ακούει τι του λένε, ακούει τις έτοιμες λύσεις, που του προτείνονται, καταλαβαίνει βέβαια καλά ότι όλα αυτά είναι πολύ καλύτερα από τη δική του θέση, σε προσέχει, και απάνω που άρχισες να πιστεύεις ότι τον έχεις μεταπείσει ακούς να σου λέει: «Mir ma thuoi, do të sqerpsem» (καλά μου τα λες, θα το σκεφτώ). Για όσους γνωρίζουν τους Αρβανίτες, αυτή την επιφύλαξη τη θεωρούμε σαν ωραιοποιημένη άρνηση.

Σαν δικηγόρος μέσα στον γενέθλιο αρβανίτικο χώρο μου, αντιμετώπισα αρκετές φορές το αρβανίτικο πείσμα, σε όλες του τις μεγάλες δόξεις. Είχα επινοήσει ένα «φάρμακο»: Αντιμετώπιζα το πείσμα όχι με πειθώ, αλλά με εντονότερο πείσμα, όχι όμως με επιθετικές διαθέσεις, σαν αντεπίθεση δηλαδή, γιατί τότε οπωσδήποτε δε γινότανε τίποτα, αλλά σαν αμυνόμενος. Σ' αυτήν ακριβώς τη στιγμή έπρεπε να ανακατέψω γερά το αρβανίτικο φιλότιμο. Μια πολύ μεγάλη αρβανίτικη αδυναμία, το φιλότιμο, η μπέσα. Ας γίνω όμως ακριβέστερος: Όταν, σε μια διαφορά απόψεων, σε κάποιο καβγά, κάποια κτηματική διαφορά, κάποιος από τους δύο είχε το δίκιο με το μέρος του, ενώ ο άλλος επέμενε στις δικές του απόψεις, και αυτό φαινότανε από την αρχή, προσπαθούσα να πείσω τον άδικο, όταν ήταν δικός μου, ότι έχει κάνει λάθος. Όταν το άδικο ήταν με κάποιον πελάτη μου, του έλεγα ότι θα χάσουμε τη δίκη, γιαυτό θα ήταν πολύ ωφελιμότερο γιαυτόν, αν βρίσκαμε από τώρα κάποια συμβιβαστική λύση. Πολλές φορές, αν και αυτό επιδρούσε κάπως ανασχετικά στο πείσμα του, δε μπορούσε, έτσι εύκολα να λογικευτεί: «Le të bar, duo t'e në të raguonj» (Ας χάσω, θέλω να τον ξοδέψω). Τότε ακριβώς πείσμωνα και εγώ – αμυντικά βέβαια – επικαλούμενος και το αρβανίτικο φιλότιμο. Τότε ακολουθούσε ο εξής διάλογος περίπου:

– Po ti do t'e bësh të raguonj u, s' duo të bënem dhunë» (Όταν εσύ θέλεις να τον ξοδέψεις, εγώ δε θέλω να ρεζιλευτώ).

– Ti çë do psosh? U do psonj po do bar (Εσύ τι θα πάθεις; Εγώ θα πάθω αν χάσω).

– Fare s'ke mend'dë krie? Bashkë do na marr dhuna të katund» (Δεν έχεις μυαλό στο κεφάλι σου; Μαζί θα ρεζιλευτούμε στο χωριό).

– U duo t'e vë të paguonj. Kam para sa do» (Εγώ θέλω να τον ξοδέψω. Έχω λεφτά όσα θέλεις).

– T'a do zemëra të bënem dhunë de katundi ga para jote? (Σου το κρατάει η καρδιά σου να ρεζιλευτώ στο χωριό εξαιτίας σου;)

Στο τελευταίο μου αυτό επιχείρημα δεν έπαιρνα απάντηση. Καταλάβαινα τότε ότι είχα τραυματίσει το πείσμα του. Δεν ξεστομίζε ποτέ ο Αρβανίτης ότι: «έχεις δίκιο». Βρισκότανε τώρα σε ένα μεταίωρισμό, εκεί, που η ζυγαριά στεκότανε στη μέση και κάπως πήγαινε να βαρύνει στο αντίθετο μέρος. Προσπαθούσε, και σ' αυτή την ύστατη στιγμή, να σταθεί στην αρχική του θέση, έστω και ως το ισοζύγισμα, στην ισορροπία, ενώ έβλεπε πως η αντίθετη όψη πήγαινε να του σκοτώσει το πείσμα. Αυτό το σημείο, κατά την αρβανίτικη νοοτροπία αποτελούσε το τελευταίο στάδιο υποχώρησης, ήττα, που ποτέ δεν ομολογήθηκε, ούτε εκδηλώθηκε, ώστε να φτάσει σε ρητή αναγνώριση του σφάλματος. Έβλεπες τότε ένα άτομο, που δε μιλούσε, σα να σκεφτότανε, διέκρινες ότι ερευνούσε γύρω με το μάτι, σα να ζητούσε βοήθεια από κάπου, οπουδήποτε.

Κάποτε ερχότανε το τελικό στάδιο, η «ομολογία», η παραδοχή του σφάλματος, πάντοτε όμως με αρβανίτικο τρόπο, αν και δεν υπήρξε ποτέ ρητή. Τότε ο πεισματάρης, νιώθοντας ο ίδιος νικημένος, αφού είχε μπει μπροστά το αρβανίτικο φιλότιμο και του σκότωνε το πείσμα έλεγε: «Limë-ni, bëni kumand» (αφήστε με, κάντε κουμάντο). Και εδώ ακόμα, ήθελε να διατηρηθεί κάτι από την αρχική του θέση, προπαντός όμως, του ήταν αδύνατο να ξεστομίσει τη φράση: *πραγματικά έσφαλα*. Ήθελε να διατηρεί την ψευδαίσθηση ότι τελικά δεν είχε υποχωρήσει και ότι τάχα είχε αναθέσει σε όλους το ζητημά του, και αν αυτοί έκαναν αντίθετα από ό,τι αυτός νόμιζε, καλά καμωμένο, γιατί... από φιλότιμο, δε μπορούσε να τους προσβάλει, έστω κι αν είχαν λαθέψει.

Δε μπορώ να πιστέψω ότι ο τρόπος, με το φιλότιμο, ήταν εντελώς δικής μου επινόησης, γιατί και αλλού είδα να εφαρμόζεται αυτή η τακτική σε παρόμοιες περιπτώσεις. Ίσως το πετύχαινα καλύτερα, γιατί διέθετα μια θέση, που σε σχέση με τον καθένα ήταν ανώτερη, αφού, όπως έχουμε σημειώσει, οι Αρβανίτες, σέβονταν πολύ τους μορφωμένους και δέχονταν τις γνώμες τους.

Ας μη δοθεί η εντύπωση ότι όλοι ανεξαιρέτως οι Αρβανίτες έπρεπε αναγκαστικά να είναι και πεισματάρηδες, με τον τρόπο που προσπάθησα να σκιαγραφήσω. Υπήρξαν άτομα στο αρβανίτικο, πολύ διαλακτικά, άλλοι κάποιας μέσης κατάστασης, ήταν ένας λαός, που, όπως παντού, είχε διάφορους τύπους ανθρώπων. Σκοπός μας ήταν να προσπαθήσουμε να γνωρίσουμε κάτι, που όλοι οι λαοί του κόσμου το έχουν. Το ειδικότερο, που κάναμε εδώ, ήταν, να γνωρίσουμε το φαινόμενο μέσα στον αρβανίτικο λαό της Χώρας μας.

Για τα σημερινά χρόνια, θα ήταν σφάλμα αν υποστήριζε κανείς ότι βρισκόμαστε στην παλιά μορφή του αρβανίτικου πείσματος, αυτό όμως δε σημαίνει ότι έχουμε εντελώς «αποθεραπευτεί». Το αίμα νερό δε γίνεται...

○

Κάτι σχετικό από το ανέκδοτο βιβλίο μου «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»:

Bili veshët se çë të thon
ti vet do t'e ços toron

*Κλείσε τ' αφτιά σου στο τί σου λένε
μόνος εσύ θα βρεις την άκρη.*

Djek kalivenë t'atia
për të djekë pseshtatë.

*Καίει την καλύβα του
για να κάψει τους ψύλλους.*

Si ma thotë muo mendi
e të diqet tuti vendi

*Έτσι, που το λέει το μυαλό μου
κι ας καεί όλος ο κόσμος.*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Το πάθος της εκδίκησης

Θα αποτελούσε ασυγχώρητη παράλειψή μου, αν, στην προσπάθειά μου να επιχειρήσω αυτή τη μικρή ανατομική της αρβανίτικης ψυχής, παρέλειπα να σημειώσω και για το αρβανίτικο πάθος της εκδίκησης, κάτι σαν βεντέτα, αφού αποτελούσε, και ως ένα βαθμό μέχρι σήμερα, ειδικότερο αρβανίτικο γνώρισμα. Και αλλού έχω σημειώσει ότι είμαστε βραδυφλεγείς εμείς οι Αρβανίτες. Δεν αποφασίζουμε γρήγορα. Το καθετί το κλώθουμε, το κλώθουμε μέσα μας, το βασανίζουμε για καιρό, ώσπου να αποκρυσταλλωθεί. Όταν κάποτε επιτέλους στερεωθεί μέσα μας, καλό ή κακό, δεν έχει σημασία, τίποτα δε μπορεί να το ξεριζώσει.

Ο λόγος εδώ για το κακό, την εκδίκηση:

Λόγω της δουλείας μου γνώρισα αρκετές περιπτώσεις μίσους και εκδίκησης, γνώρισα το εκδικητικό πάθος σε όλη του την αρβανίτικη μεγαλοπρέπεια και πάντοτε τότε αναλογιζόμουνα: Πόσο άγριο κτήνος κρύβει ακόμα μέσα του ο άνθρωπος. Προσπαθούσα να παρατηρώ με προσοχή αυτές τις καταστάσεις με τους εντονότατους ψυχικούς κυματισμούς, που θόλωναν εντελώς το μυαλό σαν τη φουρτουνιασμένη θάλασσα.

Αυτή την εικόνα θα προσπαθήσω να δώσω:

Όταν κάποιος ζημιώθηκε από κάποιον ή αδικήθηκε, ή έπαθε κάποιο κακό και δε μπορούσε, για διάφορους λόγους να βρει το δίκιο του, αν πραγματικά είχε, ή δε μπορούσε να αντιδράσει αυτοδύναμα την ίδια στιγμή για να ικανοποιηθεί, το έβαζε μέσα του να το ξεπληρώσει κάποτε, και πάντοτε σκληρότερα. Από τότε χάραζε μέσα του ένα δρόμο: Να εκδικηθεί. Η μακρά παρατήρηση με έκανε να πιστεύω, ότι, από τότε, για

ο,τιδήποτε, η εκδίκηση είχε γίνει προσωπική του υπόθεση και σκοπός ζωής. Όσο περνούσε ο καιρός, αντί να αμβλύνεται ο θυμός φούντωνε σε πραγματικό πάθος. Είχε δημιουργηθεί μέσα στο άτομο μια καταπιεστική δύναμη με μοναδικό στόχο την εκδίκηση, ήταν μια εξουσιαστική σκέψη, που δεν επέτρεπε καμία απολύτως απόκλιση.

Παρατήρησα πολλούς, και πελάτες μου, που το πάθος της εκδίκησης έφτανε να τους συσκοτίζει το λογικό. Η εκδίκηση γι' αυτούς αποτελούσε τη μοναδική λύση στο μοναδικό τους πρόβλημα. Σου το έλεγαν καθαρά: «Ri ti atie çë je, lemë muo, di u çë më bënet dë krie» (Στάσου εσύ στη θέση σου, άφησέ με εμένα, ξέρω τι μου γίνεται στο κεφάλι). Αυτή τη στιγμή ίσα-ίσα, έβλεπα ότι στο κεφάλι τους επικρατούσε πλήρης συσκότιση.

Σε τέτοια κατάσταση ο Αρβανίτης είχε φτάσει να είναι πέρα για πέρα δέσμιος του πάθους του. Του ήταν αδύνατο να αντιδράσει, του ήταν αδύνατο να ομολογήσει ότι έχει πάρει λαθεμένο δρόμο. Ενώ δεν ήταν από τη φύση του άγριος, τώρα είχε χάσει κάθε ίχνος ανθρωπιάς, είχε μεταβληθεί σε τέρας. Μια άλλη τάξη πραγμάτων ορθωνότανε μέσα του, που υπέτασσε τη συνείδησή του, ένας κακούργος κόσμος είχε γεννηθεί, που ζούσε μόνο στο να ανταποδώσει το κακό με πολλαπλάσια σκληρό τρόπο. Αυτή η διαρκής εμμονή δημιουργούσε αγωνία στο άτομο, αγωνία πάθους που εξαντλούσε κυριολεκτικά. Έβλεπες έναν άνθρωπο σαν ξεριζωμένο από το χώρο του, ζούσε με ασυνήθιστα αισθήματα. Ήταν ένα τραγικό άτομο, που το κατείχε ένα εσωστρεφικό κύμα μίσους, του δικού του μίσους, ήταν μια ζαλισμένη συνείδηση, μια τυφλή πίστη, που της έλλειπε κάθε ίχνος αρετής.

Παρατήρησα ακόμα ότι η μανία της εκδίκησης, με τον καιρό, έφτανε να μεταμορφώνει το θύμα σε θήτη, αφού καταντούσε να γίνεται τυφλό όργανο του πάθους, χωρίς να βλέπει μπροστά του το σκοτάδι. Μια ζυγαριά που δε ζύγιζε σωστά, ένας χαμένος προσανατολισμός, καμιά δύναμη επιβολής του λογικού. Το σημείωσα και στην αρχή: Η εκδίκηση είχε γίνει σκοπός της ζωής του, έτρεφε το πάθος μέσα του, αυτό όλο μεγάλωνε, κυριαρχούσε και τύφλωνε. Η πραγμάτωση της εκδίκησης ήταν η μοναδική λύτρωση.

Έτσι περίπου γνώρισα στο αρβανίτικο το αίσθημα της εκδίκησης.

Θέλω να σημειώσω ένα περιστατικό από το δικηγορικό μου βίο:

Ήτανε γύρω στα 1946 - 48 μια εποχή, που πολύ εύκολα φόρτωναν στην πλάτη κάποιου, ένα ή περισσότερα εγκλήματα. Με τέτοιες φτιαχτές κατηγορίες μπορούσες εύκολα να βρεθείς στη φυλακή, χωρίς καλά - καλά να το καταλάβεις. Όσο για το αποτέλεσμα της δίκης; Οπωσδήποτε θάνατος ή ισόβια, αφού ο νόμος (το Γ΄ Ψήφισμα) περιείχε δύο μόνον άρθρα: ένα που πρόβλεπε θάνατο και το άλλο, το επιεικές, ισόβια.

Με μια τέτοια κατηγορία στην πλάτη ανέλαβα να υποστηρίξω έναν συμπατριώτη μου, τον Μελέτη Πόγκα. Στην Ελευσίνα ήταν γνωστός σαν, Μελέτ - αντάρτης γιατί είχε κάνει στα ανταρτικά Σώματα στη Μακεδονία με τον ήρωα Παύλο Μελά. Όταν πέρασαν τα χρόνια και ο ήσυχος μπάρμπα Μελέτης είδε ότι ανέβηκε ξανά αντάρτικο, θυμήθηκε τα παλιά του, πήρε τα βουνά κοντά στον Ε.Λ.Α.Σ. παρά το βάρος των χρόνων του και έγινε καπετάνιος.

Όταν ελευθερωθήκαμε από τον ξενικό ζυγό και σκλαβωθήκαμε από τον ντόπιο, βρέθηκε και ο μπάρμπα Μελέτης κατηγορούμενος για έντεκα φόνους στον Άγιο Θωμά Βοιωτίας.

Στη δικογραφία υπήρχε μόνο μια κατάθεση μάρτυρος, που έγραφε ότι είδε τον κατηγορούμενο να σκοτώνει αυτούς τους έντεκα στον Άγιο Θωμά. Έτρεξα στη φυλακή να του ζητήσω εξηγήσεις λέγοντάς του ποιός το κατηγορούσε και τι είχε καταθέσει.

Πραγματικά, στο νεκροταφείο του χωριού Άγιος Θωμάς, όπως μου είπε τότε ο πελάτης μου, είχαν σκοτώσει οι αντάρτες έντεκα άτομα, που τους θεωρούσαν προδότες. Όσο για τον ίδιο, δεν είχε ποτέ πατήσει αυτά τα χώματα. Για τον κατήγορό του μου είπε, ότι στα 1912 - 13, με την επιστράτευση, αρκετοί το είχαν ρίξει στη λιποταξία. Έγιναν λοιπόν αποσπάσματα από χωροφύλακες και στρατό, που ερευνούσαν και τους πιάνανε. Επί κεφαλής ενός τέτοιου αποσπάσματος ήταν και ο μπάρμπα Μελέτης, ο οποίος είχε ξετρυπώσει τον κατήγορό του από έναν αχυρώνα στο χωριό του στα Δερβονοχώρια. Το κουβάλησαν λοιπόν, τον ντύσανε στρατιώτη. Τότε ο πιασμένος είπε στον μπάρμπα Μελέτη: *Kijo çë më bëre e shkona vëth dë vesh. Do ta rraguony* (Αυτό που μου έκανες το πέρασα σκουλαρίκι στο αφτί, θα στο πληρώσω, θα σ' εκδικηθώ). Πέρασαν 34 ολόκληρα χρόνια και ο Αρβανίτης αυτός ζούσε με το πάθος της εκδίκησης.

Στο Δικαστήριο, ο μοναδικός αυτός μάρτυρας κατηγορίας κατέθεσε ότι είδε τον κατηγορούμενο να σκοτώνει τους έντεκα αυτούς δυστυχησμένους, δε μπόρεσε όμως να γίνει πιστευτός, αφού το ίδιο Δικαστήριο είχε δικάσει την ίδια υπόθεση των σκοτωμένων του Αγίου Θωμά και είχε απαγγείλει και τις σχετικές καταδίκες στους πραγματικούς ένοχους.

Για την ιστορία και μόνο, πρέπει να σημειώσω ότι μπροστά σ' αυτή τη χοντροκομμένη ψευτιά του εμπαθούς Αρβανίτη, το Δικαστήριο, αντί να τον καταδικάσει για ψευδορκία, έκανε πως δεν κατάλαβε. Το πιο καταπληκτικό ήταν ότι φορτώσανε στον δύστυχο πελάτη μου ισόβια, χωρίς μέχρι σήμερα να έχω καταλάβει γιατί. Ευτυχώς με την αναθεώρηση βρέθηκε επιτέλους η άκρη, είχε ζήσει όμως μέσα στη φυλακή ο δικός μου κοντά τρία χρόνια.

Όσο για τον Αρβανίτη από τα Δερβονοχώρια, είχε εκδικηθεί κατά ορθόδοξα αρβανίτικο τρόπο. Το κουβέντιασα μαζί του αργότερα. Δε δί-

σταξε καθόλου να μου πει γιατί το έκανε, και μου πρόσθεσε τούτο το καταπληκτικό: «Του το είχα πει τότε. Το κρατούσα και μου έτρωγε τον ύπνο. Όταν κατάφερα και τον έχωσα στο φυλακή ξαλάφρωσα».

Σ' αυτά τα λίγα επιγραμματικά περιέχεται νομίζω το όλο νόημα της αρβανίτικης εκδίκησης.

○

Κάτι σχετικό για το πάθος της εκδίκησης από το ανέκδοτο βιβλίο μου: «Σοφές αρβανίτικες κουβέντες»:

Sa çë jam e sa do rronj
do të vras ku do të çonj

Ai më çajti krietë
për muo ishtë t'i a marr

ti je ekeqe herovole
po u jamë i keq dhemat

Όσο βρίσκομαι και όσο ζω
θα σε σκοτώσω όπου σε βρω

Αυτός μου έσπασε το κεφάλι
για μένα είναι να του το πάρω.

Εσύ είσαι κακό χειρόβολο
αλλά εγώ είμαι κακό δεμάτι.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	σελ. 7
A' ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ	13
I. Γλωσσολογικά	14
II. Αρχικές απορίες, αναζητήσεις, διαπιστώσεις	19
B' ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΗ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ	25
I. Μέθοδος έρευνας, γενικά εσωτερικά γνωρίσματα	27
II. Εθνική συνείδηση, αρβανίτικη γλώσσα	29
III. Οι Αρβανίτες και το τραγούδι	37
IV. Η αρβανίτικη φτώχεια	41
V. Άτακτος βίος	49
VI. Οικονομία-μέτρο-νοικοκυριό	55
VII. Πόθος για ηθικό και πνευματικό ανέγασμα	59
VIII. Ο πρώτος του χωριού	65
IX. Η τήρηση των παραδόσεων	71
X. Η μπέσα (το φιλότιμο)	79
XI. Το αίσθημα της ελευθερίας	87
XII. Συντηρητισμός - τυπικότητα	100
XIII. Θρησκευτικό αίσθημα	103
1. Άγιος Γιώργης προστάτης	104
2. Άγιος Γιώργης ελευθερωτής	104
3. Αφέντης	106
1. Ο Άγιος Γιώργης	107
2. Η Αγία Βαρβάρα	107
3. Τα πρόσφορα της Κατερίνας	108
4. Θρησκευτικό κήρυγμα	109
5. Κάνε το σταυρό σου	110
XIV. Αρβανίτες και ο μαγικός κόσμος	113
1. Ξεμάτιασμα μικρών	113
2. Ξεμάτιασμα μεγάλων	115
Ξόρκι για το ξεμάτιασμα	116

Γύρω από το γάμο	117
Φυλαχτό για τη νύφη	117
Φυλαχτό για το γαμπρό.....	118
Το «δέσιμο» της νύφης	120
Το «λύσιμο» της νύφης	121
Το «δέσιμο» του γαμπρού	122
Ξόρκια στα Ελληνικά και Αρβανίτικα	122
Το «λύσιμο» του γαμπρού	124
Το «λύσιμο» στα αβρανίτικα	124
Για τις αρρώστειες	125
Για το θάνατο	126
Αποβολές γυναικών	127
Προλήψεις	128
1. Το πρώτο βγαλμένο δόντι	129
2. Ο μαύρος κόκορας	129
3. Κότα που λαλεί σαν κόκορας	129
4. Το ουρλιαχτό του σκύλου	130
5. Το λάλημα της κουκουβάγιας	130
6. Το πρωινό ξεκίνημα	130
7. Η πρώτη του Μάρτη	131
8. Το κριθαράκι στο μάτι	131
9. Το καινούργιο φεγγάρι	132
XV. Η αγάπη, ο σεβντάς, ερωτικός δεσμός	133
Ο τόπος	137
Το μαντήλι	138
Αντιδράσεις από το σπίτι	140
Έρωτας, πατρική εξουσία	141
XVI. Το άρπαγμα του μαντηλιού	149
Α' από το χώρο της μυθολογίας	150
Β' από το χώρο του λαϊκού παραμυθιού	150
Γ' από τον πραγματικό βίο	152
XVII. Οι Αρβανίτες και ο χορός	154
XVIII. Η κλεψιά	158
XIX. Εκμετάλλευση των αδυνάτων	171
XX. Αρβανίτικο πείσμα	178
XXI. Το πάθος της εκδίκησης	185

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας